

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

«Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στις ιστορικές, αρχαιολογικές και ανθρωπολογικές σπουδές»

Πασχάλης Σταντζούρης

Λαχνάρια από τις Φθιώτιδες Θήβες:

Ο Βορειοαφρικανικός τύπος, τα αντίγραφα και οι απομιμήσεις του

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης

Βόλος 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

«Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στις ιστορικές, αρχαιολογικές και ανθρωπολογικές σπουδές»

Πασχάλης Σταντζούρης

Λοχνάρια από τις Φθιώτιδες Θήβες:

Ο Βορειοαφρικανικός τύπος, τα αντίγραφα και οι απομιμήσεις του

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης

Επόπτης: Ιωάννης Βαραλής, αναπληρωτής καθ. Βυζαντινής αρχαιολογίας

Επικουρική Επόπτρια: Μαρία Βασιλάκη, ομότιμη καθ. Ιστορίας της βυζαντινής τέχνης

Εξεταστής: Πλάτων Πετρίδης, καθ. Βυζαντινής αρχαιολογίας, Εθνικό και

Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Βόλος 2021

Verba volant, scripta manent

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή	
1. Οι Φθιώτιδες ή Θεσσαλικές Θήβες	11
2. Ιστορικό των ανασκαφών	12
Κεφάλαιο 1ο	
<i>Βορειοαφρικανικά λυχνάρια και λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου στις Φθιώτιδες Θήβες</i>	15
Κεφάλαιο 2ο	
<i>Η προηγούμενη έρευνα</i>	
1. Η έρευνα γύρω από τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια	33
2. Η έρευνα για τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου στην Ελλάδα	42
Κεφάλαιο 3ο	
<i>Η τεχνική και ο διάκοσμος των βορειοαφρικανικών λυχναριών και των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου των Φθιωτίδων Θηβών</i>	
1. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια (πλαίσια, δίσκοι, μυκτήρες, βάσεις)	63
2. Τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου (πλαίσια, δίσκοι, μυκτήρες, βάσεις)	64
Κεφάλαιο 4ο	
<i>Χρονολόγηση και σχέσεις με άλλα εργαστήρια</i>	75
Συμπεράσματα	79
Παραρτήματα	
1. Κατάλογος	83
2. Σχέδια	185
3. Αποτελέσματα ανάλυσης σύστασης πηλού	197
4. Βιβλιογραφία	203
5. Χάρτης – τοπογραφικό	223

Πρόλογος

Η επιλογή του θέματος της διπλωματικής μου εργασίας έγινε με την παρότρυνση του αναπληρωτή καθηγητή Βυζαντινής αρχαιολογίας του Τμήματος ΙΑΚΑ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κ. Ιωάννη Βαραλή, που γνώριζε τη μακρόχρονη ενασχόληση μου με τον αρχαιολογικό χώρο των Φθιωτίδων Θηβών και τη βαθιά επιθυμία μου να μελετήσω ένα αδημοσίευτο σύνολο κεραμικών προϊόντων από τις ανασκαφές στη Νέα Αγχίαλο.

Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τα λυχνάρια του βορειοαφρικανικού τύπου που μελέτησα ήρθαν στο φως από τις ανασκαφικές έρευνες από το 1961 έως πρόσφατα, το 2020. Η αρχική επιλογή των σαράντα (40) λυχναριών κρίθηκε περιορισμένη και προστέθηκαν επιπλέον πενήντα εννέα (59) λυχνάρια, έτσι ώστε να υπάρχει υλικό ικανού αριθμού, για τη διατύπωση βάσιμων συμπερασμάτων, όσον αυτό είναι εφικτό. Από τα ενενήντα εννέα (99) αυτά λυχνάρια, τα είκοσι έξι (26) έχουν δημοσιευτεί στα *Πρακτικά της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, στα τεύχη του *Αρχαιολογικού Δελτίου*, σε Πρακτικά συνεδρίων και στον κατάλογο της έκθεσης με τίτλο *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο* που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το 2001, ενώ εβδομήντα τρία (73) λυχνάρια παρουσιάζονται εδώ για πρώτη φορά.

Αφορμή για την έρευνα των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου αποτέλεσε η συχνή τους ανεύρεση κατά τις ανασκαφές των Φθιωτίδων Θηβών και η ανάγκη διαχωρισμού τους σε γνήσια βορειοαφρικανικά λυχνάρια και σε λυχνάρια που αντιγράφουν ή εμπνέονται από βορειοαφρικανικά πρότυπα, αλλά έχουν παραχθεί σε εργαστήρια του ελλαδικού χώρου. Ειδικά η εύρεση λυχναριών παραμορφωμένων κατά την όπτηση, προερχόμενων από πολυχρησιμοποιημένες και φθαρμένες μήτρες, με ιδιαίτερη ραμφόσχημη λαβή ή ιδιόμορφα θέματα στη βάση, που δεν απαντούν σε άλλα παραδείγματα, μας κέντρισε το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση του ενδεχόμενου να είχε λειτουργήσει στις Φθιώτιδες Θήβες ένα τουλάχιστον τοπικό εργαστήριο που αντέγραφε βορειοαφρικανικά πρότυπα λυχνάρια ή οι τεχνίτες του εμπνέονταν από τα σχήματα και το διάκοσμο τους.

Τα χαρακτηριστικά των βορειοαφρικανικών λυχναριών που τα έκαναν δημοφιλή σε όλη τη Μεσόγειο ήταν ασφαλώς η καλή ποιότητα του πηλού με το στυλινό επίχρισμα και οι πρόστυπες παραστάσεις στο μέταλλο και τα πλαίσια με χριστιανικά και άλλα θέματα. Στην παραγωγή των λυχναριών η μίμηση και η πρωτοτυπία αποτελούσαν τα χαρακτηριστικά της ίδιας παραγωγής: οι ντόπιοι τεχνίτες αφογκράζονταν τις απαιτήσεις του αγοραστικού κοινού και ακολουθούσαν τους συρμούς της εποχής, δημιουργώντας λυχνάρια που εκπλήρωναν το φωτιστικό τους ρόλο και είχαν τον διάκοσμο εκείνον που θα ικανοποιούσε το γούστο της κοινωνίας της εποχής. Επιπλέον, οι λυχνοποιοί είναι οι μόνοι που υπέγραφαν τα παραγόμενα προϊόντα με εγχάρακτες ή ανάγλυφες επιγραφές στη βάση τους¹.

Η διάκριση μεταξύ εισηγμένων λυχναριών και τοπικών απομιμήσεων δεν είναι πάντοτε προφανής. Αυτή θα μπορούσε να επιτευχθεί με χημικές ή πετρογραφικές αναλύσεις, όπως στην περίπτωση των Δελφών², αλλά δυστυχώς μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες αναλύσεις για τα κεραμικά προϊόντα των Φθιωτίδων Θηβών. Ωστόσο, έστω και αν απουσιάζουν τα ανασκαφικά τεκμήρια, όπως μήτρες λυχναριών ή

¹ Πετρίδης 2013, 68-78, 112-113, 117-131.

² Pétridis 2010, 85-86, 96. Petridis 2019, 221 και σημ. 35.

απορρίμματα κλιβάνων, η έρευνα των ανασκαφικών δεδομένων και η ίδια η μελέτη των λυχναριών θα μπορούσε να συμβάλει αποφασιστικά στη διατύπωση υποθέσεων, που θα ήταν δυνατόν να επιβεβαιωθούν ή να απορριφθούν από πιο επισταμένες έρευνες στο μέλλον. Τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν για τη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη χρονολόγηση των λυχναριών ήταν η μελέτη και η αξιολόγηση των ανασκαφικών στρωμάτων, τα τυπολογικά χαρακτηριστικά των ίδιων των λυχναριών, οι απεικονίσεις τους στο μετάλλιο και τα πλαίσια, σε συνάρτηση με τα νομίσματα που βρέθηκαν στα ανασκαφικά στρώματα και που συνήθως προσφέρουν έναν *terminus post quem*.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στην **Εισαγωγή** γίνεται αναφορά για τα γεωγραφικά, ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα της περιοχής. Στο **Κεφάλαιο 1^ο** ερευνώνται αναλυτικά τα σημεία εύρεσης των βορειοαφρικανικών και βορειοαφρικανικού τύπου λυχναριών εντός ή εκτός τειχών της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών, αλλά και στην περιφέρειά της. Στο **Κεφάλαιο 2^ο** παρουσιάζονται συνοπτικά οι μελέτες που αφορούν στα βορειοαφρικανικά και τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάκια από την εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία. Στο **Κεφάλαιο 3^ο** περιγράφεται η τεχνική και ο διάκοσμος των λυχναριών (πλαίσια, δίσκοι, μυκτήρες και βάσεις), ενώ στο **Κεφάλαιο 4^ο** καταγράφονται οι προβληματισμοί σχετικά με τη χρονολόγηση των λυχναριών και τις σχέσεις τους με άλλα εργαστήρια. Τέλος, η μελέτη ολοκληρώνεται με τη συναγωγή γενικών συμπερασμάτων για τα λυχνάκια των Φθιωτίδων Θηβών που έχουν έλθει από τη Βόρεια Αφρική ή αποτελούν αντίγραφα και απομιμήσεις άλλων εργαστηρίων. Σε Παραρτήματα έχουν τοποθετηθεί ο *Κατάλογος των λυχναριών*, *Σχέδια των λυχναριών*, *Εικόνες*, καθώς και τα *Αποτελέσματα της ανάλυσης του πηλού δεκαπέντε (15) αποσπασματικά σωζόμενων λυχναριών με τη μέθοδο της φθοριομετρίας ακτίνων Χ (XRF)*.

Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω όλους τους συναδέλφους που με στήριξαν και με ενθάρρυναν σ' αυτή τη διαδρομή, την προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας κ. Ανθή Μπάτζιου, την προϊσταμένη του Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων κ. Άννα Γιαλούρη, το συνάδελφο αρχαιολόγο κ. Σπύρο Κουγιουμτζόγλου, τους συντηρητές της Εφορείας που συντήρησαν τα λυχνάκια και συγκεκριμένα, την Προϊσταμένη του Τμήματος Συντήρησης κ. Αναστασία Ντίνα, την κ. Χαρίκλεια Τόπα, τον κ. Εμμανουήλ Διονυσίου και τη συμβασιούχο συντηρήτρια κ. Ελένη Μαντζίρη. Επίσης, ευχαριστώ θερμά τη σχεδιάστρια κ. Γωγώ Παρδάλη για τα σχέδια των λυχναριών που δημοσιεύονται εδώ. Ευχαριστώ επίσης την επί τιμή Προϊσταμένη κ. Ασπασία Ντίνα για τη βοήθειά της στην επιλογή, τη συγκέντρωση και την επεξεργασία του υλικού και για τη συνεργασία της.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τη συνάδελφο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κ. Αγγελική Κατσιώτη για την άμεση ανταπόκρισή της στο αίτημά μου να μου αποστείλει την πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη της για τα λυχνάκια της Ρόδου³, στην οποία δεν είχα αρχικά πρόσβαση, την καθηγήτρια Βυζαντινής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Κύπρου κ. Μαρία Παρανή, που έθεσε υπόψη μου τη μελέτη της για τα λυχνάκια που συμπεριελήφθη στον τόμο *The Oxford Handbook of Early Christian Archeology* (2019)⁴, καθώς και τον καθηγητή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Πλάτωνα Πετρίδη που μου απέστειλε πρόσφατο άρθρο του για λυχνάκια βορειοαφρικανικού τύπου του 6ου και του 7ου

---

³ Katsiotti 2017.

⁴ Parani 2019.

αιώνα⁵ και συζήτησε μαζί μου για την προσέγγιση και μελέτη του υλικού μου, προσφέροντάς μου πολύτιμες συμβουλές. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Ιωάννη Βαραλή που με ενθάρρυνε σε όλο το διάστημα της συγγραφής και με βοήθησε σε κάθε εμπόδιο που συνάντησα στη διαδρομή για την ολοκλήρωση της μελέτης.

Κλείνοντας, ευχαριστώ τους εν πολλοίς ανώνυμους για μας- αλλά επώνυμους για την εποχή τους -τεχνίτες, που δημιούργησαν αυτά τα χρηστικά αντικείμενα της καθημερινής ζωής της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών και είχα την ευκαιρία να τα μελετήσω, έχοντας στο μυαλό μου χαραγμένη τη ρήση του προσωκρατικού Ελεάτη Παρμενίδη, ότι ο νους έχει τη δύναμη να επαναφέρει τα απόντα ως ζωντανά παρόντα.

---

⁵ Petridis 2019.

Εισαγωγή

1. Οι Φθιώτιδες ή Θεσσαλικές Θήβες

Η πόλη των Φθιωτίδων Θηβών ξεχώρισε ως πόλη της πρώιμης βυζαντινής περιόδου και σύμφωνα με τις γραπτές πηγές και τα ευρήματα των ανασκαφικών ερευνών αναπτύχθηκε και έφθασε σε μεγάλη ακμή από τον 4^ο έως τον 6^ο αιώνα.

Οι Φθιώτιδες ή Θεσσαλικές Θήβες, η σημερινή Νέα Αγχίαλος, βρίσκονται στη δυτική ακτή του Παγασητικού κόλπου και απέχουν 18 χλμ. περίπου νοτιοδυτικά από την αρχαία πόλη της Δημητριάδας. Αποτελεί το επίγειο της ελληνοιστικής και ρωμαϊκής πόλης των Φθιωτίδων Θηβών που βρισκόταν στην πλαγιά ενός λόφου, βόρεια του σημερινού οικισμού των Μικροθηβών, και σε απόσταση περίπου 8 χλμ. δυτικά της Νέας Αγχιάλου. Η πόλη ήταν ανταγωνίστρια με την Δημητριάδα, που ιδρύθηκε το 293 π.Χ., και ο Φίλιππος Ε' (238-179 π.Χ.) επέλεξε την πόλη της Δημητριάδας για κατοίκηση και λεηλάτησε την πόλη των Φθιωτίδων Θηβών και το επίγειό της το 217 π.Χ.⁶

Το λιμάνι και επίγειο των Φθιωτίδων Θηβών ανάκτησε την δύναμή του μετά την καταστροφή και κατοικήθηκε εκ νέου μεταξύ του 2^{ου} και του 4^{ου} αιώνα. Πράγματι, τα αρχαιολογικά ευρήματα των ανασκαφών που διενεργούνται στη Νέα Αγχίαλο από το 1924, αποκάλυψαν ότι η πόλη σταδιακά ξανακέρδισε την χαμένη της αίγλη, τουλάχιστον από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα. Φαίνεται ότι με τις ευνοϊκές συνθήκες της *Pax Romana* και την εξάπλωση του Χριστιανισμού, οι κάτοικοι που την κατοίκησαν προτίμησαν τη νέα πόλη που οικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια της αρχαίας Πύρασσου⁷ και κοντά στο αρχαίο λιμάνι.

Οι κάτοικοι των Φθιωτίδων Θηβών μετακινήθηκαν στο επίγειό της και το όνομα Φθιώτιδες Θήβες αντικατέστησε το αρχικό όνομα της πόλης, Πύρασος. Φαίνεται ότι το όνομα Πύρασος έπεσε σε λήθη πριν από τις αρχές του 4^{ου} αιώνα, δεδομένου ότι στην Α' Οικουμενική σύνοδο της Νίκαιας (325) έλαβε μέρος και ο επίσκοπος Θηβών Κλεόνικος⁸ υπό τον αρχιεπίσκοπο Λαρίσης. Το νέο όνομα της πόλης αποδεικνύεται από τις επιτύμβιες στήλες που έχουν έρθει στο φως κατά τις ανασκαφικές έρευνες, καθώς και σε πήλινες πλίνθους του 4^ο και 5^ο αιώνα που αποκαλύφθηκαν και αναγράφουν *ΕΚΚΛ(ησία) ΘΗΒ (ων)*⁹.

Στον *Συνέκδημο* του Ιεροκλέους του 6^{ου} αιώνα οι Θεσσαλικές Θήβες μνημονεύονται στην τρίτη θέση μεταξύ των πόλεων της επαρχίας της Θεσσαλίας, μια από τις δεκατρείς επαρχίες της *Διοίκησης Ιλλυρικού*¹⁰. Ο μεγάλος και σημαντικός αριθμός των αρχαιολογικών ευρημάτων που ήρθαν στο φως επιβεβαιώνει τον έντονο αστικό χαρακτήρα των Θηβών και τον σημαντικό ρόλο τους ως θρησκευτικού κέντρου αλλά και την ευημερία τους κατά την Ύστερη Αρχαιότητα, ως μια από τις σημαντικότερες ευλίμενες πόλεις του ελλαδικού χώρου. Οι συστηματικές ανασκαφές που άρχισαν το 1924 στη Νέα Αγχίαλο, αποκάλυψαν τμήματα της οχύρωσης των Φθιωτίδων Θηβών, βασιλικές, δημόσια και ιδιωτικά κτήρια, λουτρά, το αποχετευτικό

⁶ *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας* 2012, 237-239.

⁷ Karagiorgou 2013, 157.

⁸ Σωτηρίου 1929, 6.

⁹ Στο ίδιο, 4-5, εικ. 3-5.

¹⁰ Honigmann 1953, 642.8, 16, Αβραμέα 1974, 150. Δρακούλης 2006, 389.

σύστημα και το σύστημα υδροδότησης της πόλης, καθώς και μεγάλο αριθμό τάφων στα εκτεταμένα νεκροταφεία¹¹.

2. Ιστορικό των ανασκαφών

Το 1907, με απόφαση της κυβέρνησης του Ελληνικού κράτους απαλλοτριώθηκε κτηματική ιδιοκτησία του έμπορου Παναγή Τοπάλη στη θέση «Καινούργιο» ή «Κοκκίνα», στη δυτική ακτή του Παγασητικού κόλπου. Η απαλλοτρίωση της έκτασης αποφασίστηκε προκειμένου να εγκατασταθούν οι πρόσφυγες που ήλθαν από την πόλη Αγκιάλο (Πομόριε) της Βουλγαρίας, έπειτα από την λεηλασία των οικιών τους και τον διωγμό τους από τους Βούλγαρους εθνικιστές το καλοκαίρι του 1906. Η νέα πόλη σχεδιάστηκε σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα και άρχισε σχεδόν αμέσως η οικοδόμηση των καινούργιων οικιών¹². Δυστυχώς, δεν υπήρχε σθεναρή αντίδραση από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας για την αποτροπή της ίδρυσης του νέου οικισμού πάνω στην αρχαία πόλη των Φθιωτίδων Θηβών, η ύπαρξη της οποίας ήταν γνωστή από λείψανα αρχαίων κτηρίων που σώζονταν ως ύψος 5-6 μ. από το έδαφος¹³. Τα κτηριακά λείψανα εξαφανίστηκαν, κατεδαφίστηκαν και σε πολλές περιπτώσεις τα δομικά υλικά τους επαναχρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των νέων οικιών των προσφύγων. Η οικοδόμηση του νέου οικισμού είχε ως αποτέλεσμα να κατεδαφιστούν συστηματικά και να χαθούν πολλά στοιχεία της πρωτοβυζαντινής πόλης. Με την παρότρυνση όμως του μελετητή της Θεσσαλικής γης και επιμελητή αρχαιοτήτων Νικόλαου Γιαννόπουλου προς τον Γεώργιο Σωτηρίου, εταίρου της Αρχαιολογικής Εταιρείας και καθηγητή της Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1923, με πίστωση του τότε Υπουργείου Εκκλησιαστικών, πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές έρευνες σε διάφορες θέσεις γύρω από τον λόφο της αρχαίας Πυράσου. Τα αποτελέσματα των ερευνών ήταν πολύ ικανοποιητικά. Εντοπίστηκαν οι βασιλικές Α και Β, σύμπλεγμα κρηνών, ερείπια κτηρίων, ψηφιδωτά δάπεδα και τμήματα του τείχους της αρχαίας πόλης. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Εταιρείας εκτιμώντας τη σπουδαιότητα των ευρημάτων του Σωτηρίου, ενέκρινε τις απαραίτητες πιστώσεις για την διενέργεια ανασκαφών. Έτσι, τον επόμενο χρόνο το 1924, άρχισαν οι συστηματικές ανασκαφές στη βασιλική Α. Η ανασκαφή με βοήθo του Σωτηρίου τον Γιαννόπουλο διήρκησε έως το 1928. Το ίδιο έτος ξεκίνησε και η ανασκαφική έρευνα της βασιλικής Β στους πρόποδες του λόφου της Πυράσου που ολοκληρώθηκε το 1929. Τα αποτελέσματα των ανασκαφών των δύο βασιλικών Α και Β δημοσιεύτηκαν στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα* του 1929 και αποτελούν ως σήμερα, τη μοναδική μονογραφία για τα δύο μνημεία των Φθιωτίδων Θηβών.

Ο Σωτηρίου συνέχισε τις ανασκαφικές έρευνες έως το έτος 1959. Στα έτη που μεσολάβησαν αποκάλυψε τη βασιλική Γ, τη βασιλική Δ (κοιμητηριακή), το λεγόμενο «επισκοπικό μέγαρο», την εμπορική οδό και το λουτρό στα νότια της βασιλικής Α, όπως και αστική οικία στα βόρεια της εκκλησίας, ρωμαϊκούς τάφους στην περιοχή «Δώδεκα», καθώς και νεκροταφείο στην περιοχή του Δημοτικού Σχολείου¹⁴.

¹¹ Ντίνα 2002, 155.

¹² Λαζαρίδης 1987, 314.

¹³ Σωτηρίου 1929, 13, σημ. 2.

¹⁴ Σωτηρίου 1924, 102-107. Σωτηρίου 1925, 35-37. Σωτηρίου 1927, 44-50. Σωτηρίου 1928, 52-58. Σωτηρίου 1929α, 63-68. Σωτηρίου 1929, 1-158. Σωτηρίου 1930, 30-35. Σωτηρίου 1931, 37-43. Σωτηρίου 1933, 46-57. Σωτηρίου 1934, 58-66. Σωτηρίου 1935, 52-69. Σωτηρίου 1936, 57-67. Σωτηρίου 1937, 53-58. Σωτηρίου

Από το έτος 1959 ως το 1992 τη διεύθυνση των ανασκαφών ανέλαβε ο Παύλος Λαζαρίδης, συνεργάτης του Σωτηρίου από το 1957. Στο συγκεκριμένο διάστημα συνεχίστηκαν οι ανασκαφές με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας και ήρθαν στο φως νέα ευρήματα που συνθέτουν τον πολεοδομικό ιστό της πρωτοβυζαντινής πόλης, όπως το λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», λουτρά, παλαιότερα και γυμνάσιο, ιδιωτικές επαύλεις και κοιμητήρια¹⁵.

Από το έτος 1979, στις ανασκαφές της Νέας Αγχιάλου εργάστηκε η Ασπασία Ντίνα, Διευθύντρια επί τιμή της 7^{ης} Ε.Β.Α. , έως την αποχώρησή της το 2011¹⁶. Συνεχίζει έως σήμερα να μελετά το σπουδαίο υλικό, σχεδόν ενός αιώνα, από τις ανασκαφές της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών και να ενθαρρύνει τους νέους ερευνητές να φωτίσουν τα σκοτεινά σημεία της .

1938, 49-52. Σωτηρίου 1939, 53-72. Σωτηρίου 1940, 18-22. Σωτηρίου 1954, 143-152. Σωτηρίου 1955, 132-139. Σωτηρίου 1956, 110-118.

- ¹⁵ Λαζαρίδης 1959, 37. Λαζαρίδης 1960, 60-66. Λαζαρίδης 1961, 55-62. Λαζαρίδης 1962, 36-41. Λαζαρίδης 1963α, 145-147. Λαζαρίδης 1963, 45-54. Λαζαρίδης 1964α, 268-273. Λαζαρίδης 1964, 5-23. Λαζαρίδης 1965α, 326-335. Λαζαρίδης 1965β, 9-17. Λαζαρίδης 1965, 10-23. Λαζαρίδης 1966α, 326-335. Λαζαρίδης 1966β, 5-12. Λαζαρίδης 1966, 8-23. Λαζαρίδης 1968, 31-41. Λαζαρίδης 1969, 16-25. Λαζαρίδης 1970, 37-49. Λαζαρίδης 1971, 20-42. Λαζαρίδης 1972, 12-48. Λαζαρίδης 1973, 26-33. Λαζαρίδης 1974, 47-57. Λαζαρίδης 1975, 49-60. Λαζαρίδης 1976, 551-555. Λαζαρίδης 1977, 54-64. Λαζαρίδης 1978, 34-49. Λαζαρίδης 1979, 56-70. Λαζαρίδης 1980, 37-49. Λαζαρίδης 1981, 82-91. Λαζαρίδης 1983, 87-98. Λαζαρίδης 1984, 131-141. Λαζαρίδης 1985, 46-54. Λαζαρίδης 1986, 88-99. Λαζαρίδης 1987α, 311-335. Λαζαρίδης 1988, 81-93. Λαζαρίδης 1989, 159-168.
- ¹⁶ Ντίνα 1979, 231-238. Ντίνα 1981, 262-270. Ντίνα 1982, 246-255. Ντίνα 1983, 218-227. Ντίνα 1984, 169-176. Ντίνα 1985, 218-223. Ντίνα 1986, 85-89. Ντίνα 1987, 300-304. Ντίνα 1988, 288-292. Ντίνα 1990α, 230-231. Ντίνα 1990, 142-159. Ντίνα 1991α, 234-237. Ντίνα 1991, 146-168. Ντίνα 1994α, 231-238. Ντίνα 1994, 357-370. Ντίνα 1995, 401-402. Ντίνα 1997, 546-547. Ντίνα 1998, 477. Ντίνα 1999, 441. Ντίνα 2000, 528-531. Ντίνα 2001-2004, 630-639. Ντίνα 2002, 154-161. Ντίνα 2005, 525-530. Ντίνα 2006α, 643-647. Ντίνα 2006, 66-77. Ντίνα 2007, 735-738. Ντίνα 2008, 719-725. Ντίνα 2009, 423-439. Ντίνα 2010, 563-579. Ντίνα 2012, 573-584.

Κεφάλαιο 1ο

Βορειοαφρικανικά λυχνάρια και λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου στις Φθιώτιδες Θήβες

Κατά τη διάρκεια των συστηματικών και σωστικών ανασκαφικών εργασιών στις Φθιώτιδες Θήβες έχουν έρθει στο φως λυχνάρια αττικά¹⁷, κορινθιακά¹⁸, μικρασιατικά¹⁹, συροπαλαιστινιακά²⁰, βορειοαφρικανικά και βορειοαφρικανικού τύπου²¹, καθώς και τροχήλατα²². Τα λυχνάρια στα οποία επικεντρώνεται η παρούσα μελέτη είναι ενενήντα εννιά (99), ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα, κατασκευασμένα με μήτρα και ανήκοντα στον δημοφιλή για την ηπειρωτική Ελλάδα τύπο Broneer XXXI²³, στην κατηγορία του βορειοαφρικανικού τύπου και είτε α) προέρχονται από εργαστήρια της Βυζακηνής, στη σημερινή Τυνησία (λυχνάρια που παρήχθησαν σε βορειοαφρικανικά εργαστήρια) ή β) μιμούνται τα προϊόντα της συγκεκριμένης παραγωγής και αποτελούν αντίγραφα και απομιμήσεις που κατασκευάστηκαν σε εργαστήρια του ελλαδικού χώρου.

Επειδή τα δημοσιευμένα στοιχεία για την προέλευσή τους είναι ελάχιστα, η χρονολόγησή τους βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά και όχι σε ανασκαφικά δεδομένα (ανασκαφική συνάφεια, στρωματογραφία κ.ά.) θα αποπειραθούμε να εξετάσουμε εκ νέου όσα ανασκαφικά δεδομένα είναι διαθέσιμα και να συναγάγουμε συμπεράσματα σχετικά με τα βορειοαφρικανικά και βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια. Αν και οι συνθήκες εύρεσης ορισμένων λυχναριών δεν είναι απολύτως γνωστές, ωστόσο τα ίχνη καύσης στο μυκτήρα μαρτυρούν ότι χρησιμοποιήθηκαν, ενώ οι επικαθίσεις κονιάματος στην επιφάνειά τους υποδηλώνουν τον εγκλεισμό τους κάποια στιγμή σε στρώματα καταστροφής.

1. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια

1.1. Βορειοαφρικανικά λυχνάρια εντός των τειχών της πόλης

Οδός Ελληνικής Αεροπορίας (μεταξύ των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Ελευθερίας)

Στο ΝΑ τομέα της πόλης σε εργασίες διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού όμβριων υδάτων από την Κοινότητα Νέας Αγχιάλου το 1981, στην οδό Ελληνικής Αεροπορίας, μεταξύ των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Ελευθερίας αποκαλύφθηκαν κτηριακά λείψανα, δίκτυο αγωγών ύδρευσης και αποχέτευσης, φρέατα καθώς και πέντε αποθηκευτικοί

¹⁷ Ντίνα 2010, 567, εικ. 35.

¹⁸ Ντίνα 1994, 365, εικ. 20.

¹⁹ Λαζαρίδης 1960, πίν. 46α.

²⁰ Ντίνα 2010, 567, εικ. 34. Ντίνα 2006α, 645, εικ. 8α.

²¹ Ντίνα 2010, 568, εικ. 45β.

²² Λαζαρίδης 1972, πίν. 20β.

²³ Για τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια, βλ. Broneer 1930. Deneauve 1969. Ennabli 1976. Bailey 1988, 178-202. Bonifay 2004, 313-430. Bussière 2017. Bonifay 2010, 43-44.

πίθιοι²⁴. Η ανασκαφική έρευνα περιορίστηκε στο πλάτος της τομής περ. 2μ. και σε βάθος έως 3,5μ. Αποκαλύφθηκαν κατώφλι από ηφαιστειακό λίθο, δύο πτυχωτά κιονόκρανα, τρεις ακέραιοι αρράβδωτοι κίονες, αμφικίονας, δύο βάσεις κίωνων, αδιάγνωστα χάλκινα νομίσματα και κεραμική πρωτοβυζαντινής εποχής μεταξύ των οποίων υπήρχαν θραύσματα λυχναριών. Μεταξύ των κεραμικών ευρημάτων, αποκαλύφθηκε πλησίον του T18 και σε βάθος 1,80μ. ακέραιο βορειοαφρικανικό λυχνάρι που δημοσιεύεται πρώτη φορά (αρ. 1). Αν και δεν έχει συσχετισθεί με το ανασκαφικό στρώμα που αποκαλύφθηκε, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του μπορεί χρονικά να τοποθετηθεί στον ύστερο 5^ο αιώνα.

Οικόπεδο Χρυσοπηγής Πασχαλούδη (οδός Διαμαντοπούλου και Ράλλη Ράλλη)

Σε σωστική ανασκαφική έρευνα στο οικ. Χρ. Πασχαλούδη, στη συμβολή των οδών Διαμαντοπούλου και Ρ. Ράλλη, και σε απόσταση περίπου 20 μ. βορειοδυτικά της βασιλικής Γ αποκαλύφθηκαν το 1983 κτηριακά λείψανα που ανήκαν σε τρεις οικοδομικές φάσεις και αποτελούσαν προσκτίσματα της βασιλικής του Αρχιερέως Πέτρου²⁵. Το κτήριο της τελευταίας περιόδου αποτελούσε αποθηκευτικό χώρο, όπως μαρτυρούν οι κατά χώραν τοποθετημένοι πίθοι μέσα στο χωμάτινο δάπεδο, όπως και οι αμφορείς που αποκαλύφθηκαν στο εσωτερικό του. Μεταξύ των ευρημάτων που περισυνελέγησαν ήταν θραυσμένη μαρμαρίνη τράπεζα, τμήμα αρράβδωτου κίονα, χάλκινο σταθμίο, χάλκινη περόνη, χάλκινη αλυσίδα, πήλινη ευλογία, πήλινη σφραγίδα, σπαράγματα τοιχογραφιών, τριάντα δύο (32) χάλκινα νομίσματα, τα δύο από τα οποία χρονολογούνται στο α΄ έτος της βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄ (527-565) και επτά λυχνάρια, μεταξύ των οποίων δύο βορειοαφρικανικά. Το πρώτο (αρ. 2) φέρει στο μέταλλο φθαρμένη παράσταση όρθιας μορφής, ενώ το δεύτερο (αρ. 3) εικονίζει τετράποδο ζώο (αντιλόπη;) σε ανάπαυση. Δεν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία για τα σημεία όπου αποκαλύφθηκαν, αλλά βάσει των συνευρημάτων και των νομισμάτων εποχής Ιουστινιανού Α΄ θα ήταν δυνατόν να χρονολογήσουμε τα λυχνάρια στα τέλη του 5ου ή στις αρχές του 6ου αιώνα.

Οδός Ελληνικής Αεροπορίας

Στο ΝΑ τομέα της πόλης και σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. και Α. Κάρλου στην οδό Ελληνικής Αεροπορίας, μεταξύ των βασιλικών Α και Γ, αποκαλύφθηκαν το 1998 κτηριακά λείψανα, δάπεδο με σχιστολιθικές πλάκες και πήλινος αγωγός²⁶. Μεταξύ των οστράκων της πρωτοβυζαντινής εποχής, σύμφωνα με τη δημοσίευση, αποκαλύφθηκε ακέραιος βορειοαφρικανικός λύχνος (αρ. 6, σχέδ. 1) με τετράγωνο πλαίσιο με διπλό ρόμβο στο μέταλλο. Σημαντικό εύρημα της ανασκαφής ήταν χρυσός σόλιδος Ιουστινιανού Α΄ (527-565), ο οποίος ωστόσο δεν έχει συσχετισθεί με το ανασκαφικό στρώμα που περιείχε το λύχνο. Το λυχνάρι δύναται να χρονολογηθεί στο β΄ μισό του 5^{ου} αιώνα και ίσως να είχε μια μακρά περίοδο χρήσης έως και την εποχή του Ιουστινιανού.

---

²⁴ Ντίνα 1981, 267.

²⁵ Ντίνα 1983, 225

²⁶ Ντίνα 1997, 546.

1.2. Βορειοαφρικανικά λυχνάρια εκτός των τειχών της πόλης

Οδός Χρηστάκη (μεταξύ των οδών Σταυρίδη και Μαλτέζου)

Κατά τις εργασίες διαμόρφωσης της οδού Χρηστάκη, στο τμήμα μεταξύ των οδών Σταυρίδη και Μαλτέζου, στο ΝΔ τμήμα της πόλης εκτός των τειχών, αποκαλύφθηκαν το 1979 λείψανα αρχαίων κτηρίων²⁷. Συγκεκριμένα στο νότιο άκρο της οδού ήρθαν στο φώς δύο τμήματα τοίχων Α1 και Α2, πλ. 0,70-0,75μ. με τοιχοποιία από αργούς ακατέργαστους λίθους και πλίνθους με ισχυρό συνδετικό κονίαμα από ασβέστη και πορσελάνη. Σώζονταν σε ύψος περ. 0,60μ. από τη θεμελίωσή τους. Δεν υπάρχουν πληροφορίες για την ακριβή θέση της εύρεσης του βορειοαφρικανικού λυχναριού με αρ. 4, που εικονίζει στο μέταλλιο άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά, χρονολογείται στο β' μισό του 5ου αιώνα και δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά.

Οδός 30ης Ιουλίου (μεταξύ των οδών Εμμανουηλίδη και Ελληνικής Αεροπορίας)

Κατά τις εργασίες ανακατασκευής του δικτύου ύδρευσης αποκαλύφθηκαν το 1986 σημαντικές αρχαιότητες σε πολλά σημεία του πολεοδομικού ιστού της πόλης²⁸. Στην οδό 30ης Ιουλίου, μεταξύ των οδών Εμμανουηλίδη και Ελληνικής Αεροπορίας, αποκαλύφθηκαν εκτός από τμήμα της οχύρωσης, λείψανα κτηρίων, δρόμοι και τάφοι κιβωτιόσχημοι, κεραμοσκεπείς και πέντε ταφικά αγγεία. Το βορειοαφρικανικό λυχνάρι αρ. 5, με παράσταση αλόγου που καλπάζει προς τα δεξιά, αποκαλύφθηκε σε κιβωτιόσχημο τάφο (τάφος 837). Δεν υπάρχουν επιπλέον ανασκαφικές πληροφορίες για το στρώμα όπου αποκαλύφθηκε. Η ίδρυση του νεκροταφείου εκτός των τειχών μπορεί να αναχθεί στη ρωμαϊκή περίοδο, όπως ίσως υποδεικνύουν τα ταφικά αγγεία, αλλά ο κιβωτιόσχημος τάφος υποδεικνύει τη χρήση του έως και το β' μισό του 5ου αιώνα, εποχή στην οποία εντάσσεται και το υπό μελέτη λυχνάρι.

ΝΔ προάστιο

Σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Αναστασόπουλου στη συμβολή των οδών Ευλογημένου και Σταυρίδη, εκτός των τειχών της πόλης, αποκαλύφθηκαν το 2008 κτηριακά λείψανα πρωτοβυζαντινής εποχής. Κάτω από στρώμα καταστροφής με πλίνθους και κεραμίδες στέγης περισυλλέχθηκαν όστρακα, θραύσματα λύχνων, φθαρμένα χάλκινα νομίσματα, χάλκινο έλασμα, θραύσματα υάλινων αγγείων και οστέινο τετράγωνο πλακίδιο με εγχάρακτους ομόκεντρους κύκλους²⁹. Το θραύσμα βορειοαφρικανικού λυχναριού αρ. 9, που προέρχεται από την ανασκαφή αυτή, χρονολογείται πιθανώς στο β' μισό του 5ου αιώνα.

Παραδόσεις ιδιωτών

Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια με αρ. 7 και 8 προέρχονται από παραδόσεις ιδιωτών. Το λυχνάρι αρ. 7 με το γεωμετρικό διάκοσμο παραδόθηκε στην τέως 7η Ε.Β.Α. από τον Ευάγγελο Γιαννέκο στις 14-8-1984. Αποκαλύφθηκε, σύμφωνα με τη μαρτυρία του, κατά τις εργασίες που πραγματοποιούσε στον αγρό του στην περιοχή των Μικροθηβών. Το λυχνάρι με αρ. 8, (σχέδ. 2) που φέρει επίσης γεωμετρικό διάκοσμο, αναφέρεται στο βιβλίο καταγραφής ότι παραδόθηκε από ιδιώτη και προέρχεται από τις Φθιώτιδες Θήβες (Μικροθήβες) χωρίς ακριβή επισήμανση της προέλευσής του και χωρίς

²⁷ Ντίνα 1979, 234.

²⁸ Ντίνα 1986, 93.

²⁹ Ντίνα 2008, 724.

ημερομηνία εισαγωγής. Και τα δύο, με βάση τεχνοτροπικά κριτήρια, θα μπορούσαν να χρονολογηθούν στο β' μισό του 5^{ου} αιώνα.

2. Τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου

2.1. Λυχνάρια εντός των τειχών της πόλης

Βασιλική Γ (Αρχιερέως Πέτρου)

Από το συγκρότημα των βασιλικών Αρχιερέως Πέτρου, που βρίσκεται στο ΝΔ τμήμα της πόλης, προέρχονται δώδεκα (12) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου που αποκαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών.

Το πρώτο λυχνάρι είναι το με αρ. **16** (σχέδ. 5) με την παράσταση της Θυσίας του Αβραάμ στο μετάλλιο. Αποκαλύφθηκε στον τομέα Ξ (TM-Ξ) που ανοίχθηκε κατά μήκος της εξωτερικής πλευράς του βόρειου τοίχου της βασιλικής. Στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα περιουλεγήσαν πενήντα (50) χάλκινα νομίσματα, τμήματα μαρμάρινων μελών, σπαράγματα τοιχογραφιών και ψηφιδωτών, υαλόμαζες, τμήματα μολύβδινων, χάλκινων και σιδερένιων αντικειμένων, και όστρακα³⁰. Στη δημοσίευση του Λαζαρίδη στα ΠΑΕ του 1982 δεν δημοσιεύτηκε φωτογραφία του λυχναριού ούτε μνεία του ως βορειοαφρικανικού ή κάποια πιθανή χρονολόγησή του. Παρουσιάστηκε από την Ασπασία Ντίνα ως βορειοαφρικανικό στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006, όπου δημοσιεύτηκε και σχέδιό του³¹. Τμήμα δίσκου ενός άλλου λυχναριού με το ίδιο θέμα αποκαλύφθηκε στην ανασκαφή της κεντρικής πλατείας της Νέας Αγχιάλου και παρουσιάστηκε από την ίδια στο 3^ο ΑΕΘΣΕ το 2009³². Στον τομέα Ξ (TM-Ξ) αποκαλύφθηκαν ακόμη τρία λυχνάρια που θα ήταν δυνατόν να έχουν αποκαλυφθεί στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα: α) το με αρ. **87** με μετάλλιο κοσμούμενο από Χριστόγραμμα³³, β) το αποσπασματικά σωζόμενο με αρ. **80** με σταυρό με πεπλατυσμένα άκρα³⁴ και γ) το αποσπασματικό με αρ. **15** θραύσμα δοχείου, λαβής και μεταλλίου, που φέρει μορφή ανδρός αγίου ή μοναχού³⁵. Τα συγκεκριμένα λυχνάρια, όπως και τα άλλα συνευρήματα, μπορούν να χρονολογηθούν στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής, διότι ανήκουν σε στρώμα καταστροφής, όπως δηλώνουν τα θραύσματα μαρμάρινων μελών, τα σπαράγματα τοιχογραφιών και ψηφιδωτών και τα τμήματα των μεταλλικών αντικειμένων.

Ακέραιο λυχνάρι που κοσμεύεται στο μετάλλιο με διπλό τετράγωνο με ανάγλυφες γραμμές και στιγμές (αρ. **39**) αποκαλύφθηκε στον τομέα Μ (TM-M) κατά την αποκάλυψη του δαπέδου Δα. Από το ίδιο σημείο περισυλλέχθηκαν αγγεία (ληκύθια, οινόχρη), λυχνάρια, τμήματα αρχιτεκτονικών μελών, τέσσερα (4) χάλκινα νομίσματα, θραύσματα υάλινων αγγείων και υαλοπινάκων κάλ.³⁶ Επομένως, επιβεβαιώνεται και στον τομέα Μ (TM-M) το ίδιο στρώμα καταστροφής, όπως δηλώνουν τα συνευρήματα του λυχναριού, που θα μπορούσε να χρονολογηθεί επίσης στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής.

³⁰ Λαζαρίδης 1982, 102.

³¹ Ντίνα 2010, 568, εικ. 45α.

³² Ντίνα 2012, 575, εικ. 9.

³³ Αποκαλύφθηκε στον TM-Ξ, τομή Ξ/Δ, στρ. 5^ο, βάθ. από 0, 00-1, 77 μ.

³⁴ Αποκαλύφθηκε στον TM-Ξ, τομή Ξ/Α, στρ. 3^ο, βάθ. από 0, 00-1, 50 μ.

³⁵ Αποκαλύφθηκε στον TM-Ξ, τομή Ξ/Α, στρ. 3^ο, βάθ. από 0, 00-1, 50 μ.

³⁶ Λαζαρίδης 1982, 103-104.

Την ίδια ανασκαφική περίοδο στον τομέα Κ (TM-K), που καταλαμβάνει τον κεντρικό χώρο του αιθρίου, αποκαλύφθηκε τμήμα δίσκου λυχναριού που κοσμείται στο μέταλλο με σταυρό με διάκοσμο από κύκλους σε σειρά (αρ. 90) στην τομή Δ. Στα συνευρήματα συγκαταλέγονται αέριο λυχνάρι (χωρίς να προσδιορίζεται ο τύπος του), είκοσι εννέα (29) χάλκινα νομίσματα, θραύσματα λυχναριών, υάλινων αγγείων και υαλοπινάκων, χάλκινα αντικείμενα και μολύβδινα ελάσματα, δηλωτικά στρώματος καταστροφής³⁷ του ύστερου 6^{ου} αιώνα και εξής.

Από ένα σύνολο οκτώ (8) λυχναριών που αποκαλύφθηκαν στη βασιλική Γ και δημοσιεύτηκαν από τον Λαζαρίδη στα ΠΑΕ του 1972³⁸, τα τέσσερα (4) ανήκουν στον βορειοαφρικανικό τύπο³⁹, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζεται η θέση ανεύρεσής τους. Στα ΠΑΕ του 1973⁴⁰, σύμφωνα με τη λεζάντα της δημοσιευμένης φωτογραφίας τους, φέρονται να έχουν βρεθεί στο νότιο κλίτος της βασιλικής (TM-Θ).

Επιπλέον, μεταξύ άλλων ευρημάτων της ανασκαφής του 1978 τέσσερα (4) λυχνάρια μελετώνται εδώ : το λυχνάρι με αρ. 83 με ανάγλυφο Χριστόγραμμα⁴¹, τα με αρ. 49⁴² και 54⁴³ που φέρουν ρόμβο, ενώ το υπ' αρ. 56 που κοσμείται με λατινικό σταυρό⁴⁴. Το λυχνάρι με αρ. 49 ήρθε στο φως κατά τις εργασίες καθαρισμού στον τομέα Ν (TM-N), ενώ τα υπόλοιπα τρία (αρ. 54, 56 και 83) αποκαλύφθηκαν στον τομέα Βδ (TM-Bδ), δυτικά του λουτρού που αποκαλύφθηκε στα βόρεια της βασιλικής, σε βάθ. από 0,50-1,50μ.⁴⁵ Ο ανασκαφέας σημειώνει ότι στο ίδιο σημείο εντοπίστηκαν δεκατρία (13) λυχνάρια εκ των οποίων δημοσιεύει τη φωτογραφία ενός βορειοαφρικανικού, με πολεμιστή που κρατά σπαθί στο σωζόμενο τμήμα του δίσκου του⁴⁶. Η ανεύρεση σημαντικού αριθμού λυχναριών δυτικά του λουτρού δηλώνει και τη χρήση τους καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του βαλανείου του 6^{ου} αιώνα.

Στον τομέα Ν (TM-N), και σε μικρή απόσταση από το σημείο όπου βρέθηκαν τα λυχνάρια με αρ. 54, 56 και 83, αποκαλύφθηκε λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 91) που κοσμείται στο μέταλλο με λατινικό σταυρό⁴⁷. Ο Λαζαρίδης αναφέρει ότι στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα αποκαλύφθηκε ελληνιστικό ιωνικό κιονόκρανο από πωρόλιθο, προφανώς σε επίχωση με υλικό περασμένων αιώνων ή με το κιονόκρανο εδώ σε δεύτερη χρήση⁴⁸.

Τέλος, το λυχνάρι με αρ. 10 βρέθηκε στον τομέα Η (TM-H), στα ανατολικά της αφίδας της βασιλικής, όπου περισυνελέγησαν επίσης χάλκινο νόμισμα Πρόβου του νομισματοκοπείου της Τριπόλεως (276-282), νόμισμα Διοκλητιανού (295-296), χάλκινο νόμισμα Θεοδοσίου Β' του νομισματοκοπείου της Κωνσταντινουπόλεως (408-450), νόμισμα Βαλεντινιανού Γ' του νομισματοκοπείου της Ρώμης (425-455), δύο ρωμαϊκά νομίσματα φθαρμένα και ένα διαβρωμένο νόμισμα του 5^{ου}-6^{ου} αιώνα⁴⁹.

³⁷ Στο ίδιο, 98.

³⁸ Λαζαρίδης 1972, 41, πίν. 20α-β.

³⁹ Στο ίδιο, πίν. 20α.

⁴⁰ Λαζαρίδης 1973, 33, πίν. 24, 26α.

⁴¹ Αποκαλύφθηκε στον TM-Bδ, στρ. 3^ο, βάθ. από 0, 90-1, 05 μ. Σε απόσταση 2, 35 μ. Α του N/78-T5 και 0, 57 μ. Β του N/78-T4.

⁴² Αποκαλύφθηκε στον TM-Bδ, στρ. 1^ο, βάθ. από 0, 00-0, 50 μ.

⁴³ Αποκαλύφθηκε στον TM-Bδ, στρ. 1^ο, βάθ. από 0, 00-0, 50 μ.

⁴⁴ Αποκαλύφθηκε στον TM-Bδ, στρ. 4^ο, βάθ. από 1, 05-1, 20 μ. Σε απόσταση 2, 02 μ. Α του N/78-T5 και 0, 76 μ. Β του N/78-T4.

⁴⁵ Λαζαρίδης 1978, 45, εικ. 7.

⁴⁶ Στο ίδιο, 46, πίν. 38α.

⁴⁷ Αποκαλύφθηκε στον TM-N, στρ. 2^ο, βάθ. από 0, 60-1, 00 μ. Α του N/78-T5 και προς το νότιο άκρο του χώρου.

⁴⁸ Λαζαρίδης 1978, 45.

⁴⁹ Λαζαρίδης 1977, 63, πίν. 42β. Πρβλ. και Έργον 1977, 49-51, εικ. 31.

Ο Λαζαρίδης περιγράφει το λυχνάρι και ταυτίζει το εικονιζόμενο στο μέταλλο πρόσωπο με τη μορφή του αγένειου Χριστού, τονίζοντας ότι ενδεχομένως πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα πορτρέτα του Κυρίου σε κεραμικό αντικείμενο. Το λυχνάρι παρουσιάστηκε από την Ντίνα στο συνέδριο που διοργανώθηκε στη μνήμη του Γεωργίου Γουργιώτη στη Λάρισα το 2000⁵⁰ και αναγνωρίστηκε από την ίδια η τυπολογική του συνάφεια στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006, όπου και δημοσιεύτηκε φωτογραφία του⁵¹.

Επομένως, εφόσον δεν υπάρχουν ή είναι ισχνά τα ανασκαφικά δεδομένα των υπόλοιπων λυχναριών πλην του λυχναριού με αρ. **10**, θα χρειαστεί να σταθούμε λίγο περισσότερο στην εξέταση του ανασκαφικού στρώματος όπου αυτό βρέθηκε. Σύμφωνα με τον Λαζαρίδη, το λυχνάρι ήλθε στο φως μεταξύ των πεσσών Π6 και Π7 που βρίσκονται βόρεια του στυλοβάτη της νότιας στοάς της βασιλικής. Μεταξύ των πεσσών ο ανασκαφέας αποκάλυψε τις δύο ιωνικές βάσεις K29 και K30. Οι κίονες που έβαιναν πάνω στις βάσεις και, κατά συνέπεια, όλη η κιονοστοιχία είχε καταπέσει. Το στρώμα, επομένως, σφραγίζει την καταστροφή της τελευταίας φάσης της βασιλικής, που αποδίδεται σε σεισμό και χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} ή στις αρχές του 7^{ου} αιώνα. Αυτή η εποχή χαρακτηρίζεται από ένδεια κυκλοφορίας νομισμάτων, γι' αυτό και περιλαμβάνονται κοπές αυτοκρατόρων του παρελθόντος, ακόμη και του 3ου αιώνα, λόγω ύφεσης⁵². Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι στο δάπεδο του ιερού βήματος και στη ΒΔ γωνία του σκευοφυλακίου της βασιλικής Α βρέθηκαν έξι (6) νομίσματα Ηρακλείου και Ηρακλείου Κωνσταντίνου, του α' μισού του 7^{ου} αιώνα, στο ίδιο επίπεδο με δύο νομίσματα Κωνσταντίνου Β' (337-361)⁵³. Επομένως, το λυχνάρι με αρ. **10** θα μπορούσε να χρονολογηθεί, λαμβάνοντας υπόψη τα συνευρήματα, στο β' μισό του 6^{ου} ή και στα πρώτα χρόνια του 7^{ου} αιώνα.

Η Ντίνα επίσης δημοσίευσε τρία λυχνάρια του ίδιου τύπου στα ΠΑΕ του 1990 που ήρθαν στο φως κατά την αποκάλυψη του αγωγού (αρ. 2) που έχει κατεύθυνση ΝΑ-ΒΔ στο αίθριο της βασιλικής (ΤΜ-Κ), χωρίς αναφορά σε συνευρήματα⁵⁴.

Βασιλική Α (Αγίου Δημητρίου)⁵⁵

Ο Σωτηρίου παρουσίασε συνολικά έντεκα (11) λυχνάρια στην ΑΕ του 1929, από τα οποία οκτώ (8) ανήκουν στο βορειοαφρικανικό τύπο, χωρίς όμως περιγραφή και χρονολόγηση. Τα λυχνάρια υποτίθεται ότι αποκαλύφθηκαν όλα στο σκευοφυλάκιο της βασιλικής⁵⁶. Στον κατάλογο περιλαμβάνω δύο (2) λύχνους βορειοαφρικανικού τύπου, που προέρχονται από πρόσφατες έρευνες.

Ο πρώτος (αρ. **13**, σχέδ. 4), το μέταλλο του οποίου κοσμεύεται με παράσταση του όρθιου Χριστού να πατά πάνω σε λέοντα και δράκοντα (*Ψαλμ. 4* 13), σύμφωνα με το μητρώο καταγραφής, αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες καθαρισμού αγωγού στις 16-12-1968. Πράγματι, ο Λαζαρίδης στα ΠΑΕ του 1968 αναφέρει ότι πραγματοποιήθηκε καθαρισμός υπόγειου αποχετευτικού αγωγού που βαίνει παράλληλα με το νότιο εξωτερικό τοίχο της βασιλικής, χωρίς μνεία ευρημάτων⁵⁷. Πιθανόν να τοποθετείται χρονικά στην τελευταία περίοδο χρήσης του αγωγού, δηλαδή στον 7^ο αιώνα.

⁵⁰ Ντίνα 2006, 75, εικ. 29.

⁵¹ Ντίνα 2010, 567-568, εικ. 43.

⁵² Πρβλ. *Κάστρο Βελίκας* 2019, 57, αρ. 6.13 νόμισμα Κρίσιπου (Μ. Βλαχάκη).

⁵³ Βλ. Σωτηρίου 1929, 107-109.

⁵⁴ Ντίνα 1990, 148, πίν. 100α.

⁵⁵ Για τη βασιλική, βλ. Σωτηρίου 1929, 19-110.

⁵⁶ Σωτηρίου 1929, 103, εικ. 137-140.

⁵⁷ Λαζαρίδης 1968, 41.

Το λυχνάρι παρουσίασε και περιέγραψε ως βορειοαφρικανικού τύπου η Ντίνα στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006⁵⁸.

Ο δεύτερος λύχνος (αρ. **21**, σχέδ. 8) φέρει παράσταση παγονιού στο μέταλλο και αποκαλύφθηκε στις εργασίες ανακατασκευής του φυλακίου το 2000, που βρίσκεται περίπου 20 μ. νότια της βασιλικής⁵⁹. Το επίπεδο των επιχώσεων όπου βρέθηκε ο λύχνος ήταν το ίδιο με τις επιχώσεις που κάλυπταν την βασιλική, δηλαδή μετά τα τέλη του 6^{ου} αιώνα.

Το λεγόμενο «αστικό κτίσμα»

Κατά τις εργασίες για την αποκατάσταση της περιφράξης στον αρχαιολογικό χώρο της βασιλικής Α, το 1979, αφαιρέθηκε η μεταγενέστερη επίχωση που είχε καλύψει τα ερείπια αστικού κτίσματος⁶⁰, το οποίο εν μέρει αποκαλύφθηκε από τον Σωτηρίου το 1937⁶¹ και ερευνήθηκε και πάλι το 1955⁶². Το συγκεκριμένο «αστικό κτίσμα» κείται σε απόσταση περίπου 50μ. ΒΔ της βασιλικής Α και περιλαμβάνει αυλή με πρόθυλο, δωμάτιο, φρέαρ και αγωγούς. Μεταγενέστερες επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο κτίσμα μετέβαλαν την αρχική του μορφή, όπως περιέγραψε ο Σωτηρίου. Στις δημοσιεύσεις αναφέρεται επίσης ότι αποκαλύφθηκε μεγάλος πίθος κατά χώραν. Απουσιάζει όμως κάθε αναφορά για ευρήματα, γεγονός που δυσκολεύει την χρονολόγησή τους.

Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που προέρχονται από την ανασκαφή αυτή είναι πέντε (αρ. **33, 63, 64, 65** και **67**), από τα οποία δύο σώζονται σχεδόν ακέραια (αρ. **67** και **33**), ενώ τα υπόλοιπα τρία (αρ. **63, 64** και **65**) σώζουν τη λαβή και τμήματα του μεταλλίου και του δοχείου. Το λυχνάρι με αρ. **65** αποκαλύφθηκε δυτικά του T15, το λυχνάρι αρ. **67** βρέθηκε στα νότια του συγκεκριμένου τοίχου, ενώ τα λυχνάρια με αρ. **33, 63**, και **64** αποκαλύφθηκαν στα βόρεια του T19. Από τα πέντε λυχνάρια, τα τέσσερα φέρουν στο μέταλλο λατινικό σταυρό με διχαλωτά άκρα κεραιών και σταγόνες (αρ. **63, 64, 65, 67**), ενώ το πλαίσιο κοσμούν κλαδιά φοίνικα, πράγμα που ίσως σημαίνει ότι ανήκουν στην ίδια σειρά ή παραγγελία. Διαφοροποιείται μόνο το λυχνάρι με αρ. **33**, που φέρει στο μέταλλο φοίνικα και στο πλαίσιο κυκλίσκους και έξεργα κομβία. Οι μαρτυρούμενες μεταγενέστερες επεμβάσεις στο κτίσμα και η χρήση δομικού υλικού σε δεύτερη χρήση παραπέμπει σε μια χρονολόγηση από το β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής. Σε χρονολόγηση στην ίδια περίοδο παραπέμπουν τόσο οι διαστάσεις των λυχναριών, όσο και το ύφος του διακόσμου και τα χαρακτηριστικά κλαδιά φοίνικα στο πλαίσιο.

Το λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα»⁶³

Από την ανασκαφή του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος», όπως έχει καθιερωθεί στην «ιδιόλεκτο» των αρχαιολόγων της Νέας Αγχιάλου, του μεγάλου συγκροτήματος που μάλλον χρησίμευε ως forum/φόρος στον ΝΑ τομέα της πόλης, εξετάζονται δέκα (10) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου.

Το πρώτο λυχνάρι (αρ. **32**, σχέδ. 14), που φέρει παράσταση φοίνικα στο μέταλλο, αποκαλύφθηκε στη ΝΔ γωνία του συγκροτήματος το 1960 και συγκεκριμένα

⁵⁸ Ντίνα 2010, 568, εικ. 45β.

⁵⁹ Για τις συγκεκριμένες εργασίες, βλ. Ντίνα 2000, 516.

⁶⁰ Ντίνα 1979, 236.

⁶¹ Σωτηρίου 1937, 56-58.

⁶² Σωτηρίου 1955, 137.

⁶³ Σωτηρίου 1956, 111-113. Λαζαρίδης 1960, 63-66. Λαζαρίδης 1961, 55-62. Λαζαρίδης 1962, 36-41.

Λαζαρίδης 1963, 45-54. Λαζαρίδης 1964, 5-23. Λαζαρίδης 1965, 10-23. Λαζαρίδης 1966, 8-23. Λαζαρίδης 1968, 31-41. Λαζαρίδης 1972, 38.

εντός δωματίου δίπλα σε θεωρούμενη «δεξαμενή» που αποκάλυψε ο Λαζαρίδης και υπέθεσε ότι επρόκειτο για εργαστήριο κεραμικής⁶⁴. Στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα ο Λαζαρίδης αποκάλυψε και άλλα θραύσματα λυχναριών του ίδιου τύπου, τα οποία περιγράφει. Εκτός από τα λυχνάρια, αποκάλυψε δώδεκα «βανδαλικά» νομίσματα του 3^{ου} αιώνα, έναν σιδερένιο ήλο με πεπλατυσμένη κεφαλή, έναν αμφορέα με ηθμό στο στόμιο, σιδερένια σκαπάνη, τμήματα ασβεστοκονιαμάτων με γραπτό διάκοσμο και θραύσματα πλίνθων με τη σφραγίδα *ΕΚΚΛ(ησία) ΘΗΒ(ων)*⁶⁵. Η αποκάλυψη στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα των λεγόμενων «βανδαλικών» νομισμάτων πιθανόν οφείλεται στην επανάχρησή τους κατά το β' μισό του 6^{ου} ή την α' πενηνταετία του 7^{ου} αιώνα εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης⁶⁶, όπως επισημάναμε στην ανασκαφική έρευνα της βασιλικής Γ του Αρχιερέως Πέτρου αλλά και στη βασιλική Α⁶⁷. Χρονο-λογείται, επομένως, πιθανότατα στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Το δεύτερο λυχνάρι (αρ. **86**, σχέδ. 32), αποσπασματικά σωζόμενο και με Χριστόγραμμα στο μέταλλο, αποκαλύφθηκε στη ΒΔ γωνία του κτιρίου, στο εσωτερικό του δωματίου Ε1, κατά τις εργασίες της β' φάσης του Γ' Κ.Π.Σ. με τίτλο «*Ανάπλαση – ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Νέας Αγχιάλου*» το 2007⁶⁸. Συγκεκριμένα, το τμήμα του δίσκου του λυχναριού αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης των τοίχων του δωματίου χωρίς καμία αναφορά σε συνευρήματα. Στον ίδιο χώρο ήρθε στο φως και θραύσμα λυχναριού (αρ. **14**) με την παράσταση ενός από τους δύο αγγέλους που θα πλαισιώναν όρθιο ολόσωμο Χριστό με σταυροφόρα ράβδο που πατά λέοντα και δράκοντα, παρόμοιο με το ακέραιο λυχνάρι που αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες καθαρισμού αποχετευτικού αγωγού της βασιλικής Α (αρ. **13**).

Το ακέραιο λυχνάρι με αρ. **84** με Χριστόγραμμα στο μέταλλο αποκαλύφθηκε στη ΒΑ γωνία της τομής 87-Τ σε βάθ. 1,00μ. και δημοσιεύτηκε από τον Λαζαρίδη στα ΠΑΕ του 1987⁶⁹ χωρίς περιγραφή και θέση ανεύρεσης. Στον υποτομέα ΤΑ-87 και στο 2^ο ανασκαφικό στρώμα περισυνελέγησαν το λυχνάρι αρ. **52** με το ρόμβο, το θραύσμα αρ. **38** και το αποσπασματικά σωζόμενο αρ. **99**. Στα ευρήματα του στρώματος, που άρχισε να αφαιρείται το 1968 και συνεχίστηκε το 1987, συγκαταλέγονται λυχνάρια υστερορωμαϊκά και πρωτοβυζαντινά, πήλινοι λυχνοστάτες του 3^{ου} αιώνα, πήλινο ρυτό, και νόμισμα του Κοινού Θεσσαλών του 2^{ου} αιώνα π.Χ.⁷⁰. Τα αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια (αρ. **38**, **52** και **99**) δημοσιεύονται εδώ πρώτη φορά και κατά πάσαν πιθανότητα χρονολογούνται από το β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής.

Κατά τις εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου του Β' Κ.Π.Σ. με τίτλο «*Ανάπλαση – ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Νέας Αγχιάλου*», στα Ν του συγκροτήματος του «κοσμικού κτίσματος» έγιναν ερευνητικές τομές για τη δημιουργία διαδρόμου προσπέλασης από την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου επί της οδού Αγ. Γεωργίου προς το «κοσμικό κτίσμα» και τη βασιλική Β, το 2004. Στην περιορισμένη ανασκαφή εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα που συνδέονταν με τα δύο ανασκαμμένα μνημεία και ανάμεσα στα ευρήματα ήλθαν στο φως τρία (3) λυχνάρια, που δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά. Το πρώτο, με αρ. **55**, που φέρει λατινικό σταυρό, αποκαλύφθηκε σε απόσταση 0,38 μ. στα ανατολικά του Τ15 και σε βάθος 1,18μ. Το δεύτερο, αποσπασματικά σωζόμενο, με αρ. **71**, φέρει σταυρό τύπου Μάλτας και αποκαλύφθηκε στον ΤΜ-Β, στη γωνία που σχηματίζουν οι Τ1 και Τ2, σε

⁶⁴ Λαζαρίδης 1960, 66, πίν. 46β. Πρβλ. και Έργον 1960, 66, εικ. 79.

⁶⁵ Λαζαρίδης 1960, 66, πίν. 45-46. Ντίνα 2006, 69, εικ. 7.

⁶⁶ Βλ. και Πέννα 2002, 39. Πέννα 2006, 163.

⁶⁷ Βλ. σημ. 22.

⁶⁸ Ντίνα 2007, 742.

⁶⁹ Λαζαρίδης 1987α, 116, πίν. 88α.

⁷⁰ Λαζαρίδης 1987α, 108-117, εικ. 3.

βάθος 0,60 μ. Το τρίτο, με αρ. **92**, ακέραιο φέρει διάλιθο σταυρό με πεπλατυσμένα άκρα κεραιών, αποκαλύφθηκε στα ανατολικά του T13 σε βάθος 1,36 μ. Και τα τρία χρονολογούνται στον 6^ο αιώνα.

Λιμενίσκος

Σε μικρή απόσταση από τη βασιλική Β του επισκόπου Ελπιδίου⁷¹, στο ΝΑ τομέα της πόλης, βρίσκεται το λιμάνι των Φθιωτίδων Θηβών αλλά και της σημερινής πόλης της Νέας Αγχιάλου. Κατά το παρελθόν έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες εκβάθυνσης και διαμόρφωσης του λιμανιού, όπου και εντοπίστηκαν μεταξύ άλλων ευρημάτων, δεκατρία (13) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου.

Το πρώτο, με αρ. **17** (σχέδ. 6), εντοπίστηκε μαζί με άλλα ευρήματα κατά τις εργασίες διαμόρφωσης και εκβάθυνσης του λιμενίσκου το 1979 σε βάθος 1 μ. περίπου στην ανατολική προβλήτα σε στρώμα που κάλυπτε οικοδομικά λείψανα που έχουν αποδοθεί σε λιμενικές εγκαταστάσεις. Το λυχνάρι εικονίζει στο μέταλλο ηνίοχο (;) πριν από αγώνα υποδρομίας⁷² και παρουσιάστηκε από την Ντίνα στα *Πρακτικά* του Συνεδρίου της Λάρισας το 2000, στον κατάλογο της έκθεσης *Καθημερινή Ζωή στο Βυζάντιο* το 2002 και στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006⁷³. Το δεύτερο, με αρ. **82**, (σχέδ. 31) προέρχεται από την ίδια ανασκαφή, εικονίζει Χριστόγραμμα πάνω σε κουκουνάρα⁷⁴ και έχει επίσης παρουσιαστεί από την Ντίνα στα *Πρακτικά* του Συνεδρίου της Λάρισας το 2000, στον κατάλογο της έκθεσης *Καθημερινή Ζωή στο Βυζάντιο* το 2002 και στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006⁷⁵. Το τρίτο λυχνάρι, με αρ. **12** (σχέδ. 3), από την ίδια ανασκαφική έρευνα του 1979, διασώζει τμήμα από το δίσκο, όπου εικονίζεται μορφή γενειοφόρου αγίου, του αποστόλου Πέτρου ή Ανδρέα (;) που κρατά στο αριστερό του χέρι σταυροφόρα ράβδο⁷⁶. Τα συνευρήματα ήταν τμήμα αρράβδωτου κίονα, τμήματα από θωράκια, τμήμα μαρμάρινης τράπεζας με ανάγλυφο διάκοσμο, θραύσματα υάλινων αγγείων και λυχναριών, όστρακα και νομίσματα χωρίς να έχει οριστεί ο τύπος ή η χρονολόγησή τους⁷⁷. Κατά τις εργασίες στο λιμενίσκο το ίδιο έτος αποκαλύφθηκαν και άλλα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια, ακέραια ή μη, που όμως δεν έχουν δημοσιευτεί: το με αρ. **18** διασώζει στο μέταλλο παγόνη προς τα αριστερά και μικρό κύκνο προς τα δεξιά πάνω του, το με αρ. **51** φέρει διπλό ρόμβο, το με αρ. **74** (σχέδ. 28) φέρει ισοσκελή σταυρό τύπου Μάλτας⁷⁸, ενώ αυτό με αρ. **94** φέρει λατινικό σταυρό με ανάγλυφο περίγραμμα. Δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά.

Ενδιαφέρον είναι ότι, σύμφωνα με το μητρώο καταγραφής, από το ίδιο σημείο προέρχεται και το λυχνάρι αρ. **19** (σχέδ. 7), που δημοσιεύθηκε από τον Λαζαρίδη στα *ΠΑΕ* του 1968 σε συνολικό κατάλογο λυχνών του 4^{ου} και του 5^{ου} αιώνα που βρέθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο⁷⁹. Το λυχνάρι παρουσιάστηκε από την Ντίνα στα *Πρακτικά* του Συνεδρίου της Λάρισας το 2000⁸⁰, στον κατάλογο της έκθεσης *Καθημερινή Ζωή στο Βυζάντιο* το 2002 και στο συνέδριο της Θεσσαλονίκης το 2006⁸¹. Το ένατο λυχνάρι, με αρ. **22** (σχέδ. 9), φέρει παράσταση πτηνού στο μέταλλο και, σύμφωνα με το βιβλίο

⁷¹ Σωτηρίου 1929, 111-138.

⁷² Ντίνα 1979, 236, πίν. 88δ.

⁷³ Ντίνα 2006α, 75, εικ. 23. *Καθημερινή Ζωή* 2002, 300, αρ. 321 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2010, 567, εικ. 39.

⁷⁴ Ντίνα 1979, 236, πίν. 88α.

⁷⁵ Ντίνα 2006α, 75, εικ. 23. *Καθημερινή Ζωή* 2002, 301, αρ. 323 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2010, 567, εικ. 41.

⁷⁶ Ντίνα 1979, 236, πίν. 88β.

⁷⁷ Ντίνα 1979, 236, πίν. 88.

⁷⁸ Ντίνα 1979, 236.

⁷⁹ Λαζαρίδης 1968, 40, πίν. 30α.

⁸⁰ Ντίνα 2006, 75, εικ. 26.

⁸¹ *Καθημερινή Ζωή* 2002, 300, αρ. 322 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2010, 567, εικ. 37.

καταγραφής (ημερομηνία εισαγωγής 12-6-1973), περιουλλέχθηκε από τον λιμενίσκο, χωρίς επιπλέον πληροφορίες.

Άλλα τρία λυχνάρια με σταυρό στο μέταλλο προέρχονται από το λιμάνι και αποτελούν τυχαία ευρήματα ή παραδόθηκαν από ιδιώτες: το υπ' αρ. **59** με λατινικό σταυρό με διχαλωτά άκρα κεραιών και σταγόνες (σχέδ. 22) προέρχεται από περισυλλογή (ημερομηνία εισαγωγής 21-3-1994), ενώ το με αρ. **60** με λατινικό σταυρό επίσης (σχέδ. 23) και το με αρ. **73** με σταυρό τύπου Μάλτας με πεπλατυσμένα άκρα (σχέδ. 27) παραδόθηκαν το 1969 και το 1968, αντιστοίχως.

Τέλος, από τον λιμενίσκο προέρχεται και το υπ' αρ. **29** (σχέδ. 11) μικρό λυχνάρι με παράσταση αλεπούς στο μέταλλο και λαβή σε σχήμα λατινικού σταυρού με πεπλατυσμένες κεραιές. Προέρχεται από περισυλλογή, σύμφωνα με το βιβλίο καταγραφής (ημερομηνία εισαγωγής 6-6-1969), χωρίς επιπλέον πληροφορίες. Το λυχνάρι συμπεριλήφθηκε στον κατάλογο της έκθεσης *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο* το 2002⁸². Τα λυχνάρια που προέρχονται από τον λιμενίσκο χρονολογούνται από τα μέσα έως τα τέλη του 6^{ου} αιώνα.

ΒΑ τομέας της πόλης

Σε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στο χώρο της Αγοράς της σύγχρονης πόλης⁸³ το 1983, στη συμβολή των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, όπου η κοινότητα της Νέας Αγχιάλου σχεδίαζε να κατασκευάσει ισόγεια καταστήματα, αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά λείψανα που αποτελούσαν προσκτίσματα της παρακείμενης προς δυσμάς βασιλικής Θ⁸⁴. Στις δύο δοκιμαστικές τομές (Α και Β) ήρθαν στο φως τοίχοι, δάπεδα από σχιστολιθικές πλάκες και ηηλόχωμα, δεξαμενή, ημικυκλική χωματόκτιστη κατασκευή και κιβωτιόσχημος τάφος. Στα ευρήματα της έρευνας αποκαλύφθηκαν στην τομή Α γλυπτά (τμήματα από αμφίγλυφα και διάτρητα θωράκια, τμήμα ιωνικού κιονόκρανου, τμήμα αρράβδωτου κίονα και τμήμα βάσης), δύο λυχνάρια, δύο ταφικά αγγεία, έξι (6) χάλκινα νομίσματα, οστέινη βελόνα και θραύσματα υάλινων αγγείων. Στην τομή Β ήρθαν στο φως ραβδωτός κιονίσκος τράπεζας ή βάση περιρραντηρίου, δεκαεπτά (17) χάλκινα νομίσματα και δύο ακέραια, αλλά και αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια. Στον κατάλογό μας περιλαμβάνονται δύο λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου από την τομή Β: το πρώτο (αρ. **36**), που φέρει σχηματοποιημένο φύλλο αμπέλου στο μέταλλο, βρέθηκε σε βάθος περ. 2,50 μ.⁸⁵, ενώ το δεύτερο (αρ. **68**), που σώζεται αποσπασματικά, φέρει σταυρό τύπου Μάλτας. Τα δύο λυχνάρια χρονολογούνται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε σωστική ανασκαφή στην κεντρική πλατεία της Νέας Αγχιάλου που έγινε το 2003, έπειτα από νέο αίτημα του Δήμου για ανέγερση καταστημάτων, επίσης αποκαλύφθηκαν λείψανα κτηρίων που αποτελούσαν τα προσκτίσματα της βασιλικής Θ⁸⁶. Στην τομή ερευνήθηκαν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι χωρίς κτερίσματα και ένα ταφικό αγγείο. Η ύπαρξη τάφων εντός της πόλης είναι ίσως δηλωτικό της σταδιακής εγκατάλειψης της εκκλησίας ή της εγκατάλειψης των νεκροταφείων της πόλης εξαιτίας της ύπαρξης κινδύνων έξω από τα τείχη. Η ύπαρξη Σλάβων στην περιοχή, όπως μαρτυρούνται στα *Θαύματα* του Αγίου Δημητρίου⁸⁷ ίσως να αποτελούσε έναν από τους κινδύνους αυτούς. Από την ανασκαφική έρευνα ήρθαν στο φως δύο ακέραια λυχνάρια

⁸² *Καθημερινή ζωή* 2002, 300, αρ. 320 (Α. Ντίνα).

⁸³ Ντίνα 1983, 222-223.

⁸⁴ Ντίνα 1981, 264-265, σχέδ. 1.

⁸⁵ Ντίνα 1983, 223, πιν. 93β.

⁸⁶ Ντίνα 1981, 264.

⁸⁷ Σωτηρίου 1929, 8. *Αγίου Δημητρίου Θαύματα* 1997, 288-289 §254, 422.

βορειοαφρικανικού τύπου με ρόμβο στο μέταλλο (αρ. 44, σχέδ. 16 και 48, σχέδ. 19), δίσκος λυχνariού με παρόμοια διακόσμηση (αρ. 47, σχέδ. 18) και τρία θραύσματα λυχνariών, το ένα από τα οποία (αρ. 42) απεικονίζει ρόμβο στο μέταλλο, ενώ άλλα δύο φέρουν ισοσκελή σταυρό τύπου Μάλτας (αρ. 77, σχέδ. 29) και λατινικό σταυρό (αρ. 79, σχέδ. 30). Επίσης, αποκαλύφθηκε ακέραιο λυχνάρι (αρ. 95) σε βάθ. 2,20 μ. που απεικονίζει στο μέταλλο μονογραμμικό σταυρό. Τα άλλα ευρήματα της έρευνας ήταν φθαρμένα χάλκινα νομίσματα, τμήμα αμφίγλυφου θωρακίου και όστρακα⁸⁸, όλα δηλωτικά ύστερης εποχής, ενδεχομένως στο β' μισό του 6^{ου} ή και στον 7^ο αιώνα.

Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε το 2006 για την τοποθέτηση αγωγών αποχέτευσης στο συγκρότημα των καταστημάτων, με αποτέλεσμα να έρθουν στο φως και άλλα ευρήματα όπως όστρακα, θραύσματα υάλινων αγγείων και λυχνάρια. Η Ντίνα στη δημοσίευση της ανασκαφής περιλαμβάνει φωτογραφία με πέντε λυχνάρια, ένα από τα οποία είναι βορειοαφρικανικού τύπου με διάλιθο ρόμβο στο μέταλλο, παρόμοιο με τα λυχνάρια του καταλόγου (αρ. 44 και 48)⁸⁹.

Στο ΒΑ τομέα της πόλης, στα Ν του ενοριακού ναού του Αγίου Γεωργίου, και σε απόσταση περίπου 200μ. βόρεια από το «κοσμικό κτίσμα», αποκαλύφθηκε λουτρό των ύστερων ρωμαϊκών και πρωτοβυζαντινών χρόνων το 1962⁹⁰. Κατά τις εργασίες καθαρισμού και αποχωμάτωσης του λουτρού το 2009, αποκαλύφθηκαν τρία αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 30, 69 και 81) που εδώ δημοσιεύονται για πρώτη φορά: στο θραύσμα με αρ. 30 (σχέδ. 12) σώζεται σε τμήμα του μεταλλίου κλαδί φοίνικα, το μέταλλο του αρ. 69 (σχέδ. 25) κοσμεί ισοσκελής σταυρός τύπου Μάλτας, ενώ το αποσπασματικά σωζόμενο αρ. 81 φέρει στο μέταλλο σταυρό τύπου Μάλτας με πεπλατυσμένα άκρα.

Κατά τις εργασίες διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού όμβριων υδάτων στην οδό Ελληνικής Αεροπορίας (μεταξύ των οδών Ελευθερίας και Ρ. Ράλλη) αποκαλύφθηκαν κτηριακά λείψανα το 1981, η συνολική εικόνα των οποίων δεν έχει διασαφηνιστεί λόγω του περιορισμού της έρευνας στην επιμήκη τομή. Σύμφωνα με τη δημοσίευση, εκτός από αρχιτεκτονικά μέλη (πτυχωτά κιονόκρανα, αρράβδωτοι κίονες) βρέθηκαν χάλκινα νομίσματα, όστρακα και θραύσματα λυχνariών⁹¹. Η ύπαρξη πτυχωτών κιονοκρανών που χρονολογούνται από την τρίτη δεκαετία του 6^{ου} αιώνα και εξής, σαφώς μετά την ίδρυση του ναού των Αγίων Σεργίου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη⁹² και κατά την γ' φάση της βασιλικής Γ του Αρχιερέως Πέτρου), υποδεικνύουν μια χρονολόγηση στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και αργότερα. Το ακέραιο λυχνάρι (αρ. 26) που αποκαλύφθηκε στην τομή βρίσκεται σε κακή κατάσταση διατήρησης: στο μέταλλο εικονίζεται τετράποδο ζώο σε ανάπαυση (ίσως λαγός με μεγάλα αφτιά), ενώ στο πλαίσιο διπλά τρίγωνα που εναλλάσσονται με κισσόφυλλα, σε αντιθετικές κατευθύνσεις, όλα πολύ φθαρμένα. Από την ίδια έρευνα προέρχονται άλλα δύο λυχνάρια: το με αρ. 66 σώζει τρεις κυκλίσκους με έξεργο κομβίο από την κάθετη κεραία λατινικού σταυρού, ενώ το με αρ. 43 φέρει στο μέταλλο διπλό ρόμβο με συνεχόμενες στιγμές. Και τα δύο χρονολογούνται, όπως και το παραπάνω, υπ' αρ. 26, στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα ή και αργότερα.

Στη συμβολή των οδών Αγγελίδη και Αγ. Γεωργίου κατά τις εργασίες διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού όμβριων υδάτων το 1996, αποκαλύφθηκε τμήμα αποχετευτικού αγωγού και λείψανα τοίχου με κατεύθυνση προς ανατολάς, στο λεγόμενο «αστικό

⁸⁸ Ντίνα 2001-2004, 634-635.

⁸⁹ Ντίνα 2007, 645, εικ. 8.

⁹⁰ Θεοχάρης 1962, 179.

⁹¹ Ντίνα 1981, 267.

⁹² Γκιολές 1998, 121, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

κτίσμα». Περιουλλέχθηκε το αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι με αρ. 76, που κοσμεείται στο μέταλλο με ισοσκελή σταυρό με πεπλατυσμένες κεραιές, τύπου Μάλτας, τα σκέλη του οποίου κοσμοούνται με ανάγλυφες λοξές παράλληλες γραμμές και που χρονολογείται κατά πάσαν πιθανότητα στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε εκκαφικές εργασίες για την τοποθέτηση αγωγού όμβριων υδάτων στη συμβολή των οδών Αγγελίδη και Ελληνικής Αεροπορίας αποκαλύφθηκαν το 2009 λείψανα τοίχου, που είχε εντοπιστεί αρχικά το 1981. Μεταξύ των κεραμικών ευρημάτων περισηνελέγη το λυχνάρι με αρ. 97, με δυστυχώς αδιάγνωστο διάκοσμο, το οποίο βρέθηκε σε βάθος 1,00μ. από το κατάστρωμα της οδού και μάλλον χρονολογείται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε σωστική ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Νικ. Γαρυφαλογιάννη, στη συμβολή των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, εντός των τειχών της πόλης και σε απόσταση περίπου 20μ. βόρεια της βασιλικής Θ⁹³ κατά το 1983⁹⁴ και το 1984⁹⁵, αποκαλύφθηκαν κτηριακά λείψανα αστικής οικίας. Ανάμεσα στα ευρήματα της ανασκαφικής έρευνας ήταν τμήμα μαρμάρινης τράπεζας, τμήμα κιονίσκου με συμφυές κιονόκρανο, ακέραια και μη λυχνάρια, υάλινα αγγεία, θραύσματα υαλοπινάκων, ήλοι, ταφικό αγγείο, αδιάγνωστα χάλκινα νομίσματα και όστρακα. Εδώ μελετούμε τρία λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου: το πρώτο (αρ. 11), που κοσμεείται στο μέταλλο με μορφή αγένειου άντρα, αποκαλύφθηκε σε βάθος περ. 0,60 μ. από την επιφάνεια του εδάφους στο εσωτερικό δωματίου που ορίζεται από τους τοίχους T15 και T16. Στον ίδιο χώρο και στο ίδιο βάθος βρέθηκε και το δεύτερο (αρ. 40), που φέρει στο μέταλλο ρόμβο. Το τρίτο (αρ. 25), με πτηνό (περιστέρι) στο μέταλλο σε κίνηση προς αριστερά, ήρθε στο φως στα ανατολικά του T16 σε βάθος περ. 0,75 μ. Τα λυχνάρια θα μπορούσαν ίσως να τοποθετηθούν χρονικά, με βάση το στρώμα καταστροφής και τα συνηρημάτά τους, στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής.

Σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Δ. Τοκαλή το 1988⁹⁶, στην οδό Ελληνικής Αεροπορίας, αποκαλύφθηκαν λείψανα κτίσματος που συνδέεται στα δυτικά με την οικία που ήρθε στο φως στο απαλλοτριωμένο οικόπεδο ιδιοκτησίας Π. Μάντζη στην οδό Διαμαντοπούλου το 1976⁹⁷. Περισηνελέγησαν δεκαπέντε χάλκινα νομίσματα, δύο ακέραια και πολλά τμήματα λυχναριών, μέγας αριθμός οστράκων αμφορέων και θραύσματα υάλινων αγγείων. Τα δύο λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου που μελετώνται εδώ είναι τα εξής: το πρώτο (αρ. 35) απεικονίζει στο μέταλλο δέντρο με τέσσερα κλαδιά, ενώ το δεύτερο (αρ. 96) έχει απολεπισμένο το μέταλλό του, ώστε να είναι αδύνατη η αναγνώριση της παράστασης που το κοσμούσε. Τα δύο λυχνάρια αποκαλύφθηκαν σε βάθ. 1,20-1,35 μ. μεταξύ των τοίχων T1 και T2 και μάλλον χρονολογούνται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Α. και Δ. Κάρλου, στη συμβολή των οδών Ελληνικής Αεροπορίας και Ρ. Ράλλη κατά τα έτη 1985⁹⁸ και 1986⁹⁹, αποκαλύφθηκαν δύο κτήρια που κείνται εκατέρωθεν αρχαίας οδού. Το ένα από τα κτήρια αυτά διέθετε όροφο, όπως φανερώνουν οι βαθμίδες λίθινης κλίμακας, που εντοπίστηκαν. Τα κινητά ευρήματα είναι δηλωτικά της σπουδαιότητας των κτηρίων: χάλκινα νομίσματα, θραύσματα υάλινων αγγείων και υαλοπινάκων, τμήμα μαρμάρινου γείσου με λατινικό σταυρό ανάμεσα σε φύλλα ακάνθου, τμήμα

⁹³ Ντίνα 1981, 264

⁹⁴ Ντίνα 1983, 223-224.

⁹⁵ Ντίνα 1984, 171.

⁹⁶ Ντίνα 1988, 291.

⁹⁷ Ντίνα 1976, 190-192, πίν. 138γ-δ, 140α.

⁹⁸ Ντίνα 1985, 219.

⁹⁹ Ντίνα 1986, 86-87.

αρράβδωτου κίονα, ακέραιο λυχνάρι και όστρακα. Σπάνια είναι μεταλλική σφραγίδα με διόστιχη επιγραφή στη σφραγιστική επιφάνεια (+ *Tōn πενί[των] τοῦ ἀγί[ου] Όνι[σίμου]*) και καμπύλη λαβή στην άνω πλευρά, η οποία έχει τη μορφή δελφινιού¹⁰⁰. Είναι πιθανόν τα κτήρια που αποκαλύφθηκαν να ανήκαν σε εκκλησιαστικό ίδρυμα (πτωχοκομείο), που θα έκείτο μεταξύ των βασιλικών Α και Γ. Το ακέραιο λυχνάρι με αρ. 24, που κοσμεείται με πτηνό (περιστέρι;) σε κίνηση προς τα αριστερά και κύκνο προς τα δεξιά, αποκαλύφθηκε σε βάθος περ. 1,50 μ. μεταξύ των τοίχων T10 και T11 και χρονολογείται ίσως στα μέσα του 6^{ου} αιώνα.

Κατά τις εργασίες διάνοιξης αποχετευτικού αγωγού όμβριων υδάτων στην οδό Αγγελίδη¹⁰¹, δυτικά της ακρόπολης της Πυράσου, αποκαλύφθηκε το 1985 τμήμα της οχύρωσης της πόλης των Φθιωτιδων Θηβών, χωματόκτιστος τοίχος σε βάθος 1,35 μ. και κεραμοσκεπής τάφος. Από την ανασκαφική έρευνα ήλθαν στο φώς δύο λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου: το πρώτο με αρ. 20 απεικονίζει στο μέταλλο παγόνι προς τα αριστερά και πάνω από αυτό μικρό κύκνο, ενώ το δεύτερο, με αρ. 28, εικονίζει στο μέταλλο άλογο που καλπάζει. Και τα δύο ίσως χρονολογούνται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε δοκιμαστική ανασκαφή που διενεργήθηκε στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Ευ. Κόκκινου¹⁰² στην οδό Παπάγου (νυν Παρασκευοπούλου) το 1995 αποκαλύφθηκαν σε βάθος 1,40-2,17μ. λείψανα αστικού κτίσματος, καμαροσκεπής τάφος και ταφικό αγγείο. Από την κεραμική που περιουλλέχθηκε προέρχονται δύο αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου: το πρώτο, με αρ. 27, φέρει στο μέταλλο παράσταση κεφαλής ζώου (αντιλόπης ή ζαρκαδιού ;), πίσω από το οποίο προβάλλει κλαδί δέντρου, ενώ το δεύτερο, με αρ. 41, άτεχνα αποδοσμένο ρόμβο. Και τα δύο μάλλον χρονολογούνται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Σε εργασίες ανακατασκευής του δικτύου ύδρευσης το 1986¹⁰³ αποκαλύφθηκε στην οδό 30^{ης} Ιουλίου, στο τμήμα μεταξύ των οδών Διαμαντοπούλου και Ελληνικής Αεροπορίας, τμήμα της οχύρωσης της πόλης σε βάθος από 0,90-1,50 μ. Στα ευρήματα της ανασκαφικής έρευνας περιλαμβάνεται ελλειπές λυχνάρι (αρ. 61) που στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου του διακρίνονται τρεις ομόκεντροι κυκλίσκοι που κοσμούν την οριζόντια κεραία και δύο την κάθετη κεραία σταυρού. Χρονολογείται ίσως στα μέσα του 6^{ου} αιώνα.

Σχεδόν στο ίδιο σημείο, κατά τις εργασίες του έργου «Αποχέτευση ακαθάρτων παραλιακού μετώπου Νέα Αγχίαλος – Βόλος» αποκαλύφθηκε το 2019 τμήμα της οχύρωσης και πύργος¹⁰⁴. Ανάμεσα στα ευρήματα που ήλθαν στο φως ήταν ακέραιο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου σε βάθος 1,70 μ. από το κατάστρωμα της οδού (αρ. 75). Στο μέταλλο εικονίζεται λατινικός σταυρός, τα σκέλη του οποίου φέρουν παράλληλες και κάθετες γραμμές και ανάγλυφες στιγμές στα άκρα. Το λυχνάρι χρονολογείται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Τέλος, στο μητρώο καταγραφής έχει καταχωριστεί ένα ακόμη λυχνάρι που παραδόθηκε από ιδιώτη και προέρχεται από τον ΒΑ τομέα της πόλης. Συγκεκριμένα, το σχεδόν ακέραιο λυχνάρι με αρ. 37 (σχέδ. 15), με εξάφυλλο ρόδακα στο μέταλλο, παραδόθηκε από μαθητή του Δημοτικού Σχολείου το 1965 και προήλθε, σύμφωνα με τη

¹⁰⁰ Ντίνα 1986, 87. Βλ. επίσης *Bull'Épigr* 1993, 582, αρ. 755 (D. Feissel) . Για τα ευαγή ιδρύματα την περίοδο που εξετάζουμε, βλ. Μέντζου-Μεϊμάρη 1982. Η σφραγίδα σχετίζεται πιθανώς με πτωχοκομείο, όπως αυτά της Λυχνιδού, της Δαρδανίας, της Χερσώνος και άλλων πόλεων.

¹⁰¹ Ντίνα 1985, 219.

¹⁰² Ντίνα 1995, 402.

¹⁰³ Ντίνα 1986, 93.

¹⁰⁴ Το έργο βρίσκεται σε εξέλιξη. Τα αποτελέσματα των ανασκαφικών εργασιών θα δημοσιευτούν όταν ολοκληρωθούν οι εργασίες.

μαρτυρία του, από τις επιχωματώσεις του γηπέδου της πόλης που μεταφέρθηκαν από τις εκοκαφές για την επέκταση των κτηρίων του Οινοποιείου, το οποίο βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τον αρχαιολογικό χώρο των βασιλικών Α και Β. Το λυχνάρι δημοσιεύτηκε από τον Λαζαρίδη στα ΠΑΕ του 1965¹⁰⁵, όπου στον κατάλογο των ευρημάτων των εν λόγω εκοκαφών ο ανασκαφέας σημείωσε λυχνάρια, κύπελλα, αμφορίσκο, αρυβαλλοειδές μαρμάρινο αγγείο, πήλινη φιάλη, πινάκια, πήλινη πλάκα με εγχάρακτο μονόγραμμα και βραχίονα αγάλματος από κράμα χαλκού. Αυτό το τελευταίο εύρημα, υποδεικνύει ενδεχομένως ότι πρόκειται για επιχώσεις που προέρχονταν από κάποιο δημόσιο κτήριο ή πλατεία, όπου κατά κύριο λόγο ήταν στημένα αγάλματα κατά την Ύστερη Αρχαιότητα¹⁰⁶. Αν και τα αγάλματα από κράματα χαλκού της ρωμαϊκής περιόδου στον ελλαδικό χώρο είναι εξαιρετικά σπάνια¹⁰⁷, από τη Μητρόπολη της Καρδίτσας προέρχεται κεφαλή ενός τέτοιου αγάλματος του α' μισού του 4ου αιώνα, ενώ τμήματα αυτοκρατορικού ανδριάντα έχουν βρεθεί και στην κυκλική πλατεία του Čaričin Grad, που έχουν αποδοθεί στον Ιουστινιανό¹⁰⁸. Το λυχνάρι χρονολογείται κατά πάσαν πιθανότητα στο β' μισό του 6ου αιώνα και εξής.

Λυχνάρια εκτός των τειχών της πόλης

Βόρειο νεκροταφείο

Σε σωστική ανασκαφή στην οδό Ελληνικής Αεροπορίας στην περιοχή του βόρειου νεκροταφείου, αποκαλύφθηκαν το 1988 αποσπασματικά κτηριακά λείψανα οικίας πρωτοβυζαντινής εποχής¹⁰⁹. Στα ευρήματα που εντοπίστηκαν συμπεριλαμβάνεται και τμήμα δίσκου λυχναριού (αρ. 23, σχέδ. 10) που εικονίζει στο μέταλλο πτηνό (περιστέρι;) και χρονολογείται στο β' μισό του 6ου αιώνα. Παρόμοιο θέμα στο μέταλλο έχει και λυχνάρι (αρ. 22) που εντοπίστηκε στο λιμενίσκο της Νέας Αγχιάλου το 1973.

Δυτικό νεκροταφείο

Το ακέραιο λυχνάρι με αρ. 57 (σχέδ. 20), με ανάγλυφο ισοσκελή σταυρό στο μέταλλο, βρέθηκε στην οδό Χρ. Ευλογημένου στο δυτικό νεκροταφείο στις 11-7-1974, σύμφωνα με το μητρώο καταγραφής. Δεν υπάρχουν πληροφορίες για τον ακριβή τόπο εύρεσής του και δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά.

Σε σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Μπολιού στην οδό Σταυρίδη, μεταξύ των οδών Εμμανουηλίδη και Ζλατάνου, σε απόσταση περίπου 20 μ. προς δυσμάς της βασιλικής του Μαρτυρίου¹¹⁰, αποκαλύφθηκαν το 2002 λείψανα κτηρίων και συστάδα τάφων¹¹¹. Τα ευρήματα ήταν αδιάγνωστα χάλκινα νομίσματα, χάλκινοι κρίκοι, χάλκινες πόρπες, χρυσό περιαιπτο, υάλινο αγγείο, χάντρες περιδεραιού, τριφυλλόστομες οινοχόες, σκύφοι, πινάκια, μαγειρικά σκεύη, θραύσματα λυχναριών και άλλα όστρακα. Το λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου που εντοπίστηκε εξωτερικά τάφου (αρ. 45, σχέδ. 17) απεικονίζει στο μέταλλο ρόμβο με συνεχόμενες στιγμές και δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά. Το θέμα του μεταλλίου παρουσιάζει ομοιότητες με

¹⁰⁵ Λαζαρίδης 1965, 22, πίν. 22β.

¹⁰⁶ Βλ. σχετικά Lahusen, Formigli 2001.

¹⁰⁷ Πρβλ. Ρωμοπούλου 1997, 28-29 αρ. 15, 116 αρ. 121.

¹⁰⁸ Δεληγιαννάκης 2013. Βλ. και τη βάση δεδομένων του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης με τίτλο: The Last Statues of Antiquity (<http://www.ox.ac.uk/statues/>).

¹⁰⁹ Ντίνα 1988, 292.

¹¹⁰ Λαζαρίδης 1978, 34-43.

¹¹¹ Ντίνα 2001-2004, 635.

το λυχνάρι που αποκαλύφθηκε στο αίθριο της βασιλικής Γ¹¹² και είναι ακριβώς όμοιο με τα λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν το παρελθόν στις βασιλικές Α¹¹³ και Γ¹¹⁴, χωρίς όμως να έχει προσδιοριστεί το ακριβές σημείο εύρεσής τους. Κατά πάσαν πιθανότητα όλα χρονολογούνται στα μέσα του 6^{ου} αιώνα.

Κατά τις έρευνες του έργου «*Αποχέτευση ακαθάρτων παραλιακού μετώπου, Νέα Αγχιάλος – Βόλος*»¹¹⁵ στην οδό Χρηστάκη, στο τμήμα μεταξύ των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Πατριάρχου Βασιλείου, σε βάθος περ. 1,00 μ. και στο εξωτερικό λακκοειδούς τάφου αποκαλύφθηκε το 2019 λυχνάρι (αρ. 72) που φέρει στο μέταλλο ανάγλυφο ισοσκελή σταυρό με πεπλατυσμένες κεραίες, τύπου Μάλτας, και τετράφυλλο ρόδακα μέσα στον αύλακα. Το λυχνάρι φαίνεται ότι χρονολογείται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

ΝΔ προάστιο

Σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Αναστασόπουλου στη συμβολή των οδών Ευλογημένου και Σταυρίδη, αποκαλύφθηκαν το 2008 κτηριακά λείψανα. Κάτω από στρώμα καταστροφής με πλίνθους και κεραμίδες στέγης, περιουनेλέγησαν όστρακα, θραύσματα λύχνων, φθαρμένα χάλκινα νομίσματα, χάλκινο έλασμα, θραύσματα υάλινων αγγείων και οστέινο τετράγωνο πλακίδιο με εγχάρακτους ομόκεντρους κύκλους¹¹⁶. Αποκαλύφθηκαν τέσσερα (4) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου: το πρώτο λυχνάρι (αρ. 50), που δεν σώζει τμήμα του μυκτήρα, φέρει στο μέταλλο άτεχνα σχεδιασμένο ρόμβο, το δεύτερο, επίσης ελλιπές, λυχνάρι (αρ. 70, σχέδ. 26) φέρει στο μέταλλο ισοσκελή σταυρό τύπου Μάλτας. Το τρίτο (αρ. 78), που σώζει τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου, φέρει στο μέταλλο ανάγλυφο ισοσκελή σταυρό με πεπλατυσμένες κεραίες, ενώ το τέταρτο (αρ. 85) φέρει στο μέταλλο ανάγλυφο Χριστόγραμμα με σκέλη που κοσμούνται με συνεχόμενες στιγμές. Και τα τέσσερα λυχνάρια, που όπως φαίνεται βρέθηκαν σε επιχώσεις ερείπωσης, μπορούν να τοποθετηθούν χρονικά στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής και δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά.

Κατά μήκος της οδού Σταυρίδη, στη συμβολή με την οδό Ζλατάνου, κατά τη διάνοιξη ορύγματος από συνεργείο της Κοινότητας Νέας Αγχιάλου για την τοποθέτηση αγωγού ύδρευσης το 1978 εντοπίστηκαν αρχικά, σε βάθος 0,30 μ. από το κατάστρωμα της οδού λείψανα τοιχοποιίας. Η ανασκαφική έρευνα επεκτάθηκε ανατολικά και αποκαλύφθηκε η βασιλική Σ, γνωστή ως του «Μαρτυρίου»¹¹⁷, σύμφωνα με επιγραφή ομώνυμου αφιερωτή σε θωράκιο. Η έρευνα κατά τα έτη 1978 και 1979 μεταξύ των πολλών και σημαντικών ευρημάτων έφερε στο φως τρία αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου. Τα δύο από αυτά αποκαλύφθηκαν σε βάθος 0,60-1,00 μ. στον τομέα Β, στα βόρεια του νάρθηκα. Το πρώτο (αρ. 34), ελλιπές στον μυκτήρα και τον πυθμένα, κοσμείται στο μέταλλο με φοίνικα, ενώ το δεύτερο (αρ. 53) σώζει τμήμα του δίσκου με άτεχνο ρόμβο. Το τρίτο (αρ. 88) είναι θραύσμα και ήρθε στο φως στον τομέα Η (ΓΜ-Η), βόρεια του βορείου κλίτους σε βάθος περ. 0,60 μ. Στο μέταλλο διακρίνεται σκέλος λατινικού σταυρού, που κοσμείται με παράλληλες γραμμές. Τα λυχνάρια τοποθετούνται χρονικά στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα, αφού βρέθηκαν περίπου στο ίδιο ύψος σε στρώμα επίχωσης των οικοδομικών λειψάνων.

¹¹² Ντίνα 1990, 148, πίν. 100α, 1.

¹¹³ Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β.

¹¹⁴ Λαζαρίδης 1972, 41, πίν. 20α, 2.

¹¹⁵ Το έργο βρίσκεται σε εξέλιξη. Τα αποτελέσματα των ανασκαφικών εργασιών θα δημοσιευτούν όταν ολοκληρωθούν οι εργασίες.

¹¹⁶ Ντίνα 2008, 724.

¹¹⁷ Λαζαρίδης 1978, 34-43. Λαζαρίδης 1979, 62-70.

Σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Μπίνα, που κείται στην οδό Μαλτέζου, αποκαλύφθηκε το 2005 πολυτελής έπαυλη¹¹⁸ με σημαντικά ευρήματα. Πράγματι, εκτός από τα αρχιτεκτονικά μέλη που ήρθαν στο φως (αρράβδωτοι κίονες, κιονόκρανα, επιθήματα, αμφίγλυφα θωράκια κ.ά.) και κεραμική, περισυνελέγησαν θραύσματα υάλινων αγγείων, μεταλλικά αντικείμενα και θησαυρός χάλκινων νομισμάτων, τα περισσότερα από τα οποία ήταν δεκαεξανούμια Ιουστινιανού Α' (527-565)¹¹⁹. Το ακέραιο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 93, σχέδ. 34) που βρέθηκε στις επιχώσεις του κτηρίου απεικονίζει στο μέταλλο ανάγλυφο λατινικό σταυρό και χρονολογείται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα. Παρόμοιο λυχνάρι αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες καθαρισμού του αγωγού (αρ. 2) στο αιθριο (TM-K) της βασιλικής Γ του Αρχιερέως Πέτρου και δημοσιεύθηκε στα ΠΑΕ του 1990 από την Ντίνα¹²⁰. Στο ίδιο σημείο του αιθρίου της βασιλικής βρέθηκαν επίσης δύο άλλα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου, το ένα με διάλιθο ρόμβο στο μέταλλο και το δεύτερο με χρίσμα.

Σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο ιδιοκτησίας κληρονόμων Ιωάννου επί της οδού Μαλτέζου αποκαλύφθηκε το 2006 η συνέχεια της ίδιας έπαυλης προς νότο¹²¹. Ανάμεσα στα κεραμικά ευρήματα της ανασκαφής εντοπίστηκε ελλίπες λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 62, σχέδ. 24) που φέρει στο σωζόμενο τμήμα του δίσκου λατινικό σταυρό με λοξές ανάγλυφες γραμμές και έξεργα κομβία. Στα συνευρήματά του υπάρχουν νομίσματα Ιουστινιανού Α'. Λυχνάρια με το ίδιο θέμα στο μέταλλο αποκαλύφθηκαν εντός καμαροσκεπούς τάφου στην οδό Παπαδοπούλου, στο βόρειο νεκροταφείο, νότια του Δημοτικού σχολείου της Νέας Αγχιάλου το 1956¹²² και δημοσιεύτηκαν στα ΠΑΕ της ίδιας χρονιάς από τον Σωτηρίου, καθώς και από την ανασκαφή του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος» τα έτη 1960¹²³ και 1964¹²⁴ και δημοσιεύτηκαν από τον Λαζαρίδη στα αντίστοιχα ΠΑΕ.

Τέλος, στο οικοπέδο Τοιάμη, που γειτνιάζει με την έπαυλη των παραπάνω οικοπέδων από τη νότια πλευρά, σε σωστική ανασκαφική έρευνα που ξεκίνησε τα έτη 2003-2004¹²⁵ και ολοκληρώθηκε το 2007¹²⁶, ήρθαν στο φως κτηριακά λείψανα που εικάζεται ότι αποτελούσαν συγκρότημα καταστημάτων και αποθηκευτικών χώρων. Στα ευρήματα που περισυνελέγησαν, εκτός από όστρακα, βρέθηκε τριφυλλόσχημη οινόχοη και ελλίπες λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 98). Αποκαλύφθηκε επίσης χάλκινο νόμισμα του 527, του πρώτου έτους της βασιλείας του Ιουστινιανού Α'. Εξαιτίας της κακής κατάστασης διατήρησης του λυχναριού, δυστυχώς δεν διακρίνεται ο διάκοσμος του μεταλλίου.

Περιφέρεια Νέας Αγχιάλου

Σε σωστική ανασκαφή στη θέση «Αλωνάκι» στην περιφέρεια των Φθιωτίδων Θηβών πλησίον του ρωμαϊκού νεκροταφείου με τη συστάδα σαρκοφάγων που είχαν βρεθεί από τον Σωτηρίου το 1929¹²⁷, αποκαλύφθηκαν κτηριακά λείψανα αγροικίας. Εκτός από όστρακα, τμήματα πύθων, θραύσματα υάλινων αγγείων και ενός αμφορέα,

---

¹¹⁸ Ντίνα 2005, 527-528.

¹¹⁹ Ντίνα 2007, 646-647.

¹²⁰ Ντίνα 1990, 148, πίν. 100α, 2.

¹²¹ Ντίνα 2007, 646-647.

¹²² Σωτηρίου 1956, 114, πίν. 40β, 2.

¹²³ Λαζαρίδης 1960, 66, πίν. 45α.

¹²⁴ Λαζαρίδης 1964, 8, πίν. 3α.

¹²⁵ Ντίνα 2001-2004, 638-639.

¹²⁶ Ντίνα 2006, 643-644.

¹²⁷ Σωτηρίου 1929, 16-17, εκ. 13, πίν. Α'.

αποκαλύφθηκε ακέρατο λυχνάρι (αρ. 46) που φέρει στο μέταλλο του δίσκου ρόμβο με συνεχόμενες στιγμές¹²⁸. Το λυχνάρι είναι όμοιο με το λυχνάρι που αποκαλύφθηκε στο αίθριο της βασιλικής Γ το 1990¹²⁹ και συγγενικό με εκείνα που αποκαλύφθηκαν στη βασιλική Α το 1929¹³⁰ και στη βασιλική Γ το 1972¹³¹, καθώς και σε άλλα σημεία της πόλης. Χρονολογείται στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και εξής.

Κατά τη διάρκεια των εκοκαφικών εργασιών για την κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων στην περιοχή του στρατιωτικού αεροδρομίου της Νέας Αγχιάλου, στα νότια της σημερινής πόλης και σε απόσταση περίπου 5 χλμ., εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν κτηριακά λείψανα, αποθέτες και τάφοι πρωτοβυζαντινής εποχής¹³². Μεταξύ των ευρημάτων που περιουσιολέγησαν ήταν υάλινα αγγεία, μυροδοχεία, όστρακα και τμήμα λυχναριού (αρ. 58, σχέδ. 21) που κοσμεείται με λατινικό σταυρό στο μέταλλο. Χρονολογείται κατά πάσαν πιθανότητα στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Άγνωστη προέλευση

Δύο λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου, με αρ. 31 (σχέδ. 13) και 89 (σχέδ. 33), περιλαμβάνονται μεν στο μητρώο καταγραφής, αλλά δεν αναφέρεται ούτε η προέλευση ούτε η ημερομηνία εισαγωγής τους. Το πρώτο (αρ. 31) εικονίζει στο μέταλλο φοίνικα, όμοιο με εκείνο που αποκαλύφθηκε κατά την ανασκαφή του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος» (αρ. 32). Το δεύτερο (αρ. 89) εικονίζει στο μέταλλο του δίσκου μονογραμμικό σταυρό από σειρά μαργαριταριών μεταξύ ανάγλυφων γραμμών. Στο σημείο ένωσης του δίσκου με το δοχείο διαμορφώνεται πατούρα, στοιχείο που υποδεικνύει μάλλον ότι προέρχεται από μήτρες διαφορετικών τύπων. Χρονολογούνται και τα δύο στον 6^ο αιώνα.

Συμπεράσματα

Η τοπογραφική κατανομή των βορειοαφρικανικών λυχναριών και των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου του καταλόγου μας στην πόλη και στην περιφέρεια των Φθιωτίδων Θηβών είναι η ακόλουθη :

1. Βορειοαφρικανικά λυχνάρια: τέσσερα (4) λυχνάρια αποκαλύφθηκαν εντός των τειχών της πόλης (αρ. 1, 2, 3 και 6), τρία (3) ήρθαν στο φως από σημεία εκτός των τειχών (αρ. 4, 5 και 9), ένα προήλθε από παράδοση ιδιώτη και βρέθηκε σύμφωνα με τη μαρτυρία του στις Μικροθήβες (αρ. 7), ενώ η προέλευση του λυχναριού με αρ. 8 είναι επίσης οι Μικροθήβες.

2. Βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια: από τα ενενήντα (90) λυχνάρια του καταλόγου εβδομήντα δύο (72) προήλθαν από ανασκαφές εντός των τειχών της πόλης (αρ. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99), ενώ δεκατέσσερα (14) από ανασκαφές εκτός των τειχών (αρ. 23, 34, 45, 50, 53, 57, 62, 70, 72, 78, 85, 88, 93, 98), δύο (2) λυχνάρια (αρ. 46 και 58) προέρχονται από την περιφέρεια της Νέας Αγχιάλου, ενώ για τα σημεία εύρεσης δύο λυχναριών (αρ. 31 και 89) δεν υπάρχουν πληροφορίες.

---

¹²⁸ Ντίνα 2005, 530.

¹²⁹ Ντίνα 1990, 148, πίν. 1.

¹³⁰ Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β.

¹³¹ Λαζαρίδης 1972, 41, πίν. 20α, 2.

¹³² Ντίνα 2000, 531.

Τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου τα οποία αποκαλύφθηκαν σε εκκλησίες της πόλης κατανέμονται ως εξής: δώδεκα (12) λυχνάρια βρέθηκαν στη βασιλική Γ του Αρχιερέως Πέτρου (αρ. 10, 15, 16, 39, 49, 54, 56, 80, 83, 87, 90, 91), δύο (2) λυχνάρια στη βασιλική Α του Αγίου Δημητρίου (αρ. 13, 21), τρία (3) λυχνάρια στη βασιλική Σ, γνωστή ως του «Μαρτυρίου» (αρ. 34, 53 και 88), ενώ από προσκτίσματα νότια της βασιλικής Θ αποκαλύφθηκαν επτά (7) λυχνάρια (αρ. 42, 44, 47, 48, 77, 79 και 95).

Από το λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα» προέρχονται δέκα (10) λυχνάρια (αρ. 14, 32, 38, 52, 55, 71, 84, 86, 92, 99) και από το λεγόμενο «αστικό κτίσμα» πέντε (5) (αρ. 33, 63, 64, 65, 67). Στο λιμενίσκο της πόλης αποκαλύφθηκαν δεκατρία (13) (αρ. 12, 17, 18, 19, 22, 29, 51, 59, 60, 73, 74, 82, 94) και στο λουτρό νότια του ενοριακού ναού του Αγίου Γεωργίου τρία (3) (αρ. 30, 69, 81). Σε τάφους αποκαλύφθηκαν τρία (3) λυχνάρια (αρ. 5, 45, 72) και σε επιβεβαιωμένες πρωτοβυζαντινές οικίες ή άλλου προορισμού κτήρια ήρθαν στο φως είκοσι ένα (21) λυχνάρια (αρ. 2, 3, 6, 9, 11, 23, 24, 25, 27, 35, 40, 41, 46, 50, 62, 70, 78, 85, 93, 96 και 98).

Τα πρώτα συμπεράσματα που συνάγονται από την παραπάνω παρουσίαση των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου των Φθιωτίδων Θηβών είναι: α) Οι ενδείξεις χρονολόγησης από τις μέχρι σήμερα δημοσιευμένες ανασκαφικές έρευνες είναι πενιχρές, αλλά ωστόσο φαίνεται ότι ανήκαν σε επιχώσεις όπου απορρίφθηκαν μετά τη χρήση τους και β) η χρήση των λυχναριών κυριαρχεί στην εποχή του Ιουστινιανού και μετά από αυτήν.

Κεφάλαιο 2ο

Η προηγούμενη έρευνα

1. Η έρευνα γύρω από τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια

Στη Βόρεια Αφρική και ιδιαίτερα στη Βυζακινή (σημερινή Τυνησία), τα λυχνάρια που εισήχθησαν από την Ιταλία τον 1^ο αιώνα αποτέλεσαν αντικείμενα για μίμηση και αναπαραγωγή. Λόγω της επικράτησης της νέας θρησκείας οι τεχνίτες ακολούθησαν τη ρωμαϊκή παράδοση και την πλούτισαν με νέα χριστιανικά θέματα. Σταδιακά, οι τοπικές βορειοαφρικανικές παραγωγές λυχναριών υποκατέστησαν τα εισαγόμενα λυχνάρια μέχρι και τις αρχές του 3^{ου} αιώνα, όταν στις αγορές ο τύπος Deneauve VIII B έκανε την εμφάνισή του¹³³. Έως τότε τα λυχνάρια κατασκευάζονταν με τον πηλό που χρησιμοποιούσαν για την κοινή κεραμική. Η εμφάνιση αυτού του τύπου αποτέλεσε αφορμή για την αλλαγή του τρόπου παραγωγής των λυχναριών, καθώς τα εργαστήρια που παρήγαγαν επιτραπέζια κεραμική με επίχρισμα άρχισαν να κατασκευάζουν επίσης λυχνάρια με τον ίδιο πηλό. Έτσι, τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια στο εξής χαρακτηρίζονταν από καθαρό ερυθρωπό πηλό με επίχρισμα (red slip) ίδιου χρώματος και εξαιρετικής λάμψης, κάτι που τα καθιστούσε πολύ δύσκολο να αναπαραχθούν από άλλα κέντρα παραγωγής.

Η εξέλιξη αυτή ήταν κομβική για τα εργαστήρια παραγωγής των λυχναριών της Βόρειας Αφρικής που οδήγησε στη διάδοσή τους σε όλη τη Μεσογειακή λεκάνη έως τα τέλη του 4^{ου} αιώνα. Η εξαιρετική ποιότητα που επετεύχθη με τη χρήση λεπτόκοκκου πηλού αύξησε τη ζήτησή τους στις αγορές, με αποτέλεσμα η παραγωγή να μαζικοποιηθεί με τη χρήση κεραμικών ή γύψινων μητρώων και να παραχθούν σε μεγάλες ποσότητες φθηνά λυχνάρια, προσιτά στους αγοραστές. Σχεδόν όλα τα λυχνάρια αυτού του τύπου ανήκουν στην κατηγορία κεραμικής ARS (*African Red Slip*), που άκμασε από το β' τέταρτο του 4^{ου} έως και τον 6^ο αιώνα¹³⁴.

Η παραγωγή τους συνδύαζε το χαμηλό κόστος κατασκευής με την άριστη ποιότητα και έφτασε στο απόγειό της από τα μέσα του 4^{ου} έως και τα μέσα του 5^{ου} αιώνα, όταν η βορειοαφρικανική παραγωγή των terra sigillata D είχε τη μεγαλύτερη διάδοση στις χώρες της Μεσογείου¹³⁵. Σ' αυτό το χρονικό διάστημα δημιουργήθηκαν δύο νέα σχήματα λυχναριών που χαρακτηρίζονται από την επιμήκυνση του σώματος, τον πλατύ δίσκο με ανάγλυφες διακοσμήσεις και ιχθυάκανθα (ή κλαδιά φοίνικα) στο πλαίσιο, ο τύπος Atlante VIII / Hayes I¹³⁶ (στο διάστημα μεταξύ 325-375) και ο τύπος Atlante X / Hayes II με δύο υποδιαίρεσεις¹³⁷. Οι τύποι των λυχναριών παράγονταν και διακινούνταν έως τα μέσα του 6^{ου} ο πρώτος, και έως τον 7^ο αιώνα ο δεύτερος, με τον τύπο Atlante X / Hayes II να αποτελεί αυτόν που, περισσότερο από τους υπόλοιπους, υπήρξε ο πλέον δημοφιλής και αντιγράφηκε σε όλες τις χώρες της Μεσογείου και της Μαύρης θάλασσας.

---

¹³³ Μότσιανος 2011α, 161.

¹³⁴ Katsioti 2017, 499.

¹³⁵ Μότσιανος 2011α, 163.

¹³⁶ Hayes 1972, 310.

¹³⁷ Στο ίδιο, 311.

Τα λυχνάρια που προέρχονταν από βιοτεχνικές εγκαταστάσεις της Βόρειας Αφρικής συγκροτούν μια από τις πιο ξεχωριστές και διαδεδομένες κατηγορίες φωτιστικών μέσων. Έφεραν επίθετη και εμπίεστη διακόσμηση προερχόμενη από μήτρες διαμορφωμένες κατάλληλα και τα επιμέρους θέματα που τα κοσμούσαν παράγονταν με ειδικές σφραγίδες. Ο πορτοκαλέρυθρος πηλός, το ομοιόχρωμο επίχρισμα και η απόδοση των έντυπων κοσμημάτων στο μέταλλο και στο πλαίσιο συνδέονταν με την παραγωγή των επιτραπέζιων αγγείων με επίχρισμα. Σε χώρους των εργαστηρίων έχουν αποκαλυφθεί μήτρες που χρησιμοποιούν για τον επίθετο ή και εμπίεστο διάκοσμο τόσο αγγείων όσο και λυχναριών¹³⁸.

Από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα περίπου και έως το 430, όταν ολοκληρώθηκε η κατάκτηση της δυτικής βόρειας Αφρικής από τους Βανδάλους, το θεματολόγιο στα λυχνάρια πλουτίστηκε και εξελίχθηκε όσο σε καμία άλλη περίοδο¹³⁹. Μαζί με τα κοσμικά θέματα, που παραδοσιακά κοσμούσαν τα λυχνάρια έως εκείνη την χρονική περίοδο, εμφανίστηκαν και νέα θρησκευτικά μοτίβα. Τα κηρύγματα του αγίου Αυγουστίνου (354-430), επισκόπου Ιππώνος, φαίνεται ότι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διακόσμηση των αντικειμένων καθημερινής χρήσης, ως εκ τούτου και στην υιοθέτηση χριστιανικών μοτίβων από το θεματολόγιο της κεραμικής παραγωγής¹⁴⁰. Η απεικόνιση χριστιανικών θεμάτων στο δίσκο, σε συνδυασμό με την καλή ποιότητα, το μικρό σχήμα και την άριστη λειτουργικότητα, κατέστησε τα λυχνάρια της Βόρειας Αφρικής ιδιαίτερα δημοφιλή και περιζήτητα προϊόντα στις αγορές της Μεσογείου.

Όταν ο Ιουστινιανός ανακατέλαβε την Βυζακινή το 533-534 η παραγωγή της λεπτόκοκκης αφρικάνικης κεραμικής και κατ' επέκταση των λυχναριών, φαίνεται ότι μειώθηκε. Τα λυχνάρια συνέχισαν να παράγονται ακόμα και κατά την περίοδο των πολέμων εναντίον των Αράβων τον 7^ο αιώνα. Η οριστική κατάληψη της Βυζακινής το 698 αποτέλεσε το οριστικό πλήγμα στην παραγωγή και τη διακίνηση της βορειοαφρικανικής κεραμικής, καθώς επίσης και των αντίστοιχων λυχναριών¹⁴¹.

Ωστόσο, παρά την ευρεία γεωγραφική εξάπλωσή τους τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια δεν κατάφεραν να γίνουν το κύριο φωτιστικό μέσο σε περιοχές εκτός του τόπου παραγωγής τους. Ακόμα και στην ίδια την Βόρεια Αφρική, τα αποτελέσματα των ανασκαφών σε κέντρα μακριά από την Τυνησία, όπως το Nador της Αλγερίας, έδειξε ότι τα τυνησιακά λυχνάρια χρησιμοποιούνταν ως πρότυπα για να παραχθούν απομιμήσεις τους σε τοπικά εργαστήρια¹⁴².

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των βορειοαφρικανικών λυχναριών είναι κατασκευαστικά (πηλός, μήτρες, σφραγίδες) και μορφολογικά (πλαίσιο, μέταλλο, λαβή, βάση). Πράγματι, ως βασικά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα έχουν το μεγάλο ωοειδές σώμα, τον επιμήκη μυκτήρα με την οπή για το φτιλί που συνδέεται μέσω αύλακα (καναλιού) με το μέταλλο και τη ραμφόσχημη κάθετη λαβή που ενώνεται με έξεργη νέυρωση με τη χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση. Οι λαβές με οπή αντικαταστάθηκαν από συμπαγείς λαβές, όπως συνέβη σ' όλη τη ρωμαϊκή επικράτεια την ίδια περίοδο, υποδηλώνοντας μια διάθεση για μείωση του χρόνου παραγωγής, αλλά και τον περιορισμό του κόστους κατασκευής τους. Ο λεπτός κόκκινος πηλός με το στυλινό ομοιόχρωμο επίχρισμα τα κατατάσσει στην κατηγορία της λεπτής κεραμικής. Ο κύριος σκοπός που επιτελούσε το επίχρισμα ήταν να το καταστήσει αδιάβροχο και

---

¹³⁸ Στο ίδιο, 312.

¹³⁹ Herrmann, Van den Hoek 2003, 5.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, 8.

¹⁴¹ Στο ίδιο, 6.

¹⁴² Στο ίδιο, 166.

αδιαπέραστο από την καύσιμη ύλη. Οι μέθοδοι επικάλυψής του ήταν με τη χρήση πινέλου, με εμβάπτιση, με περίχυση ή ένας συνδυασμός αυτών των τριών.

Ο κεντρικός δίσκος (μετάλλιο) ήταν ελαφρά κοίλος ή διέθετε έντονη βάθυνση και αποτέλεσε το κύριο σημείο που δέχθηκε διάκοσμο. Περιβάλλεται κατά κανόνα από πλατύ πλαίσιο, επίπεδο ή λοξότμητο, όπου αποτυπώνονται ανάγλυφα με μικρές σφραγίδες γεωμετρικά και φυτικά θέματα. Στο μέταλλο του δίσκου εικονίζονται ανθρώπινες μορφές, μυθολογικά και ιστορικά θέματα, θέματα από το φυτικό και το ζωικό βασίλειο, γεωμετρικά και αρχιτεκτονικά μοτίβα και θρησκευτικά σύμβολα. Η ποικιλία θεμάτων που χαρακτηρίζουν τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια ερμηνεύεται από τη θέληση για την κάλυψη των αναγκών του αγοραστικού κοινού σε συνδυασμό με την υψηλή ποιότητα κατασκευής τους. Ωστόσο, στην αρχή της εμφάνισής τους τα θέματα που κοσμούσαν τα λυχνάρια δεν είχαν συμβολικό χαρακτήρα¹⁴³. Στα λυχνάρια αποδίδεται διαχρονικά μια συμβολική ή και αποτροπαϊκή δύναμη όχι μόνο λόγω των παραστάσεων που κοσμούσαν το μέταλλό τους, αλλά κυρίως λόγω της στενής σχέσης τους με τη φλόγα και κατ' επέκταση με το φως. Για τους Χριστιανούς τα λυχνάρια συμβόλιζαν την άμεση σχέση του Χριστού με το φως¹⁴⁴. Τα ίδια χριστιανικά σύμβολα που εμφανίζονταν στα μέταλλια από τον 5^ο αιώνα θα αρκούσαν για να προσδώσουν αποτροπαϊκή δύναμη σε αυτά τα φωτιστικά σκεύη¹⁴⁵.

Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια έχουν ταξινομηθεί σε τέσσερις κατηγορίες¹⁴⁶:

- A. Τα «αρχαιοπρεπή» βορειοαφρικανικά λυχνάρια με κυκλικό και καρδιόσχημο μυκτήρα. Κατασκευάζονταν στα βορειοαφρικανικά εργαστήρια τον 2^ο και τον 3^ο αιώνα¹⁴⁷.
- B. Τα λυχνάρια με αρχαία παράδοση. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα λυχνάρια που αποτελούν τη συνέχεια της πρώτης κατηγορίας στον 4^ο και τον 5^ο αιώνα. Η ποιότητα αυτών των λυχναριών είναι προβληματική, επειδή απουσιάζει το επίχρισμα και η διακόσμηση είναι ανάγλυφη. Επίσης οι λαβές είναι συμπαγείς χωρίς οπή, και παρατηρείται η σταδιακή απαλοιφή των σημάτων των εργαστηρίων στην βάση τους¹⁴⁸.
- Γ. Τα λυχνάρια που είναι κατασκευασμένα με όμοιο πηλό με αυτόν της επιτραπέζιας κεραμικής με επίχρισμα (*terra sigillata*)¹⁴⁹. Στην κατηγορία αυτή υπάρχουν δύο υποκατηγορίες :α) η πρώτη σχετίζεται με την αφρικανική *sigillata C* της κεντρικής Τυνησίας (τύπος Hayes IIA¹⁵⁰) και χρονολογείται από τον 5^ο έως τον 6^ο αιώνα, και β) η δεύτερη σχετίζεται με την αφρικανική *sigillata D* της βόρειας Τυνησίας (τύπος Hayes IIB¹⁵¹) που χρονολογείται την ίδια περίοδο.
- Δ. Σε αυτήν την ομάδα περιλαμβάνονται οι όψιμες παραγωγές της προηγούμενης κατηγορίας του 6^{ου} και 7^{ου} αιώνα, με πηλό επιτραπέζιας κεραμικής με επίχρισμα (*terra sigillata*)¹⁵².

Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια έχουν βρεθεί σε οικίες, εργαστήρια, ναούς και τάφους. Η διακόσμηση που φέρουν εκφράζουν τις προσωπικές πεποιθήσεις και τις

¹⁴³ Πετρίδης 1995, 105.

¹⁴⁴ Βλ. *Ιωάν.* η' 12.

¹⁴⁵ Πετρίδης 2013, 84 και Maguire 1989, 72-73.

¹⁴⁶ Bonifay 2004, 312-427 και Bonifay 2005, 31-38

¹⁴⁷ Bonifay 2005, πίν. 12, εκ. 1.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, πίν. 14, εκ. 3.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, πίν. 15, εκ. 4.

¹⁵⁰ Hayes 1972, 312-314.

¹⁵¹ Στο ίδιο.

¹⁵² Στο ίδιο, 34.

ανησυχίες όσων τα αγόραζαν, τα κατείχαν και τα χρησιμοποιούσαν. Το τέλος της παραγωγής και της διάθεσης των λυχναριών αυτών είναι ένα ζήτημα που σχετίζεται με τη μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις γύρω από τη Μεσόγειο, που αποτέλεσαν τους τόπους υποδοχής και εμπορίας τους. Σε κάθε περιοχή τα λυχνάρια που έχουν ανευρεθεί διακρίνονται σε λυχνάρια που φτάνουν μέσω του χερσαίου ή θαλάσσιου εμπορίου και σε λυχνάρια τοπικών παραγωγών, πρωτότυπα ή απομιμήσεις των διακινούμενων από τη Βόρεια Αφρική.

Ο Πλάτων Πετρίδης, μελετώντας το υλικό από τους Δελφούς σε συνδυασμό με άλλες περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, θεώρησε ότι τα λυχνάρια που προέρχονταν από τα εργαστήρια της Βόρειας Αφρικής εισέρχονται από τον 5^ο αιώνα στις αγορές του ελλαδικού χώρου¹⁵³. Ταυτόχρονα σχεδόν με την εισαγωγή τους, ξεκινά και η συστηματική απομίμησή τους σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου. Τα λυχνάρια που αναπαράγονταν, αντέγραφαν μορφολογικά και διακοσμητικά χαρακτηριστικά των λυχναριών της Βόρειας Αφρικής, κυρίως της Τυνησίας. Αν και οι κατά τόπους ελλαδικές αγορές κατακλύζονταν από εισηγμένα βορειοαφρικανικά προϊόντα, όπως τα επιτραπέζια ερυθροβαφή πινάκια, τα αυθεντικά τυνησιακά λυχνάρια ήταν περιορισμένα. Αντίθετα, τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που παράγονταν με τη μέθοδο της αντεκτόπωσης¹⁵⁴ (γαλλ. *surmoulage*) στα τοπικά εργαστήρια της ηπειρωτικής χώρας ήταν περισσότερα. Οι Ελλαδίτες λυχνοποιοί ξεκινώντας την διαδικασία αντεκτόπωσης για την παραγωγή απομιμήσεων βορειοαφρικανικών λυχναριών κατέληγαν να παράγουν λυχνάρια που θύμιζαν ελάχιστα τα πρωτότυπά τους. Οι απομιμήσεις που τελικά δημιουργούσαν, χρησιμοποιούσαν περιορισμένο αριθμό διακοσμητικών θεμάτων που δεν θύμιζαν όμως τα πρότυπά τους, όπως δικαιολογημένα σημειώνει ο Πετρίδης¹⁵⁵.

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από λυχνάρια που προέρχονταν από πόλεις της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας στο τέλος του 6^{ου} και των αρχών του 7^{ου} αιώνα. Η Αθήνα, η Κόρινθος, το Άργος, η Πάτρα, η Μαντίνεια, η Ολυμπία, η Σπάρτη, οι Δελφοί, η Δημητριάδα και οι Φθιώτιδες Θήβες, αλλά ίσως και άλλες πόλεις που δεν έχουμε γνώση ακόμη της ντόπιας παραγωγής τους, μαρτυρούν με τα παραδείγματά τους ότι τα επιβεβαιωμένα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια παρήχθησαν κυρίως από τη δημιουργία μητρών με τη μέθοδο της αντεκτόπωσης από εισηγμένα λυχνάρια. Κατά τον Philippe Bruneau, οι τεχνίτες που κατασκεύαζαν λυχνάρια ήταν διαφορετικοί από τους τεχνίτες που κατασκεύαζαν μήτρες, γεγονός το οποίο ερμηνεύει τη λειτουργία πολλών συγχρόνων εργαστηρίων που παρήγαγαν τους ίδιους τύπους λυχναριών¹⁵⁶. Η άποψη αυτή όμως δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα, επειδή δεν έχει αποκαλυφθεί έως σήμερα εργαστήριο κατασκευής αποκλειστικά μητρών. Ο Μιχάλης Πετρόπουλος έχει διατυπώσει την άποψη ότι σε καθένα εργαστήριο οι ίδιοι τεχνίτες κατασκεύαζαν μήτρες και λυχνάρια, με τη διαφορά ότι οι τεχνίτες που κατασκεύαζαν τις μήτρες θα πρέπει να είχαν μεγαλύτερη εμπειρία και ικανότητα¹⁵⁷.

Υποθέσεις, όπως οι παραπάνω, θα μπορούσαν να επιβεβαιωθούν μόνον από τη λεπτομερή εξέταση μητρών και παράγωγων αντιγράφων λυχναριών. Πράγματι, σε μήτρα που αποκαλύφθηκε στους Δελφούς, σύμφωνα με τον Πετρίδη, διαπιστώθηκαν ίδια μοτίβα που κοσμούσαν τα πλαίσια τυνησιακών λυχναριών, ήταν όμως

¹⁵³ Πετρίδης 2013, 75-77.

¹⁵⁴ Για τον όρο και την τεχνική της αντεκτόπωσης (γαλλ. *surmoulage*), βλ. Πετρίδης 2010, 86-87, σημ. 25. Πετρίδης 2013, 36-37.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, 76.

¹⁵⁶ Bruneau 1980, 33.

¹⁵⁷ Πετρόπουλος 1999, 98.

ξαναδουλεμένα με προχειρότητα από τον τοπικό λυχνοποιό¹⁵⁸. Σχηματοποιημένα θέματα έχουν παρατηρηθεί και σε άλλα δελφικά λυχνάρια. Σε αντίθεση με τα βορειοαφρικανικά, που διέθεταν εναργή και εξαιρετικά επιμελημένο διάκοσμο, τα μοτίβα είναι εξαιρετικά απλοποιημένα στα δελφικά λυχνάρια. Ο Πετρίδης διακρίνει μια επιμονή των ντόπιων τεχνιτών στα μοτίβα χριστιανικού θεματολογίου, όπως ο σταυρός τύπου Μάλτας στο μέταλλο και το κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο. Η επιλογή των λυχνοποιών της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας για συγκεκριμένα μοτίβα αποτελούσε ένα ισχυρό μέσον για να φτιαχτεί ένα επιτυχημένο εμπορικό προϊόν. Όμοια διακόσμηση σε λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου με μοτίβα χριστιανικού περιεχομένου (σταυρός τύπου Μάλτας και κλαδιά φοίνικα) αποκαλύφθηκαν σε τοπική παραγωγή της περιοχής του Γιβραλτάρ¹⁵⁹. Επίσης, πολύ συχνή ήταν η απεικόνιση πτηνού στο μέταλλο, καθώς και τριγώνων ή ομόκεντρων κύκλων στο πλαίσιο. Σε σχέση με τα πρωτότυπα βορειοαφρικανικά λυχνάρια τα διακοσμητικά μοτίβα στα αντίγραφα ήταν πολύ περιορισμένα. Οι αναλογίες των λυχναριών από τις Φθιώτιδες Θήβες και της γειτονικής Δημητριάδας με τους Δελφούς είναι πολύ στενές, όπως θα φανεί και από την εξέταση των λυχναριών του καταλόγου μας, και μπορούμε να βεβαιώσουμε την ύπαρξη «*παραλλαγής Κεντρικής Ελλάδας*» των βορειοαφρικανικού τύπου λυχναριών, όπως τη χαρακτηρίζει ο Πετρίδης¹⁶⁰. Τα λυχνάρια, ωστόσο, των Φθιωτίδων Θηβών διαφοροποιούνται ως έναν βαθμό από τα υπόλοιπα και γι' αυτό δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε με σιγουριά την εκδοχή ανταλλαγής μητρών ή την παραγωγή τους από συγκεκριμένα πρότυπα. Οι διαφορές που διαπιστώνονται στην ποιότητα του πηλού θα μπορούσαν να ερμηνευθούν από την πιθανή ύπαρξη περιπλανώμενων εργαστηρίων, επειδή τα τοπικά εργαστήρια, αν υπήρχαν, θα χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά ντόπιο πηλό. Τα λυχνάρια, όμως, που κατασκευάζονταν θα έπρεπε να ήταν όμοια στο σχήμα, γιατί θα προέρχονταν από συγκεκριμένες μήτρες, οι οποίες θα συγκαταλέγονταν στο βασικό εξοπλισμό του περιπλανώμενου εργαστηρίου.

Από την άλλη μεριά, τα ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα του 6^{ου} και των αρχών του 7^{ου} αιώνα διαφέρουν ουσιαστικά από εκείνα του 2^{ου} και του 3^{ου} αιώνα, στους οποίους έχει διαπιστωθεί η άνθηση των κορινθιακών κεραμικών εργαστηρίων και η ευρεία διακίνηση των προϊόντων τους¹⁶¹. Έχει τονιστεί πολλές φορές το φαινόμενο της αντιγραφής μεταξύ των προϊόντων των εργαστηρίων των λυχνοποιών, καθώς αυτά διακινούνταν ελεύθερα στις αγορές και υπήρχε η σχετική εμπειρία στη δημιουργία απομιμήσεων, που ήταν εύκολες στην κατασκευή και είχαν ως αποτέλεσμα την απλοποίηση των διακοσμητικών θεμάτων. Τα προϊόντα που δημιουργούσαν ήταν προσιτά στην τιμή και παρόμοια με τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια που ήταν διαδεδομένα σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου. Ο Bailey σημείωσε ότι ελλαδικές απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών του πρώιμου 6^{ου} αιώνα αποκαλύφθηκαν ακόμα και σε ανασκαφή στην Βερενίκη της Λιβύης¹⁶².

Η πρωτοτυπία και η μίμηση αποτελούσαν συχνά χαρακτηριστικά της ίδιας παραγωγής και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αρκετά δύσκολο να διακρίνουμε το πρωτότυπο λυχνάρι από τις απομιμήσεις του. Τα εργαστήρια αποτελούσαν «*βιοτεχνικές εγκαταστάσεις*» και όφειλαν να λειτουργούν και να παράγουν λυχνάρια με βάση την προοπτική της βιωσιμότητας. Επομένως, οι αυξημένες απαιτήσεις της αγοράς οδήγησαν τους λυχνοποιούς στη δημιουργία απομιμήσεων, όχι όμως τόσο

¹⁵⁸ Pétridis 1997, 690, εικ.6.

¹⁵⁹ Πετρίδης 2013, 120 και σημ. 18.

¹⁶⁰ Στο ίδιο, 77.

¹⁶¹ Karivieri 1996, 32, 39.

¹⁶² Bailey 1985, 112-114. Karivieri 1998, 424, σημ. 10.

επιτυχημένων, όπως αποδεικνύεται μερικές φορές, όσο τα πρωτότυπα βορειοαφρικανικά λυχνάρια. Τα προϊόντα των τοπικών εργαστηρίων του ελλαδικού χώρου διέφεραν από τα λυχνάρια των βορειοαφρικανικών εργαστηρίων από το είδος και την ποιότητα του πηλού, ενίοτε την έλλειψη επιχρίσματος και την προχειρότητα της κατασκευής τους, χαρακτηριστικά που διακρίνουμε σε ορισμένα από τα λυχνάρια των Φθιωτίδων Θηβών του καταλόγου μας. Η υποκατάσταση ενός πετυχημένου προϊόντος, όπως τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια, επιβλήθηκε από τις συνθήκες των κατά τόπους αγορών και σχετιζόταν με το κόστος αγοράς και μεταφοράς τους από τα εργαστήρια της Βόρειας Αφρικής, καθώς και από τη δυνατότητα απορρόφησης των αυθεντικών από τις τοπικές αγορές. Για τη δημιουργία απομιμήσεων απαιτούνταν πηλός που να προσεγγίζει τον πηλό των πρωτότυπων λυχναριών, καθώς και γνώσεις κατασκευής μητρών από τους ειδικευμένους τεχνίτες. Σύμφωνα με τον Πετρίδη η αντιγραφή μπορεί να ήταν:

- A. Πιστή αναπαραγωγή των δύο όψεων του λυχναριού (πάνω και κάτω τμήμα) που αγοράστηκε και αντιγράφηκε,
- B. Αναπαραγωγή μόνο της πάνω επιφάνειας του λυχναριού και αλλαγή στην κάτω,
- Γ. Αναπαραγωγή συγκεκριμένων μοτίβων του διακόσμου της άνω επιφάνειας και παράλειψη άλλων,
- Δ. Αναπαραγωγή με ειδικά εργαλεία σε σημεία που δεν είχαν αντιγραφεί καλά, και
- Ε. Αναπαραγωγή μόνο της υπογραφής, όταν υπήρχε¹⁶³.

Τα λυχνάρια που προέρχονταν από τη διαδικασία της αντεκτύπωσης θα μπορούσαν να αναγνωριστούν από ορισμένα τεχνικά χαρακτηριστικά, όπως ο επιπλέον πηλός που δεν απομακρυνόταν από τις λαβές, αλλά και από το μέγεθός τους που συρρικνωνόταν με τη χρήση της πήλινης μήτρας, σε αντίθεση με τις γύψινες μήτρες που παρέμενε το ίδιο¹⁶⁴.

Στην παρούσα μελέτη, ταυτόχρονα με την παρουσίαση των λιγοστών αυθεντικών βορειοαφρικανικών λυχναριών, θα εξετάσουμε κατά πόσο τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές των Φθιωτίδων Θηβών αποτέλεσαν επιτυχημένες απομιμήσεις και θα ερευνήσουμε την περίπτωση της ύπαρξης τοπικού εργαστηρίου στην περιοχή. Αν οι πρώτες τοπικές απομιμήσεις στο Αιγαίο άρχισαν να εμφανίζονται, σύμφωνα με ανασκαφικά δεδομένα, από τα τέλη του 5^{ου} ή τις αρχές του 6^{ου} αιώνα και συνέχισαν να παράγονται έως τον 7^ο αιώνα¹⁶⁵, το ερώτημα που τίθεται είναι πότε άρχισαν και έως πότε συνεχίστηκαν οι τοπικές απομιμήσεις του βορειοαφρικανικού τύπου στις Φθιώτιδες Θήβες.

Στη διεθνή αλλά και στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει σημαντικός αριθμός μελετητών που δημοσίευσαν μελέτες για τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τις απομιμήσεις τους.

Από τους πρώτους μελετητές των βορειοαφρικανικών λυχναριών υπήρξε ο Γάλλος αρχαιολόγος πατήρ **Alfred-Louis Delattre**, ο οποίος επικέντρωσε τη μελέτη του με τίτλο *Lampes chrétiennes de Carthage*¹⁶⁶ στα λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν σε ανασκαφικές έρευνες στην Καρχηδόνα. Ο Delattre παρουσίασε και μελέτησε τα λυχνάρια σύμφωνα με τα διακοσμητικά θέματα του μεταλλίου τους και συνόδευσε το

---

¹⁶⁴ Πετρίδης 2013, 124.

¹⁶⁵ Πούλου-Παπαδημητρίου 2000, 223.

¹⁶⁶ Delattre 1880, 1-79.

κείμενό του με σχέδια (γκραβούρες), όπου βεβαίως τα λυχνάρια παρουσιάστηκαν ωραιοποιημένα και χωρίς φθορές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεολογική ερμηνεία των διακοσμητικών θεμάτων τους, στο σχολιασμό των οποίων ο Delattre παρέπεμψε σε κείμενα αγίων και Πατέρων της Εκκλησίας της Ύστερης αρχαιότητας και παρέθεσε αποσπάσματα τους όπως του Τερτυλλιανού, του Αυγουστίνου και άλλων, καθώς και στο *Dictionnaire des antiquités chrétiennes* του M. L'abbé Martigny¹⁶⁷.

Ο **John Walker Hayes**, στη θεμελιώδη μελέτη του *Late Roman Pottery* του 1972, αξιοποίησε υλικό από τη διδακτορική διατριβή του, η οποία υποστηρίχθηκε στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ το 1964¹⁶⁸. Ο Hayes μελέτησε με ιδιαίτερη επιμέλεια και παρουσίασε ταξινομημένο κεραμικό υλικό από ανασκαφές που διενεργήθηκαν σε χώρες της Μεσογείου και χρονολογούνταν από τον 2^ο έως τον 7^ο αιώνα. Η μελέτη του αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί έργο αναφοράς σχετικά με τη χρήση της τυπολογίας για κάθε ομάδα κεραμικών αντικειμένων που παρουσίασε.

Ο Hayes πραγματεύτηκε τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια στο κεφ. IV¹⁶⁹. Τόνισε ότι αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα της βορειοαφρικανικής ερυθροβαφούς λεπτής κεραμικής και τα κατέταξε σε δύο κατηγορίες, I και II, με δύο υποκατηγορίες κάθε μία (A και B). Στην πρώτη κατηγορία, IA και IB, ταξινόμησε τα λυχνάρια με ωσειδές σχήμα, μεγάλο δίσκο, στενό πλαίσιο και στενό κανάλι που συνέδεε το μέταλλο με το μυκτήρα. Η βάση τους ήταν επίπεδη ή ελαφρώς κεκλιμένη με νεύρωση που συνδέεται με τη βάση της λαβής. Οι υποκατηγορίες διέφεραν ως προς τον τύπο της λαβής. Στην πρώτη (IA) η λαβή ήταν κατασκευασμένη με μήτρα και είχε οπή. Στη δεύτερη (IB) η λαβή ήταν συμπαγής με μια αυλάκωση στο κέντρο. Ο πηλός ήταν λεπτόκοκκος με επίχρισμα συνήθως του ίδιου χρώματος¹⁷⁰. Ο διάκοσμος του πλαισίου ήταν συνήθως ιχθυάκανθα ή κλαδί φοινικιάς. Τα θέματα που κοσμούσαν το μέταλλο ήταν το Χριστόγραμμα, ρόδακες, ζώα, φοινικές, μάσκες ηθοποιών, ανδρικές προτομές, η επτάφωτη λυχνία κ.α. Ο Hayes χρονολόγησε την κατηγορία I στον 4^ο και στον πρώιμο 5^ο αιώνα¹⁷¹.

Η δεύτερη κατηγορία (II) ήταν παρόμοια με την κατηγορία XXXI του Broneer¹⁷². Στις δύο υποκατηγορίες, IIA και IIB, οι διαφορές δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρες. Στην πρώτη (IIA) κατατάχθηκαν λυχνάρια με πηλό λεπτόκοκκο με λειπό και λείο επίχρισμα. Η διακόσμηση των μοτιβών ήταν επιμελημένη και ευδιάκριτη. Είχε κοινά στοιχεία με την κατηγορία κεραμικής *Red Slip Ware*. Τα ανάγλυφα μοτίβα της διακόσμησης ήταν κοινά και για το λόγο αυτό ο Hayes θεώρησε ότι κατασκευάστηκαν στα ίδια εργαστήρια. Στη δεύτερη κατηγορία (IIB) ο πηλός και το επίχρισμα δεν ήταν καλής ποιότητας. Η διακόσμηση ήταν αχνή και τα μοτίβα ασαφή. Τα θέματα που απεικονίζονταν στο μέταλλο και στο πλαίσιο, γεωμετρικά και φυτικά, θεώρησε ότι προήλθαν από απομιμήσεις των λυχνοποιών της ίδιας περιόδου. Κατά τον Hayes, ο τύπος IIA τοποθετείται χρονικά από το 425 έως το 500, ενώ ο τύπος IIB χρονολογείται από το δεύτερο τέταρτο του 6^{ου} αιώνα και εξής¹⁷³.

Ο **Abdelmajid Ennabli** δημοσίευσε το 1976 κατάλογο των λυχναριών του Εθνικού Μουσείου Μπαρντό της Τύνιδας και του Μουσείου της Καρχηδόνας με τον τίτλο *Lampes chrétiennes de Tunisie*¹⁷⁴. Ο Ennabli μελέτησε συνολικά 1.266 λυχνάρια και

---

¹⁶⁷ Martigny 1865, 1-708.

¹⁶⁸ Hayes 1972, 1-471.

¹⁶⁹ Στο ίδιο, 310-314.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, 310-311.

¹⁷¹ Στο ίδιο, 313.

¹⁷² Broneer 1977, 81-82, πιν. 35-36.

¹⁷³ Hayes 1972, 314.

¹⁷⁴ Ennabli 1976, 1-257, πιν. I-LXIX.

τα κατέταξε τυπολογικά σύμφωνα με τον πηλό, τη διακόσμηση, το σχήμα αλλά και τον τόπο προέλευσής τους. Στις προθέσεις του ήταν η δημιουργία ενός «corpus» για τη καθιέρωση κοινής ορολογίας και τυπολογίας, καθώς και ο καθορισμός των απαραίτητων χαρακτηριστικών για την αναγνώριση και ταύτιση των λυχναριών των τοπικών παραγωγών. Το έργο του αποτέλεσε σημαντική συνεισφορά στην έρευνα των βορειοαφρικανικών λυχναριών. Στην εισαγωγή της μελέτης του περιέγραψε τα λυχνάρια βάσει του σχήματος, της διακόσμησης, του πηλού και τις παραλλαγές τους¹⁷⁵. Την εμφάνιση των βορειοαφρικανικών λυχναριών τοποθέτησε χρονικά από τον 4^ο έως την εξάπλωσή τους στον 6^ο αιώνα. Επιπλέον, παραλλήλισε τα λυχνάρια της μελέτης του με εκείνα άλλων αρχαιολογικών συλλογών, όπως του Βρετανικού Μουσείου, του αρχαιολογικού Μουσείου της Μαδρίτης, καθώς και λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν στην αρχαία Αγορά της Αθήνας, στις ανασκαφές της Δήλου κάλ. Στο τέλος της μελέτης του παρουσίασε έναν αναλυτικό πίνακα-οδηγό με τα διακοσμητικά μοτίβα που κοσμούσαν τα πλαίσια των λυχναριών¹⁷⁶. Το έργο του Ennabli θεωρείται βασικό, επειδή με τη μεθοδικότητα και την επιμέλειά του στη διάκριση των διακοσμητικών θεμάτων βοήθησε σημαντικά όσους ασχολήθηκαν στο εξής με τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια.

Το 2004 ο **Michel Bonifay** δημοσίευσε τη μελέτη του με τίτλο *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, που αποτέλεσε σημαντική συνεισφορά στη μελέτη της υστερορωμαϊκής κεραμικής της Βόρειας Αφρικής. Στο πρώτο μέρος αναφέρεται στην παραγωγή της βορειοαφρικανικής κεραμικής της Ύστερης αρχαιότητας και των λυχναριών της Τυνησίας (εργαστήρια, μήτρες, τρόποι κατασκευής κάλ.), ενώ στο δεύτερο μέρος παρουσίασε μεταξύ των άλλων την τυπολογία των λυχναριών που έχουν αποκαλυφθεί σε ανασκαφικές έρευνες. Στο τελευταίο μέρος της μελέτης ερευνά την εξάπλωση της βορειοαφρικανικής παραγωγής στη Μεσόγειο και την οικονομική δραστηριότητα των εργαστηρίων της Τυνησίας.

Ο Bonifay, στη συνέχεια, δημοσίευσε τη μελέτη *Observations sur la diffusion des lampes africaines (Ile - VIIe s.)*¹⁷⁷ το 2005 στα πρακτικά του *1st International Congress on Ancient Lighting Devices (Nyon - Geneva, 29.IX - 4.X.2003)*¹⁷⁸. Ο μελετητής υιοθέτησε την ταξινόμηση του Hayes (IIA και IIB) και προσδιόρισε στην κεντρική Τυνησία τον τύπο Hayes IIA (αφρικανική sigillata C) και στο βόρειο τμήμα της χώρας τον τύπο Hayes IIB (αφρικανική sigillata D).

Σύμφωνα με τον ερευνητή, στην κατηγορία IIA τα λυχνάρια της ομάδας C1 με το ωσειδές σχήμα και τα πλαίσια να συγκλίνουν προς το μέταλλο αποτελούν εξέλιξη από τον τύπο Atlante VIII στον τύπο Atlante X ή ήταν τοπική παραγωγή από το Nabeul της Τυνησίας και χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα. Οι λυχνοποιοί είχαν γνώση των κλασικών τύπων (C2 και C3) που παράγονταν στην κεντρική Τυνησία από το β' τέταρτο του 5^{ου} έως και τις αρχές του 6^{ου} αιώνα. Η ομάδα C2 αποτελούσε τον κλασικό τύπο Atlante X της κεντρικής Τυνησίας, ενώ στα μοτίβα εναλλάσσονταν μυθολογικά και χριστιανικά θέματα, πρόσωπα, ζώα, φυτά, γεωμετρικά σχέδια και χριστιανικά σύμβολα (χρίσμα και σταυροί). Η ομάδα C3 είχε τα ίδια μοτίβα στα πλαίσια, όπως και οι παραπάνω δύο κατηγορίες, αλλά στα θέματα του μεταλλίου προσέθεσε ακόμη προτομές, ζώα και το Χρίσμα σε μικρό μέγεθος. Η παραγωγή των λυχναριών της συγκεκριμένης ομάδας συνεχίστηκε έως τον 6^ο και τον 7^ο αιώνα. Σχετικά με την ομάδα C4 διευκρίνισε ότι οι παραγωγές της προήλθαν από εργαστήρια

---

¹⁷⁵ Στο ίδιο, 11-14.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, 256.

¹⁷⁷ Bonifay 2005, 31-38.

¹⁷⁸ Chrzanowski 2005.

στη θέση Sidi Mazrouk Tounsi¹⁷⁹. Διέκρινε ότι η ομάδα C5 αποτελείται από λυχνάρια κατώτερης ποιότητας, ενώ τα θέματα του μετάλλου περιορίζονταν κυρίως στους σταυρούς. Ο ακριβής τόπος παραγωγής τους δεν κατορθώθηκε να αναγνωρισθεί, αλλά θα μπορούσαν να τοποθετηθούν χρονικά στο τέλος του 6^{ου} και στο α' τέταρτο του 7^{ου} αιώνα.

Στην κατηγορία IIB του Hayes, η ομάδα D αποτελούνταν από περισσότερες υποομάδες και η παραγωγή τους σύμφωνα με τον Bonifay λάμβανε χώρα στη βόρεια Τυνησία. Η ομάδα D1 ονομάστηκε η ομάδα με τον «ρόδακα και το γεωμετρικό διάκοσμο» εξαιτίας των μοτιβών στα πλαίσια και τα θέματα που κυριάρχησαν στο μέταλλο ήταν προτομές, παρόμοια με τα λυχνάρια της κεντρικής Τυνησίας. Η συγκεκριμένη ομάδα έχει τοποθετηθεί χρονικά από το β' τέταρτο του 5^{ου} έως τις αρχές του 6^{ου} αιώνα. Μέρος της παραγωγής των λυχναριών της βόρειας Τυνησίας αναπαράχθηκε με αντεκτύπωση ή με αντίγραφα λυχναριών που προέρχονταν από την κεντρική Τυνησία και πάντως χρονολογούνται πριν από το 530. Στην ομάδα D2 ανήκαν δύο υποομάδες: στην πρώτη αντέγραφαν τα λυχνάρια της κατηγορίας C2, ενώ στη δεύτερη παρατηρούνται κοινά στοιχεία με τις ομάδες C4 και D3. Η ομάδα D3 διαιρείται σε δύο υποομάδες και η παραγωγή της χρονολογείται στον 6^ο αιώνα. Τον 7^ο αιώνα επικράτησε η ομάδα D4 με επίμηκες και ωσειδές σχήμα, όπως ο τύπος Atlante XC.

Η **Vinka Bubić**, μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο Πανεπιστήμιο του Zagreb, μελέτησε και δημοσίευσε το 2012 κατάλογο 123 ακέραιων και αποσπασματικά σωζόμενων λυχναριών της Ύστερης Αρχαιότητας από το Αρχαιολογικό Μουσείο του Split¹⁸⁰. Τα περισσότερα προέρχονται από ανασκαφές στον Σάλωνα της Δαλματίας και χρονολογούνται από τις αρχές του 4^{ου} έως το 550 περίπου. Σύμφωνα με την Bubić, ταξινομούνται στην κατηγορία Hayes IA (2 λυχνάρια), Hayes IB (47 λυχνάρια), Hayes IIA (34 λυχνάρια) και Hayes IIB (22 λυχνάρια). Επίσης, δεκαοκτώ (18) λυχνάρια της συλλογής δεν κατατάσσονται στις κατηγορίες του Hayes (I και II) και θεωρούνται απομμήσεις και προϊόντα τοπικών εργαστηρίων¹⁸¹. Από τη συλλογή των λυχναριών είκοσι έξι (26) σώζονται ακέραια, πενήντα ένα (51) είναι αποσπασματικά σωζόμενα, ενώ σαράντα έξι (46) σώζονται σε θραύσματα. Όλα είναι κατασκευασμένα με μήτρα. Τα λυχνάρια που ανήκουν στην κατηγορία Hayes IIA¹⁸² είναι κατασκευασμένα με λεπτόκοκκο πηλό, διαθέτουν λεπτό και λείο επίχρισμα και χρονολογούνται από τον ύστερο 4^ο έως τον 5^ο αιώνα, ενώ τα λυχνάρια της κατηγορίας IIB¹⁸³ τοποθετούνται στο β' μισό του 5^{ου} έως το 550. Είναι κατασκευασμένα με πηλό κατώτερης ποιότητας, παχύ επίχρισμα, ενώ τα διακοσμητικά τους έχουν αποδοθεί αμελώς και είναι δυσδιάκριτα. Τα θέματα που εικονίζονται στο μέταλλο ταξινομήθηκαν σε θέματα της καθημερινής ζωής (προσωπεία, προτομές, κάλ.), σε ζώα (άλογο, κάπρος, αίγα, κάλ.) και σε φυτικά και γεωμετρικά θέματα¹⁸⁴. Στην μελέτη της δεν αναλύονται οι παραγωγές των τοπικών εργαστηρίων, με αποτέλεσμα να υπάρχουν αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με αυτές.

Η **Μαρία Παρανή**, στη μελέτη της με τίτλο *Lamps*¹⁸⁵, που συμπεριλαμβάνεται στο *The Oxford Handbook of Early Christian Archeology*, το 2019, παρουσίασε μια γενική επισκόπηση για λυχνάρια κατασκευασμένα από πηλό, μέταλλο και γυαλί της Ύστερης Αρχαιότητας. Η καθηγήτρια θεωρεί ότι τα λυχνάρια συνέχισαν την παράδοση των δημοφιλών ρωμαϊκών λυχναριών από τα μέσα του 3^{ου} αιώνα και ότι οι λυχνοποιοί

---

¹⁷⁹ Bonifay 2005, 35.

¹⁸⁰ Bubić 2012, 117-178.

¹⁸¹ Στο ίδιο, 117.

¹⁸² Στο ίδιο, 120-121.

¹⁸³ Στο ίδιο, 121.

¹⁸⁴ Στο ίδιο, 122.

¹⁸⁵ Parani 2019, 313-336.

πλούτισαν το θεματολόγιό τους με μοτίβα που εξέφραζαν τις προσωπικές πεποιθήσεις και τις ανησυχίες αυτών του αγοραστικού κοινού¹⁸⁶. Η μελέτη των λυχναριών ξεκίνησε, κατά την Παρανή, με αφορμή την αποκάλυψη πλήθους λυχναριών που ήρθαν στο φως στις κατακόμβες της Ρώμης τον 16^ο και 17^ο αιώνα, ενώ κατά τον ύστερο 19^ο υπήρξε σταδιακή αύξηση του αριθμού των λυχναριών που προέρχονταν από τις συστηματικές ανασκαφές θέσεων της Ύστερης Αρχαιότητας. Η μελέτη τους σταδιακά μετατοπίστηκε σε θέματα τυπολογίας, χρονολόγησης και κατασκευής. Η Παρανή αναλύει την ονομασία «χριστιανικά λυχνάρια», που αρχικά είχαν υιοθετήσει οι Γάλλοι ερευνητές, με βάση τα διακοσμητικά τους θέματα και τη σχέση τους με τη νέα θρησκεία, και τα χαρακτηριστικά της κατασκευής τους σε εργαστήρια της Βόρειας Αφρικής από τον 4^ο ως τον 7^ο αιώνα. Ωστόσο, εκτός των χριστιανικών θεμάτων υπήρχαν απεικονίσεις μυθολογικών σκηνών, παγανιστικές θεότητες, σκηνές καθημερινού βίου, φυτικά και ζωικά θέματα, όπως και εβραϊκά σύμβολα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση ως προς τον όρο «χριστιανικά»¹⁸⁷. Η Παρανή προσθέτει ότι οι απεικονίσεις στα λυχνάρια με τα χριστιανικά σύμβολα δήλωναν την χριστιανική ταυτότητα αυτών που τα κατείχαν, αλλά και την επιθυμία τους για θείκη προστασία και λύτρωση. Τέλος, θεωρεί ότι τα εικονογραφικά θέματα δεν δημιουργήθηκαν πρωταρχικά για τα λυχνάρια, αλλά ήλθαν ως επίδραση από την πρώιμη χριστιανική τέχνη που εμφανίστηκε στις τοιχογραφίες των κατακομβών, τα επιτοιχία και επιδαπέδια ψηφιδωτά, τα αντικείμενα μικροτεχνίας, και την ερυθροβαφή στυλπινη επιτραπέζια κεραμική, που παραγόταν στα ίδια εργαστήρια με τα λυχνάρια¹⁸⁸.

2. Η έρευνα για τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου στην Ελλάδα

Ο πρώτος που ασχολήθηκε με λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου ήταν ο σουηδικής καταγωγής Αμερικανός καθηγητής **Oscar Theodore Broneer** που στη μελέτη του με τίτλο *Terracotta Lamps* στον τόμο IV των δημοσιεύσεων των ανασκαφών της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών Αθηνών στην Κόρινθο¹⁸⁹, του 1930, ερεύνησε συστηματικά τα λυχνάρια που ήρθαν στο φως στις ανασκαφές από το 1896 έως το 1928. Τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου ταξινομήθηκαν στον τύπο XXXI¹⁹⁰, εφόσον ο Broneer θεώρησε ότι αποτελούν εξέλιξη του τύπου XXVIII¹⁹¹ και χαρακτηρίζουν τη μετάβαση από την ύστερη ρωμαϊκή εποχή στα πρώιμα χριστιανικά χρόνια¹⁹². Τα ιδιαίτερα στοιχεία που τα διαφοροποιούσαν από τις προηγούμενες κατηγορίες είναι η κάθετη συμπαγής ραμφόσχημη λαβή, το επίπεδο πλαίσιο του δίσκου με την ανάγλυφη διακόσμηση, το στενό κανάλι που συνδέει το μέταλλο με το μυκτήρα και η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση που ενώνεται με νεύρωση με τη λαβή¹⁹³. Ο Broneer παρατήρησε μάλιστα ότι το σώμα των λυχναριών επιμηκώνεται σε σχέση με εκείνων που κατέταξε στους τύπους XXVII και XXVIII που είχε τοποθετήσει χρονικά στον 2^ο και 3^ο αιώνα, ενώ ο μυκτήρας είναι λίγο μεγαλύτερος σε σχέση με τα λυχνάρια των προηγούμενων περιόδων¹⁹⁴. Ο τύπος XXXI κατά τον Broneer δημιουργήθηκε εκτός Ελλάδας και η ομοιότητα με τους προηγούμενους τύπους λυχναριών οφείλεται στην

¹⁸⁶ Στο ίδιο, 314.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, 317.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, 321.

¹⁸⁹ Broneer 1930, 1-385.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, 118-119, αρ. 1451-1500, πίν. XXI-XXII.

¹⁹¹ Στο ίδιο, 102-114, αρ. 786-1412, πίν. XXI-XIX.

¹⁹² Στο ίδιο, 118.

¹⁹³ Στο ίδιο, 118.

¹⁹⁴ Στο ίδιο, 118.

απομίμηση των Ελλήνων λυχνοποιών, θέση που θα συζητηθεί και παρακάτω¹⁹⁵. Στα σωζόμενα παραδείγματα της Κορίνθου, και της Πελοποννήσου γενικότερα, στη διακόσμηση του πλαισίου κυριαρχεί η ιχθυάκανθα που μοιάζει με τα κλαδιά της φοινικιάς, γι' αυτό και ο Broneer θεώρησε ότι το συγκεκριμένο θέμα έχει συμβολική σημασία για την χριστιανική εκκλησία, όπως και άλλα μοτίβα του θεματολογίου (ανάγλυφες στιγμές, ομόκεντροι κύκλοι, φοινικόδεντρα, πτηνά, διάστικτα τρίγωνα, σπείρες, καρδιόσχημα μοτίβα κάλ.)¹⁹⁶. Στη διακόσμηση του δίσκου απαντούν θέματα από την Παλαιά Διαθήκη (Θυσία του Αβραάμ κάλ.)¹⁹⁷, πτηνά, φυτικά κοσμήματα και χριστιανικά σύμβολα όπως το Χριστόγραμμα μόνο του ή σε συνδυασμό με φοινικόφυλλα¹⁹⁸. Κατά τον Broneer ένα από τα λυχνάρια, με αρ. 1454, έχει ομοιότητες με ορισμένα που βρέθηκαν στις Συρακούσες και προέρχονταν από τη Βόρεια Αφρική¹⁹⁹. Τα περισσότερα από τα λυχνάρια που παρουσίασε στη μελέτη του δεν έφεραν υπογραφή του κατασκευαστή ή του εργαστηρίου παραγωγής τους εκτός από το λυχνάρι με αρ. 1484, αλλά το συμπέρασμά του ήταν ότι παρήχθησαν στην Κόρινθο²⁰⁰. Ο πηλός είναι πορτοκαλέρυθρος, όπως και το επίχρισμά τους. Ο Broneer λαμβάνοντας υπ' όψιν του τα ανασκαφικά δεδομένα τοποθέτησε τα πρωιότερα λυχνάρια του τύπου στον ύστερο 4^ο αιώνα και χρονολόγησε τα υστερότερα όχι μετά τον 6^ο αιώνα²⁰¹.

Ο Broneer με τους συνεργάτες του επίσης μελέτησε και δημοσίευσε τα λυχνάρια από την Ισθμία στον τόμο III της σειράς των ανασκαφών της Αμερικανικής Σχολής στον ομώνυμο χώρο του ιερού του Ποσειδώνα, με τίτλο *Terracotta Lamps*, το 1977²⁰². Μεταξύ των λυχναριών υπήρχαν δύο (2) ακέραια, με αρ. 3149 και 3150, και είκοσι δύο (22) εν μέρει σωζόμενα του γνωστού από την Κόρινθο τύπου XXXI: εκτός από ένα αποσπασματικό σωζόμενο (αρ. 3146) που ισχυρίστηκε ότι προερχόταν από τη Βόρεια Αφρική, αλλά και για άλλα τρία τμήματα λυχναριών (αρ. 3147, 3148, 3149) που τα θεώρησε εισηγμένα, τα υπόλοιπα δεκαοχτώ (18) λυχνάρια αποτελούν εγχώριες απομιμήσεις τους²⁰³.

Τη σκυτάλη στη μελέτη των λυχναριών παίρνει το 1961 η **Judith Perlzweig** με τη μελέτη της *Lamps of the Roman period, First to Seventh Century after Christ*²⁰⁴ που αφορούσε στη δημοσίευση ακέραιων και εν μέρει σωζόμενων λυχναριών που συγκεντρώθηκαν κατά τις ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής στην Αθηναϊκή Αγορά από το 1931 έως το 1956. Σ' αυτήν την έρευνα εκτός από τα αττικά, τα κορινθιακά, τα ρωμαϊκά και τα μικρασιατικά λυχνάρια, η Perlzweig παρουσίασε είκοσι τρία (23) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου, που αποτελούσαν εξαιρετικά φτωχές αποδόσεις λυχναριών από τη Βόρεια Αφρική. Πράγματι, στο υποκεφάλαιο όπου η Perlzweig πραγματεύτηκε λυχνάρια με διάφορους πηλούς («*Various Fabrics*»), δημοσίευσε ακέραιο λυχνάρι του τύπου XXXI του Broneer, που φέρει στο μετάλλιο την προτομή γυναίκειας μορφής πλούσια ντυμένης, ίσως της Φάουστας, και χρονολογείται στον 5^ο αιώνα²⁰⁵. Επίσης, δημοσίευσε είκοσι δύο (22) αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου²⁰⁶ και τα τοποθέτησε χρονικά στο ευρύ διάστημα από τον 5^ο

¹⁹⁵ Στο ίδιο, 119.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, 118.

¹⁹⁷ Στο ίδιο, 118, εικ. 53, αρ. 1468.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, 118, πίν. 22, αρ. 1456.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, 119, σημ. 1, πίν. 22.

²⁰⁰ Στο ίδιο, 119, σημ. 2, πίν. 33.

²⁰¹ Στο ίδιο, 119.

²⁰² Broneer 1977, 1-112.

²⁰³ Στο ίδιο, 81-82, πίν. 35-36.

²⁰⁴ Perlzweig 1961, 1-237, πίν. 1-53.

²⁰⁵ Στο ίδιο, 99, αρ. 323, πίν. 10. Κατά την άποψή μου, το λυχνάρι αποτελεί τοπική απομίμηση και ίσως είναι λίγο μεταγενέστερο.

²⁰⁶ Στο ίδιο, 99-100, πίν. 10.

έως τον 7^ο αιώνα, καθώς και ένα κυκλικό λυχνάρι (αρ. 340), επίσης βορειοαφρικανικού τύπου, που ανήκει στον τύπο XXXII του Broneer, και αποτελούσε εγχώρια απομίμηση.

Από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών δημοσιεύτηκε, με επιμέλεια του Philippe Bruneau, η μελέτη της **Anne Bignon**, που έφυγε αδόκητα και πρόωγα από τη ζωή, με τίτλο *Lampes d'Argos* στον τόμο V της σειράς *Études Péloponnésienes* το 1962²⁰⁷. Η Bignon συγκέντρωσε και παρουσίασε τα λυχνάρια από τις ανασκαφές της Γαλλικής Σχολής στο Άργος από το 1902 έως το 1962. Ανάμεσα στα 690 λυχνάρια της μελέτης, ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα, αττικά, κορινθιακά, μικρασιατικά, εισηγμένα ή κατασκευασμένα σε τοπικά εργαστήρια, υπάρχουν και λυχνάρια που ανήκουν στο βορειοαφρικανικό τύπο²⁰⁸. Μεταξύ των εξήντα λυχναριών αυτού του τύπου αξιόλογο είναι το αποσπασματικό σωζόμενο λυχνάρι που έφερε στο μέταλλο την παράσταση της Θυσίας του Αβραάμ²⁰⁹. Στη διακόσμηση των μεταλλίων απαντούν ζώα και φυτά, χριστιανικά σύμβολα, όπως σταυροί ή Χριστόγραμμα σε συνδυασμό με κλαδιά φοινικιάς, ενώ στο πλαίσιο ομόκεντροι κύκλοι, ενάλληλα τρίγωνα, ρόμβοι, τετράγωνα κάλ. Τα λυχνάρια χρονολογήθηκαν, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα (συνευρήματα και χρονολογημένα ανασκαφικά στρώματα) και την ποιότητα του πηλού τους στον 5^ο και τον 6^ο αιώνα και αποτελούσαν όλα προϊόντα εργαστηρίων του Άργους²¹⁰.

Σε συνέχεια των δημοσιεύσεων από τον ανασκαφικό χώρο του Γυμνασίου της αρχαίας Κορίνθου²¹¹, η **Karen Garnett** στη μελέτη της που επιγράφεται *Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps*, του 1975²¹², μελέτησε περίπου 4.000 λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν τα έτη 1968 και 1969 στην εν λόγω ανασκαφή της λεγόμενης «κρήνης των λυχναριών». Η κατασκευή αποτελούσε τμήμα ενός μεγαλύτερου συγκροτήματος λουτρών, που κατασκευάστηκε και ανακαινίστηκε στην ελληνιστική και πρόωμη ρωμαϊκή περίοδο. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα και τα αναθηματικά λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν, επαναχρησιμοποιήθηκε στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο ως χώρος λατρείας, αλλά και ως αποθηκευτικός χώρος. Τα λυχνάρια των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων που ήρθαν στο φως ανήκουν στους τύπους XXVII, XXIX και XXXI, σύμφωνα με την τυπολογία του Broneer. Η Garnett θεώρησε ότι η πλειονότητα των λυχναριών είχε κατασκευαστεί σε εργαστήρια της Κορίνθου και έφερε κοινά χαρακτηριστικά με λυχνάρια της Αθήνας και του Άργους²¹³.

Στο κεφάλαιο με τον τίτλο «*Αντίγραφα και απομιμήσεις του βορειοαφρικανικού τύπου, Broneer XXXI*»²¹⁴ η Garnett μελέτησε έντεκα (11) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου²¹⁵. Δεχόμενη τον ορισμό του Broneer για τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια²¹⁶, σημείωσε ότι τα λυχνάρια που προέρχονταν από τη Βόρεια Αφρική είχαν επίχρισμα σε αντίθεση με τα λυχνάρια της Κορίνθου που είχαν ερυθροκάστανο πηλό χωρίς επίχρισμα. Η διαφορά των τοπικών μιμήσεων από τα αυθεντικά βορειοαφρικανικά διακρίνεται επίσης από την αμελή ένωση του πάνω και του κάτω τμήματος της μήτρας από τα οποία προέρχονται. Τα λυχνάρια της Κορίνθου έφεραν στο μέταλλο θέματα της Παλαιάς Διαθήκης και χριστιανικά σύμβολα. Η διακόσμηση των πλαισίων, όπως σωστά επισημαίνει η Garnett, μοιάζουν αρκετά στην κατασκευή και την απόδοση με τα

²⁰⁷ Bignon 1966, 1-102.

²⁰⁸ Στο ίδιο, 86-93, πίν. 16-17.

²⁰⁹ Στο ίδιο, 87, αρ. 608, πίν. 16.

²¹⁰ Στο ίδιο, 86-87.

²¹¹ Wiseman 1969, 64-106 και Wiseman 1972, 1-42.

²¹² Garnett 1975, 173-206.

²¹³ Στο ίδιο, 175.

²¹⁴ Στο ίδιο, 195-199.

²¹⁵ Στο ίδιο, 195, αρ. 19-30, πίν. 43-44.

²¹⁶ Στο ίδιο, 195 και σημ. 52.

βορειοαφρικανικά λυχνάρια. Απουσίαζαν όμως από τη βάση τους οι υπογραφές των λυχνοποιών ή των εργαστηρίων όπου αυτά κατασκευάστηκαν. Η Garnett συμπέρανε ότι τα λυχνάρια παράχθηκαν από κορινθιακά εργαστήρια και ότι τα διακοσμητικά μοτίβα των μεταλλίων και των πλαισίων αποτελούσαν αντίγραφα βορειοαφρικανικών λυχναριών. Ορισμένα όμως κατασκευάστηκαν από αντίγραφα που προήρθαν από εργαστήρια της Αττικής και όχι από βορειοαφρικανικά πρωτότυπα. Τα λυχνάρια από την Κόρινθο σύμφωνα με την μελετήτρια αποτελούσαν αντίγραφα και απομιμήσεις βορειοαφρικανικών και αυτό επιβεβαιώνεται από την σύσταση του πηλού, αλλά και από τη διακόσμησή τους. Η Garnett, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ανασκαφικά δεδομένα, χρονολόγησε τα λυχνάρια από τα μέσα του 5^{ου} έως τον 6^ο αιώνα²¹⁷.

Σε συνέχεια των δημοσιεύσεών της για τα λυχνάρια από τη λεγόμενη «κρήνη των λύχνων»²¹⁸, η **Garnett** δημοσίευσε το 2012 τη μελέτη της *Select Lamps from the Late Roman Fountain of the Lamps in Ancient Corinth, Greece*²¹⁹. Μεταξύ των λυχναριών που μελέτησε ήταν ακέραιο λυχνάρι (αρ. 3, L 1969 112)²²⁰, μίμηση βορειοαφρικανικού τύπου (τύπος Broneer XXXI) που φέρει στο μέταλλο σταυρό τύπου Μάλτας με ομόκεντρους κυκλίσκους στα σκέλη και στις απολήξεις του. Το πλαίσιο κοσμεί ιχθυάκανθα που μοιάζει με φύλλα φοινικιάς. Η Garnett θεώρησε ότι ήταν παραγωγή τοπικού εργαστηρίου και το χρονολόγησε στα μέσα του 6^{ου} αιώνα βάσει νομίσματος Ιουστινιανού που βρέθηκε στον ίδιο χώρο (546-547)²²¹. Παρατήρησε επίσης ότι ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως η ποιότητα του πηλού και η ανεπιτυχής όπτηση, επιβεβαιώνουν την άποψή της ότι αποτελούσαν προϊόντα εγχώριας παραγωγής. Τέλος, η συγγραφέας ισχυρίστηκε ότι η ανεπιτυχής μίμηση του βορειοαφρικανικού τύπου πιθανόν να οφειλόταν στην πίεση που δέχτηκαν τα τοπικά εργαστήρια για την αύξηση της παραγωγή τους, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιήσουν ίσως ακόμα και ανειδίκευτους εργάτες²²². Στον κατάλογο των λυχναριών από τις Φθιώτιδες Θήβες υπάρχουν ορισμένα που χαρακτηρίζονται από αμελή κατασκευή, αν και είχαν αγοραστεί και χρησιμοποιηθεί, όπως διακρίνεται από τα ίχνη καύσης στον μυκτήρα (βλ. αρ. 26, 34, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 62, 67, 68, 69 και 89).

Η **Garnett** στη μελέτη της με τίτλο *Variety as Roman Lamp Forms Follow Function*²²³, του 2015, κατέθεσε τις σκέψεις και τους προβληματισμούς της για τα λυχνάρια που κυριάρχησαν από τα πρώτα ρωμαϊκά χρόνια έως τον 7^ο αιώνα. Αναφορικά με τα λυχνάρια του βορειοαφρικανικού τύπου η Garnett θεώρησε ότι χαρακτηρίστηκαν χριστιανικά εξαιτίας της επικράτησης του Χριστογράμματος, των σταυρών και των θεμάτων από την Παλαιά Διαθήκη, που απεικονίζονταν συχνά στο μέταλλό τους. Επίσης, σημείωσε ότι την περίοδο της εμφάνισής τους, τον 4^ο αιώνα, ο Χριστιανισμός απέβη επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας και η απεικόνιση των χριστιανικών συμβόλων στα λυχνάρια ήταν ένας τρόπος για να αντιμετωπιστούν οι διαφωνίες και οι αιρέσεις, με απώτερο σκοπό να δημιουργηθεί μια ενοποιημένη θρησκεία²²⁴, όπως ορθά επισημαίνει.

---

²¹⁷ Στο ίδιο, 197.

²¹⁸ Garnett 1975, 173-206.

²¹⁹ Garnett 2012, 115-119.

²²⁰ Στο ίδιο, 116-117, αρ. 3Α, πιν. 2.

²²¹ Το λυχνάρι που μελέτησε η Garnett παρουσιάζει ομοιότητες και με λυχνάρια από την Αθήνα (Perlzweig1961, αρ. 2591), από την Κόρινθο (Broneer 1930, αρ. 1461) και το Άργος (Koutoussaki 2008, αρ. 631-648).

²²² Garnett 2012, 117.

²²³ Garnett 2015, 1-8.

²²⁴ Στο ίδιο, 7-8.

Στη μελέτη του ο **Hector Williams** με τίτλο *Kenchreai, Eastern Port of Corinth, V. The Lamps*²²⁵, του 1981, στον τόμο V των δημοσιεύσεων των ανασκαφών της Αμερικανικής Σχολής δημοσίευσε τα λυχνάρια από τις Κεγχρεές, το ανατολικό λιμάνι της αρχαίας Κορίνθου. Ο Williams εξετάζει συστηματικά τα λυχνάρια που ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια των πολύχρονων ανασκαφικών ερευνών και τα ταξινομεί ανάλογα με το είδος και τη χρονολόγησή τους. Σε επιμέρους κεφάλαιο της μελέτης του πραγματεύτηκε τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τις απομιμήσεις τους²²⁶ και ερεύνησε τη διάδοσή τους εκτός από τη Βόρεια Αφρική, στην Ιταλία, τη Σικελία, την Ελλάδα και την Αίγυπτο, την Γαλατία και τη Συρία²²⁷. Μολονότι η έως τότε βιβλιογραφία χρησιμοποιούσε τον όρο «χριστιανικό» εξαιτίας των θεμάτων που κοσμούσαν το μετάλλιά τους, ο Williams αντιπρότεινε τον όρο «βορειοαφρικανικό» για τα συγκεκριμένα λυχνάρια, λόγω των λυχναριών που προέρχονταν από την Βόρεια Αφρική και ιδίως από την Τυνησία²²⁸. Σύμφωνα με τον Williams η παραγωγή των βορειοαφρικανικών λυχναριών εμφανίστηκε τον 4^ο αιώνα στη Τυνησία, αν και τα αντίστοιχα λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν στις Κεγχρεές χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα. Αν και χαρακτήρισε την εισαγωγή των βορειοαφρικανικών λυχναριών στην Ελλάδα χρονικά αβέβαιη, υπέθεσε ότι η εξάπλωσή τους στον Ελλαδικό χώρο θα έλαβε χώρα στον 5^ο και 6^ο αιώνα. Η εμφάνιση και η διακίνησή τους μπορεί να ερμηνευθεί, κατά τον συγγραφέα, λόγω της οικονομικής ύφεσης που επικράτησε στον ελλαδικό χώρο μετά την επιδρομή του Αλάρικου το 396. Γι' αυτό θεώρησε ότι τα τοπικά εργαστήρια της Αθήνας άρχισαν τις απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών στο β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα. Παρατήρησε επίσης ότι εξαιτίας των Βανδαλικών επιδρομών που προκάλεσαν ύφεση του εμπορίου από τη Βόρεια Αφρική, τα τοπικά εργαστήρια του Ελλαδικού χώρου, που έως τότε αντέγραφαν θέματα με πρόσωπα, αναγκάστηκαν να περιοριστούν σε απλούστερα θέματα, όπως ο σταυρός και το Χριστόγραμμα, ως αποτέλεσμα της έλλειψης νέου υλικού για συνέχιση της παραγωγής αντιγράφων και απομιμήσεων²²⁹.

Σε αντίθεση με τα εργαστήρια της Αθήνας, οι απομιμήσεις που παράγονταν στην Κόρινθο ήταν περισσότερες, όπως έδειξε και η αποκάλυψη μεγάλης ποσότητας λυχναριών της ύστερης Ρωμαϊκής εποχής στη λεγόμενη «κρήνη των λυχναριών». Ο Williams παρατήρησε ότι ο πηλός (ερυθρός ή ερυθροκάστανος) δεν ήταν τόσο επιμελημένος όσο στα βορειοαφρικανικά λυχνάρια, τα διακοσμητικά μοτίβα στο πλαίσιο περιορίστηκαν σε φοινικόφυλλα, αντί για τα περίτεχνα σχέδια των πρωτοτύπων, ενώ ακόμη και το αρχικό τους σχήμα είχε εκφυλιστεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει²³⁰. Σχετικά με τη μείωση παραγωγής τους στην Ελλάδα σημείωσε την έλλειψη σαφών δεδομένων, αν και στην Αθήνα η διακίνησή τους διαπιστώθηκε έως τον ύστερο 7^ο αιώνα. Στο τέλος του κεφαλαίου ο Williams παραθέτει κατάλογο δώδεκα (12) αυθεντικών βορειοαφρικανικών λυχναριών (αρ. 410-422), που αποκαλύφθηκαν στις Κεγχρεές και τριάντα δύο (32) απομιμήσεων βορειοαφρικανικών (αρ. 423-455)²³¹.

Ο **Josef Eiwanger** στη μελέτη του με τίτλο *Keramik und Kleinfunde aus der Damokratia-Basilika in Demetrias*²³², το 1981, στον τόμο V των δημοσιεύσεων των ανασκαφών του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στη Θεσσαλία, παρουσίασε την

²²⁵ Williams 1981, 1-101.

²²⁶ Στο ίδιο, 76-84, πίν. 18-19.

²²⁷ Στο ίδιο, 76, σημ. 24.

²²⁸ Στο ίδιο, 77, σημ. 27.

²²⁹ Στο ίδιο, 79, σημ. 44.

²³⁰ Στο ίδιο, 79. Garnett 1975, 183-184.

²³¹ Στο ίδιο, 80-84.

²³² Eiwanger 1981.

κεραμική και τα μικροευρήματα από την ανασκαφή που πραγματοποίησαν από την δεκαετία του 1970 στη Βασιλική Α στην αρχαία Δημητριάδα²³³. Μεταξύ των κεραμικών ευρημάτων υπήρχαν λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα που χρονολογούνται από τον ανασκαφέα από τον 5^ο έως και τον πρώιμο 6^ο αιώνα. Στη διακόσμηση των μεταλλίων απαντούν το Χριστόγραμμα (πίν. 77, αρ. Π.550), σταυροί με πεπλατυσμένα άκρα (πίν. 74, αρ. Π.510-Π.526, πίν. 75, αρ. Π.527-Π.537, πίν. 76, αρ. Π.538-Π.547, πίν. 77, αρ. Π.548), ρόμβος με συνεχόμενες στιγμές εντός ανάγλυφων γραμμών (πίν. 77, αρ. Π.554-Π.557, πίν. 78, αρ. Π.558-Π.564), θέματα με φυτικό διάκοσμο (πίν. 79, αρ. Π.579-Π.580, πίν. 80, αρ. Π.581), ζώα (πίν. 80, αρ. Π.582-Π.588, πίν. 81, αρ. Π.590-Π.600, πίν. 82, αρ. Π.609, πίν. 83, αρ. Π.611-Π.612) καθώς και ανθρώπινες μορφές (πίν. 82, αρ. Π.601-Π.603). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, όπως η σύσταση του πηλού, η κατασκευή τους από μήτρες που είχαν επαναχρησιμοποιηθεί, καθώς και τα θέματα που κυριαρχούσαν στο μέταλλο και τα πλαίσια δηλώνουν ότι πρόκειται για απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών όμοιες με τα λυχνάρια των Φθιωτίδων Θηβών. Είναι πολύ πιθανό συγκρίνοντας το υλικό με τα λυχνάρια από τις Φθιώτιδες Θήβες να υπήρχε τοπικό εργαστήριο που κατασκεύαζε και διέθετε λυχνάρια και στις δύο πόλεις στον 5^ο και 6^ο αιώνα.

Η **Ναταλία Πούλου-Παπαδημητρίου** δημοσίευσε τη μελέτη της *Lampes paléochrétiennes de Samos* το 1986²³⁴. Η καθηγήτρια συγκέντρωσε και παρουσίασε τα λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφικές εργασίες από το 1969-1972 στο παλαιοχριστιανικό κοιμητήριο της Σάμου στον οικισμό Τηγάνι (σημ. Πυθαγόρειο) και χρονολογούνταν από τον 4^ο έως και τον 7^ο αιώνα. Ανάμεσα στα 400 λυχνάρια της ανασκαφής (ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα), τα περισσότερα από τα οποία ανήκαν στον τύπο των λεγόμενων μικρασιατικών, υπήρχαν και αττικά, κυπριακά, καθώς επίσης ακέραιο (αρ. 53)²³⁵ και τμήματα από τον δίσκο δύο λύχνων που προέρχονταν από εργαστήριο της Βορείου Αφρικής²³⁶. Στη διακόσμηση του μεταλλίου του ακέραιου λυχναριού απαντά Χριστόγραμμα με ανάγλυφες στιγμές, ενώ το πλαίσιο κοσμούν ομόκεντροι κύκλοι που εναλλάσσονται με καρδιόσχημα μοτίβα. Η Πούλου-Παπαδημητρίου ταξινόμησε τα λυχνάρια στον τύπο Hayes ΠΑ, θεώρησε ότι αποτελούν προϊόντα εισαγωγής και τα χρονολόγησε στον 5^ο ή στις αρχές του 6^{ου} αιώνα. Επίσης, διατείνεται ότι εξαιτίας της εμπορικής τους επιτυχίας τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια αποτελούσαν συχνά προϊόντα απομιμήσεων σε πολλές περιοχές του Ελλαδικού χώρου όπως στην Αθήνα, Κόρινθο, Άργος, Κεγχρεές, Φθιώτιδες Θήβες και Θάσο²³⁷. Επιπλέον, θέτει τον προβληματισμό ότι οι τοπικές παραγωγές λυχναριών της Σάμου και της Εφέσου του 6^{ου} και 7^{ου} αιώνα είχαν επηρεαστεί από τα μοτίβα των βορειοαφρικανικών λυχναριών.

Στη μελέτη της με τίτλο *Παλαιοχριστιανικά λυχνάρια στο Βυζαντινό Μουσείο*, του 1983, η πρόωρα αποδημήσασα **Ευαγγελία Ιωαννιδάκη-Ντόστογλου** δημοσίευσε ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια από τη Συλλογή της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας που βρίσκονταν στο Βυζαντινό Μουσείο²³⁸. Η Ιωαννιδάκη-Ντόστογλου παρουσίασε δύο ομάδες σύμφωνα με την τυπολογία του Bronner. Στην πρώτη ομάδα ενέταξε τα λυχνάρια του τύπου XXVIII κατασκευασμένα σε αττικά και κορινθιακά εργαστήρια, ενώ στη δεύτερη ομάδα του τύπου XXXI απομιμήσεις λυχναριών από τη Μικρά Ασία και λυχνάρια που αποτελούσαν ελλαδικές απομιμήσεις

²³³ Βαράλης 2001, 218-219. Karagiorgou 2001, 62-79.

²³⁴ Poulou-Papadimitriou 1986, 583-610.

²³⁵ Στο ίδιο, 608, πίν. 51.

²³⁶ Στο ίδιο, 607-608.

²³⁷ Στο ίδιο, 608.

²³⁸ Ιωαννιδάκη-Ντόστογλου 1983, 109-126.

βορειοαφρικανικών λυχναριών, αν και η συγγραφέας ισχυρίστηκε ότι ήταν εισηγμένα, βάσει του ερυθρού πηλού από τον οποίο ήταν κατασκευασμένα. Υιοθέτησε την άποψη του Hayes σχετικά με τον τόπο παραγωγής τους, τη Βόρεια Αφρική του πρώιμου 5^{ου} αιώνα. Από τα λυχνάρια της μελέτης τρία προέρχονταν από τις ανασκαφικές έρευνες στην πόλη των Φθιωτίδων Θηβών (ΧΑΕ 4557/ Τ.314²³⁹, ΧΑΕ 4561/Τ.342²⁴⁰ και ΧΑΕ 1390/Τ.348²⁴¹). Η Ιωαννιδάκη χρονολόγησε τα λυχνάρια σύμφωνα με χαρακτηριστικά τους (πηλός, διακοσμητικά μοτίβα του πλαισίου, θέματα του μετάλλιου) στα μέσα του 5^{ου} αιώνα και θεώρησε ότι αποτελούσαν προϊόντα εισαγωγής²⁴², αν και θεωρώ ότι τουλάχιστον το λυχνάρι που φέρει παράσταση παγονιού στο μέταλλο (ΧΑΕ 1390/Τ.348) εξαιτίας της αμελούς κατασκευής της λαβής αποτελεί προϊόν τοπικού εργαστηρίου.

Με την αθηναϊκή παραγωγή λυχναριών ασχολήθηκε η **Arija Karivieri** στη μελέτη της με τίτλο *The Athenian Lamp Industry in Late Antiquity* στον τόμο V των δημοσιεύσεων του Φινλανδικού Ινστιτούτου της Αθήνας, του 1996²⁴³. Σύμφωνα με την Karivieri, τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια ήταν δημοφιλή στον Ελλαδικό χώρο τον 5^ο και 6^ο αιώνα. Τα χαρακτηριστικά που τα κατέστησαν επιθυμητά στους ντόπιους καταναλωτές ήταν η καλή ποιότητα του πηλού, τα νέα σχήματα και τα διακοσμητικά τους θέματα. Σε αντίθεση με τα μικρασιατικά, όπως επισημαίνει, που είχαν ισχυρή παρουσία απομιμήσεων στην Αθηναϊκή αγορά στον ύστερο 4^ο και στον πρώιμο 5^ο αιώνα, τα βορειοαφρικανικά έγιναν δημοφιλή στο τέλος του 5^{ου} και στον πρώιμο 6^ο αιώνα, όταν τα μεγάλα Αθηναϊκά εργαστήρια σταμάτησαν τις ντόπιες παραγωγές τους και οι λυχνοποιοί άρχισαν να κατασκευάζουν απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών²⁴⁴. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια εξαπλώθηκαν στη Μεσόγειο από τον 4^ο, αλλά η άνθηση της εισαγωγής τους στον Ελλαδικό χώρο τοποθετείται στον πρώιμο 6^ο αιώνα²⁴⁵.

Η Karivieri ταξινομεί τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια σε δύο τύπους σύμφωνα με την κατάταξη του Hayes. Όπως σημειώνει η καθηγήτρια, δεν υπάρχουν δημοσιευμένα λυχνάρια του τύπου Hayes I από την Αθήνα και αυτό μπορεί να ερμηνευτεί από το επεκτατικό εξαγωγικό εμπόριο της Αθήνας που δεν επέτρεπε την εισαγωγή του τύπου αυτού των βορειοαφρικανικών λυχναριών πριν από τον ύστερο 5^ο αιώνα. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια δεν μπορούσαν να συναγωνιστούν τα αθηναϊκά πριν από τα μέσα του 5^{ου} αιώνα, αλλά μόνο όταν μειώθηκε σημαντικά η παραγωγή και η ζήτηση των τοπικών αθηναϊκών λυχναριών. Ο τύπος Hayes II, με το στενό κανάλι που συνδέει το δίσκο με το μυκτήρα έχει ανάγλυφα γεωμετρικά ή εικονιστικά θέματα στο μέταλλο και στο επίπεδο πλαίσιο. Τα φυτικά θέματα και οι απεικονίσεις ζώων είναι θέματα που επαναλαμβάνονται συχνά στο μέταλλο. Τα περισσότερα κοινά θέματα είναι τα χριστιανικά σύμβολα, όπως οι σταυροί και το Χριστόγραμμα, που θεωρούνταν «εύκολα» θέματα για αντιγραφή από τους λυχνοποιούς, συμπληρώνει η Karivieri. Η παραγωγή τους τοποθετείται στο β' τέταρτο ή στα μέσα του 5^{ου} αιώνα και συμπίπτει με την πρώιμη φάση της βανδαλικής κατάκτησης στη Βόρεια Αφρική. Συνεχίζεται έως τον 7^ο αιώνα, όπως μαρτυρούν τα ευρήματα των ανασκαφών στην Τυνησία και Ιταλία²⁴⁶. Η καθηγήτρια ισχυρίζεται ότι τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια ήταν δημοφιλή στον Ελλαδικό χώρο στη διάρκεια του

²³⁹ Στο ίδιο, 120.

²⁴⁰ Στο ίδιο, 121, εικ. 20.

²⁴¹ Στο ίδιο, 121, εικ. 21.

²⁴² Στο ίδιο, 125.

²⁴³ Karivieri 1996, 1-323.

²⁴⁴ Στο ίδιο, 32.

²⁴⁵ Στο ίδιο, 39. Η Karivieri συμφωνεί με την άποψη του Williams.

²⁴⁶ Στο ίδιο, 38.

6^{οο} αιώνα, πιθανόν εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης που επακολούθησε τις επιθέσεις των Γότθων μεταξύ του 460 και 470. Πιθανόν οι τοπικές απομιμήσεις ακέραιων λυχναριών άρχισαν στις αρχές του 6^{οο}, όπως σωστά επισημαίνει, αν και ορισμένα διακοσμητικά μοτίβα σε απομιμήσεις είχαν ήδη εμφανιστεί στα τέλη του 5^{οο} αιώνα. Όπως ισχυρίστηκε και η Garnett, η απομίμηση των λυχναριών στην Κόρινθο άρχισε στον ύστερο 5^ο αιώνα, όταν οι τοπικές παραγωγές δεν ήταν τόσο ισχυρές και ανεξάρτητες, όπως στην Αθήνα, και οι ντόπιοι λυχνοποιοί ήταν θετικοί σε ξένες επιρροές²⁴⁷. Η ανασκαφή στην «κρήνη των λύχνων» στην Κόρινθο έφερε στο φως ορισμένα παραδείγματα κορινθιακών απομιμήσεων, καθώς και τοπικές προσαρμογές όπου το μέταλλο κοσμείται με σταυρό τύπου Μάλτας και περιβάλλεται από φύλλα φοινικιάς στο πλαίσιο, ενώ ο πηλός ήταν ερυθροκάστανος ή σπάνια απαλός καστανοκίτρινος²⁴⁸.

Στα μικρά μελετήματα του περιοδικού του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού του 1998, με τίτλο *Λύχνοι από το Επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές*, η **Ευτέρπη Μαρκή** δημοσίευσε τέσσερα (4) βορειοαφρικανικά και ένα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρι²⁴⁹. Τα λυχνάρια προέρχονταν από την ανασκαφή των Λουλουδιών της Περείας και αποτελούσαν εκθέματα στη μόνιμη έκθεση του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού. Η Μαρκή ταξινόμησε τα λυχνάρια σε τρεις ομάδες ανάλογα με τα θέματα που απαντούσαν στη διακόσμηση του μετάλλου. Στην πρώτη ομάδα (Α) κατέταξε λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. ΒΚ 4513/26) που έφερε στο μέταλλο διάστικτο σταυρό²⁵⁰. Στην ομάδα (Β) ενέταξε δύο λυχνάρια εισηγμένα, με βάση τον πορτοκαλόχρωμο πηλό τους, με Χριστόγραμμα στο μέταλλο (αρ. ΒΚ 4513/50²⁵¹ και αρ. ΒΚ 4513/131²⁵²), τα οποία ταξινόμησε στον τύπο II του Hayes²⁵³. Στην ομάδα (Γ) κατέταξε δύο βορειοαφρικανικά λυχνάρια που έφεραν στο μέταλλο αγίους (αρ. ΒΚ 4513/111²⁵⁴ και αρ. ΒΚ 4513/128²⁵⁵). Τα λυχνάρια από την πρώτη και δεύτερη ομάδα τοποθετήθηκαν χρονικά, σύμφωνα με τη Μαρκή, στον 5^ο ή τον 6^ο αιώνα, περίοδο που συνδεόταν με τους χρόνους ίδρυσης και ακμής του επισκοπικού συγκροτήματος, ενώ της τρίτης ομάδας στον 6^ο αιώνα. Η εύρεση βορειοαφρικανικών λυχναριών στις Λουλουδιές επιβεβαίωσε, κατά τη συγγραφέα, την ευρεία διάδοσή τους στο μεσογειακό χώρο, με ενδιάμεσο σταθμό την Θεσσαλονίκη για τη διοχέτευσή τους στην ενδοχώρα.

Στην επιστημονική συνάντηση με θέμα την *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον Ελλαδικό χώρο (3^{ος} – 7^{ος} αιώνες)* στη Θεσσαλονίκη το 2006, υπήρχαν ανακοινώσεις όπου ερευνητές από όλη την Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν μεταξύ άλλων και τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τις απομιμήσεις τους.

Η **Ευτέρπη Μαρκή**, η **Ευαγγελία Αγγέλκου** και η **Μαρία Χειμωνοπούλου** στην ανακοίνωσή τους με τίτλο *Τα λυχνάρια του επισκοπικού συγκροτήματος στις Λουλουδιές*, μελέτησαν και δημοσίευσαν λυχνάρια που ήρθαν στο φως στο επισκοπικό συγκρότημα των Λουλουδιών²⁵⁶. Από την ανασκαφική έρευνα που διεξήχθη από το 1993 έως το 1997 περισυνελέγησαν διακόσια τριάντα (230) ακέρατα και αποσπασματικά σωζόμενα λυχνάρια, τροχήλατα και κατασκευασμένα με μήτρα που κάλυπταν ένα χρονικό φάσμα από τους όψιμους ελληνοιστικούς έως τους ύστερους

²⁴⁷ Στο ίδιο, 39. Garnett 1975, 178-179, 184-187, 195-199.

²⁴⁸ Στο ίδιο, 39.

²⁴⁹ Μαρκή 1998, 20-35.

²⁵⁰ Στο ίδιο, 21, εικ. 1-2.

²⁵¹ Στο ίδιο, 23, εικ. 5-6.

²⁵² Στο ίδιο, 24, εικ. 7-8.

²⁵³ Στο ίδιο, 24, σημ. 5.

²⁵⁴ Στο ίδιο 25, εικ. 9-10.

²⁵⁵ Στο ίδιο 26, εικ. 11-12.

²⁵⁶ Μαρκή κάλ. 2010, 208-216.

πρωτοβυζαντινούς χρόνους. Οι τρεις μελετήτριες κατέταξαν τα λυχνάρια σε κορινθιακά, αττικά, μικρασιατικά και βορειοαφρικανικά. Στην μελέτη παρουσίασαν εννέα (9) βορειοαφρικανικά λυχνάρια που τα κατέταξαν στον τύπο II του Hayes. Δύο λυχνάρια (BK 4513/128²⁵⁷ και BK 4513/6) απεικόνιζαν στο μέταλλο ανάγλυφη παράσταση ιματιοφόρου μορφής²⁵⁸, ενώ ένα τρίτο (BK 4513/111²⁵⁹) έφερε στο μέταλλο δεόμενο άγιο με φωτοστέφανο, πολύπτυχο κοντό χιτώνα και ιμάτιο που πορπώνεται στο στέρνο²⁶⁰. Πέντε λυχνάρια (BK 4513/50²⁶¹, BK 4513/131, BK 4513/30, BK 4513/62²⁶² και BK 4513/73) έφεραν στο μέταλλο ανάγλυφο Χριστόγραμμα ή σταυρό που απέληγε σε ρω στην άνω κεραία. Το ένατο λυχνάρι (BK 4513/130) κοσμούσε το μέταλλο ανάγλυφη παράσταση αλόγου σε καλπασμό²⁶³. Τα υπόλοιπα πέντε (5) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου (BK 4513/112²⁶⁴, BK 4513/56, BK 4513/6²⁶⁵, BK 4513/58²⁶⁶, BK 4513/45²⁶⁷) φέρουν στο μέταλλο τους σταυρό με πεπλατυσμένα άκρα κεραίων, Χριστόγραμμα, λατινικό σταυρό με κυκλικές απολήξεις στις άκρες των κεραίων, γεωμετρικά μοτίβα και λατινικό σταυρό που επιστέφεται με κομβία. Οι μελετήτριες έκριναν ότι τα λυχνάρια αποτελούσαν προϊόντα ενός ή περισσότερων ελλαδικών εργαστηρίων και διέφεραν από τα αυθεντικά βορειοαφρικανικά ως προς την ποιότητα του πηλού και την ελάχιστη επιμελημένη εικόνηση των διακοσμητικών θεμάτων στο δίσκο και το πλαίσιο²⁶⁸. Επίσης, σε μελέτη τους με τίτλο *Αντικείμενα φωτισμού από το επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές Πιερίας*²⁶⁹, που δημοσιεύτηκε στον κατάλογο έκθεσης που έγινε στο Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης στη Θεσσαλονίκη το 2011, με τίτλο *Μία ιστορία από φως στο φως*²⁷⁰, η **Μαρία Χειμωνοπούλου** και η **Ευαγγελία Αγγέλκου** συνέχισαν τις δημοσιεύσεις για τα λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφικές εργασίες στο επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές. Μεταξύ των λυχναριών οι συγγραφείς επέλεξαν να παρουσιάσουν εικοσιτέσσερα (24) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου, μαζί με τα εννιά της προηγούμενης δημοσίευσης²⁷¹, που παρήχθησαν ίσως σε τοπικό εργαστήριο που έφτιαχνε απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών και δραστηριοποιούνταν στον 5^ο ή τον 6^ο αιώνα.

Η ανακοίνωση της **Ασπασίας Ντίνα** στην Επιστημονική συνάντηση της Θεσσαλονίκης του 2006 έφερε τον τίτλο *Κεραμική από την παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιώτιδων Θηβών*, και μεταξύ άλλων κεραμικών αντικειμένων που ήρθαν στο φως στις Φθιώτιδες Θήβες παρουσίασε δέκα (10) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου²⁷². Τα λυχνάρια απεικόνιζαν στο μέταλλο λαγό²⁷³, παγόνι²⁷⁴, άλογο που καλπάζει²⁷⁵,

²⁵⁷ Μαρκή 1998, 26, εικ. 11-12.

²⁵⁸ Μαρκή κάλ. 2010, 210, εικ. 2γ.

²⁵⁹ Μαρκή 1998, 25, εικ. 9-10.

²⁶⁰ Μαρκή κάλ. 2010, 210, εικ. 2δ.

²⁶¹ Στο ίδιο, 211, εικ. 2ε.

²⁶² Στο ίδιο, 211, εικ. 2στ.

²⁶³ Στο ίδιο, 211, εικ. 2ζ.

²⁶⁴ Στο ίδιο, 212, εικ. 3ζ.

²⁶⁵ Στο ίδιο, 212, εικ. 3η.

²⁶⁶ Στο ίδιο, 212, εικ. 3θ.

²⁶⁷ Στο ίδιο, 212, εικ. 3ι.

²⁶⁸ Στο ίδιο 212-213.

²⁶⁹ Αγγέλκου, Χειμωνοπούλου 2011, 237-253.

²⁷⁰ Μότσιανος, Μπίντση 2011.

²⁷¹ Αγγέλκου, Χειμωνοπούλου 2011, 238.

²⁷² Ντίνα 2010, 563-579.

²⁷³ Στο ίδιο, 567, εικ. 36.

²⁷⁴ Στο ίδιο, 567, εικ. 37.

²⁷⁵ Στο ίδιο, 567, εικ. 38.

αναβάτη υποδρομίας με άλογο²⁷⁶, δέλτο²⁷⁷, Χριστόγραμμα πάνω σε κουκουνάρα²⁷⁸ και ανάγλυφη μορφή του Χριστού που αποκαλύφθηκε στη Βασιλική Αρχιερέως Πέτρου²⁷⁹. Παρουσίασε επίσης δύο λυχνάρια, που στη διακόσμηση του μεταλλίου απαντούν ενδιαφέρουσες σκηνές, όπως η Θυσία του Αβραάμ και η Ανάληψη του Κυρίου²⁸⁰. Τέλος, σε αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι με προτομές έξι προσώπων, η συγγραφέας αναγνωρίζει ομάδα αποστόλων²⁸¹. Εκτός από την περιγραφή του μεταλλίου των λύχνων, η Ντίνα δεν ανέφερε περισσότερα στοιχεία για την ανασκαφική τους συνάφεια και για τη χρονολόγησή τους.

Η **Ευγενία Γερούση** στην ανακοίνωσή της με τίτλο *Λυχνάρια από το νεκροταφείο της Ύστερης Αρχαιότητας και των πρωτοβυζαντινών χρόνων στην Περίσσα της Θήρας*, παρουσίασε εννέα (9) λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου, επισημαίνοντας ότι αποτελούσαν προϊόντα αθηναϊκών εργαστηρίων²⁸². Τα τέσσερα φέρουν στο μέταλλο παραστάσεις ζώων, άλογο, λαγό, αίγα (αρ. Λ 5)²⁸³, ενώ το λυχνάρι με αρ. Λ 638 φέρει στο μέταλλο Χριστόγραμμα²⁸⁴. Για τα υπόλοιπα τέσσερα λυχνάρια δεν υπάρχουν στοιχεία.

Στην ίδια συνάντηση η **Καλλιόπη Μπαϊράμη** παρουσίασε *Ταφικό σύνολο παλαιοχριστιανικών λυχναριών από τη ροδιακή νεκρόπολη*²⁸⁵. Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια θεωρήθηκαν προϊόντα τοπικού εργαστηρίου της Ρόδου: πρόκειται για το αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι με αρ. ΠΧ 1905²⁸⁶ που έφερε στο μέταλλο φοινίκα και στο πλαίσιο τετράγωνο με κουκίδα στο εσωτερικό που εναλλάσσονται με κυματοειδείς γραμμές, και για το θραύσμα με αρ. ΠΧ 1929²⁸⁷ που έφερε στο μέταλλο του δίσκου με διάστικτο σταυρό. Η Μπαϊράμη τα κατατάσσει στον τύπο Hayes II (αρχές 5^{ου} - 7^{ου} αιώνας) και μελετώντας τον πηλό και το επίχρισμα θεώρησε σωστά ότι αποτελούσαν απομιμήσεις από εισηγμένα βορειοαφρικανικά λυχνάρια ή μήτρες²⁸⁸.

Ο **Πλάτων Πετρίδης** στην ανακοίνωση με τίτλο *Ρωμαϊκά και πρωτοβυζαντινά εργαστήρια κεραμικής στον ελλαδικό χώρο*, αναφέρθηκε στα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τη διάδοσή τους στις αγορές της κεντρικής Ελλάδας και της Πελοποννήσου²⁸⁹. Ο Πετρίδης επισημαίνει ότι, αν και τα αυθεντικά βορειοαφρικανικά λυχνάρια είχαν από τον 5^ο αιώνα μεγάλη εξάπλωση στη Μεσόγειο, αντίθετα η παρουσία τους στον Ελλαδικό χώρο ήταν πενιχρή. Οι εγχώριοι λυχνοποιοί αρχικά αντέγραφαν τα πρωτότυπα, αλλά σταδιακά αποδεσμεύτηκαν από αυτά χρησιμοποιώντας λίγα διακοσμητικά θέματα που θύμιζαν ελάχιστα τα πρότυπά τους²⁹⁰. Σύμφωνα με τον Πετρίδη, η Αθήνα, το Άργος, η Κόρινθος, οι Δελφοί, η Δημητριάδα, καθώς και άλλες πόλεις τον 6^ο και 7^ο αιώνα παρήγαγαν λυχνάρια που αποτελούσαν μιμήσεις που έβγαιναν από μήτρες εισηγμένων βορειοαφρικανικών λυχναριών. Τα αποτελέσματα της δημιουργίας τους όμως δεν συγκρίνονταν με την υψηλή ποιότητα των βορειοαφρικανικών. Ο σταυρός στο μέταλλο και τα φύλλα φοινικιάς στο πλαίσιο

²⁷⁶ Στο ίδιο, 567, εικ. 39.

²⁷⁷ Στο ίδιο, 567, εικ. 40.

²⁷⁸ Στο ίδιο, 567, εικ. 41.

²⁷⁹ Στο ίδιο, 567, εικ. 43.

²⁸⁰ Στο ίδιο, 568, εικ. 45.

²⁸¹ Στο ίδιο, 567, εικ. 44.

²⁸² Γερούση 2010, 217-231.

²⁸³ Στο ίδιο 224, εικ. 25.

²⁸⁴ Στο ίδιο 225, εικ. 26.

²⁸⁵ Μπαϊράμη 2010, 249-269.

²⁸⁶ Στο ίδιο, 252, εικ. 3.

²⁸⁷ Στο ίδιο.

²⁸⁸ Στο ίδιο, 253.

²⁸⁹ Πετρίδης 2010, 81-96.

²⁹⁰ Στο ίδιο, 87.

αποτελούσαν κοινά διακοσμητικά θέματα, όπως επίσης, πτηνά στο μέταλλο και φθαρμένα γεωμετρικά και φυτικά διακοσμητικά θέματα στο πλαίσιο. Ο Πετριδής μελετώντας λυχνάρια από τους Δελφούς και τη Δημητριάδα θεωρεί ότι υπάρχουν ομοιότητες και τα κατατάσσει στην λεγόμενη «*παραλλαγή Κεντρικής Ελλάδος*». Συμπληρώνει, μάλιστα, ότι κανένα από τα λυχνάρια της μίας πόλης δεν μοιάζει απολύτως με της άλλης, κάτι που αποδεικνύει ότι δεν γίνονταν ανταλλαγές μητρών. Επίσης, η διαφορά στην ποιότητα του πηλού επιβεβαιώνει τη διαφορετική τους προέλευση. Κάθε περιοχή χρησιμοποιούσε ντόπιο πηλό και η πιθανότητα ύπαρξης μετακινούμενων εργαστηρίων με το βασικό τους εξοπλισμό (μήτρες) είναι ισχυρή. Οι κεραμείς των πόλεων που αποκαλύφθηκαν λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου τον 6^ο και 7^ο αιώνα εμπνέονταν ο ένας από τον άλλον, καθώς τα αυθεντικά λυχνάρια κυκλοφορούσαν ελεύθερα στις αγορές και, έτσι, είχαν τη δυνατότητα να παράγουν μιμήσεις, με απλοποιημένα όμως διακοσμητικά θέματα²⁹¹.

Στον τόμο των Μελετών του ΑΔ 65-66 η **Αγγελική Κατσιώτη** και ο πρόωρα εκλιπών **Θοδωρής Αρχοντόπουλος** δημοσίευσαν τη μελέτη τους με τίτλο *Λυχνάρια της Ύστερης Αρχαιότητας από τη Ρόδο*²⁹². Οι συγγραφείς μελέτησαν και δημοσίευσαν λυχνάρια που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφικές έρευνες της Ρόδου και τοποθετούνταν χρονικά από τον 3^ο αιώνα και εξής. Μεταξύ των λυχναριών της μελέτης υπήρχαν αττικά, κυπριακά, μικρασιατικά και μικρασιατικού τύπου, «σαμιακού τύπου», τα «ροδιακά», «αιγαιακού τύπου», βορειοαφρικανικά και βορειοαφρικανικού τύπου, καθώς επίσης και απροσδιόριστης προέλευσης λυχνάρια. Οι συγγραφείς σημειώνουν, ότι αυθεντικά βορειοαφρικανικά λυχνάρια, αλλά και απομιμήσεις τους, ήταν ελάχιστα στο νησί. Τα προϊόντα αυτά, εξαιτίας των μεγάλων για τα δεδομένα της εποχής αποστάσεων που έπρεπε να διανυθούν και να διατεθούν στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, καθίσταντο ασύμφορα και δεν προτιμήθηκαν στις τοπικές αγορές. Αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός ότι η Ρόδος αλλά και άλλες περιοχές του Αιγαίου, εντάσσονταν στις δευτερεύουσες θαλάσσιες οδούς που διακινούσαν κατά κανόνα προϊόντα τοπικής εμβέλειας σε κοντινές σχετικά αποστάσεις²⁹³. Στην κατηγορία των βορειοαφρικανικών λυχναριών παρουσίασαν τέσσερα (4) ακέραια (Π 2674²⁹⁴, Λ 2557²⁹⁵, ΠΧ 1329²⁹⁶, Λ 2507²⁹⁷) και τρία (3) αποσπασματικά σωζόμενα (ΠΧ 1534²⁹⁸, ΠΧ 1202²⁹⁹, ΠΧ 1245³⁰⁰). Τα κατέταξαν στους τύπους Hayes IB, Hayes IIA, και Hayes IIB. Στη διακόσμηση του δίσκου απαντούν θέματα από την Παλαιά Διαθήκη (όπως η Θυσία του Αβραάμ³⁰¹), η επτάφωτη λυχνία (menorah) που περιβάλλεται με ιχθυόκανθα³⁰², πετεινός με ομόκεντρους κύκλους εναλλάξ με διαγραμματισμένα τρίγωνα στο πλαίσιο³⁰³, φοινικόδεντρο με πτηνό στην κορυφή και ημικυκλικά στικτά κοσμήματα εναλλάξ με οξύληκτα στο πλαίσιο³⁰⁴, ιχθύς με ενάλληλα τρίγωνα εναλλάξ με τετράφυλλους ρόδακες στο πλαίσιο³⁰⁵ και ενάλληλα τρίγωνα και ελικοειδή φυτικά

²⁹¹ Στο ίδιο, 88.

²⁹² Αρχοντόπουλος, Κατσιώτη 2010-2011, 305-418.

²⁹³ Στο ίδιο, 390-391.

²⁹⁴ Στο ίδιο, 391, εικ. 148.

²⁹⁵ Στο ίδιο, 392, εικ. 150.

²⁹⁶ Στο ίδιο, 392, εικ. 151.

²⁹⁷ Στο ίδιο, 393, εικ. 154.

²⁹⁸ Στο ίδιο, 391, εικ. 149.

²⁹⁹ Στο ίδιο, 393, εικ. 152.

³⁰⁰ Στο ίδιο, 393, εικ. 153.

³⁰¹ Στο ίδιο, 391, αρ. ΠΧ 1534, εικ. 149.

³⁰² Στο ίδιο, 391, αρ. Π 2674, εικ. 148.

³⁰³ Στο ίδιο 392, αρ. Λ 2557, εικ. 150.

³⁰⁴ Στο ίδιο, 392, αρ. ΠΧ 1329, εικ. 151.

³⁰⁵ Στο ίδιο, 393, αρ. ΠΧ 1202, εικ. 152.

κοσμήματα ανάμεσά τους και γεωμετρικά μοτίβα στο πλαίσιο³⁰⁶. Οι συγγραφείς χρονολόγησαν τα λυχνάρια από τα μέσα του 5^{ου}, αν και θεωρώ ότι θα μπορούσαν να χρονολογηθούν στο α΄ μισό του 6^{ου} αιώνα. Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια, σύμφωνα με τον κατάλογο της μελέτης ήταν τα ακόλουθα : το με αρ. ΠΧ 1330 που φέρει στο μέταλλο σταυρό με πεπλατυσμένες κεραίες και ομόκεντρους κύκλους στο πλαίσιο³⁰⁷, το με αρ. ΠΧ 1246 που φέρει στο μέταλλο ημίσωμη μορφή στραμμένη προς τα δεξιά και στο πλαίσιο διαγράμμιση³⁰⁸, το με αρ. ΠΧ 1243 με μονογραμμιακό σταυρό με κουκιδωτή διακόσμηση και τα γράμματα Α και Ω στο μέταλλο με τετράγωνα και τρίγωνα εναλλάξ στο πλαίσιο³⁰⁹, το με αρ. Π 2561 που φέρει στο μέταλλο κάρναρο με βλαστούς και στο πλαίσιο διπλή ταινία με εγχάρακτο συνεχές Ε³¹⁰, το με αρ. ΠΧ 1303 που φέρει στο μέταλλο κάρναρο και στο πλαίσιο ιχθυόκανθα³¹¹ και το με αρ. ΠΧ 1161 που φέρει στο μέταλλο Χριστόγραμμα και στο πλαίσιο κισσόφυλλα³¹². Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια κατατάσσονται στους τύπους Hayes I, Hayes IB, Hayes ΙΙΑ, Hayes ΙΙΒ και Atlante X, σύμφωνα με τους συγγραφείς, αν και οι κατηγορίες αφορούν τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και όχι τις απομιμήσεις. Τα λυχνάρια χρονολογούνται σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα και τους τύπους που παρουσίασαν οι συγγραφείς από το β΄ μισό του 5^{ου} έως τον 7^ο αιώνα. Οι απομιμήσεις των λυχναριών πιθανόν να προέρχονταν από τοπικό εργαστήριο της Ρόδου και να κατασκευάστηκαν από εισηγμένα λυχνάρια ή μήτρες³¹³.

Για τα λυχνάρια που προέρχονταν από σωστικές ανασκαφές της Πάτρας, ο **Νικόλαος Βασιλάκης** και η **Μαρία Θεοδοροπούλου** παρουσίασαν μελέτη τους με τίτλο *Λύχνοι πρωτοβυζαντινής περιόδου από την Πάτρα. Εισαγωγές και στοιχεία τοπικής παραγωγής*, στον 38ο τόμο του ΔΧΑΕ του 2017³¹⁴. Τα λυχνάρια τοποθετούνται χρονικά στην πρωτοβυζαντινή περίοδο και εντάσσονται σε δύο κατηγορίες, τα αττικά και τα λυχνάρια του βορειοαφρικανικού τύπου. Αποτελούσαν προϊόντα εισαγωγής από εργαστήρια της Κορίνθου, αλλά και προϊόντα τοπικών εργαστηρίων. Τα παραδείγματα των λυχναριών που μπορούν να συνυπολογιστούν στην εγχώρια παραγωγή σε συνδυασμό με μήτρες τύπου Broneer XXVIII και XXXI που αποκαλύφθηκαν σε εργαστηριακούς χώρους αποδεικνύει ότι την πρωτοβυζαντινή περίοδο αναπτύχθηκε στην πόλη τοπικό εργαστήριο κατασκευής και αντιγραφής λυχναριών³¹⁵. Σύμφωνα με τους μελετητές, σε τμήμα του ανατολικού ρωμαϊκού νεκροταφείου της πόλης αποκαλύφθηκε εργαστηριακός χώρος, όπως μαρτυρούν οι τρεις πήλινες μήτρες που βρέθηκαν. Οι δύο από αυτές έφεραν στο μέταλλο σταυρό τύπου Μάλτας και στο πλαίσιο κλαδιά φοινικιάς. Η τρίτη έφερε στο μέταλλο σταυρό ίδιου τύπου και στο πλαίσιο στιγμές. Οι μήτρες ανήκαν στον τύπο XXXI σύμφωνα με την κατάταξη του Broneer³¹⁶. Τα δύο ακέραια λυχνάρια (ΑΠ 23³¹⁷, ΑΠ 25³¹⁸) και το αποσπασματικά σωζόμενο (ΑΠ 24³¹⁹) βορειοαφρικανικού τύπου ταξινομήθηκαν στον τύπο XXXI του Broneer και αποτελούσαν τα δύο από αυτά προϊόντα τοπικών

³⁰⁶ Στο ίδιο, 393, αρ. Λ 2507, εικ. 154.

³⁰⁷ Στο ίδιο, 400, εικ. 165.

³⁰⁸ Στο ίδιο, 401, εικ. 166.

³⁰⁹ Στο ίδιο, 401, εικ. 167.

³¹⁰ Στο ίδιο, 401, εικ. 168.

³¹¹ Στο ίδιο, 402, εικ. 169.

³¹² Στο ίδιο, 402, εικ. 170.

³¹³ Στο ίδιο, 395.

³¹⁴ Βασιλάκης, Θεοδοροπούλου 2017, 311-332.

³¹⁵ Στο ίδιο, 311.

³¹⁶ Στο ίδιο, 314, εικ. 2-3.

³¹⁷ Στο ίδιο, 324, εικ. 12-14.

³¹⁸ Στο ίδιο, 327-328, εικ. 18-19.

³¹⁹ Στο ίδιο, 326, εικ. 15-17.

εργαστηρίων (ΑΠ 23, ΑΠ 25) ενώ το τρίτο (ΑΠ 24) θεώρησαν ότι ήταν προϊόν κορινθιακής παραγωγής του β' μισού - τέλους του 6^{ου} αιώνα, δίχως όμως η άποψη τους να τεκμηριώνεται επαρκώς.

Το λυχνάρι με αρ. ΑΠ 23 είναι ένα από τα καλύτερα παραδείγματα μίμησης λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου ντόπιας παραγωγής. Φέρει στο κέντρο του μεταλλίου μικρό σταυρό με πεπλατυσμένα άκρα, ενώ στην άνω πλευρά αποδίδονται σχηματικά θέματα από το ζωικό βασίλειο. Στη διακόσμηση του πλαισίου κυριαρχεί η ιχθυάκανθα. Οι μελετητές το χρονολόγησαν στο β' μισό του 6^{ου} έως και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα. Το λυχνάρι με αρ. ΑΠ 25, αν και αποσπασματικά σωζόμενο, αποτελεί απομίμηση βορειοαφρικανικού τύπου ντόπιας παραγωγής. Το μέταλλο κοσμεί σταυρός τύπου Μάλτας και στο πλαίσιο ιχθυάκανθα. Με βάση την επιμέλεια της απόδοσης του σταυρού και του διακόσμου του με μικρά κοσμήματα, οι μελετητές το χρονολόγησαν στον 6^ο αιώνα. Το λυχνάρι με αρ. ΑΠ 24 είναι όντως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μίμησης βορειοαφρικανικού τύπου κορινθιακής παραγωγής. Ανήκει σε κοινή παραγωγή με πολλές παραλλαγές που έχει διαπιστωμένη παρουσία σε αρκετά μέρη του ελλαδικού χώρου. Στη διακόσμηση του μεταλλίου φέρει απλοποιημένο σταυρό τύπου Μάλτας, ενώ το πλαίσιο κοσμεί κλαδί φοινικιάς. Στη βάση του φέρει σήμα τεχνίτη με μορφή σταυρού, τα άκρα του οποίου είναι διχαλωτά³²⁰. Οι μελετητές λαμβάνοντας υπ' όψιν την πλημμυλή εικονογραφία, αλλά και τα «κατασκευαστικά» στοιχεία του λυχναριού το κατατάσσουν ως προϊόν κορινθιακού εργαστηρίου και το χρονολογούν μέσα στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα³²¹. Η ανεύρεση πήλινων μητρών βορειοαφρικανικού τύπου λυχναριών στην Πάτρα επιβεβαιώνει την ύπαρξη εργαστηρίων και την ανάπτυξη τοπικής παραγωγής λυχναριών εξαιτίας της αυξημένης αγοραστικής ζήτησης από τα τέλη του 5^{ου} έως τις αρχές του 6^{ου} αιώνα, αν και όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, η ακριβής έναρξη της παραγωγής τοπικών απομιμήσεων λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου στην Πάτρα δεν έχει ακριβώς μελετηθεί³²². Τα κοινά διακοσμητικά μοτίβα μαρτυρούν τις επιδράσεις από εργαστήρια άλλων πόλεων, όπως της Κορίνθου, αλλά και επιρροές από τους συρμούς της εποχής. Επιπλέον, η παραγγελία λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου με χαμηλή ποιότητα που αποτελούσαν μιμήσεις μαζικής παραγωγής και χαμηλού οικονομικού κόστους από τα εργαστήρια της Κορίνθου πιθανόν να ερμηνεύεται από μια ενδεχόμενη αυξημένη ζήτηση λυχναριών, αλλά και από τις στενές εμπορικές σχέσεις των δύο πόλεων μέσω του διαχρονικού οδικού άξονα Πατρών - Κορίνθου³²³.

Ο **Ιωάννης Μότσιανος** στη διδακτορική του διατριβή με τίτλο *Φως ήλαρον. Ο τεχνητός φωτισμός στο Βυζάντιο*, που εκπόνησε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας το 2011, μελέτησε και δημοσίευσε όλα τα παραδείγματα του τεχνητού φωτισμού στο Βυζάντιο³²⁴. Στο κεφάλαιο που επιγράφεται *Τα πήλινα λυχνάρια κατά την Ύστερη Αρχαιότητα*³²⁵ παρουσίασε μεταξύ άλλων χωρών λυχνάρια από τον ελλαδικό χώρο³²⁶ και από την Αφρική³²⁷. Στο τμήμα της μελέτης του που αφορά στα λυχνάρια από τον ελλαδικό χώρο αναφέρει την περίπτωση της εύρεσης δύο μητρών για την κατασκευή λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου μαζί με δύο λυχνάρια σε σωστική ανασκαφή στη Μαντίνεια που δημοσίευσε ο Σταϊνχάουερ³²⁸, και αποτελούσε μέρος του εξοπλισμού

³²⁰ Στο ίδιο, 326, εικ. 16.

³²¹ Στο ίδιο, 327.

³²² Στο ίδιο, 329, σημ. 130.

³²³ Στο ίδιο 329-330.

³²⁴ Μότσιανος 2011α.

³²⁵ Στο ίδιο, 139-175.

³²⁶ Στο ίδιο, 149-161.

³²⁷ Στο ίδιο, 161-167.

³²⁸ Σταϊνχάουερ 1973-1974, 296-301, πιν. 190-192.

ενός κεραμικού εργαστηρίου³²⁹. Ο Μότσιανος ισχυρίζεται ότι τα αττικά εργαστήρια στο τέλος του 5^{ου} αιώνα εγκαταλείπουν τα λυχνάρια με μυκτήρα σε σχήμα U και αρχίζουν να αντιγράφουν τα σχήματα και την εικονογραφία βορειοαφρικανικών και μικρασιατικών λυχναριών. Οι απομιμήσεις που δημιουργήθηκαν με αντεκτόπωση σε όλη την διάρκεια του 6^{ου} αιώνα προορίζονταν όχι μόνο για την τοπική αγορά, αλλά και για άλλες πόλεις του ελλαδικού χώρου. Τα εργαστήρια του 6^{ου} αιώνα προτίμησαν να αντιγράφουν εισαγόμενα και να κατασκευάζουν λυχνάρια με απλή διακόσμηση, προσβλέποντας στην ποσότητα και όχι στην ποιότητα της παραγωγής. Αναφέρει ως παράδειγμα την πόλη των Δελφών που κάλυπτε τις ανάγκες της για λυχνάρια με εισαγωγές έως εκείνη την περίοδο, αλλά ξεκίνησε τη μαζική παραγωγή απομιμήσεων βορειοαφρικανικών λυχναριών εξαιτίας της αυξημένης ζήτησης της αγοράς. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την αποκάλυψη σημαντικού αριθμού μητρών από τοπικό πηλό. Αν και η αρχική διακόσμηση ήταν ευδιάκριτη, οι μήτρες πιθανόν δέχτηκαν εκ νέου επεξεργασία με ακίδα ³³⁰. Στα σωζόμενα παραδείγματα διαπιστώνεται η προτίμηση σε ορισμένα διακοσμητικά θέματα, όπως ο σταυρός στο μέταλλο και τα φύλλα φοινικιάς στο πλαίσιο, που απαντούν σε αρκετές περιοχές της κεντρικής Ελλάδας. Στα εργαστήρια της Αθήνας τα διακοσμητικά θέματα του 3^{ου} και 4^{ου} αιώνα συνδυάζονταν με το χαρακτηριστικό σχήμα των βορειοαφρικανικών λυχναριών³³¹.

Η εμφάνισή τους αποτέλεσε αφορμή για την ανάπτυξη των περιφερειακών εργαστηρίων και τις μαζικές απομιμήσεις που σταδιακά γίνονται δημιουργικότερες. Τα λυχνάρια διατηρούσαν τα στοιχεία του σχήματος και της διακόσμησης των αυθεντικών που κυριαρχούσαν έως τότε στις αγορές. Οι τοπικές απομιμήσεις επικράτησαν ενώ οι εισαγωγές αυθεντικών λυχναριών και τελικά στις αγορές επικράτησε ο «βορειοαφρικανικός τύπος». Σύμφωνα με τον Μότσιανο, η επικράτηση των τοπικών εργαστηρίων από το β' μισό του 6^{ου} αιώνα είναι αναμφισβήτητη. Στους Δελφούς, στο τέλος του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα τα τοπικά εργαστήρια εκτός από λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου δημιούργησαν και ένα νέο τύπο κυκλικού λυχναριού που απαντά και στην Αθήνα³³².

Στην ανακοίνωσή τους οι καθηγητές **Γιώργος Βελένης**, η **Ναταλία Πούλου-Παπαδημητρίου** και ο **Σταύρος Ζαχαριάδης**, με τίτλο *Λύχνοι της Ύστερης Αρχαιότητας και των πρώιμων βυζαντινών χρόνων από την Αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης*, μελέτησαν και παρουσίασαν στο 23^ο ΑΕΜΘ λυχνάρια των πρώιμων βυζαντινών χρόνων από το ανασκαφικό υλικό που προέρχονταν από την Αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης³³³. Οι συγγραφείς εστίασαν σε τεχνικά θέματα για να διαπιστώσουν κατά πόσο επιβεβαιώνονται ή τροποποιούνται οι έως τότε μελέτες για τα λυχνάρια, καθώς επίσης και τους τρόπους κατασκευής τους. Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια στην Αρχαία Αγορά κατέχουν ποσοστό 6% (συνολικά 54) του συνολικού αριθμού των 900 λυχναριών. Για τη δημιουργία των οπών του μυκτήρα και των οπών πληρώσεως ο λυχνοποιός δημιουργούσε στη μήτρα αντίστοιχα εξάρματα. Στα εισηγμένα βορειοαφρικανικά λυχνάρια παρατήρησαν την πλήρη απαλοιφή του αρμού ένωσης εξωτερικά. Η διαδικασία γινόταν με τα δάκτυλα ή με υγρό σφουγγάρι. Δεν παρατήρησαν ίχνη σπάτουλας, όπως συνέβαινε σε πολλές περιπτώσεις, αλλά υπήρχαν εμφανή δακτυλικά αποτυπώματα. Επιπλέον, στα βορειοαφρικανικά λυχνάρια εφαρμοζόταν η τεχνική της επάλειψης. Παρατήρησαν επίσης την παρουσία

³²⁹ Στο ίδιο, 152-153.

³³⁰ Karivieri 1998, 422.

³³¹ Pétridis 2000, 248.

³³² Στο ίδιο, 149-160.

³³³ Βελένης κάλ. 2013, 273-283.

επιχρίσματος στην εσωτερική επιφάνεια του μυκτήρα και σε σταγόνες που είχαν κυλήσει κατά μήκος του αρμού της ένωσης των δύο τμημάτων. Επιπλέον, για να πραγματοποιούν την επάλειψη οι λυχνοποιοί χρησιμοποιούσαν πινέλο ή βούρτσα. Μετά την ολοκλήρωση της εφαρμογής του επιχρίσματος και το στέγνωμα το λυχνάρι ήταν έτοιμο για την όπτηση³³⁴.

Ο Πλάτωνας Πετρίδης στη διδακτορική του διατριβή που εκπόνησε το 1988, στο πανεπιστήμιο Paris I - Panthéon-Sorbonne με τίτλο *La céramique paléochrétienne de Delphes* συγκέντρωσε και παρουσίασε την κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τις ανασκαφικές έρευνες στη πόλη των Δελφών³³⁵.

Στο κεφάλαιο που επιγράφεται *Lampes africaines ou de type africain (Ve-VIe s.)* πραγματεύτηκε τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τις απομιμήσεις τους³³⁶. Ανάμεσα στα εβδομήντα ένα (71) αποσπασματικά σωζόμενα και θραύσματα σύμφωνα με τον Πετρίδη υπήρχαν μόνο δυο αυθεντικά βορειοαφρικανικά λυχνάρια (αρ. L150³³⁷ και L195³³⁸). Ο Πετρίδης ισχυρίζεται ότι ο μεγαλύτερος αριθμός βορειοαφρικανικών μητρών ήταν κατασκευασμένες από γύψο, ενώ για τις απομιμήσεις χρησιμοποίησαν μήτρες από πηλό³³⁹. Τα διακοσμητικά θέματα στο πλαίσιο και στο μετάλλιο υπήρχαν στο πρωτότυπο και δεν επιδιορθώνονταν εκτός και αν η μήτρα είχε χρησιμοποιηθεί πολλές φορές³⁴⁰. Τα θέματα από την Παλαιά διαθήκη όπως η Θυσία του Αβραάμ, οι Τρεις παίδες εν καμίνω, ο Δανιήλ στον λάκκο των λεόντων, ο Ιωνάς και το κήτος αποτελούσαν ορισμένα από τα θέματα του μετάλλιου. Απεικόνιζαν επίσης χριστιανικά σύμβολα, όπως ο σταυρός σε πολλές παραλλαγές, το χρίσμα κάλ.³⁴¹ Ο συγγραφέας θεωρεί ότι τα διακοσμητικά θέματα της μνημειακής τέχνης προσαρμόστηκαν πρώτα στις διαστάσεις άλλων κεραμικών αντικειμένων προτού επαναπροσαρμοστούν στις διαστάσεις των λυχναριών, άποψη πολύ εύλογη. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια άρχισαν να αποκτούν τα τυπικά τεχνικά χαρακτηριστικά τους στο β' μισό του 4^{ου} αιώνα, όπως επισημαίνει. Στα μέσα του 5^{ου} έφθασαν σε υψηλό επίπεδο κατασκευής και διακινούνταν σε πολλές χώρες της Μεσογείου μέχρι το τέλος του 6^{ου} αιώνα και σίγουρα μέχρι την αραβική κατάκτηση στα μέσα του 7^{ου} αιώνα. Σημαντική βοήθεια στη χρονολόγηση αποτελεί η αφρικανική κεραμική sigillata. Η διάδοση του βορειοαφρικανικού τύπου στον ηπειρωτικό Ελλαδικό χώρο ήταν σημαντική, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν και πολλές απομιμήσεις.

Τα λυχνάρια του βορειοαφρικανικού τύπου αποτελούσαν τη δεύτερη μεγάλη ομάδα λυχναριών (31%) στους Δελφούς από τις ανασκαφές της Ρωμαϊκής αγοράς και της Νοτιοανατολικής έπαυλης. Οι απομιμήσεις πιθανόν να έφθαναν στους Δελφούς από τα εργαστήρια της Αθήνας ακόμα και από τις Φθιώτιδες Θήβες, πιθανολογεί ο Πετρίδης, πόλεις που συγκέντρωναν τη μεγάλη παραγωγή και διακινούσαν απομιμήσεις αυθεντικών βορειοαφρικανικών λυχναριών³⁴². Από το σύνολο των λυχναριών ένα σώζεται σχεδόν ακέραιο (L 153)³⁴³, τρία σώζονται κατά τα δύο τρίτα τους (L 150³⁴⁴, L 165³⁴⁵ και L 166³⁴⁶), ενώ τα υπόλοιπα αποτελούν θραύσματα από τη λαβή, το πλαίσιο, το κανάλι, το μυκτήρα, τη βάση κάλ.

³³⁴ Στο ίδιο, 279.

³³⁵ Pétridis 1995, 1-856.

³³⁶ Στο ίδιο, 102-129.

³³⁷ Στο ίδιο, 114, σχέδ. 33, 55, εικ. 72.

³³⁸ Στο ίδιο, 126, πίν. 90.

³³⁹ Στους Δελφούς ο Πετρίδης αναφέρει μόνο για μήτρες από πηλό. Πετρίδης 2013, 49, εικ. 28β.

³⁴⁰ Pétridis 1995, 103.

³⁴¹ Στο ίδιο, 105.

³⁴² Στο ίδιο, 109-110.

³⁴³ Στο ίδιο, πίν. 73.

³⁴⁴ Στο ίδιο, πίν. 72.

Μία πρώτη προσέγγιση στην κεραμική των Δελφών στην Ύστερη Αρχαιότητα δημοσίευσε στην μελέτη του ο **Πετρίδης** το 1997, με τίτλο *Delphes dans l'Antiquité tardive: première approche topographique et céramologique*³⁴⁷. Μεταξύ των ανασκαφικών ευρημάτων που παρουσίασε ήταν και μήτρα λυχναριού βορειοαφρικανικού τύπου κατασκευασμένη σε τοπικό εργαστήριο. Στο μέταλλο έφερε παράσταση πτηνού ενώ στο πλαίσιο έφερε διακοσμητικά μοτίβα. Η μήτρα τοποθετείται χρονικά στο τελευταίο τέταρτο του 6^{ου} ή στις αρχές του 7^{ου} αιώνα³⁴⁸. Ο Πετρίδης θεωρεί ότι τον 5^ο αιώνα τα κορινθιακά και αττικά λυχνάρια φθίνουν από την τοπική αγορά και την θέση τους παίρνουν τα αφρικανικά έως το τέλος της πρωτοβυζαντινής εποχής. Συμπληρώνει, ότι αποτελούσαν τα πιο προσφιλή των αγοραστών, γεγονός που προκάλεσε την ταυτόχρονη δημιουργία πολλών απομιμήσεων. Η προτίμηση στην βορειοαφρικανική κεραμική (λυχνάρια και πινάκια) δηλώνει ότι οι Δελφοί ήταν σε εμπορική επικοινωνία με πόλεις που συγκέντρωναν βορειοαφρικανικά προϊόντα (Αθήνα, Κόρινθος, Άργος, Ισθμία, Κεγχρεές) παρά στις πόλεις που είχαν εμπορικές σχέσεις με μικρασιατικά προϊόντα, όπως η Κωνσταντινούπολη, η Χίος, η Σάμος, η Κως, η Θάσος και οι Φθιώτιδες Θήβες³⁴⁹.

Στην μελέτη του, *Ateliers de potiers proto-byzantins à Delphes*, που δημοσιεύτηκε στα Πρακτικά του 7^{ου} Διεθνές Συνεδρίου Μεσαιωνικής κεραμικής της Μεσογείου το 1999³⁵⁰, ο **Πετρίδης** παρουσίασε την τοπική παραγωγή των εργαστηρίων της κεραμικής από τους Δελφούς που χρονολογείται από τον 4^ο έως τον 7^ο αιώνα. Μεταξύ των ευρημάτων από τις ανασκαφικές έρευνες ήταν πλήρη μήτρα ενός βορειοαφρικανικού τύπου λυχναριού που απεικονίζει στο μέταλλο παγόνι. Σύμφωνα με το μελετητή, οι μήτρες αποτελούσαν προϊόντα αντεκτόπωσης τοπικών εργαστηρίων από εισηγμένα λυχνάρια και πολύ συχνά δεχόταν επιδιορθώσεις εξαιτίας της κακής αντεκτόπωσης ή της υπερβολικής χρήσης τους³⁵¹. Ο ίδιος καθηγητής στη μελέτη του *Relations between Pottery Workshops in the Greek Mainland during the Early Byzantine Period*, το 2007, μελέτησε τις σχέσεις των κεραμικών εργαστηρίων από τον ελλαδικό χώρο³⁵². Στις ανασκαφικές έρευνες στους Δελφούς, αποκαλύφθηκαν λυχνάρια τοπικού εργαστηρίου που αποτελούσαν αφρικανικές απομιμήσεις και έφεραν στο μέταλλο πτηνό ή σταυρό, ενώ το πλαίσιο κοσμούσαν κλαδιά φοινικιάς που αποτελούσαν κοινό διακοσμητικό μοτίβο με εργαστήρια της Αθήνας, της Κόρινθου και της Δημητριάδας³⁵³. Η εμφάνιση βορειοαφρικανικών λυχναριών στις αγορές αποτέλεσε την αφορμή για τη δημιουργία απομιμήσεων, με αποτέλεσμα οι τύποι εισαγόμενων λυχναριών (αττικά, κορινθιακά και μικρασιατικά) να περιοριστούν στις τοπικές αγορές. Τα κεραμικά προϊόντα έφθασαν στους Δελφούς μέσω της Αθήνας, αν και η Κόρινθος ως μεγαλύτερη πόλη, αποτελούσε κομβικό σημείο μετακίνησης προς τους Δελφούς μέσω του Κορινθιακού κόλπου. Ο Πετρίδης ερμηνεύει την απουσία αττικών και κορινθιακών λυχναριών τον 5^ο και 6^ο αιώνα στη δημοφιλία των βορειοαφρικανικών λυχναριών και στην αυξημένη παραγωγή απομιμήσεων. Τα τοπικά εργαστήρια των Δελφών ανταποκρινόμενα στις απαιτήσεις των αγοραστών δημιουργούσαν λυχνάρια που ακολουθούσαν το στυλ της εποχής και ασφαλώς ήταν πιο οικονομικά από τα εισαγόμενα πρωτότυπα, με αποτέλεσμα να κυριαρχήσουν οι απομιμήσεις στην τοπική αγορά. Μελετώντας τα

---

³⁴⁵ Στο ίδιο, πίν. 78β.

³⁴⁶ Στο ίδιο, πίν. 79.

³⁴⁷ Pétridis 1997, 681- 695.

³⁴⁸ Στο ίδιο, 690, εικ. 13.

³⁴⁹ Στο ίδιο, 693.

³⁵⁰ Pétridis 2003, 443-446.

³⁵¹ Στο ίδιο, 444-445.

³⁵² Pétridis 2007, 43-54.

³⁵³ Στο ίδιο, 48.

λυχνάρια των τοπικών εργαστηρίων ο Πετρίδης διαπίστωσε ομοιότητες του βορειοαφρικανικού τύπου με λυχνάρια από τη Δημητριάδα, Κόρινθο και Αθήνα. Ειδικά με τη πόλη της Δημητριάδας οι ομοιότητες στη διακόσμηση είναι τόσο κοινές και ο Πετρίδης προτείνει τον όρο «*παραλλαγή της κεντρικής Ελλάδας*» σε λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου. Οι λυχνοποιοί χρησιμοποιούσαν τον τοπικό πηλό και τις μήτρες που είχαν μαζί τους, αν υποθέσουμε ότι υπήρχαν περιφερόμενα εργαστήρια. Οι τοπικές παραγωγές σε πόλεις όπως οι Δελφοί, η Δημητριάδα αλλά και οι Φθιώτιδες Θήβες θα προσθέταμε, στο τέλος του 6^{ου} αιώνα χαρακτηρίζονταν από επάρκεια κεραμικών προϊόντων. Η μείωση της εισαγόμενης κεραμικής μετά το 550 επιβεβαιώνεται παράλληλα με την αύξηση των βορειοαφρικανικών τύπων που κατασκευάζονται στα τοπικά εργαστήρια, ακολουθώντας τους συρμούς της εποχής, προσφέροντας οικονομικότερα προϊόντα σε ποσότητα και με αρκετές παραλλαγές στη διακόσμηση τους³⁵⁴.

Το 2013, ο **Πετρίδης** παρουσίασε στο βιβλίο με τίτλο *Πρωτοβυζαντινή κεραμική του Ελλαδικού χώρου*, τις διαφορετικές πτυχές της κεραμικής που αποκαλύφθηκαν στον ελλαδικό χώρο και τοποθετούνται χρονικά από τον 2^ο έως και τον 7^ο αιώνα³⁵⁵. Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην παραγωγή των λυχναριών³⁵⁶ επισημαίνει ότι τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια προερχόμενα από εργαστήρια κυρίως της Βυζακηνής (σημ. Τυνησία) εισήλθαν στις ελλαδικές αγορές τον 5^ο αιώνα. Ταυτόχρονα όμως ξεκίνησε και η συστηματική απομίμησή τους. Ο Πετρίδης τονίζει ότι αν και στις τοπικές αγορές υπήρχαν σε αφθονία βορειοαφρικανικά προϊόντα, τα αυθεντικά λυχνάρια ήταν συγκριτικά λίγα. Διακινούνταν όμως στις ελλαδικές αγορές πολλά λυχνάρια που κατασκευάζονταν με αντεκτύπωση. Οι Ελλαδίτες λυχνοποιοί έχοντας ως πρότυπα τα αυθεντικά βορειοαφρικανικά λυχνάρια κατασκεύαζαν απομιμήσεις που με τη πάροδο του χρόνου θύμιζαν ελάχιστα τα αρχικά πρότυπα. Προσθέτει δε, ότι αν και αρχικά αντέγραφαν πιστά τα πρωτότυπα, σταδιακά χρησιμοποιούσαν μικρό αριθμό των διακοσμητικών θεμάτων τους. Σε πόλεις της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας όπως οι Δελφοί, η Δημητριάδα, η Κόρινθος, το Άργος, η Αθήνα κάλ. τον 6^ο και 7^ο αιώνα υπήρχαν παραδείγματα λυχναριών που κατασκευάστηκαν με μήτρες από εισαγόμενα λυχνάρια, δηλαδή με αντεκτύπωση. Τα διακοσμητικά μοτίβα ήταν πιο απλοποιημένα και περιορισμένα σε σχέση με τα πρωτότυπα. Σε μήτρα που αποκαλύφθηκε στους Δελφούς³⁵⁷ αναγνώρισε μοτίβα των τυνησιακών λυχναριών δουλεμένα ξανά σε τοπικό εργαστήριο. Προσθέτει ότι υπήρχε μία εμμονή σε διακοσμητικά θέματα χριστιανικού περιεχομένου, όπως ήταν ο σταυρός τύπου Μάλτας στο μέταλλο και η ιχθυόκανθα που έμοιαζε με τα κλαδιά της φοινικιάς. Επίσης, θέματα όπως πτηνά ή ζώα στο μέταλλο και τρίγωνα ή κύκλοι στο πλαίσιο επαναλαμβάνονταν. Ο Πετρίδης μελετώντας τα λυχνάρια επισημαίνει ότι υπήρχε άμεση σχέση μεταξύ των Δελφών και της Δημητριάδας ως μια «*παραλλαγή Κεντρικής Ελλάδος*» όπως την ονομάζει. Μελετώντας τα λυχνάρια από τις δύο πόλεις τους Δελφούς και την Δημητριάδα, θεωρώ ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία από το υλικό των Φθιωτίδων Θηβών, όπως θα παρουσιάσουμε παρακάτω. Τα λυχνάρια των δύο παραπάνω πόλεων σύμφωνα με τον Πετρίδη, δεν ήταν όμοια μεταξύ τους άρα δεν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε την ανταλλαγή μητρών ή την δημιουργία μητρών από το ίδιο πρωτότυπο. Τον 6^ο και 7^ο αιώνα τα κεραμικά προϊόντα κυκλοφορούσαν ελεύθερα στις αγορές, ώστε οι κεραμείς δημιουργούσαν λυχνάρια εύκολα στην κατασκευή με απλοποιημένα διακοσμητικά μοτίβα και άμεσα διαθέσιμα. Εκτός από τη

---

³⁵⁴ Στο ίδιο, 52-53.

³⁵⁵ Πετρίδης 2013, 1-210.

³⁵⁶ Στο ίδιο, 68-78.

³⁵⁷ Στο ίδιο, 76. Petridis 1997, 690, εικ.6.

χρηστική τους αξία χρησιμοποιούνταν και ως κτερίσματα σε τάφους, αποδίδοντάς τους συμβολική ή και αποτροπαϊκή δύναμη όχι μόνο με τις παραστάσεις τους, αλλά με την φλόγα που συμβολίζει το φως της αιώνιας ζωής³⁵⁸.

Ο Πετρίδης προσθέτει ότι η επιλογή των διακοσμητικών μοτίβων με χριστιανικά θέματα από τους λυχνοποιούς της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας αποτελούσε περισσότερο ένα πετυχημένο εμπορικό προϊόν παρά έκφραση μιας τοπικής ταυτότητας³⁵⁹. Αν και από τον 6^ο αιώνα έκαναν την εμφάνισή τους τα τροχήλατα λυχνάρια, οι κεραμείς συνέχιζαν την παραγωγή των λυχναριών με μήτρες. Τα λυχνάρια είχαν μετατραπεί εκτός από αντικείμενα με χρηστικό χαρακτήρα, αντικείμενα με διακοσμητικό ρόλο που εξέφραζαν τους συρμούς της εποχής και αποτελούσαν «εμπορικό σήμα» της κάθε περιοχής. Επιπλέον, συνδέονταν με τις θρησκευτικές αντιλήψεις που κυριαρχούσαν, αλλά και με τους τρόπους ψυχαγωγίας³⁶⁰. Όπως ισχυρίζεται ο Πετρίδης, η επιδίωξη της εμπορικής ταυτότητας στα λυχνάρια είχε σκοπό την κατοχύρωσή τους στη συνείδηση των αγοραστών ως δημοφιλή προϊόντα που αποσκοπούσαν στην πιθανή αύξηση της τιμής τους. Ήταν όμως και η αφορμή για τη δημιουργία αντιγράφων με την μέθοδο της αντεκτύπωσης που είχαν ιδιαίτερη διάδοση στις αγορές και ήταν πιο προσιτά στην τιμή τους από τα αυθεντικά. Η αναπλήρωση ενός επώνυμου και πετυχημένου προϊόντος από αντίγραφα σχετιζόταν από τις συνθήκες που επικρατούσαν στις τοπικές αγορές (αν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα για την αγορά των αυθεντικών, αν είχαν εύκολη πρόσβαση για την αγορά τους, αν η διακόσμησή τους ήταν αποδεκτή από τους αγοραστές ή ακόμα από διάθεση ανταγωνισμού). Οι κεραμείς των ελλαδικών πόλεων δεν περιορίζονταν στην απλή αντιγραφή των λυχναριών. Δημιούργησαν στα τέλη του 5^{ου} και στις αρχές 6^{ου} αιώνα την αναπαραγωγή «υβριδικών» τύπων με εμμονή σε συγκεκριμένα μοτίβα, όπως ο σταυρός στο μέταλλο και τα φύλλα φοινικιάς στο πλαίσιο. Ο Πετρίδης πιστεύει ότι η αναπαραγωγή των διακοσμητικών μοτίβων είχε άμεση σχέση με την αλληλεπίδραση των εργαστηρίων των γειτονικών πόλεων³⁶¹.

Η μελέτη της **Αγγελικής Κατσιώτη** με τίτλο *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes (3rd – 7th centuries AD)*³⁶² δημοσιεύτηκε το 2017. Η Κατσιώτη παρουσιάζει λυχνάρια της Ύστερης Αρχαιότητας που ήρθαν στο φως από ανασκαφές στη Ρόδο. Ανάμεσα στα 1350 λυχνάρια της μελέτης, ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα, αττικά, κορινθιακά, κυπριακά, μικρασιατικά, ροδιακά, «σαμιακού τύπου», «αιγαιακού τύπου», τροχήλατα, μεταλλικά, υπήρχαν και βορειοαφρικανικά λυχνάρια, αλλά και βορειοαφρικανικού τύπου κατασκευασμένα σε τοπικά εργαστήρια. Ο αριθμός των βορειοαφρικανικών λυχναριών σε σύγκριση με τους υπόλοιπους τύπους ήταν αμελητέος. Τα μικρασιατικά λυχνάρια αποτελούσαν για τους Ρόδιους την πρώτη επιλογή λόγω της μικρής απόστασης από τις τοπικές αγορές του νησιού.

Η Κατσιώτη δημοσίευσε είκοσι δύο (22) βορειοαφρικανικά λυχνάρια ακέραια και αποσπασματικά σωζόμενα³⁶³, καθώς και είκοσι πέντε (25) βορειοαφρικανικού τύπου³⁶⁴, που αποτελούσαν σύμφωνα με την άποψή της τοπικές παραγωγές. Τα περισσότερα βορειοαφρικανικά λυχνάρια κατατάσσονται στον τύπο Atlante X / Hayes II (Anselmino και Pavolini X), ο οποίος είχε ευρεία διασπορά στη Μεσόγειο και μεγάλη περίοδο παραγωγής από το τέλος του 4^{ου} έως τον 7^ο αιώνα. Οι ακριβείς θέσεις

³⁵⁸ Πετρίδης 2013, 84.

³⁵⁹ Στο ίδιο, 119.

³⁶⁰ Στο ίδιο, 122.

³⁶¹ Στο ίδιο, 137.

³⁶² Katsioti 2017, 1-662.

³⁶³ Στο ίδιο, αρ. ευρ. NA1-22, 500-508.

³⁶⁴ Στο ίδιο, αρ. ευρ. Un 61-88, 533-543.

των εργαστηρίων είναι άγνωστες. Η Κατσιώτη υιοθετεί τη χρονολόγηση του Hayes, με τον τύπο II να τοποθετείται χρονικά μεταξύ του 425-430 έως το 550, ενώ οι απομιμήσεις τους με το διάλιθο σταυρό στο δίσκο χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 6^{ου} αιώνα. Τα ελάχιστα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που ήρθαν στο φως δεν έφεραν υπογραφή κατασκευαστή ή εργαστηρίου παραγωγής και ήταν ανομοιογενή συγκριτικά με τα αυθεντικά. Με βάση την ανάλυση του πηλού, ορισμένα από αυτά κατασκευάστηκαν σε εργαστήρια της Ρόδου, ενώ κάποια μπορεί να παρήχθησαν σε εργαστήρια της Μικράς Ασίας. Τα λυχνάρια με το διάλιθο σταυρό στο δίσκο και την ιχθυάκανθα στο πλαίσιο χρονολογούνται σύμφωνα με την αρχαιολόγο στον ύστερο 6^ο και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα, όπως και τα αντίστοιχα λυχνάρια από τον Ελλαδικό χώρο³⁶⁵. Τέλος, οι απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών κατατάσσονται από την Κατσιώτη σε ξεχωριστή κατηγορία (Unplaced) και χαρακτηρίζονται από την κακή ποιότητα κατασκευής τους³⁶⁶. Επίσης, διαφορές εντοπίζονται στη διαμόρφωση της βάσης που ξεχωρίζει από τα αυθεντικά και μοιάζουν με το τύπο Atlante VIIA1a που εμφανίζεται στο δεύτερο μισό του 4^{ου} και παραμένει σε κυκλοφορία μέχρι τον 5^ο αιώνα. Οι σωζόμενες βάσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών που παρουσιάζονται στη μελέτη προέρχονται είτε από εισαγόμενα λυχνάρια είτε από μήτρες³⁶⁷.

Η **Λαμπρινή Κουτουσάκη** στη διδακτορική της διατριβή που εκπόνησε στο Πανεπιστήμιο του Φριμπούρ της Ελβετίας το 2008, με τίτλο *Lampes d' Argos. Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes. Campagnes de Fouilles 1972-1991*, συγκέντρωσε και παρουσίασε 5500 λυχνάρια ακέραια ή αποσπασματικά σωζόμενα από τις ανασκαφές στην αρχαία Αγορά του Άργους και στις Θέρμες από το 1972 έως το 1991³⁶⁸. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσίασε τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια³⁶⁹, ενώ στο έκτο δημοσίευσε λυχνάρια διαφόρων τύπων που αποτελούσαν τοπικές απομιμήσεις των εργαστηρίων του Άργους³⁷⁰. Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στα λυχνάρια του βορειοαφρικανικού τύπου ³⁷¹ (4^{ου} - 6^{ου} αιώνα) τοποθετεί χρονικά την παραγωγή τους τουλάχιστον για δύο αιώνες, από το 420-425 έως 550-585. Σύμφωνα με την Κουτουσάκη, ο τύπος κατέστη δημοφιλής αφενός από την αποτελεσματικότητα της οργάνωσης των κέντρων παραγωγής και διακίνησης και αφετέρου από της δημοφιλία των νέων μοτίβων και συμβόλων της νέας θρησκείας. Τα κέντρα παραγωγής σημειώνει ότι βρίσκονταν στη Βόρεια Αφρική ιδιαίτερα στις επαρχίες της Βυζακηνής και της Τριπολιτιδας. Με την αύξηση της μαζικής παραγωγής ξεκίνησαν και τα αντίγραφα και οι απομιμήσεις που δεν περιορίζονταν μόνο στο σχήμα και τα διακοσμητικά μοτίβα, αλλά και στην ποιότητα κατασκευής των λυχναριών, χωρίς όμως να τεκμηριώνεται η άποψη αυτή. Στον ελλαδικό χώρο, σύμφωνα με τη μελετήτρια, οι μαζικές απομιμήσεις εμφανίστηκαν συστηματικά στην Αθήνα, Κόρινθο και Αργολίδα³⁷². Η Κουτουσάκη ισχυρίζεται ότι στην τοπική αγορά του Άργους οι απομιμήσεις εμφανίστηκαν ταυτόχρονα με τα αυθεντικά βορειοαφρικανικά λυχνάρια. Τα αντίγραφα εμπνέονταν από τα πρωτότυπα, αλλά παρουσίαζαν και μεγάλο αριθμό παραλλαγών μεταξύ των απομιμήσεων. Ανάμεσα στον κατάλογο των λυχναριών που παρουσίασε το 14,5% του συνόλου (περίπου 797), ήταν αυθεντικά και απομιμήσεις και χρονολογούνταν τα περισσότερα από αυτά στο β' μισό του 4^{ου} αιώνα (θεωρώ ότι είναι πολύ πρόωμη η

³⁶⁵ Στο ίδιο, 499 και σημ. 623.

³⁶⁶ Στο ίδιο, 510, αρ. Un 61-88.

³⁶⁷ Στο ίδιο, 511.

³⁶⁸ Koutoussaki 2008, 1-731.

³⁶⁹ Στο ίδιο, 337-384.

³⁷⁰ Στο ίδιο, 385- 396.

³⁷¹ Στο ίδιο, πίν. LVI, εικ.441 και πίν. LXVI, εικ. 522.

³⁷² Στο ίδιο 338, σημ. 11. Η Garnett υποστηρίζει ότι οι πρώτες απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών έγιναν στην Κόρινθο μετά τα μέσα του 5^{ου} αι. (Garnett 1975, 197).

χρονολόγηση που προτείνει), αλλά και στον 5^ο και τον 6^ο αιώνα. Η πλειονότητα των αυθεντικών λυχναριών είναι αναγνωρίσιμα από τον καθαρό ερυθρό και λεπτό πηλό, τη συμπαγή λαβή, το λαμπερό επίχρισμα και τη μεγάλη ποικιλία των διακοσμητικών μοτίβων που ήταν επιμελώς κατασκευασμένα. Αντίθετα, οι απομιμήσεις είναι κατάσκευασμένες από μέτριας έως κακής ποιότητας πηλό, τραχύ, εύθρυπτο και με λευκά εγκλείσματα. Τα διακοσμητικά μοτίβα τους είναι δυσδιάκριτα λόγω της εντατικής και χρόνιας χρήσης των μητρών, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζονται τα παραγόμενα προϊόντα³⁷³.

Η χρονολόγηση των λυχναριών στο ανασκαμμένο τμήμα της Αγοράς με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα τοποθετείται χρονικά από τον 4^ο αιώνα και φτάνει έως τον 6^ο, όταν η πόλη γνώρισε οικονομική ανάπτυξη, δικαιολογώντας το μεγάλο αριθμό λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου. Τα λυχνάρια που παρουσίασε η συγγραφέας έχουν πλούσιο θεματολόγιο. Στο πρώτο μέρος του καταλόγου τα θέματα των μεταλλίων που ξεχωρίζει η Κουτουσάκη αφορούν πρόσωπα, βιβλικές σκηνές, ζώα που σχετίζονται με τη χριστιανική θρησκεία (ελάφια, ψάρια, παγόνια, περιστέρια), λιοντάρια και λαγοί. Το θεματολόγιο των λυχναριών εμπλουτίζαν επίσης φοίνικες, κάνθαροι, αστέρια, αλλά και γεωμετρικά σύμβολα (τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, ρόδακες κάλ.). Στο δεύτερο μέρος η Κουτουσάκη παρουσίασε λυχνάρια διακοσμημένα στο μέταλλο με σταυρούς όλων των τύπων, ελληνικούς, λατινικούς, τύπου Μάλτας, που είναι και οι συχνότεροι. Από τα θέματα που επαναλαμβάνονταν ήταν ο διάλιθος σταυρός στο μέταλλο με μικρούς δακτυλίους ή κυκλίσκους. Στη διακόσμηση του πλαισίου κυριαρχεί η ιχθυάκανθα (φύλλα φοινικιάς). Η ποσότητα αλλά και η πλημμελής ποιότητα των εξεταζόμενων λυχναριών προβληματίζει την Κουτουσάκη και την οδηγεί στο ερώτημα της ύπαρξης τοπικής παραγωγής του Άργους. Τα παραδείγματα λυχναριών με διακοσμημένο στο μέταλλο το μονόγραμμα του Κωνσταντίνου είναι αρκετά και χρονολογούνται από τον 4^ο αιώνα, αν και το θέμα είναι σε χρήση και τον 6^ο αιώνα σε αρκετές παραλλαγές. Τα διακοσμητικά μοτίβα στο πλαίσιο κοσμούσαν με φυτικά και γεωμετρικά θέματα ή ιδιαίτερα θέματα, όπως καρδιόσχημα, δέντρα και γράμματα. Υπήρχαν επίσης σκηνή κυνηγιού, πουλιά και ψάρια. Τέλος, στον κατάλογο των λυχναριών που παρουσίασε η ερευνήτρια δεν γίνεται με σαφήνεια ο διαχωρισμός των αυθεντικών από τις τοπικές απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών, με συνέπεια πολλά από τα λυχνάρια που θεωρούνται βορειοαφρικανικά να αποτελούν στην πραγματικότητα προϊόντα τοπικών εργαστηρίων του Άργους ή εισαγωγές από την Κόρινθο και την Αθήνα.

---

³⁷³ Koutoussaki 2008, 339.

Κεφάλαιο 3ο

Η τεχνική και ο διάκοσμος των βορειοαφρικανικών λυχναριών και των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου των Φθιωτίδων Θηβών

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα πραγματευτούμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των βορειοαφρικανικών λυχναριών και των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου από τις Φθιώτιδες Θήβες. Θα επικεντρωθούμε στα μέρη από τα οποία αποτελούνται τα λυχνάρια, τα μετάλλια, τα πλαίσια, τους μυκτήρες και τις βάσεις, και θα εξετάσουμε τα διακοσμητικά θέματα των μεταλλίων και των πλαισίων τους, στην ταύτιση και την κατηγοριοποίηση των οποίων θα ακολουθήσουμε εκείνη των Jean Bussière και Jean-Claude Rivel³⁷⁴.

3.1. Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια

Πλαίσια

Τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια με αρ. **1** και **2** κοσμούνται στα πλαίσια με τέσσερις τετραπλούς ομόκεντρους κύκλους με έξεργο κομβίο (Da 25) και τρεις τετράφυλλους ρόδακες (Fa 5) εναλλάξ. Το λυχνάρι με αρ. **3** φέρει τρεις τριπλούς ομόκεντρους κύκλους με έξεργο κομβίο (Da 24) και τέσσερα τετράγωνα με στιγμές εντός πλαισίου (Ad 1) εναλλάξ. Στα πλαίσια των λυχναριών με αρ. **4** και **5** εναλλάσσονται τέσσερις πενταπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο (Da 27) και τρία κισσόφυλλα (If 1). Στο λυχνάρι με αρ. **6** τα πλαίσια κοσμούνται με τρία διπλά τρίγωνα (Cb 6ter), δύο κισσόφυλλα (Jh 1) και δύο ομόκεντρους κυκλίσκους με κομβίο (Do 6). Στο λυχνάρι με αρ. **7** εναλλάσσονται τρεις ρόδακες, που σχηματίζονται από μηνοειδή ανάγλυφα στοιχεία γύρω από κεντρικό κομβίο (Wa 1) και τρία πεταλοειδή μοτίβα με διπλό πλαίσιο που περικλείει στιγμές σε σειρά (Hb 14). Το λυχνάρι με αρ. **8** κοσμείται με πέντε τετραπλούς ομόκεντρους κύκλους με έξεργο κομβίο (Da 28) και έναν τετράφυλλο ρόδακα (La 5). Στο θραύσμα με αρ. **9** εναλλάσσονται τετράφυλλοι ρόδακες (Dr 8) και κισσόφυλλα (Jc 1).

Μετάλλια

Στα μετάλλια των βορειοαφρικανικών λυχναριών με αρ. **1** και **2** εικονίζεται όρθιος και κατ' ενώπιον ιματιοφόρος άντρας. Μορφές ζώων εικονίζονται στο λυχνάρι με αρ. **3**, που φέρει παράσταση τετράποδου ζώου σε ανάπαυση (ίσως αντιλόπης), ενώ στα λυχνάρια με αρ. **4** και **5** άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά. Γεωμετρικός διάκοσμος υιοθετείται στα υπόλοιπα λυχνάρια: τετράγωνο πλαίσιο με διπλό ρόμβο στο εσωτερικό του, ενώ στην άνω και την κάτω πλευρά υπάρχουν τρία μηνοειδή στοιχεία γύρω από κυκλίσκο στο λυχνάρι αρ. **6** ορθογώνιο με πεταλοειδή μοτίβα που εξέχουν από τα μέσα των πλευρών του και εγγεγραμμένο αστεροειδές κόσμημα από τέσσερα διπλά τρίγωνα που διατάσσονται γύρω από την οπή πλήρωσης στο λυχνάρι με αρ. **7** αστεροειδές κόσμημα από τέσσερα τριπλά τρίγωνα στο λυχνάρι με αρ. **8**. Τέλος, στο θραύσμα με αρ. **9** σώζονται διπλά ανάγλυφα ημικύκλια, ομόκεντροι κυκλίσκοι με έξεργο κομβίο και στιγμές.

---

³⁷⁴ Bussière, Rivel 2015.

Μυκτήρες

Οι μυκτήρες των βορειοαφρικανικών λυχναριών με αρ. **1, 2, 5** και **7** είναι ωσειδείς, ενώ εκείνοι των λυχναριών με αρ. **3** και **6** είναι κυκλικοί. Όλοι φέρουν λιγότερο ή περισσότερο έντονα ίχνη καύσης, δηλωτικά της χρήσης τους.

Βάσεις

Οι βάσεις όλων των βορειοαφρικανικών λυχναριών, με αρ. **1, 2, 3, 4, 5, 6** και **7** είναι δακτυλοειδείς και ενώνονται με νεύρωση με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Στο εσωτερικό της βάσης του λυχναριού με αρ. **6** ένας ελάχιστα έξεργος ανάγλυφος δακτύλιος δηλώνει κατά πάσαν πιθανότητα την υπογραφή του εργαστηρίου ή του λυχνοποιού.

3.2. Τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου

Πλαίσια

Τα πλαίσια των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου κοσμούνται με ικανό αριθμό διακοσμητικών θεμάτων. Συγκεκριμένα:

Το λυχνάρι με αρ. **91** κοσμείται στο πλαίσιο με στικτά τρίγωνα (Cg 22) με μικρούς κύκλους στην κορυφή και ανάμεσά τους, ενώ το λυχνάρι αρ. **92** κοσμείται στο πλαίσιο με στικτά τρίγωνα (Gg 9). Στο λυχνάρι με αρ. **77** τρίγωνα με στιγμές (Cc 2) εναλλάσσονται με ομφαλωτούς ρόδακες (Di 3). Στο λυχνάρι με αρ. **15** εναλλάσσονται στικτά τρίγωνα (Cg 22) με φοίνικα (Mf 1), ενώ στο λυχνάρι με αρ. **10** στικτά τρίγωνα (Cg 25) εναλλάσσονται με ομόκεντρους κύκλους με μικρή βάθυνση στο κέντρο (Da 19). Στο λυχνάρι με αρ. **11** τα στικτά τρίγωνα (Cg 3) εναλλάσσονται με φοινικόφυλλα (Mb 5) και στο υπ' αρ. **22** ανάμεσα στα στικτά τρίγωνα (Cg 24) παρεμβάλλονται ομφαλωτοί (Df 13) και τετράφυλλοι (Fa 19) ρόδακες. Στο λυχνάρι με αρ. **26** διπλά τρίγωνα (Ca 3) εναλλάσσονται με κισσόφυλλα (If 1) και στο υπ' αρ. **98** τα τρίγωνα (Ce 21) εναλλάσσονται με ομόκεντρους κύκλους με στιγμή στο κέντρο (Da 19).

Στα λυχνάρια με αρ. **29, 39** και **76** απεικονίζονται ομόκεντροι κύκλοι στη σειρά (Da 20). Τα θραύσματα με αρ. **30** και **88** και τα λυχνάρια με αρ. **25, 32** και **58** φέρουν απλούς ένστιγμους ομόκεντρους κυκλίσκους (Da 25). Στο λυχνάρι με αρ. **71** υπάρχουν τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο (Da 28). Ομόκεντροι κυκλίσκοι με έξεργο κομβίο (Da 20) εναλλάσσονται με ρόμβους (Ba 18) στο λυχνάρι με αρ. **28** ή με τετράφυλλους ρόδακες (Fa 8) στο λυχνάρι με αρ. **87**. Στα λυχνάρια με αρ. **93** και **94** τριπλοί ομόκεντροι κύκλοι (Da 20) εναλλάσσονται με διπλούς ρόμβους (παραλλαγή Ba 9bis), ενώ κισσόφυλλα (παραλλαγή Jh 7ter) καταλαμβάνουν τις άκρες προς τον αύλακα. Στο λυχνάρι με αρ. **86** εναλλάσσονται τρεις ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο (Da 27) και τρεις ρόδακες από μηνοειδή ανάγλυφα στοιχεία που περιβάλλουν κεντρικό κομβίο (Wa 1). Στο λυχνάρι αρ. **70** ομόκεντροι εστιγμένοι κύκλοι (Da 24) σε σειρά διαδέχονται ορθογώνια (Ad 2) και ρόδακα (παραλλαγή Dh 16) με έξεργα κομβία. Στα λυχνάρια με αρ. **31, 34, 78** και **89** εναλλάσσονται ομόκεντροι κυκλίσκοι (Da 26) με μοτίβο από κυκλίσκους, εκ των οποίων ο κεντρικός είναι συμπαγής και οι περιφερειακοί δακτύλιοι (Dp 6). Στο λυχνάρι με αρ. **23** ομόκεντροι κυκλίσκοι (Dc 8) εναλλάσσονται με λάμδα (Ce 4) και πέντε στιγμές που σχηματίζουν σταυρό (παραλλαγή Dp 6). Στο λυχνάρι με αρ. **33** εναλλάσσονται κύκλοι σε σειρά (Dc 2) και

ομόκεντροι κυκλίσκοι με βάθυνση ή έξεργο κομβίο (Dc 3bis). Στο θραύσμα με αρ. 79 κυκλίσκοι με έξεργο κεντρικό κομβίο σε δύο σειρές (Dc 12) διαθέτουν σειρά στιγμών ανάμεσά τους.

Στα λυχνάρια με αρ. 13, 14 και 16 επτά ομόκεντροι κύκλοι που περικλείουν σταυρό (παραλλαγή Di 9) τοποθετούνται σε κάθε πλευρά του πλαισίου. Στο λυχνάρι με αρ. 21 εικονίζονται οκτώ ομφαλωτοί ρόδακες (Dg 3).

Στο λυχνάρι με αρ. 84 υπάρχουν έξι κύκλοι που περικλείουν σταυρό, στα διάχωρα των κεραιών του οποίου διατάσσονται κυκλίσκοι (Dm 3). Στο λυχνάρι με αρ. 55 τέσσερις διπλοί ομόκεντροι κύκλοι που περικλείουν σταυρό (παραλλαγή De 1) εναλλάσσονται με τρεις ρόδακες από μηνοειδή ανάγλυφα στοιχεία που περιβάλλουν κεντρικό κομβίο (Wa 4). Στο ελλειπές λυχνάρι υπ' αρ. 80 απεικονίζεται ρόδακας-άνθος με μικρό κύκλο που περιβάλλεται από έξι κυκλίσκους (Dp 6).

Στο θραύσμα λυχναριού με αρ. 27 εικονίζεται εναλλαγή πεντάφυλλου ρόδακα (Fe 1) με τετράφυλλο ρόδακα (Fa 19).

Στο λυχνάρι με αρ. 24 εναλλάσσονται τρεις φοίνικες (Mf 3) και τρία πτηνά (Pa 3), ενώ στα λυχνάρια με αρ. 18, 19 και 20 οι φοίνικες (Mf 3) εναλλάσσονται με κύκνους (Pc 23) και αιχμή δόρατος (Ka 3).

Επομένως, τα λυχνάρια με αρ. 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 55, 58, 70, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94 και 98 θα ήταν δυνατόν να προσγραφούν, ως προς τα πλαίσια, στην παράδοση των βορειοαφρικανικών λυχναριών και στο ιδιαίτερο θεματολόγιό τους, με επιμέρους διαφοροποιήσεις και παραλλαγές των προτύπων τους.

Δεκαπέντε λυχνάρια κοσμούνται στο πλαίσιο με κλαδιά φοίνικα, τα οποία σχηματίζονται από κεντρική νεύρωση με λοξά φύλλα εκατέρωθεν και συγκεκριμένα αυτά με αρ. 40, 41, 42, 44, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 75 και 90 (Uf 5). Επιπλέον, διαπιστώνονται δύο βασικές παραλλαγές με επιμέρους διαφοροποιήσεις σε ολιγάριθμα λυχνάρια. Οι βασικές παραλλαγές είναι: α) στα λυχνάρια με αρ. 45, 46, 47, 52 και 53 εκατέρωθεν της κεντρικής νεύρωσης συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και μικρές λοξές παράλληλες γραμμές προς την άκρη, και β) αντιθέτως, στα λυχνάρια με αρ. 12, 43, 54 και 99 εκατέρωθεν της κεντρικής νεύρωσης μικρές λοξές παράλληλες γραμμές σε σειρά προς το κέντρο και συνεχόμενες στιγμές προς την άκρη. Στο λυχνάρι με αρ. 48 ανάγλυφες στιγμές τοποθετούνται και στις δύο πλευρές της κεντρικής νεύρωσης. Στα λυχνάρια με αρ. 49 και 51 εκατέρωθεν της κεντρικής νεύρωσης σχηματίζεται διακεκομμένη γραμμή προς το κέντρο και συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς την άκρη. Στα λυχνάρια με αρ. 36 και 50 την κεντρική νεύρωση πλαισιώνουν σφηνοειδείς γραμμές που κατευθύνονται προς τον μυκτήρα προς το κέντρο και στιγμές σε σειρά προς την άκρη. Στα λυχνάρια με αρ. 74 και 85 υπάρχουν μικρές παράλληλες γραμμές προς το κέντρο και μικροί κύκλοι με έξεργο κεντρικό κομβίο σε σειρά προς την άκρη· μάλιστα, στο λυχνάρι με αρ. 74 υπάρχει κεντρική νεύρωση, ενώ στο αρ. 85 αυτή απουσιάζει. Στα λυχνάρια με αρ. 82 και 83 τρεις σειρές ένστιγμων κυκλίσκων (Ug 8) έχουν εξοβελίσει τις παράλληλες γραμμές.

Άλλες παραλλαγές είναι οι ακόλουθες: τα λυχνάρια με αρ. 57, 68, 69 και 81 τα πλαίσια κοσμούνται με μικρές παράλληλες γραμμές σε σειρά (Ug 3). Στα λυχνάρια με αρ. 37 και 38 το πλαίσιο κοσμείται με αντιθετικά διαγραμμισμένα τρίγωνα, ενώ στα λυχνάρια με αρ. 72 και 73 χιαστί γραμμές σχηματίζουν πλέγμα (παραλλαγή Ug 12). Τέλος, στο λυχνάρι αρ. 95 εναλλάσσονται κισσόφυλλα με σπείρες (παραλλαγή Uc 12), που δεν φαίνεται να εμπνέονται από βορειοαφρικανικά πρότυπα, αλλά από αθηναϊκά.

Επομένως, από τις παραπάνω διαπιστώσεις, τα λυχνάρια με αρ. **12, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 81, 82, 85, 90, 95** και **99**, ως προς τα πλαίσια τουλάχιστον, θα μπορούσαν να ενταχθούν στις παραγωγές τοπικών εργαστηρίων κεραμικής, διότι ο διάκοσμός τους δεν αναπαράγει με ακρίβεια βορειοαφρικανικά πρότυπα.

Δίσκοι

Τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια των Φθιωτίδων Θηβών κοσμούνται στο μέταλλο του δίσκου με τα εξής θέματα:

A. Σκηνές από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη και ιερά πρόσωπα:

1. Ο Χριστός με σταυροφόρα ράβδο πλαισιώνεται από δύο αγγέλους και πατά ασπίδα και βασιλίσκο (αρ. **13** και **14**)
2. Η Θυσία του Αβραάμ (αρ. **16**)
3. Πρόσωπο του Χριστού (αρ. **10**)
4. Άγιος Πέτρος ή άγιος Ανδρέας (αρ. **12**)
5. Πρόσωπο αγένειου άντρα (μάρτυρας;) (αρ. **11**)
6. Πρόσωπο αγένειου άντρα με φρυγικό σκούφο ή μοναστικό κουκούλιο (;) (αρ. **15**).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λυχνάρια με αρ. **13** και **14** που εικονίζουν τον Χριστό θριαμβευτή να κατατροπώνει τη δύναμη του κακού προσωποποιημένη από το μικρό φίδι που ταυτίζεται με βασιλίσκο, το πιο επικίνδυνο από τα δηλητηριώδη φίδια και σύμβολο του θανάτου, του διαβόλου και της αμαρτίας κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας³⁷⁵. Η παράσταση του Χριστού ως νικητή των δυνάμεων του Κακού, σύμφωνα με τον *Ψαλμ. 4' 13* («ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήση καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα») εμφανίστηκε στην τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας από τον 4^ο αιώνα. Ο Χριστός εικονίζεται συνήθως να πατεί πάνω στα τέσσερα ζώα που αναφέρονται στον κείμενο του Δαβίδ, δηλαδή τα δύο φίδια, την ασπίδα και τον βασιλίσκο, και τα δύο τετράποδα, τον λέοντα και τον δράκοντα. Η παράσταση του Χριστού θριαμβευτή κατά των δυνάμεων του Κακού είχε ως πρότυπο, όπως έχει παρατηρήσει ο André Grabar³⁷⁶, την εικονογραφία του αυτοκράτορα, αν και δεν απαντά συχνά στη μνημειακή τέχνη της Ύστερης Αρχαιότητας. Αντίθετα, η παράσταση του Χριστού να πατεί πάνω στα τέσσερα ζώα-σύμβολα του Κακού είναι συχνή στα λυχνάρια: τα περισσότερα από αυτά έχουν βρεθεί στην Τυνησία και παρουσιάζουν δυο εικονογραφικές παραλλαγές³⁷⁷. Στην πρώτη ο Χριστός εικονίζεται ολόσωμος και πλαισιωμένος από δύο αγγέλους να κρατεί σταυρό στο δεξί χέρι και να πατεί επάνω σε ασπίδα, λέοντα, βασιλίσκο και δράκοντα³⁷⁸, ενώ στη δεύτερη ο Χριστός, σε ανάλογη στάση, πατεί μόνο επάνω σε βασιλίσκο³⁷⁹.

Η απεικόνιση τέτοιων συμβολικών παραστάσεων σε αντικείμενα καθημερινής χρήσης είναι γνωστή τόσο από τις πηγές όσο και από τα αρχαιολογικά δεδομένα. Όντως, όμοιες και ανάλογες απεικονίσεις έχουν ερμηνευθεί ως αποτροπαϊκές σκηνές, για την προστασία από τις δυνάμεις του Κακού, τόσο σε οικιακά όσο και σε

³⁷⁵ Χαλκιά 1999, 255-256, όπου δημοσιεύεται ενσωμαρωμένο πινάκιο από την Ανάβυσσο της Αττικής με την παράσταση του Χριστού επί βασιλίσκου.

³⁷⁶ Grabar 1936, 237-239.

³⁷⁷ Ennabli 1976, 49-51, αρ. 59-69, πίν. 2.

³⁷⁸ Στο ίδιο, 49-50, αρ. 59-61.

³⁷⁹ Στο ίδιο, 50-51, αρ. 62-69.

εκκλησιαστικά περιβάλλοντα³⁸⁰. Η παρουσία επομένως του Χριστού ως νικητή επί των δυνάμεων του Κακού στα δύο αυτά λυχνάρια αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αν αναλογιστούμε ότι το ένα, με αρ. **13**, βρέθηκε στη βασιλική Α και το άλλο, με αρ. **14**, αποκαλύφθηκε στο λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», που κατά πάσαν πιθανότητα ήταν το forum της πόλης. Η απεικόνιση του Χριστού που κατατροπώνει τις δυνάμεις του Κακού σε μια εκκλησία συμβολίζει ίσως τη νίκη κατά της ειδωλολατρίας, ενώ σε ένα δημόσιο κτήριο όπου διενεργούνταν εμπορικές και άλλες συναλλαγές προφανώς συμβολίζει την καλή τύχη και την ευημερία. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως η παράσταση αυτή των λυχναριών θα είχε αποτροπαϊκό και φυλακτήριο χαρακτήρα.

Λυχνάρια με ιδιαίτερα θέματα στο μέταλλο είναι τα δύο ακέραια λυχνάρια με αρ. **10** και με αρ. **16**, που προέρχονται από τη βασιλική Γ του Αρχιερέως Πέτρου. Το πρώτο απεικονίζει στο μέταλλο το πρόσωπο γενειοφόρου άνδρα με ένσταυρο φωτοστέφανο, που ταυτίζεται με τον Χριστό, και το δεύτερο τη Θυσία του Αβραάμ. Ο Χριστός με ένσταυρο φωτοστέφανο απαντά σε έργα μικροτεχνίας που έχουν σχέση με τη Σταύρωση και το Πάθος, όπως σε ευλογίες της Monza και του Bobbio³⁸¹, και σε μεταλλικούς σταυρούς λιτανείας³⁸², συνήθως από τον 6ο αιώνα και εξής, ενώ στις εικόνες απαντά σε πρώιμες συνθέσεις Δέησης, όπως στην άνω ζώνη των εικόνων με τον απόστολο Πέτρο και τον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο από τη μονή Σινά³⁸³. Η Θυσία του Αβραάμ απαντά σε βορειοαφρικανικά λυχνάρια³⁸⁴, ενώ σε λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου απαντά, όσο γνωρίζουμε, σε λυχνάρια που έχουν δημοσιευτεί από την Αμφίπολη, την Κόρινθο και το Άργος³⁸⁵, που θα μπορούσαν να είχαν ως πρότυπο σφραγίδες από πηλό, όπως αυτές που έχουν βρεθεί στους Δελφούς³⁸⁶ ή που φυλάσσονται στη Monza και το Bobbio³⁸⁷ και προέρχονται από τους Αγίους Τόπους.

Επίσης, το ακέραιο λυχνάρι με αρ. **11** κοσμεύεται στο μέταλλο με παράσταση όρθιας αγένειας ανδρικής μορφής, η οποία έχει αποδοθεί με ανάγλυφα περιγράμματα και με χιτώνα ριγωτό, όπως ακριβώς και η μορφή του Κυρίου στο λυχνάρι αρ. **10**. Το γεγονός ότι προέρχεται από κτήριο κοντά στη βασιλική Θ, ίσως υποδηλώνει ότι πρόκειται για πρόσκτισμά της, χωρίς όμως αυτό προς το παρόν να μπορεί να επιβεβαιωθεί.

Το αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι αρ. **12**, φέρει στο μέταλλο απεικόνιση ανδρικής μορφής με σταυροφόρα ράβδο, ίσως επίσκοπο ή άγιο, που είναι επίσης ιδιαίτερα σπάνιο θέμα. Αν πρόκειται για άγιο, τότε θα μπορούσε αυτός να ταυτιστεί με τον άγιο Πέτρο, όπως εικονίζεται ο άγιος στη μνημειακή ζωγραφική³⁸⁸. Ωστόσο, ειδικά στον ελλαδικό χώρο άγιος που φέρει σταυροφόρα ράβδο είναι ο άγιος Ανδρέας, όπως διασώζουν η σφραγίδα από βασάλτη από τη Θεσσαλονίκη, που σήμερα φυλάσσεται

³⁸⁰ Maguire 1989, 2-3.

³⁸¹ Grabar 1958, 55-56, πιν. XI. 1, XII. 1, XIII. 1, XIV, XV, XVIII, XXVI, XXVIII, XXXII, XXXVII-XXXIX.

³⁸² Πρβλ. σταυρό λιτανείας της εποχής γύρω στο 500, από ιδιωτική συλλογή του Μονάχου, με το μέταλλο του Κυρίου στη διασταύρωση των κεραιών. Spier 2007, 235-236 αρ. 59 (J. Spier).

³⁸³ Βλ. πρόσφατα Nelson, Collins 2006, 122-124 αρ. 1 και 2 (T.F. Mathews).

³⁸⁴ Ennabli 1976, 43, αρ. 14-15, πιν. 1. Για την εικονογραφία της σκηνής, βλ. Spey, van Woerden 1961 και Altripp 2015, με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

³⁸⁵ Βλ. κατάλογο.

³⁸⁶ Pétridis 2010, 110-111, 112 αρ. D01-D02, πιν. 37, εικ. 191-192, με την Προσκύνηση των Μάγων και αταύτιστη παράσταση με τον Χριστό και δύο αγίους εκατέρωθεν κτηρίου, αντιστοίχως.

³⁸⁷ Grabar 1958, 31, 44, πιν. XXXI, LVI, με τον Ευαγγελισμό στο πηγάδι και την Φυγή της Ελισάβετ, αντιστοίχως.

³⁸⁸ Βλ. την παράσταση του αγίου στο Βαπτιστήριο του San Giovanni in Fonte στη Νάπολη, της εποχής γύρω στο 400 (Γκιολές 2007, εικ. 81), και την εικόνα του αποστόλου Πέτρου στη μονή Σινά (παραπάνω, σημ. 383).

στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού³⁸⁹, και η σφραγίδα άρτου ευλογίας με τον άγιο Ανδρέα στηθαίο από τους Δελφούς³⁹⁰.

Τέλος, το αποσπασματικά σωζόμενο λυχνάρι με αρ. **15** εικονίζει στο μέταλλο το πρόσωπο αγένειου άντρα με φρυγικό σκούφο ή μοναστικό κουκούλιο (;), που μάλλον αναπαράγει βορειοαφρικανικό λυχνάρι με άγιο που έχει ταυτιστεί με τον άγιο Αβδά (Abdon)³⁹¹, ο οποίος όμως ήταν στρατιωτικός άγιος και όχι μοναχός. Η ταύτιση με τον άγιο Μηνά, που αναφέρει η Μαρκή³⁹², επίσης δεν ικανοποιεί καθώς δεν είναι γνωστά λυχνάρια με παράσταση του συγκεκριμένου αγίου. Ωστόσο, ένας άγιος που σχετίζεται άμεσα, κατά τη μαρτυρία του Μεγάλου Βασιλείου, με την ακολουθία του εσπερινού³⁹³ είναι ο άγιος Αθηνογένης, που θα πρέπει μάλλον να ταυτιστεί με τον άγιο που αναφέρεται σε ευλογίες του αγίου Μηνά με σχετική επιγραφή³⁹⁴. Δεν μοιάζει τυχαίο που ένα τέτοιο λυχνάρι βρέθηκε στη βασιλική Γ του Αρχιερέως Πέτρου.

Β. Σκηνή της καθημερινής ζωής (;)

1. Ιπποκόμος ή ηνίοχος που κρατά άλογο από το χαλινάρι (αρ. 17)

Σπάνια φαίνεται ότι είναι η σκηνή που εικονίζει το μέταλλο του λυχναριού με αρ. **17**, διότι ηνίοχοι πεζοί που οδηγούν άλογα ίσως πριν από υποδρομικούς αγώνες ή αγρότες που οδηγούν τα άλογά τους στους αγρούς δεν απαντούν σε βορειοαφρικανικά λυχνάρια παρά μόνον ως αναβάτες³⁹⁵. Ωστόσο, η απόδοση του τριχωτού του ζώου και των ενδυμάτων του αναβάτη με ανάγλυφα κομβία ή παστίλιες είναι γνωστές από παραστάσεις αιλουροειδών³⁹⁶.

Γ. Ζώα

1. Λαγός σε καλπασμό προς τα δεξιά (αρ. 26)

2. Αντιλόπη (ή ζαρκάδι) πίσω από το οποίο προβάλλει κλαδί δέντρου (αρ. 27)

3. Άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά (αρ. 28)

4. Αλεπού (αρ. 29)

Τα ζώα απεικονίζονται συχνά στα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και ορισμένα από αυτά διαθέτουν συμβολικό χαρακτήρα³⁹⁷. Ο λαγός στο λυχνάρι με αρ. **26** καλπάζει προς τα δεξιά, στρέφοντας την κεφαλή προς τα πίσω. Συνήθως ο λαγός εικονίζεται σε μικρή κλίμακα και τα αφτιά του σπανίως είναι ανασηκωμένα³⁹⁸. Στην περίπτωση της αντιλόπης (ή του ζαρκαδιού) στο μέταλλο του λυχναριού με αρ. **27** δεν έχει κατορθωθεί να βρεθεί ακριβές παράλληλο, διότι κατά κανόνα κερασφόρα ζώα όπως ελάφια και ζαρκάδια, εικονίζονται όρθια ή σε καλπασμό στον άξονα λαβής-μυκτήρα και όχι σε ανάπαυση και εγκάρσια³⁹⁹. Το άλογο του λυχναριού με αρ. **28** έχει παραχθεί από πολύ φθαρμένη μήτρα και η οπή πλήρωσης έχει διανοιχθεί στο κέντρο του σώματος

³⁸⁹ Μέντζος 1996. Lazaridou 2011, 86 αρ. 13 (Α. Antonaras), με πολύ ύστερη χρονολόγηση στον 8ο αι.

³⁹⁰ Pétridis 2010, 112, αρ. D03, πίν. 37, εικ. 193.

³⁹¹ Ennabli 1976, 59, αρ. 115, πίν. 5.

³⁹² Μαρκή 1998, 25, αρ. 1, εικ. 9-10.

³⁹³ Μέγας Βασίλειος, *Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν ἐνάγιον Ἀμφιλόχιον, ἐπίσκοπον Ἰκονίου*, PG 32, 203A.

³⁹⁴ Witt 2000, 32 και σημ. 218. Davis 2001, 123 και σημ. 42, με παλαιότερη βιβλιογραφία.

³⁹⁵ Ennabli 1976, 78 αρ. 234, πίν. 12.

³⁹⁶ Στο ίδιο, 84-85, αρ. 270-277, πίν. 14.

³⁹⁷ Ennabli 1976, 27-28.

³⁹⁸ Στο ίδιο, 105-106, αρ. 410-416, πίν. 21.

³⁹⁹ Στο ίδιο, 98-104, αρ. 361-400, πίν. 18-20, με την εξαίρεση των αρ. 372-373 και 383, πίν. 18-19.

του, ενώ το τετράποδο του λυχναριού με αρ. **29** είναι μάλλον κάπως μεγαλόσωμη αλεπού ή αρκούδα αποδοσμένη σε μικρότερη κλίμακα.

Δ. Πτηνά

1. Παγόνι προς τα αριστερά και πάνω από αυτό μικρός κύκνος προς τα δεξιά με τα φτερά ελαφρώς εκτεταμένα (αρ. **18, 19, 20, 24**)
2. Πτηνό με φτέρωμα από ανάγλυφες γραμμές και κουκκίδες (αρ. **21**)
3. Πτηνό με οκτάκτινο μικρό ρόδακα κάτω από το ράμφος του (αρ. **22-23**)
4. Πτηνό που κρατεί κλαδάκι στο ράμφος του (αρ. **25**)

Τα πτηνά κατέχουν μια ιδιαίτερα σημαντική θέση στη διακόσμηση των βορειοαφρικανικών λυχναριών⁴⁰⁰. Τα λυχνάρια αρ. **18-20** έχουν πανομοιότυπο διάκοσμο με παγόνι και μικρό κύκνο, ενώ τον ίδιο διάκοσμο έχει και το λυχνάρι αρ. **24**, αλλά είναι αποδοσμένοι γραμμικά και σχηματοποιημένα. Όμοια έχουν βρεθεί στην Κόρινθο, το Άργος και την Επίδαυρο, ενώ όλα φαίνεται ότι έχουν πρότυπα από τη Βόρεια Αφρική⁴⁰¹. Πάνω από την κεφαλή του πτηνού του λυχναριού αρ. **21** και στο ράμφος του πτηνού του λυχναριού αρ. **25** έχουν προστεθεί κλαδάκια με φύλλα, που ενδεχομένως δεν υπάρχουν στα πρότυπά τους⁴⁰².

Ε. Φυτά

1. Φοίνικας (αρ. **31, 32, 33, 34**)
2. Αμπελόφυλλο (αρ. **35** και **36**)
3. Εξάφυλλος ρόδακας με ομόκεντρους κύκλους μεταξύ των πετάλων (αρ. **37**)

Ο φοίνικας εικονίζεται κατά κανόνα σε παραστάσεις που αποδίδουν τον Παράδεισο ή παραδεισιακό τοπίο⁴⁰³. Στα λυχνάρια με αρ. **31** και **32** φέρει τέσσερις κλάδους εκατέρωθεν, με τη διαφορά ότι στο λυχνάρι με αρ. **32** οι ζυγοί κλάδοι είναι σε εσοχή, ενώ στα λυχνάρια με αρ. **33** και **34** διαθέτουν τρεις κλάδους, όπως και τα βορειοαφρικανικά πρότυπά τους⁴⁰⁴. Το αμπελόφυλλο προφανώς παραπέμπει στην φυτό της αμπέλου και έχει δογματικό και ευχαριστιακό περιεχόμενο, σύμφωνα με το ευαγγελικό κείμενο (*Ιωάν. ιε' 1-6*)⁴⁰⁵. Είναι εύλογο σε μια κοινωνία κατά βάση αγροτική ο διάκοσμος των σκευών της καθημερινής ζωής να εμπνέεται από οικεία φυτά και ζώα και οι χριστιανικοί συμβολισμοί να αφορμώνται από αυτά⁴⁰⁶. Το λυχνάρι με αρ. **35** έχει προκύψει από πολύ φθαρμένη μήτρα που έχει βγει από βορειοαφρικανικό πρότυπο, ενώ το υπ' αρ. **36** έχει αποδοθεί πολύ σχηματικά και γραμμικά, ενδεχομένως ύστερα από επεξεργασία του θέματος σε τοπικό εργαστήριο παραγωγής. Τέλος, ο ρόδακας του λυχναριού με αρ. **37** βρίσκεται παράλληλο σε βορειοαφρικανικά πρότυπα και κατά πάσαν πιθανότητα αποτελεί επίσης θέμα που έχει επεξεργαστεί βορειοαφρικανικά πρότυπα από τοπικό εργαστήριο παραγωγής.

⁴⁰⁰ Στο ίδιο, 28.

⁴⁰¹ Βλ. κατάλογο.

⁴⁰² Ennabli 1976, 128, αρ. 552 και 131, 565, πίν. 29 και 30.

⁴⁰³ Ειδικά για παραστάσεις σε αμιδές ναών της Ύστερης αρχαιότητας, βλ. Ihm 1960, 22, 27, 33-34, 81-82, 118, και ομοιότυπων.

⁴⁰⁴ Ennabli 1976, 162, 164, αρ. 762 και 771, πίν. 41.

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, 168, αρ. 797-798, όπου ο συγγραφέας εκφράζει εφεκτικότητα αν πρόκειται για φύλλο αμπέλου ή συκής. Ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία πρόκειται για φύλλο συκής, είναι γοητευτική η υπόθεση ότι θα ήταν δυνατόν να παραπέμπει στο θαύμα της ξηρανθείσης συκής (*Ματθ. κ' 18-22*).

⁴⁰⁶ Βλ. πρόχ. Maguire 1989, 1-33, ιδιαιτ. 9-13, 22-24. Πρβλ. και Maguire 1987, 5-15, 67-72.

ΣΤ. Γεωμετρικά σχήματα

1. Τετράγωνο εγγεγραμμένο σε ρόμβο – και τα δύο από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών (αρ. 39)
2. Ρόμβος από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών, η μια άκρη του οποίου καταλήγει στο μυκτήρα (αρ. 40-54)

Το λυχνάρι αρ. 39 φέρει στο κέντρο ρόμβο μέσα στον οποίο εγγράφεται τετράγωνο, συνθετικό σχήμα που δεν απαντά σχεδόν καθόλου σε γνωστά λυχνάρια της Βόρειας Αφρικής, αφού κατά κανόνα ισχύει το αντίστροφο (τετράγωνο μέσα στο οποίο εγγράφεται ρόμβος⁴⁰⁷). Το γεγονός αυτό οδηγεί εύλογα στην υπόθεση ότι πρόκειται για σύνθεση τοπικού εργαστηρίου που επεξεργάστηκε μοτίβα από παλαιά βορειοαφρικανικά πρότυπα.

Ο σχετικά μεγάλος αριθμός και οι ιδιομορφίες του διακοσμητικού θέματος του ρόμβου είναι επαρκείς λόγοι ώστε να θεωρήσουμε τα λυχνάρια υπ' αρ. 40-54 ως προϊόντα τοπικών εργαστηρίων. Στο λυχνάρι με αρ. 44 οι δύο πλευρές του ρόμβου που βρίσκονται κοντά στη βάση της λαβής σχηματίζουν σχεδόν ημικόκλιο, ενώ οι μακρές άλλες δύο είναι ανεπαίσθητα καμπύλες και βαίνουν παράλληλα στην άκρη, όπως συμβαίνει και στα λυχνάρια με αρ. 45-48. Στο λυχνάρι με αρ. 49 οι δύο μακρές πλευρές ενώνονται στο ύψος της αρχής του αύλακα, όπως συμβαίνει και στα λυχνάρια με αρ. 50-54. Στο λυχνάρι υπ' αρ. 53, του οποίου η κατάσταση διατήρησης δεν είναι καλή, φαίνεται ότι οι πλευρές του ρόμβου έχουν διαμορφωθεί ως καμπύλες και μάλλον αποδίδουν ελλειψοειδές σχήμα, χωρίς όμως να αφίσταται από τα χαρακτηριστικά των άλλων λυχναριών της συγκεκριμένης ομάδας.

Z. Μονογραμμaticός σταυρός -Χριστόγραμμα – Διάλιθος σταυρός

1. Μονογραμμaticός σταυρός:

A. με την καμπύλη του γράμματος ρω προς τα δεξιά: Το λυχνάρι με αρ. 92 φέρει διάλιθο σταυρό με πεπλατυσμένα άκρα κεραιών, όπως και πλατιά καμπύλη του γράμματος ρω. Κάτω από τη διασταύρωση των κεραιών ανάμεσα στους πολύτιμους λίθους ανάγλυφος σταυρός τύπου Μάλτας πάνω από άμπελο⁴⁰⁸. Στο λυχνάρι με αρ. 87 οι κεραιές του σταυρού σχηματίζονται με παράλληλες ανάγλυφες γραμμές και σειρά μαργαριταριών από τη μία και την άλλη πλευρά του κάτω σκέλους και στην κάτω πλευρά της οριζόντιας κεραιάς⁴⁰⁹. Το λυχνάρι με αρ. 89 φέρει παρόμοιο σταυρό με κεραιές διακοσμημένες με σειρά μαργαριταριών⁴¹⁰. Το λυχνάρι με αρ. 91 φέρει σταυρό λατινικό με κεραιές που κοσμούνται με λοξές ανάγλυφες γραμμές, ενώ η καμπύλη του ρω μόλις που διακρίνεται. Τα λυχνάρια με αρ. 93, 94 και 95 φέρουν σταυρούς με περίγραμμα στα πλάγια των κεραιών και ένστιγμο μετάλλιο στο κέντρο. Στα διάχωρα μεταξύ των κεραιών τοποθετούνται οι οπές πλήρωσης και εξαέρωσης και σχηματοποιημένα φύλλα.

B. Το λυχνάρι με αρ. 90 φέρει σταυρό με διάκοσμο από κύκλους σε σειρά που καλύπτουν και τα άκρα των σκελών του. Η καμπύλη του γράμματος ρω βρίσκεται στο

⁴⁰⁷ Για παράδειγμα, βλ. Ennabli 1976, 227 κεξ., αρ. 1172-1187, πιν. 62-63.

⁴⁰⁸ Πρβλ. Ennabli 1976, 193, αρ. 955-959.

⁴⁰⁹ Πρβλ. Ennabli 1976, 200, αρ. 1004 με κάπως αδρή απόδοση.

⁴¹⁰ Όπως όμοια από τη Βόρεια Αφρική, Ennabli 1976, 199, αρ. 992 και 201, αρ. 1006, στα οποία τα πτηνά τοποθετούνται στην άκρη της οριζόντιας κεραιάς.

άνω αριστερό διάχωρο. Ο διάκοσμος εμπνέεται από λυχνάρια της Βορείου Αφρικής, αλλά δεν τα αντιγράφει πιστά⁴¹¹.

2. Χριστόγραμμα

Σε όλα τα παραδείγματα που κοσμούνται με Χριστόγραμμα (αρ. **82, 83, 84, 85** και **86**) οι κεραίες του σταυρού φέρουν ή παράλληλες γραμμές (αρ. **82, 86**)⁴¹² ή μαργαριτάρια σε σειρά (αρ. **83, 84** και **85**)⁴¹³. Το Χριστόγραμμα βασίζεται πάνω σε τοαμπί σταφύλι (αρ. **82** και **83**), αγγείο (κάνθαρο) απ' όπου εκφύονται κλαδιά με φύλλα (αρ. **86**) ή κύκλο που περικλείει σταυρό και τέσσερις ένστιγμους κυκλίσκους (αρ. **84**)⁴¹⁴. Το λυχνάρι με αρ. **85**, μάλιστα, φέρει καμπύλη του γράμματος ρω και οι κεραίες του χι και του γιώτα έχουν αγκυρωτά άκρα, ενώ στέκονται μόνα τους χωρίς κάποιο κόσμημα στη βάση⁴¹⁵.

3. Σταυρός

Α. Τύπου Μάλτας (με πεπλατυσμένα άκρα) : με ομόκεντρους κυκλίσκους στα άκρα των κεραιών (αρ. **70,71** και **74**) ή με ομόκεντρους κυκλίσκους στα άκρα και πλέγμα στο πλαίσιο (αρ. **72** και **73**)⁴¹⁶. Το λυχνάρι με αρ. **77** κοσμείται στα άκρα των κεραιών με δύο ομόκεντρους κύκλους. Το λυχνάρι με αρ. **78** φέρει από δύο ομόκεντρους κύκλους σε κάθε σκέλος, το λυχνάρι με αρ. **80** φέρει δύο ομόκεντρους κύκλους μόνο στην κάθετη κεραία, ενώ το λυχνάρι υπ' αρ. **76** φέρει λοξές γραμμές που ξεκινούν από την περιφέρειά του. Το λυχνάρι με αρ. **81** φέρει κυκλίσκους ανά ομάδες τόσο στις κεραίες όσο και στον κάμπο ανάμεσα στα σκέλη του. Τα λυχνάρια με αρ. **68** και **69** παρουσιάζουν στον δίσκο σταυρό τύπου Μάλτας με τέσσερα κομβία ανάγλυφα σε κάθε σκέλος (διαθέτουν ίδιες διαστάσεις και μάλλον έχουν προκύψει από την ίδια μήτρα).

Β. Λατινικός σταυρός με πεπλατυσμένα άκρα κεραιών : Οι κεραίες κοσμούνται με φυλλοφόρους βλαστούς (αρ. **55**), με μαργαριτάρια σε σειρά (αρ. **56**), με ένστιγμους ομόκεντρους κύκλους (αρ. **57**), με παράλληλες και κάθετες γραμμές (αρ. **75**) ή μόνον με παράλληλες γραμμές (αρ. **88**)⁴¹⁷.

Γ. Λατινικός σταυρός με διχαλωτά άκρα κεραιών και σταγόνες: Οι σταγόνες σχηματίζονται από ομόκεντρους κύκλους με ή χωρίς κομβίο στο κέντρο (αρ. **59, 60, 64, 65** και **66**), από έξεργα κομβία (αρ. **63** και **67**) και από έξεργα κομβία με λοξές ανάγλυφες γραμμές (αρ. **62**). Σε μόνον ένα παράδειγμα, εκτός από τους ένστιγμους ομόκεντρους κύκλους, υπάρχουν και μικρά έξεργα κομβία (αρ. **79**). Τα λυχνάρια αυτά παρουσιάζουν ομοιότητες με λυχνάρια εργαστηρίων του Άργους, της Κορίνθου και των Δελφών⁴¹⁸.

⁴¹¹ Πρβλ. Ennabli 1976, 204-205, αρ. 1025-1044.

⁴¹² Πρβλ. Ennabli 1976, 178, αρ. 859 και 180, αρ. 878 - 880.

⁴¹³ Πρβλ. Ennabli 1976, 177, αρ. 858 και 178-179, 861-877, 184-185, 905-909.

⁴¹⁴ Τα παραδείγματα της Βόρειας Αφρικής περιλαμβάνουν ομόκεντρους κύκλους, τρίγωνα και ανθέμια. Ennabli 1976, 178, 184, αρ. 861, 865, 903.

⁴¹⁵ Το λυχνάρι αρ. **85** δε φαίνεται να έχει κατασκευασθεί με βάση παραδείγματα της Βόρειας Αφρικής.

⁴¹⁶ Εμπνέονται από παραδείγματα της Βόρειας Αφρικής, αλλά δεν τα αντιγράφουν πιστά και μάλλον αποτελούν τοπικές παραλλαγές. Ennabli 1976, 208-222, αρ. 1054-1138.

⁴¹⁷ Δεν υπάρχουν παράλληλα λυχνάρια από τη Βόρεια Αφρική.

⁴¹⁸ Πρβλ. λυχνάρια από το Άργος (*BCH* 80 [1956], 200, εκ. 17. *Oikonomou* 1988, 487, αρ. 42, εκ. 3. *Koutoussaki* 2008, 364, πιν. LXII, εκ. 490, αρ. 644.1 και 359, πιν. LXI, εκ. 481, αρ. 633.10), την Κόρινθο (*ΠΑΕ* 1972, 245, πιν. 229α. *Garnett* 1975, 199, αρ.30, πιν. 44. *Williams* 1981, 83, αρ. 435, πιν. 20. *Williams* 1981, 84, αρ. 449, πιν. 20) και τους Δελφούς (*Πετρίδης* 2013, 77, εκ. 58. *Pétridis* 1995, 121, αρ. L 178, σχέδ. 38, πιν. 83). *Pétridis* 1995, 687, πιν. 83, αρ. L 178.

Η. Αδιάγνωστα

Τα θέμα των μεταλλίων των δίσκων των βορειοαφρικανικού τύπου λυχναριών με αρ. **96** και **99**, λόγω φθορών είναι αδιάγνωστα.

Μυκτήρες

Οι μυκτήρες των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου στην συντριπτική τους πλειοψηφία, με αρ. **10, 11, 13, 16, 17, 20, 24, 25, 26, 36, 37, 39, 40, 45, 46, 48, 49, 51, 56, 57, 59, 71, 74, 75, 83, 85, 89, 91, 92, 94, 95, 96** και **97**, είναι ωσειδείς, ενώ οι μυκτήρες των λυχναριών με αρ. **19, 32, 44, 54, 55, 72, 82, 84** και **93** είναι κυκλικοί. Όλοι διατηρούν περισσότερα ή λιγότερα ίχνη καύσης, δηλωτικά της χρήσης τους.

Λαβές

Όλες οι λαβές των λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου είναι συμπαγείς και ραμφόσχημες και η άνω απόληξή τους είναι μυτερή. Διαφοροποιείται μόνον η λαβή του λυχναριού αρ. **29**, που έχει σχήμα σταυρού τύπου Μάλτας. Ανάλογη σταυρική λαβή διαθέτει μήτρα που έχει έλθει στο φως στην Μαντίνεια⁴¹⁹.

Βάσεις

Οι βάσεις όλων των λυχναριών με αρ. **10-99** είναι δακτυλοειδείς και ενώνονται με νεύρωση με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή⁴²⁰. Ωστόσο, στο εσωτερικό ορισμένων βάσεων περικλείονται μοτίβα, που θα μπορούσαν να αποτελούν υπογραφές του εργαστηρίου ή του λυχοποιού. Άλλωστε σε εκείνο το σημείο συνήθως τοποθετούνται οι υπογραφές⁴²¹.

Ένας έγγλυφος κύκλος απαντά στη βάση του λυχναριού με αρ. **82**, ανάλογος με τον κύκλο στη βάση του βορειοαφρικανικού λυχναριού αρ. **6**. Τρεις ομόκεντροι κύκλοι περιβάλλονται από συνολικά έντεκα διπλούς ομόκεντρους κυκλίσκους με ανάγλυφες στιγμές στο κέντρο στη βάση του λυχναριού με αρ. **21**. Τα λυχνάρια με αρ. **21** και **82** φαίνεται ότι είναι αντιγραφα βορειοαφρικανικών λυχναριών.

Σταυρός που σχηματίζεται από ανάγλυφους κυκλίσκους εγγράφεται σε μετάλλιο από μικρούς κύκλους στη βάση του λυχναριού αρ. **67**. Σχέδια με κυκλίσκους σχηματίζονται στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας CA12 και εντός του δακτυλίου της βάσης της μήτρας CA13 που βρέθηκαν στους Δελφούς και έχουν τοποθετηθεί χρονικά στο διάστημα 590-620⁴²². Στη βάση του λυχναριού με αρ. **87** υπάρχει ανάγλυφος κύκλος μικρής διαμέτρου, ενώ στη βάση του με αρ. **95** μικρός ανάγλυφος κύκλος περικλείεται ανάμεσα σε δύο λοξές γραμμές που σχηματίζουν το γράμμα λάμδα (λ). Ανάγλυφος κύκλος μεγαλύτερης διαμέτρου απαντά στις βάσεις των λυχναριών με αρ. **19, 29, 70** και **84**. Στη βάση λυχναριού από την Πάτρα, μέσα σε ανάλογο ανάγλυφο κύκλο περιέχονται σφαιρίδια που σχηματίζουν σταυρό, ενώ από την περιφέρεια του κύκλου εκκινούν ακτίνες⁴²³. Τέλος, ρόδακας που σχηματίζεται από μικρό κύκλο στο κέντρο περιβαλλόμενος από κυκλίσκους, από τους οποίους ξεκινούν ακτίνες που απολήγουν σε ένστιγμους κυκλίσκους στην περιφέρεια, απαντά στις βάσεις των λυχναριών με αρ. **18** και **61**. Ωστόσο, στο λυχνάρι αρ. **18** οι ακτίνες είναι

⁴¹⁹ Σταϊνχάουερ 1973-1974, πίν. 191γ, κάτω.

⁴²⁰ Η ίδια νεύρωση απαντά σε όλες τις μήτρες δοχείων λυχναριών που έχουν βρεθεί στους Δελφούς. Βλ. Pétridis 2010, 98-99, αρ. CA13-CA16, πίν. 34, εικ. 163-166.

⁴²¹ Για τις υπογραφές στα αθηναϊκά λυχνάρια, βλ. Karivieri 1996, 26-27, 75-78.

⁴²² Pétridis 2010, 98, πίν. 34, εικ. 162-163.

⁴²³ Βασιλάκης, Θεοδωροπούλου 2017, 324 αρ. ΑΠ23, εικ. 13-14.

είκοσι δύο, ενώ στο λυχνάρι αρ. **61** δεκατέσσερις. Ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια, αν όχι απλή σύμπτωση, είναι ότι όμοιος ρόδακας με είκοσι μία ακτίνες απαντά σε πήλινες ευλογίες του αγίου Μηνά⁴²⁴. Επομένως, τα λυχνάρια με αρ. **18, 19, 29, 61, 67, 70, 84, 87** και **95** αποτελούν κατά πάσα πιθανότητα απομιμήσεις βορειοαφρικανικών λυχναριών.

---

⁴²⁴ Gilli 2002, 33, 73, τύπος αρ. 13.

Κεφάλαιο 4ο

Χρονολόγηση και σχέσεις με άλλα εργαστήρια

Η περίοδος της Ύστερης Αρχαιότητας χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη αύξηση του πληθυσμού, ένα φαινόμενο που είχε αρχίσει ήδη από τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους. Τα αρχαιολογικά τεκμήρια των ανασκαφικών ερευνών σε ολόκληρη την βυζαντινή αυτοκρατορία επιβεβαιώνουν ότι, με εξαίρεση τις επαρχίες που υφίσταντο καταστροφές από εισβολές, ο αριθμός των οικισμών, αστικών και αγροτικών, πολλαπλασιάστηκε και το μέγεθός τους αυξήθηκε. Οι λόγοι αυτής της πληθυσμιακής αύξησης οφείλονται στην *pax romana*, που δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για ανάπτυξη σε όλους τους τομείς⁴²⁵. Την εποχή αυτή η αύξηση του πληθυσμού δημιούργησε μεγαλύτερη ζήτηση για γεωργικά και βιοτεχνικά προϊόντα. Έτσι, η βιοτεχνία και το εμπόριο βρίσκονταν σε άνθηση. Τεκμήρια της ανάπτυξης ακόμα και σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές αποτυπώθηκαν στα αρχαιολογικά ευρήματα, όπου εκτός από σκεύη καθημερινής χρήσης απαντούν πολύ συχνά εισηγμένα σκεύη πολυτελούς κατασκευής⁴²⁶.

Η παραγωγή κεραμικής ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στις Φθιώτιδες Θήβες, όπως μαρτυρούν τα κεραμικά ευρήματα που ήρθαν στο φως στις ανασκαφικές έρευνες. Τα ενενήντα εννιά (99) βορειοαφρικανικά και βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που μελετήσαμε επιβεβαιώνουν τη διαπίστωση αυτή.

Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για τη συναγωγή συμπερασμάτων και αφορούν στη χρονολόγηση των λυχναριών ήταν η μελέτη και η αξιολόγηση των ανασκαφικών στρωμάτων, όπου αυτό κατέστη εφικτό, τα τυπολογικά χαρακτηριστικά τους, ιδιαίτερα οι απεικονίσεις στο μέταλλο και στα πλαίσια, σε συνάρτηση με τα νομίσματα που βρέθηκαν στα ανασκαφικά στρώματα τα οποία συνήθως προσφέρουν έναν *terminus post quem*. Έχοντας όμως ως δεδομένη τη μακρά νομισματική κυκλοφορία ορισμένων κοπών, ιδίως σε εποχές ύφεσης, καθώς και το γεγονός ότι δεν είναι πάντα ασφαλή τα συμπεράσματα στην χρονολόγηση μόνον από την εύρεση νομισμάτων, οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της χρονικής τοποθέτησης των λυχναριών που μας απασχολούν υπό ευρύτερη θεώρηση.

Πιο συγκεκριμένα, το βορειοαφρικανικό λυχνάρι με αρ. 6 που βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Π. και Α. Κάρλου, στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ της βασιλικής Α και της βασιλικής Γ, του Αρχιερέως Πέτρου, μπορεί να χρονολογηθεί στο β' μισό του 5^{ου} αιώνα, σύμφωνα με αντίστοιχα της Βορείου Αφρικής⁴²⁷ και των Δελφών⁴²⁸, αν και στο εν λόγω οικοπέδο αποκαλύφθηκε και χρυσός σόλιδος Ιουστινιανού Α', χωρίς ωστόσο να είναι δυνατόν να συσχετισθεί με το ανασκαφικό στρώμα του λυχναριού⁴²⁹.

⁴²⁵ Σαράντη 2015, 3.

⁴²⁶ Στο ίδιο, 4. Ειδικά για την ανάπτυξη των αγροτικών επαύλεων και θέσεων κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και την Ύστερη Αρχαιότητα, βλ. Curta 2001, κυρίως για τα βόρεια Βαλκάνια, με άκρως ελλιπή ενημέρωση για τον ελλαδικό χώρο, καθώς και Rizakis, Touratsoglou 2013, σοποράδη και Λαϊτου-Morrisson 2011, 41-68.

⁴²⁷ Bonifay 2004, 384, αρ. 25, εικ. 214 (ομάδα C3, τύπος 55) και σ. 386, όπου προτείνεται ότι δείγματα του τύπου μπορούν να χρονολογηθούν και στο α' μισό του 6ου αι.

⁴²⁸ Pétridis 1995, 114, αρ. L150, πίν. 72.

⁴²⁹ Βλ. παραπάνω, σ. 11 και σημ. 21.

Στη βασιλική Αρχιερέως Πέτρου μαζί με το βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρι με αρ. 10, που ήρθε στο φως ανατολικά της αφίδας, στον τομέα Η (ΤΜ-Η), περιουλεγήσαν χάλκινο νόμισμα Πρόβου του νομισματοκοπείου της Τριπόλεως (276-282), νόμισμα Διοκλητιανού (295-296), χάλκινο νόμισμα του Θεοδοσίου Β' (408-450) του νομισματοκοπείου της Κωνσταντινουπόλεως, νόμισμα του Βαλεντινιανού Γ' του νομισματοκοπείου της Ρώμης (425-455), δύο φθαρμένα ρωμαϊκά νομίσματα, καθώς και ένα διαβρωμένο νόμισμα του 5^{ου}-6^{ου}αιώνα Η παρουσία κοπών του 3^{ου} αιώνα μαζί με νομίσματα του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα δηλώνει ότι το λυχνάρι βρέθηκε σε ανασκαφικό στρώμα διαταραγμένο, πιθανόν από φυσική καταστροφή (σεισμός, πυρκαγιά) και τοποθετείται χρονικά στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα ή και αργότερα⁴³⁰.

Στο λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», στον ΝΑ τομέα της πόλης, 200μ. περίπου δυτικά της βασιλικής Β, εντός δωματίου στη ΝΔ γωνία του κτίσματος, αποκαλύφθηκε λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 32). Στο ίδιο ανασκαφικό στρώμα ήρθαν στο φως «βανδαλικά» νομίσματα, δηλωτικά της οικονομικής ύφεσης που επικρατούσε στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα στο Ανατολικό Ιλλυρικό⁴³¹.

Τέλος, σε σωστική ανασκαφή στο ΝΔ προάστιο, όπου έχει αποκαλυφθεί η πολυτελής έπαυλη στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Μπίνα και στα όμορα, περιουλεγή ακέραιο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου (αρ. 93) στις επιχώσεις της ανασκαφής. Μεταξύ των σημαντικών ευρημάτων είναι ο «θησαυρός» εκατό και πλέον χάλκινων νομισμάτων, τα περισσότερα από τα οποία ήταν δεκαεξανούμια Ιουστινιανού Α' του νομισματοκοπείου της Θεσσαλονίκης⁴³². Το λυχνάρι τοποθετείται χρονικά στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα και αργότερα.

Επιπλέον, η μελέτη της εξέλιξης των διακοσμητικών θεμάτων του μεταλλίου και του πλαισίου μπορεί να αποδειχθεί πολύτιμη. Για παράδειγμα, ο σταυρός τύπου Μάλτας στο μέταλλο σε συνδυασμό με το κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο σε λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου υποδεικνύει μια χρονική τοποθέτηση στον ύστερο 6^ο αιώνα ή και αργότερα. Κατά κανόνα, ο σταυρός διαθέτει κεραιές κοσμημένες με ομόκεντρους κυκλικούς σε σειρά ή με μοτίβα που μιμούνται ανάγλυφο ή διάλιθο διάκοσμο, και το κλαδί του φοίνικα αποδίδεται με λοξές γραμμές σε σειρά, άλλοτε εκατέρωθεν κεντρικής γραμμής και άλλοτε χωρίς.

Στα βορειοαφρικανικά λυχνάρια ο σταυρός τύπου Μάλτας με κοσμημένες κεραιές ή λατινικός σταυρός δεν συνδυάζεται με κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο παρά μόνο σε λίγες περιπτώσεις, που χρονολογούνται στον 6^ο αιώνα⁴³³. Συνήθως, το κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο, κατά τον Πετρίδη⁴³⁴, εμφανίζεται σε βορειοαφρικανικά λυχνάρια (ιδιαίτερα της Τυνησίας) από τον ύστερο 3^ο ή τον πρώιμο 4^ο αιώνα και συνεχίζει να υιοθετείται σε λυχνάρια που διακινούνται στις αγορές έως τον 5^ο και τον 6^οαιώνα, αλλά συνδυάζεται με ζώα (πελαργό, πετεινό, ψάρι), φύλλα και ρόδακες⁴³⁵. Σε λυχνάρια της Τρίπολης του 5^{ου} αιώνα τα κλαδιά φοίνικα είναι συνδυασμένα με διαφορετικά μοτίβα στο μέταλλο, χωρίς τη συνήθη απεικόνιση του διάλιθου σταυρού τύπου Μάλτας.

⁴³⁰ Βλ. παραπάνω, σ. 14-15 και σημ. 44.

⁴³¹ Βλ. παραπάνω, σ. 17 και σημ. 60.

⁴³² Για τις συγκεκριμένες κοπές που συνδέονται με την ανανέωση των οχυρώσεων και την πληρωμή των μισθοφόρων στην Κεντρική Ελλάδα και ειδικά στη Θεσσαλία, βλ. Βαραλής, Σδρόλια 2019, 56 (Μ. Βλαχάκη).

⁴³³ Ennabli 1976, αρ.1116-1117, 1126, πιν. LVIII-LIX.

⁴³⁴ Petridis 2019, 219-221.

⁴³⁵ Ennabli 1976, αρ.513, 630, 744, 751, 786, 794, 798, 1196-1198, 1226-1230, 1240, 1251, πιν. XXVII, XXXIII, XXXIX, XLII-XLIII, LXIV, LXVI-LXVIII.

Στον ελλαδικό χώρο ο συνδυασμός του σταυρού στο μέταλλο με τα κλαδιά φοίνικα στο πλαίσιο πρωτοεμφανίστηκε σε αμυγδαλόσχημα λυχνάρια εργαστηρίων της Αθήνας από το β' τέταρτο του 5^{ου} αιώνα⁴³⁶, στα οποία Χριστόγραμμα ή μονογραμματικός σταυρός στο μέταλλο συνδυάζεται με υποτυπώδες κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο, που μοιάζει περισσότερο με άτεχνη ιχθυάκανθα⁴³⁷. Ο σταυρός τύπου Μάλτας με τα κοσμημένα σκέλη απαντά σε αθηναϊκά λυχνάρια από τα τέλη του 5^{ου} αιώνα⁴³⁸ και αυτό το συνθετικό σχήμα φαίνεται ότι αντιγράφουν οι κατά τόπους λυχνοποιοί στα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια που κατασκευάζουν μέσα στον 6^ο αιώνα⁴³⁹. Ο Πετρίδης αναφέρει ότι ανάλογα λυχνάρια βρέθηκαν σε πολλές περιοχές της κεντρικής και νότιας Ελλάδας, όπως στη Δημητριάδα, τις Θήβες, το Δήλιον της Βοιωτίας, τους Δελφούς, την Αθήνα, την Αίγινα, την Πάτρα, την Κόρινθο, το Λέχαιο, τις Κεγχρεές, την Ισθμία, τη Νεμέα, το Άργος, τη Μαντίνεια, την Ολυμπία και τη Σπάρτη⁴⁴⁰. Μάλιστα, στους Δελφούς⁴⁴¹, την Μαντίνεια⁴⁴², το Άργος⁴⁴³ και την Πάτρα⁴⁴⁴ έχουν βρεθεί μήτρες, τεκμήρια που επιβεβαιώνουν τοπική παραγωγή λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου. Επιπλέον, οι χημικές και πετρογραφικές αναλύσεις που έγιναν στον πηλό των λυχναριών των Δελφών επιβεβαίωσαν την τοπική παραγωγή τους⁴⁴⁵.

Σε πρόσφατο άρθρο του ο καθηγητής Florin Curta μελέτησε λυχνάρια από τις Φθιώτιδες Θήβες στα πλαίσια ευρύτερης έρευνάς του για λυχνάρια του 6^{ου} και του 7^{ου} αιώνα από τα Βαλκάνια⁴⁴⁶ και θεώρησε ότι ορισμένα προέρχονται από τη Βόρεια Αφρική⁴⁴⁷, ενώ άλλα αποτελούν απομιμήσεις που παρήχθησαν σε εργαστήρια της Κορίνθου⁴⁴⁸ και της Αθήνας⁴⁴⁹. Η τεκμηρίωση των συμπερασμάτων του είναι χωρίς θεμελίωση και γι' αυτό δεν είναι καθόλου πειστική⁴⁵⁰, κατ' αρχάς διότι θεωρεί ότι προέρχονται από τη Βόρεια Αφρική λυχνάρια που καταφανώς αποτελούν προϊόντα τοπικών εργαστηρίων, αφού έχουν κατασκευαστεί από χονδροειδή πηλό και φέρουν άτεχνο διάκοσμο και άτεχνα προσαρμοσμένη λαβή στο δίσκο, όπως αυτά που έχει δημοσιεύσει ο Σωτηρίου από την έρευνα στο σκευοφυλάκιο της βασιλικής Α⁴⁵¹. Από την άλλη πλευρά, όσα λυχνάρια θεωρούνται απομιμήσεις κεραμικών εργαστηρίων της Κορίνθου, δεν ανήκουν όλα στον βορειοαφρικανικό τύπο, παρά μόνο τρία από τα τέσσερα, και μάλιστα δεν φέρουν τον ίδιο διάκοσμο, όπως ο καθηγητής αφήνει να εννοηθεί⁴⁵², ενώ εκείνα που θεωρεί απομιμήσεις που παρήχθησαν σε εργαστήρια της Αθήνας, προέρχονται όχι από τον αρχαιολογικό χώρο μεταξύ των βασιλικών Α και Β αλλά από το βόρειο νεκροταφείο, και συγκεκριμένα από *cubiculum* με τρία αρκοσόλια, που ερευνήθηκε στην οδό Παπαδοπούλου το 1956⁴⁵³. Επομένως, θα πρέπει

⁴³⁶ Petrides 2019, 219, σημ.17.

⁴³⁷ Karivieri 1996, 186-188 αρ.82-85, πίν. 7-8.

⁴³⁸ Στο ίδιο, 189 αρ. 90, πίν. 8.

⁴³⁹ Petrides 2019, 219-221.

⁴⁴⁰ Στο ίδιο, 219.

⁴⁴¹ Στο ίδιο, 222, εικ. 8.

⁴⁴² Στάνχαουερ 1973-1974, 300, πίν. 193β-γ.

⁴⁴³ Petrides 2019, 222, εικ. 7.

⁴⁴⁴ Βασιλάκης, Θεοδωροπούλου 2017, 314, 316 εικ. 2-3.

⁴⁴⁵ Petrides 2019, 221.

⁴⁴⁶ Curta 2016.

⁴⁴⁷ Στο ίδιο, 55 αρ. 104-105, εικ. 7.

⁴⁴⁸ Στο ίδιο, 60, αρ. 35-38, εικ. 13.

⁴⁴⁹ Στο ίδιο, 60 αρ. 48.

⁴⁵⁰ Πρβλ. και την κριτική του Petrides 2019, 223 σημ. 44.

⁴⁵¹ Σωτηρίου 1929, 103, εικ. 138-139.

⁴⁵² Λαζαρίδης 1965α, 327-329, πίν. 393β-γ. Το τέταρτο λυχνάρι είναι θραύσμα δίσκου πελοποννησιακού εργαστηρίου.

⁴⁵³ Σωτηρίου 1956, 113-115, πίν. 40β, με διάλιθο σταυρό τύπου Μάλτας στο μέταλλο και κλαδί φοίνικα στο πλαίσιο.

οι παραπάνω υποθέσεις του καθηγητή Curta να θεωρηθούν παράτολμες και δυσαπόδεικτες, τη στιγμή μάλιστα που δεν φαίνεται να του έχουν πρωτίστως γίνει σαφή τα ανασκαφικά δεδομένα.

Στην πόλη των Φθιωτίδων Θηβών, παρά τις πολυετείς ανασκαφικές έρευνες εντός και εκτός του πολεοδομικού ιστού της, δεν έχουν εντοπιστεί εργαστηριακοί χώροι κεραμουργιών ούτε μήτρες λυχναριών. Ωστόσο, τα δεκαπέντε (15) λυχνάρια που κοσμούνται με άτεχνο ρόμβο από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών στο μέταλλο και κλαδιά φοίνικα στο πλαίσιο, με αρ. 40-54, καθώς και τα έντεκα (11) λυχνάρια με διάλιθο σταυρό τύπου Μάλτας στο μέταλλο και κλαδιά φοίνικα στο πλαίσιο, με αρ. 59-69, υποδεικνύουν την ύπαρξη τοπικής παραγωγής. Λυχνάρια αυτής της παραγωγής, «*υβριδικά*» κατά τον Πετρίδη, έχουν αποκαλυφθεί στη Δημητριάδα⁴⁵⁴, πολύ εύλογα αφού κείται πολύ κοντά στις Φθιώτιδες Θήβες, αλλά και στην Αθήνα⁴⁵⁵, γεγονός που υποδεικνύει εμπορικές επαφές μεταξύ των δύο πόλεων μέσω θαλασσιών οδών.

Η παραγωγή αντιγράφων και απομιμήσεων λειτούργησε δημιουργικά για τα τοπικά εργαστήρια της ηπειρωτικής χώρας αναπαράγοντας τέτοιους «*υβριδικούς*» τύπους, επιδιώκοντας ταυτόχρονα τα λυχνάρια που παράγονταν να αποκτήσουν τοπική ταυτότητα, όπως σωστά επισημαίνει ο Πετρίδης⁴⁵⁶. Ο όρος «*ταυτότητα*», που εμπεριέχει την έννοια και του «*κατατεθέντος σήματος*», δεν θα έπρεπε ίσως να χρησιμοποιείται με πολύ πλατιά έννοια κυρίως σε περιπτώσεις όπως αυτή, κατά την οποία θα ήταν μάλλον προτιμότερο να κάνουμε λόγο για διαδικασίες «*δημιουργικής (ανα)παραγωγής*», που θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε με το «*μόδα*».

Τα περισσότερα από τα λυχνάρια έχουν ιδιαίτερα θέματα στο μέταλλο (ιερά πρόσωπα και θρησκευτικές σκηνές, παραστάσεις ζώων, φυτικό και γεωμετρικό διάκοσμο, σταυρούς, Χριστογράμματα) που σπανίως βρίσκουν αντιστοιχίες σε λυχνάρια άλλων εργαστηρίων του ηπειρωτικού ελλαδικού χώρου του β' μισού του 6^{ου} αιώνα και εξής.

Η ποικιλομορφία λυχναριών βορειοαφρικανικού τύπου και των «*υβριδικών*» από τις Φθιώτιδες Θήβες όπως και η εύρεση παραμορφωμένων από την όπτηση (αρ. 49, 50, 53, 62) με λοξότμητη λαβή (αρ. 34, 42, 43) λυχνάρια που προέρχονται από φθαρμένη η πολυχρησιμοποιημένη μήτρα (αρ. 20, 26), λυχνάρια με χρωματικές διαφορές και με εμφανή την ύπαρξη σταγόνων που είχαν κυλήσει κατά την επάλειψη επιχρίσματος (αρ. 4, 21, 29, 32, 37, 57, 70 και 83) ενισχύει την άποψή μας για την ύπαρξη τοπικής παραγωγής ενός επαρχιακού εργαστηρίου στις Φθιώτιδες Θήβες που γνωρίζει την κοινή καλλιτεχνική γλώσσα της εποχής στην κεντρική Ελλάδα και αντιγράφει βορειοαφρικανικά πρότυπα με σχετική μορφολογική επιτυχία που τα διακινούσε στην τοπική αγορά αλλά και σε αγορές της ηπειρωτικής Ελλάδας μέσω των χερσαίων και θαλάσσιων οδών στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα.

Τα λυχνάρια που διακινούνται υποδηλώνουν μια προσπάθεια εφαρμογής φιλόδοξων προτύπων και επαρκή γνώση του συρμού, παρά τις εμφανείς σε ορισμένα από αυτά κατασκευαστικές αστοχίες, αποτέλεσμα του τοπικού εργαστηρίου και ενδεχομένως της μαζικής παραγωγής.

⁴⁵⁴ Eiwanger 1981, τόμ.Ι, σ. 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. Π.559.

⁴⁵⁵ Robinson 1959, σ. 119, πίν. 46, αρ. M 380.

⁴⁵⁶ Petrides 2019, 223.

Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν αφενός να παρουσιαστούν συγκεντρωτικά και συστηματικά για πρώτη φορά τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και τα λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου που έχουν αποκαλυφθεί στις ανασκαφές των Φθιωτίδων Θηβών, στη σημερινή Νέα Αγχίαλο, και αφετέρου να τεθούν προβληματισμοί που αφορούν στη διακίνηση των βορειοαφρικανικών λυχναριών και στην παραγωγή αντιγράφων και των απομιμήσεών τους.

Τα λυχνάρια που έχουν παραχθεί σε εργαστήρια της Βόρειας Αφρικής, και ειδικά της σημερινής Τυνησίας, αποτελούν μικρό ποσοστό. Μόνο εννιά (9) από τα ενενήντα εννιά (99) λυχνάρια του καταλόγου μας διαθέτουν τα χαρακτηριστικά των αυθεντικών βορειοαφρικανικών λυχναριών και χρονολογούνται, με βάση το σχήμα και το διάκοσμό τους, στο β' μισό του 5ου ή το πολύ στα πρώτα χρόνια του 6ου αιώνα.

Τα υπόλοιπα λυχνάρια, που αποτελούν αντίγραφα και απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών, μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές ομάδες: α) στα λυχνάρια που παραπέμπουν άμεσα στα σχήματα των βορειοαφρικανικών λυχναριών: αυτά έχουν κατασκευαστεί από διαφορετικό πηλό και καλύπτονται από επίχρισμα όχι τόσο καλής ποιότητας, όσο εκείνο των πρωτοτύπων από τα οποία προήλθαν με τη διαδικασία της αντεκτύπωσης, και β) στα λυχνάρια που έχουν κατασκευαστεί από αρκετά χονδροειδή πηλό, συνήθως δεν καλύπτονται με επίχρισμα και έχουν επηρεαστεί στα γενικά μορφολογικά χαρακτηριστικά τους από τα πρωτότυπα, χωρίς να τα ακολουθούν πιστά. Η δεύτερη αυτή ομάδα απομιμήσεων αποτελεί περισσότερο «επιβίωση» των λυχναριών της Βορείου Αφρικής παρά πιστή «απομίμηση» τους. Τα αντίγραφα των βορειοαφρικανικών λυχναριών καλής ποιότητας της πρώτης ομάδας, των οποίων τα σχήματα και ο διάκοσμος παραπέμπουν κατ' ευθείαν στα πρωτότυπα βορειοαφρικανικά λυχνάρια, εμφανίζονται από τις αρχές του 6ου αιώνα στις Φθιώτιδες Θήβες. Οι απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχναριών της δεύτερης ομάδας, που στο σύνολό τους αποτελούν προϊόντα τοπικών κεραμικών εργαστηρίων, είναι κατασκευασμένες από πηλό διαφορετικό, συχνά αρκετά χονδροειδή, και κοσμούνται με θέματα που έλκουν την καταγωγή τους από το διάκοσμο αυθεντικών βορειοαφρικανικών λυχναριών, αλλά που αποδίδεται με σχηματοποιήσεις και απλοποιήσεις και εμπλουτίζεται με μοτίβα που βρίσκουν περισσότερη ανταπόκριση στην ντόπια ζήτηση. Δεδομένου ότι οι απομιμήσεις της δεύτερης ομάδας έχουν βρεθεί σε ανασκαφικές συνάψεις μεταγενέστερες των στρωμάτων που περιλαμβάνουν πρωτότυπα βορειοαφρικανικά λυχνάρια, υποδεικνύουν ότι ήταν σε χρήση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα απ' ό,τι εκείνα. Μάλιστα, η αριθμητική τους υπεροχή αποδεικνύει ότι η παραγωγή τους ήταν αυξημένη κατά τη διάρκεια του β' μισού του 6ου και των αρχών του 7ου αιώνα.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις επιτρέπουν τη βάσιμη υπόθεση ότι οι τοπικές παραγωγές λυχναριών που είναι αντίγραφα και απομιμήσεις βορειοαφρικανικών προτύπων, καλούνταν να καλύψουν συγκεκριμένες ανάγκες, σχετιζόμενες με τη δραστική μείωση της διακίνησης των καλής ποιότητας λυχναριών από τα εργαστήρια της Τυνησίας, ειδικά από τις αρχές του 6ου αιώνα και εξής. Η μείωση αυτή της διακίνησης δεν αφορούσε μόνον στα λυχνάρια, αλλά και σε άλλα κεραμικά προϊόντα. Όπως είναι άλλωστε γνωστό, η κεραμική παραγωγή της Βορείου Αφρικής, μαζί με αυτή της Μικράς Ασίας και της Κύπρου, αποτελούσε μια από τις βασικές κατηγορίες

της καλής ποιότητας λεπτής κεραμικής της Ύστερης Αρχαιότητας και της πρώιμης πρωτοβυζαντινής περιόδου⁴⁵⁷. Χαρακτηρίζονταν από λεπτά τοιχώματα, ερυθρωπό, ιδιαίτερα στιλπνό επίχρισμα στην επιφάνειά τους και πλούσια εμπέριστη, ανάγλυφη ή έκτυπη διακόσμηση, και τα λυχνάρια αποτελούσαν ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα αυτής της παραγωγής.

Οι τοπικές αντιγραφές και απομιμήσεις των βορειοαφρικανικών λυχνariών, εκτός από τον συνήθως χονδροειδή πηλό, δεν είχαν επιμελημένη απόδοση της διακόσμησής τους. Οι ντόπιοι λυχνοποιοί των Φθιωτίδων Θηβών δεν περιορίστηκαν σε μια στείρα αντιγραφή σχημάτων και διακοσμητικών θεμάτων, ειδικά από τα μέσα του βου αιώνα και εξής. Τα λυχνάρια που ανήκουν στις «επιβιώσεις» των βορειοαφρικανικών λυχνariών παρουσιάζουν ποικιλία ως προς τα επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά τους. Επομένως, παρόλο που δεν είχαν πηλό άριστης ποιότητας και η διακόσμησή τους δεν ήταν τόσο επιμελημένη όσο εκείνη των πρωτότυπων βορειοαφρικανικών, τα λυχνάρια των τοπικών παραγωγών ήλθαν να καλύψουν τη ζήτηση από την έλλειψη διακίνησης λυχνariών από τη Βόρεια Αφρική. Άλλωστε, οι απομιμήσεις θύμιζαν τα πρωτότυπά τους σε μικρό βαθμό, αλλά φαίνεται ότι ικανοποιούσαν τις προτιμήσεις των αγοραστών, επειδή κόστιζαν προφανώς λιγότερο από τα πρωτότυπα βορειοαφρικανικά λυχνάρια και ήταν πιο εύκολο να τα προμηθευτούν από την τοπική αγορά.

Η διάκριση μεταξύ εισαγόμενων λυχνariών και τοπικών απομιμήσεων δεν είναι πάντοτε προφανής. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με χημικές ή πετρογραφικές αναλύσεις, όπως στην περίπτωση των Δελφών⁴⁵⁸, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση, με ανάλογα αποτελέσματα, να τεκμηριώσουμε την εντοπιότητα του πηλού κατασκευής των λυχνariών. Επιπλέον, η αποκάλυψη κλιβάνων αποδεικνύει την ύπαρξη και τη δραστηριότητα εργαστηρίων κεραμικής⁴⁵⁹ τοπικής ή ευρύτερης εμβέλειας.

Μέχρι στιγμής δεν έχουν γίνει χημικές και πετρογραφικές αναλύσεις των πηλών σε επιλεγμένα κεραμικά που έχουν αποκαλυφθεί στις Φθιωτίδες Θήβες. Επίσης, κατά τις μακροχρόνιες ανασκαφικές έρευνες της πόλης δεν έχουν εντοπιστεί εργαστηριακές εγκαταστάσεις ή λείψανα κεραμικού κλιβάνου. Στην περιφέρεια της πόλης, στο χωριό Μικροθήβες, και συγκεκριμένα στη θέση «*Επιπλογραμμή*», σε απόσταση 5 χλμ. περίπου στα νότια της πόλης, αποκαλύφθηκε ορθογώνιος κεραμικός κλιβανός «παλαιοχριστιανικής εποχής»⁴⁶⁰, ίσως για οικοδομικά κεραμικά προϊόντα, αλλά η ύπαρξή του έχει συνδυαστεί με όστρακα χρηστικών αγγείων και επιτραπέζιων εφυσωμένων⁴⁶¹, που όμως δεν δύνανται να σχετίζονται με την κεραμική της πόλης της Ύστερης αρχαιότητας. Επιπλέον, τα ανασκαφικά δεδομένα στις έρευνες που έλαβαν χώρα μέχρι σήμερα στην πόλη των Φθιωτίδων Θηβών δεν είναι ιδιαίτερος διαφωτιστικά, με βάση τις έως σήμερα δημοσιευμένες εκθέσεις, συνεπώς ακριβή στοιχεία για τη χρονολόγηση των λυχνariών δεν προκύπτουν, ούτε ακόμη και στην περίπτωση όπου ανευρέθηκαν νομίσματα, που συνήθως αποτελούν *termini post quem* για τη χρονολόγηση των ευρημάτων.

Έστω όμως και αν απουσιάζουν ανασκαφικά τεκμήρια, όπως μήτρες λυχνariών ή απορρίμματα κλιβάνων, κακοποιημένα λυχνάρια ή αποτυχημένης όπτησης, κατάλοιπα που θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν με βεβαιότητα στην τεκμηρίωση κεραμικού εργαστηρίου, δεν απομειώνει την άποψή μας για την παρουσία κεραμικών

⁴⁵⁷ Hayes 1972, 13-299, 323 -370, 371-376.

⁴⁵⁸ Pétridis 2010, 85-86, 96. Petrides 2019, 221 και σημ. 35.

⁴⁵⁹ Πετρίδης 2013, χάρτης 2, όπου σημειώνονται οι θέσεις με τα δημοσιευμένα εργαστήρια πρωτοβυζαντινής κεραμικής.

⁴⁶⁰ Ntina 2000, 535-539.

⁴⁶¹ Στο ίδιο, 538.

εργαστηρίων στην πόλη των Φθιωτίδων Θηβών. Εξάλλου, η διαχρονική λειτουργία των εμπορικών συναλλαγών στο λιμάνι της πόλης με την αποκάλυψη ευρημάτων και λιμενικών εγκαταστάσεων, καθώς και η εύρεση εισαγόμενων προϊόντων επιβεβαιώνει την άποψή μας.

Συγκεντρωτικά, τα στοιχεία που μας παρέχουν τα ευρήματα των ανασκαφών δηλώνουν τα εξής: στα λυχνάρια που ήρθαν στο φως σε ιδιωτικές οικίες καταγράφονται οι αισθητικές προτιμήσεις, οι δεισιδαιμονίες και οι πνευματικές αναζητήσεις των ανθρώπων που τα χρησιμοποιούσαν. Στα εκκλησιαστικά κτήρια της πόλης τα λυχνάρια ακολουθούν τους συρμούς της εποχής με χριστιανικά σύμβολα (σταυρός, Χριστόγραμμα) και απεικονίσεις θεμάτων από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Ενδεχομένως, οι ανασκαφές που συνεχίζονται στην πόλη της Νέας Αγχιάλου να μπορούν να προσθέσουν ή να διαφοροποιήσουν τις πληροφορίες που προέκυψαν από τα συγκεκριμένα δείγματα των λυχναριών που παρουσιάσαμε και να μας προσφέρουν νέα στοιχεία, ώστε να επιβεβαιωθεί με αρχαιολογικά τεκμήρια η θέση μας για την ύπαρξη τοπικού κεραμικού εργαστηρίου ή όχι. Επιπλέον, η συνολική μελέτη και δημοσίευση και άλλων τύπων λυχναριών που έχουν αποκαλυφθεί στην πόλη θα προσφέρει σημαντικά στοιχεία για την κατανόηση των δραστηριοτήτων των κεραμικών παραγωγών, καθώς και για τη διακίνηση των φωτιστικών μέσων από και προς τις Φθιώτιδες Θήβες κατά την περίοδο της “Υστερης αρχαιότητας.

Τέλος, η ανασκαφική έρευνα, όπως είναι γνωστό, δεν δωρίζει γνώση αποκλειστικά σε αρχαιολογικά θέματα. Η συμβολή της εκτείνεται και στη άρθρωση ενός νέου ιστορικού και αρχαιολογικού λόγου, ικανού να δια φωτίσει πολλές άδηλες πτυχές και περιόδους της ιστορίας της πόλης των Φθιωτίδων Θηβών.

Παράρτημα 1°:

Κατάλογος

Α. Βορειοαφρικανικά λυχνάρια

1		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2642 Τόπος εύρεσης: Οδ. Ελ. Αεροπορίας, Τ18, βάθ. 1,80 μ. Ημερομηνία εύρεσης: 30-7-1981</p> <p>Διαστ.: Μ. 9,3 εκ., Π. 5,5 εκ., Ύ. 2,5-3,2 εκ. Διάμ. βάσης: 3,1 εκ. Διάμ. οπών πλήρ.: 0,59 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.</p> <p>Πηλός: καστανέρυθρος, 2YR 6/6 (light red) Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 7/6 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο βορειοαφρικανικό λυχνάρι, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα της λαβής. Στο μετάλλιο μεταξύ των δύο οπών πλήρωσης εικονίζεται αμυδρά ιματιοφόρος ανδρική μορφή, όρθια κατ' ενώπιον. Στο επίπεδο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κεντρικό κομβίο εναλλάσσονται με τετράφυλλους ρόδακες. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.</p> <p>Παράλληλα: - Ακριβή όμοια: -</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τόπος): Hayes ΠΑ. <i>Atlante</i> Χ. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
---	--	--

2		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2613 Προέλευση: Οικ. Χρ. Πασχαλούδη, οδός Διαμαντοπούλου και Ρ. Ράλλη, τομή Α, δωμ. ΙΙΙ Ημερομηνία εύρεσης: 16-9-1983</p> <p>Διαστ.: Μ. 9,4 εκ., Π. 5,6 εκ., Υ. 2,5-3,4 εκ. Διάμ. βάσης: 3,1 εκ. Διάμ. οπών πλήρ.: 0,5-0,7 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.</p> <p>Πηλός: ρόδινος, 2ΥR 7/3(light reddish brown) Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5ΥR6/6 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο βορειοαφρικανικό λυχνάρι, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μετάλλιο μεταξύ των δύο οπών πλήρωσης εικονίζεται αμυδρά ιματιοφόρος ανδρική μορφή, όρθια κατ' ενώπιον. Στο επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο και τετράφυλλοι ρόδακες. Η δακτυλοειδής βάση ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Φθαρμένη μήτρα πιθανόν λόγω έντονης χρήσης.</p> <p>Παράλληλα: - Ακριβή όμοια: -</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τύπος): Hayes ΠΑ. <i>Atlante X</i>. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
---	--	---

3

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2614
 Προέλευση: Οικ. Χρ. Πασχαλούδη, οδ.
 Διαμαντοπούλου και Ρ. Ράλλη, τομή Α, δωμ. ΙΙΙ
 Ημερομηνία εύρεσης: 19-9-1983

Διαστ.: Μ. 9,6 εκ., Π. 5,8 εκ., Υ. 2,4-4,2 εκ.
 Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
 Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.
 Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.

Πηλός: καστανορόδινος, 5ΥR 7/4 (pink)
 Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
 Υφή: σκληρή
 Ροδαλό επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
 πινελιές, 10 R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
 βορειοαφρικανικό λυχνάρι, κατασκευασμένο με
 μητρα. Στο μέταλλο εικονίζεται τετράποδο ζώο
 σε ανάπαυση (αντιλόπη). Μεταξύ του σώματος
 δύο οπές πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο
 εναλλάσσονται τριπλοί ομόκεντροι κύκλοι με
 έξεργο κομβίο και τετράγωνα με στιγμές εντός
 πλαισίου. Η δακτυλιοειδής βάση που
 διακρίνεται αμυδρά ενώνεται με ασυνήθιστα
 πλατιά νεύρωση με την ραμφοσχημη συμπαγή
 λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: -
 Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Hayes ΠΑ. *Atlante X.*
 Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

4

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M2607
Προέλευση: Οδ. Χρηστάκη, τομή κοντά στο Α1
Ημερομηνία εύρεσης: 10-9-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 9,8 εκ., Π. 6,3 εκ., Υ. 2,7-3,9 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,8 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,94 εκ.

Πηλός: καστανός-πορτοκαλής, 10R 6/6 (light red)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 10R 5/8 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες σχεδόν ακέραιο αμυγδαλόσχημο βορειοαφρικανικό λυχνάρι, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του मुक़्त़रा. Στο μέταλλο εικονίζεται άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά. Άνω και κάτω οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο, τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κέντρο εναλλάσσονται με κισσόφυλλα. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον αποκεκρωμένο मुक़्त़रा.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή καλ. 2010,211, αρ. ΒΚ 4513/130, εκ. 2 ζ).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

5		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2643 Προέλευση: Οδ. 30^{ης} Ιουλίου, τάφος αρ.837 Ημερομηνία εύρεσης: 7-5-1986</p> <p>Διαστ.: Σωζ. Μ. 11,09 εκ., Π. 6,6 εκ., Υ. 2,5-3,7 εκ. Διάμ. βάσης: 3,9 εκ. Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.</p> <p>Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown) Σύσταση: πηλός καθαρός Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 5YR 6/8 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο βορειοαφρικανικό λυχνάρι, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του μυκτήρα. Στο μέταλλιο εικονίζεται άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά. Άνω και κάτω οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο εναλλάσσονται με κισσόφυλλα. Βάση δακτυλοειδής, ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη αποκεκρουμένη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.</p> <p>Παράλληλα: - Ακριβή όμοια: Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή καλ. 2010,211, αρ. ΒΚ 4513/130, εκ. 2 ζ).</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τύπος): Hayes ΠΒ. <i>Atlante</i> Χ. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
---	---	---

6

M 2581

M 2581

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου

Αρ. ευρ.: M 2581

Προέλευση: Οδ. Ελ. Αεροπορίας, οικ. Π. και Αντ. Κάρλου, τομή Α, βάθος 1,00 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 12-3-1998

Διαστ.: Μ. 11,7 εκ., Π. 6,9 εκ., Υ. 2,6-4,0 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,8 εκ. (ομόκεντροι κύκλοι: εξωτ. 1,6 εκ., εσωτ. 1,2 εκ.)

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,66 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: ωχρόσκασιτανός, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Ροδαλό επιχρισμα κατά τόπους, 7,5R 7/6 (light red)

Περιγραφή: Βορειοαφρικανικό ακέρατο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μετάλλιο τετράγωνο πλαίσιο με διπλό ρόμβο στο εσωτερικό του. Στην άνω και την κάτω πλευρά, τρία μηνοειδή στοιχεία γύρω από κυκλίσκο. Δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του τετραγώνου. Στο επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται διπλά τρίγωνα, κισσόφυλλα και ομόκεντροι κυκλίσκοι με κομβίο. Βάση επίπεδη δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Στο κέντρο της βάσης δύο ελαφρώς ανάγλυφοι κύκλοι. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Φθαρμένη μήτρα.

Παράλληλα: Σάλων (Bubić 2012, 153-154, αρ. 65).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995, 676, αρ. L 150, σχέδ. 33, πίν. 72). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 229, πίν. 63, αρ. 1185. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55, 383, εικ. 214, αρ. 25).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.

Δημοσίευση: ΑΔ 52 (1997), Β' 2-Χρονικά, 54.

7		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2622 Προέλευση: Παράδοση από ιδιώτη προερχόμενο από αγρόκτημα στην περιοχή των Μικροθηβών Ημερομηνία παράδοσης: 14-8-1984</p> <p>Διαστ.: Μ. 10,8 εκ., Π. 6,2 εκ., Υ. 3,2 εκ. Διάμ. βάσης: 3,8 εκ.(διάμ. εσωτ. δακτυλίου 1,3 εκ.) Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.</p> <p>Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown) Σύσταση: πηλός καθαρός Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές πνελιές, 2,5YR 6/6 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο βορειοαφρικανικό λυχνάρι με κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ορθογώνιο με πεταλοειδή μοτίβα που εξέχουν από τα μέσα των πλευρών του, όλα με διπλό πλαίσιο που περικλείει στιγμές σε σειρά. Στο εσωτερικό του ορθογωνίου εγγράφεται αστεροειδές κόσμημα από τέσσερα διπλά τρίγωνα που διατάσσονται γύρω από την οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται ρόδακες, που σχηματίζονται από μηνοειδή ανάγλυφα στοιχεία γύρω από κεντρικό κομβίο, και πεταλοειδές μοτίβο με διπλό πλαίσιο που περικλείει στιγμές σε σειρά. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή. Στον αυλάκα οπή εξαέρωσης τριγυρισμένη από έξεργες στιγμές. Ίχνη καύσης στον αποκεκρουμένο μυκτήρα.</p> <p>Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 227, πίν. 62, αρ.1172). Άργος (Bovon 1966, 87, πίν. 16, αρ. 631. Ivantchik 2002, 368, εικ.9, αρ. 37).</p> <p>Ακριβή όμοια: - Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. Atlante X. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.</p> <p>Δημοσίευση: Ντίνα 2006, 75, εικ.24.</p>
---	--	--

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 1202

Προέλευση: Φθιώτιδες Θήβαι (Μικροθήβαι)

Διαστ.: Σωζ. Μ.10,3 εκ., Π. 6,8 εκ., Υ. 0,25 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,71 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 6/6 (light red)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Καστανό επίχρσιμα, 10 R 4/4 (weak red)

Περιγραφή: Άνω τμήμα δίσκου αμυγδαλόσχημου βορειοαφρικανικού λυχναριού κατασκευασμένου με μήτρα. Ελλυπής στον αύλακα και τον μυκτήρα. Δεν σώζεται τμήμα της ραμφόσχημης και συμπαγούς λαβής. Στο μέταλλο αστεροειδές κόσμημα από τέσσερα τριπλά τρίγωνα και στο κέντρο η οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο και τετράφυλλος ρόδακας στην άκρη προς τον μυκτήρα.

Παράλληλα: Βέργη Σερρών (ΑΔ 31 (1976), Β'2-Χρονικά, πίν. 249δ). Δελφοί (Pétridis 1995, 677, αρ. L 153, σχέδ. 35, πίν. 73). Κροατία (Vučić 2009, 70, αρ.74). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 231, πίν.64, αρ. 1195).

Ακριβή όμοια: -

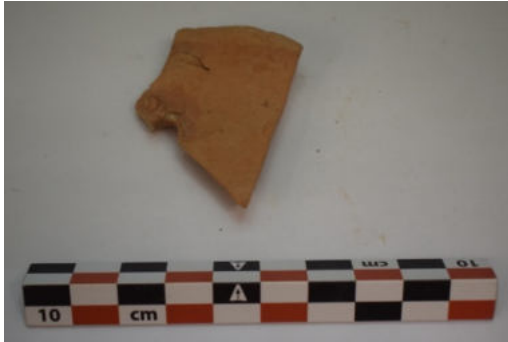
Συντήρηση: Έχει συγκολληθεί από 4 θραύσματα

Χρονολόγηση: ύστερος 5^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

9

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου

Αρ. ευρ.: Μ 2635

Προέλευση: Οικ. Αναστασόπουλου, οδ.

Ευλογημένου, τομή Α

Ημερομηνία εύρεσης: 20-10-2008

Διαστ.: Σωζ. Μ. 3,5 εκ., Σωζ. Π. 4,5 εκ., Πάχ. 0,8 εκ.

Πηλός: ρόδινος 2,5 YR 7/6 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επιχρισμα 10R YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Θραύσμα αμυγδαλόσημου βορειοαφρικανικού λυχναριού, κατασκευασμένου με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου. Στο μέταλλιο σώζονται διπλά ανάγλυφα ημικύκλια, ομόκεντροι κυκλίσκοι με έξεργο κομβίο και στιγμές. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται τετράφυλλοι ρόδακες και κισσόφυλλα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 5^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.

Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Β. Λυχνάρια βορειοαφρικανικού τύπου

Β.1. Λυχνάρια με ιερά πρόσωπα και σκηνές στο μέταλλο

10		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2535 Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ- Η Ημερομηνία εύρεσης: 3-12-1977</p> <p>Διαστ.: Μ. 11,9 εκ., Π. 6,6 εκ., Υ. 3,2 εκ. Διάμ. βάσης: 2,9 εκ. Διάμ. οπών πλήρ.: 0,47 -0,58 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,46 εκ.</p> <p>Πηλός: ρόδινος, 5YR 7/6 (reddish yellow) Σύσταση: πηλός καθαρός Υφή: σκληρή Καστανό επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Επίμηκες ακέραιο αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου με κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο δύο οπές πλήρωσης και οπή εξαερισμού στον αύλακα. Ανάμεσα στις οπές πλήρωσης εικονίζεται με ανάγλυφο περίγραμμα το πρόσωπο γενειοφόρου ανδρός που ταυτίζεται με τον Χριστό. Η ανάγλυφη γραμμή του πλαισίου λειτουργεί ως εξωτερικό όριο του ένσταυρου φωτοστεφάνου. Ο χιτώνας του δηλώνεται με έξι παράλληλες γραμμές στον αύλακα, που τελειώνει σε οριζόντια γραμμή, μάλλον δηλωτική της ζώνης. Στο πλαίσιο εναλλαγή ομόκεντρων κύκλων με μικρή βάθυνση στο κέντρο και στικτά ενάλληλα τρίγωνα. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.</p> <p>Παράλληλα: Ίστρ (Γαλλία) (Rivet 2003, 111, αρ.560, μόνο ως προς το πλαίσιο)</p> <p>Ακριβή όμοια: - Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β΄ μισό 6^{ου} αι. με αρχές 7^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. <i>Atlante X</i>. Bonifay 2004, ομάδα D4, τύπος 67.</p> <p>Δημοσίευση: ΠΑΕ 1977, 63, πίν. 42β. <i>Έργον</i> 1977, 51, εκ. 31. Ντίνα 2010, 567, εκ. 43.</p>
----	--	--

11

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2619

Προέλευση: Οικ. Γαρυφαλογιάννη, οδ. 30^{ης}
Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου

Ημερομηνία εύρεσης: 20-7-1984

Διαστ.: Μ.11,4 εκ., Π. 6,03 εκ., Υ.2,8-4,2 εκ.

Διάμ. βάσης: 2,8 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,62 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρυσμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ανάμεσα στις δύο οπές πλήρωσης αγένεια ανδρική μορφή, που αποδίδεται με ανάγλυφο περίγραμμα. Το σώμα του δηλώνεται υποτυπωδώς κάτω από ιμάτιο με έξι παράλληλες γραμμές στον αύλακα. Στον αύλακα ρόδακας από ομόκεντρους κύκλους που πληρούνται με μικρές ακτινωτές γραμμές και έξεργο κομβίο στο κέντρο. Στο πλαίσιο εναλλάξ σχηματοποιημένα φοινικόφυλλα και στικτά εναλλάγηλα τρίγωνα. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύποςXXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα D4, τύπος 67.

Αδημοσίευτο

12

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου

Αρ. ευρ.: M 274

Προέλευση: Περισυλλογή από τον λιμενίσκο της Νέας Αγχιάλου

Ημερομηνία εύρεσης: 27-5-1989

Διαστ.: Σωζ. Μ.8,9 εκ., Π. 6,2 εκ., Υ. 3,1 εκ.

Διάμ. οπών πλήρωσης: 0,68 εκ.

Πηλός: κιτρινωπός, 7,5YR 6/4 (light brown)

Σύσταση: πήλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 7,5YR 3/3 (dark brown)

Περιγραφή: Ελλιπές τμήμα δίσκου αμυγδαλόσχημου λυχναριού βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένου με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται όρθιος κατ' ενώπιον ο άγιος Πέτρος ή ο άγιος Ανδρέας ως την οσφύ να κρατά διαγωνίως σταυροφόρα ράβδο. Τα ενδύματά του φέρουν ανάγλυφες γραμμές και ένστιγμους κύκλους, όπως και τα άκρα του σταυρού. Δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν της μορφής και οπή εξαερισμού στο κατώτερο τμήμα του μεταλλίου. Στο πλαίσιο εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης εικονίζονται κλαδιά φοίνικα προς το κέντρο και στιγμές σε σειρά, προς την άκρη. Η συμπαγής ραμφόσχημη λαβή είναι σπασμένη στην κορυφή. Η επιφάνεια κατά τόπους φατά πιθανόν από την όπτηση.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 51, πίν.2, αρ. 71).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante* X. Bonifay 2004 ομάδαC3, τύπος 55.

Δημοσίευση: ΑΔ 34(1979), Β'1-Χρονικά, 236, πίν.88γ.

13

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 261(1197)
Προέλευση: Βασιλική Αγίου Δημητρίου. Κατά τις εργασίες καθαρισμού αγωγού.
Ημερομηνία εύρεσης: 16 -12-1968

Διαστ.: Μ.14,2 εκ., Π. 8,2 εκ., Υ. 3,0 -6,3 εκ.

Διάμ. βάσης: 4,2 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,67 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,7 εκ.

Πηλός: ωχρός καστανός, 5YR 6/6 (reddish yellow)

Σύσταση: πηλός με εγκλεισματα

Υφή: μέτρια

Ερυθροκάστανο επιχρίσμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται όρθιος ολόσωμος ο Χριστός που πλαισιώνεται στο άνω μέρος από δύο αγγέλους. Κρατά όρθια σταυροφόρο ράβδο στο δεξί, ενώ κάτω από τα πόδια του απεικονίζονται λέων και φίδι (δράκων), σύμφωνα με τον *Ψαλμό 13 (ἐπὶ ἄσπιδά καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσῃς λέοντα καὶ δράκοντα)*. Στο επίπεδο πλαίσιο επτά διπλοὶ ομόκεντροι κύκλοι σε κάθε πλευρά που περικλείουν σταυρό. Η χαμηλή δακτυλιοσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Στο εσωτερικό της ίχνη ερυθροῦ επιχρίσματος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Μικρὴ οπή στο κάτω μέρος του λυχναριού.

Παράλληλα: Κόρινθος (Broneer 1930, 286, αρ. 1467, πίν. 22). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 47, πίν. 2, αρ. 59. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54, 374, αρ. 13, εκ. 209. Hermann 2002, 14, εκ. 35. Bouras, Parani 2008, 72, αρ. 18).

Ακριβὴ ὅμοια: -

Συντήρηση: Ἐχει συντηρηθεῖ.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Δημοσίευση: Ντίνα 2010, 568, εκ. 45β.

14

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2631
 Προέλευση: Κατά τις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος»
 Ημερομηνία εύρεσης: 24-5-2007

Διαστ.: Σωζ. Μ. 6,5 εκ., Π. 4,5 εκ., Σωζ. Υ. 2,5 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10 R 7/6 (light red)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές πινελιές, 10 R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και τμήμα του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου εικονίζεται η όρθια μορφή του Χριστού που κρατά σταυροφόρο ράβδο στο δεξι και ένας από τους δύο αγγέλους που θα τον πλαισιώναν. Κάτω από τα πόδια του Κυρίου θα εικονίζονταν λέοντας και φίδι (δράκων), σύμφωνα με τον *Ψαλμό 13 (ἐπὶ ἄσπιδά και βασιλίσκον ἐπιβήση και καταπατήσεις λέοντα και δράκοντα)*. Στο επίπεδο πλαίσιο σώζονται δύο μόνο από σειρά ομόκεντρων κύκλων που θα περιέκλειαν σταυρούς. Η σωζόμενη χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Κόρινθος (Broneer 1930, 286, αρ. 1467, πίν. 22). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 47, πίν. 2, αρ. 59. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54, 374, εικ. 209, αρ. 13. Hermann 2002, 14, εικ. 35. Bouras, Parani 2008, 72, αρ. 18).

Ακριβή όμοια: -

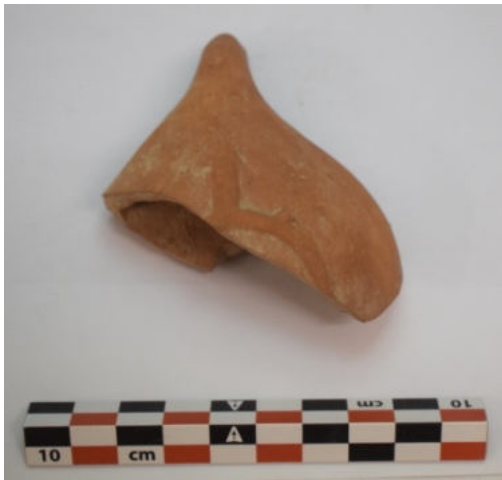
Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

15

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2644
Προέλευση: Βασιλική Γ, Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Ξ,
τομή Ξ/Α, στρ. 3^ο, βάθ. 0,00-1,50 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 23-9-1982

Διαστ.: Σωζ. Μ. 5,7 εκ., Π. 6,7 εκ., Υ. 3,2 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10 R 6/4 (pale red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές
πινελιές, 10 R 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και
τμήμα του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του
μεταλλίου εικονίζεται με ανάγλυφο περίγραμμα
το πρόσωπο αγένειου άντρα με φρυγικό σκούφο ή
μοναστικό κουκούλιο. Ομοιάζει με άγιο ή μοναχό.
Στο σωζόμενο τμήμα του πλαισίου εναλλάσσονται
στικτά ενάλληλα τρίγωνα και φοίνικας. Η χαμηλή
δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 59, πίν. 5, αρ.
115, όπου και ταύτιση με τον άγιο Αβδά (Abdon),
συνμάρτυρα και συνεορτάζοντα με τον άγιο
Σάββα (Sennen), παρόλο που οι δύο αυτοί άγιοι
ήταν στρατιωτικοί. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος
54, 374, εικ. 209, αρ. 7). Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή
1998, 25, αρ. 1, εικ. 9-10).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2,
τύπος 54.

Αδημοσίευτο

M 2538

M 2538

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2538
Προέλευση: Βασιλική Γ, Αρχιερέως Πέτρου,
Τομέας Ξ, τομή Ξ/Δ
Ημερομηνία εύρεσης: 12-8-1982

Διαστ.: Μ.13,2 εκ., Π. 7,5 εκ., Υ. 3,5-5,8 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,7 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,55 εκ. και 0,74 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: πορτοκαλέρυθρος, 5YR 6/6 (reddish yellow)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Ακέρατο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται η Θυσία του Αβραάμ. Στο κέντρο ο Αβραάμ μετωπικός και ελαφρά στραμμένος προς τα δεξιά καταλαμβάνει το κέντρο της παράστασης. Στο δεξί του χέρι κρατά υψωμένο μαχαίρι, ενώ ακουμπά το αριστερό στο κεφάλι του γονατισμένου Ισαάκ. Και οι δύο μορφές φορούν κοντούς πτυχωτούς χιτώνες. Πίσω από τον Αβραάμ κριάρι προς τα αριστερά, με το κεφάλι να γυρίζει προς τη σκηνή. Κλαδιά φοινικόφυλλων εκατέρωθεν αποδίδουν το φυσικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο επτά διπλοί ομόκεντροι κύκλοι εμπεριέχουν σταυρό με τέσσερις κυκλίσκους στα διάχωρα των κεραίων του. Δύο οπές πλήρωσης στο μέταλλο. Στην αρχή του καναλιού ορθογώνιο διάχωρο με χιαστί γραμμές και ένστιγμους κύκλους στα τριγωνικά διάχωρα. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Κόρινθος (Bronner 1930,118, αρ. 1468, εικ. 53. *ΑΔ* 29 (1973-1974), *Β'2-Χρονικά*,504, πίν. 322α. Garnett 1975,197, αρ. 19. Williams 1981,81, αρ.424, πίν. 19). Λέχαιο (Πάλλας 1956,176, αρ. L 4069, πίν. 72α2). Άργος (Οικονομου 1988,489, αρ. 54-58, εικ. 3. Οικονομου 2003,50, αρ. 97 [οικ. Πηλιγκίκου]. Koutoussaki 2008,344, αρ. 593.11-593.13, πίν. LVI, εικ. 445-446 [Θέρμες]. Βονοπ 1966,87, πίν. 16, αρ. 608). Αμφίπολη (Ιωαννιδάκη 1983,123, εικ.26). Κροατία (Vučić 2009,66, αρ.61). Β. Αφρική (Ennabli 1976,43, αρ. 14-15, πίν. 1. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54,374, εικ. 209, αρ. 11).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (Ntina 2012,575,

	<p>εικ.9).</p> <p>Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β' μισό 6^ο αι.</p> <p>Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. <i>Atlante X</i>. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.</p> <p>Δημοσίευση: ΠΑΕ 1982,102. Ντίνα 2010,568, εικ. 45α.</p>
--	---

17

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2529
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου, κατά τις εργασίες διαμόρφωσης
Ημερομηνία εύρεσης: 29-7-1979

Διαστ.: Μ.13,3 εκ., Π. 7,5 εκ., Ύ.3,2-5,2 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,9 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,62 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: κιτρινωπός, 7,5YR 6/4 (light brown)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: μέτρια
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζονται υποκόμος ή ηνίοχος προς τα δεξιά, που κρατά άλογο από το χαλινάρι. Στην επιφάνεια των μορφών έξεργες στιγμές και στον κάμπο ανάγλυφοι κυκλίσκοι και μηνοειδή. Άνω και κάτω οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται τετράγωνα και κύκλοι που πληρούνται με έξεργα κομβία, οκτώ συνολικά σε κάθε πλευρά. Βάση δακτυλοειδής, που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη αποκεκρουμένη και συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Φθαρμένη μήτρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C4, τύπος 56.

Δημοσίευση: Ντίνα 1979, 236, εικ. 88δ. *Καθημερινή ζωή* 2002, 300, αρ. 321 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2006, 74, εικ. 23. Ντίνα 2010, 567, εικ. 39.

18

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2645
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου, κατά τις εργασίες διαμόρφωσης
Ημερομηνία εύρεσης: 29-6-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 11,1 εκ., Σωζ. Π. 6,9 εκ., Ύ. 3,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 4 εκ.

Πηλός: ωχροκάστανος, 5YR 7/6 (reddish yellow)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Καστανέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου, τμήμα του δοχείου, η λαβή και ο μυκτήρας. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου εικονίζεται παγόνι προς τα αριστερά και πάνω από αυτό μικρός κύκνος προς τα δεξιά με τα φτερά ελαφρώς εκτεταμένα. Πάνω από το παγόνι η σωζόμενη οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο φοίνικες, κύκνοι και αιχμές δόρατος σε εναλλαγή. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την ελλιπή ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Εντός της βάσης στο κέντρο μικρός κύκλος που περιβάλλεται από κυκλίσκους, από τους οποίους ξεκινούν ακτίνες που απολήγουν σε άλλους ένστιγμους κυκλίσκους. Ίχνη έντονης καύσης στην επιφάνειά του.

Παράλληλα: Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219, εικ. Λ 40). Άργος (Bonon 1966,89, πίν. 16, αρ. 612. Οικονομου 1988,491, αρ.69, εικ. 4).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (Σωτηρίου 1929,103, πίν. 139).Κόρινθος (Broneer 1930,285, αρ. 1454, πίν.22). Μουσείο Επιδαύρου (ΑΔ 62 [2007], Β'1-Χρονικά,273, εικ.3β).Β. Αφρική (Ennabli 1976,143, πίν. 34, αρ. 643).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes IIΑ. *Atlante X*.Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 56.

Αδημοσίευτο

19

M 1244

M 1244

10 cm

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 1244
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 1968

Διαστ.: Μ.13,7 εκ., Π. 7,6 εκ., Υ.3,1-5,2 εκ.
Διάμ. βάσης: 4,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,61 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,8 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 5YR 6/4 (light reddish brown)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Καστανέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο απεικονίζεται παγόνη προς τα αριστερά και πάνω από αυτό μικρός κόκκος προς τα δεξιά με τα φτερά ελαφρώς εκτεταμένα. Εκατέρωθεν του παγονιού δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο φοίνικες, κύκνοι και αιχμές δόρατος. Βάση δακτυλιοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Στο εσωτερικό της δύο ελαφρώς ανάγλυφοι ομόκεντροι κύκλοι. Ίχνη έντονης καύσης στον αποκεκρωμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219, εικ. Λ 40). Άργος (Βονοφ 1966,89, πίν. 16, αρ. 612. Οικονομου 1988,491, αρ.69, εικ. 4).

Ακριβή όμοια: Κόρινθος (Broneer 1930,285, αρ. 1454, πίν.22). Νέα Αγχιάλος (Σωτηρίου 1929,103, εικ. 139). Μουσείο Επιδαύρου (ΑΔ 62 (2007), Β'1-Χρονικά,273, εικ.3β). Β. Αφρική (Ennabli 1976,143, πίν. 34, αρ. 643).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 56.

Δημοσίευση: ΠΑΕ 1968,40, πίν. 30α. *Καθημερινή ζωή* 2002,300, αρ.322(Α. Ντίνα). Ντίνα 2006,74, εικ.26. Ντίνα 2010,567, εικ. 37.

20

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2646
Προέλευση: Οδ. Αγγελίδη, Αγωγός
Ημερομηνία εύρεσης: 20-8-1985

Διαστ.: Μ. 9,8 εκ., Π. 5,9 εκ., Υ. 2,7-3,4 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,67 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,2 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ρόδινο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο απεικονίζεται παγόνι προς τα αριστερά και πάνω από αυτό μικρός κύκνος προς τα δεξιά, με τα φτερά ελαφρώς εκτεταμένα. Πάνω και κάτω του σώματος του παγονιού οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο φοίνικες, κύκνοι και αιχμές δόρατος σε εναλλαγή. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219, εκ. Λ 40). Άργος (Bonon 1966, 89, πιν. 16, αρ. 612. Οικονομου 1988, 491, αρ. 69, εκ. 4).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (Σωτηρίου 1929, 103, εκ. 139). Κόρινθος (Broneer 1930, 285, αρ. 1454, πιν. 22). Μουσείο Επιδαύρου (ΑΔ 62 [2007], Β'1-Χρονικά, 273, εκ. 3β). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 143, πιν. 34, αρ. 643).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

21

M 2591

M 2591

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: M 2591
 Προέλευση: Κατά τις εργασίες επισκευής του
 φυλακίου στον αρχαιολογικό χώρο της βασιλικής
 Α
 Ημερομηνία εύρεσης: 10-1-2000

Διαστ.: Σωζ. Μ.11,1 εκ., Π. 7,6 εκ., Υ. 3,4 εκ.
 Διάμ. βάσης: 4,2 εκ.
 Διάμ. οπών πλήρ.: 0,51 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 5YR 6/6 (reddish yellow)
 Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
 Υφή: μέτρια
 Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με
 πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/6 (red)

Περιγραφή: Ελλυπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
 λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου
 κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
 εικονίζεται ανάγλυφο πτηνό, το σώμα του οποίου
 κοσμούν ανάγλυφες γραμμές και κουκκίδες. Άνω
 και κάτω οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο ομφαλωτοί
 ρόδακες, οκτώ σε κάθε πλευρά. Τμήμα του
 μυκτήρα, τμήμα της συμπαγούς λαβής και τμήμα
 του πλαισίου δεν σώζονται. Βάση δακτυλοειδής
 που ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη
 αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή. Εντός της
 ανάγλυφης βάσης τρεις ομόκεντροι κύκλοι
 περιβάλλονται από συνολικά έντεκα διπλούς
 ομόκεντρους κυκλίσκους με ανάγλυφες στιγμές
 στο κέντρο. Ίχνη έντονης καύσης στον
 αποκεκρουμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: Άργος (Bovon 1966,89, πίν. 16, αρ.
 613). Β. Αφρική (Ennabli 1976,128, πίν.29, αρ. 552.
 Bonifay 2004, ομάδα D4, τύπος 67,409, εικ. 228, αρ.
 10).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: ύστερος 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
 Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα D4,
 τύπος 67.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 871
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου, από
περισυλλογή
Ημερομηνία εύρεσης: 12-6-1973

Διαστ.: Σώζ. Μ. 11 εκ., Π. 6,5 εκ., Υ. 2,9-4,7 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,7 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,75 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,47 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 5/6 (red)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: στιλπνή
Φαίο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR 4/3 (reddish brown)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, ελλειπές στο μυκτήρα
και τον πυθμένα με ραμφόσχημη συμπαγή λαβή,
κατασκευασμένο με μήτρα. Εντός του μεταλλίου
δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν της απεικόνισης
πιπνού (περιστέρι;) σε κίνηση προς αριστερά.
Κάτω από το ράμφος του, οκτάκτινος μικρός
ρόδακας εντός κύκλου και πίσω από την ουρά
εγγεγραμμένος σε κύκλο ισοσκελής διπλός
σταυρός στον αύλακα. Στο πλαίσιο
εναλλάσσονται στικτά ενάλληλα τρίγωνα,
ελεύθεροι ομφαλωτοί ρόδακες και τετράφυλλος
ρόδακας, συνολικά από δύο σε κάθε πλευρά. Η
χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με
νεύρωση με την αποκεκρουμένη λαβή. Ίχνη
καύσης στο σωζόμενο τμήμα του μυκτήρα.

Παράλληλα: Άργος (Bovon 1966,90, πίν. 16, αρ.
625).

Ακριβή όμοια: Κόρινθος (Broneer 1930,288, αρ.
1483, πίν.22).

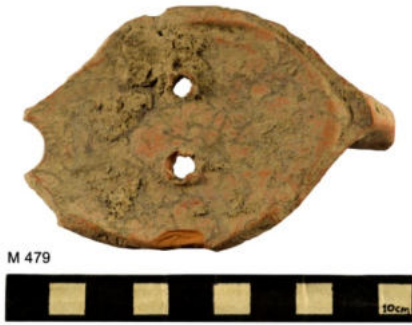
Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα
C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

23

M 479

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 479

Προέλευση: Οικ. Γ. Κυρτσόγλου, οδ. Ελ.
Αεροπορίας, τομή Β, στρ. 3^ο, βάθ. 2,00 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 19-10-1988

Διαστ.: Σωζ. Μ.8,6 εκ., Π. 6,4 εκ., Υ. 2,2 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,48 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10 R 7/6 (light red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 10 R 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές τμήμα του δίσκου
αμυγδαλόσημου λυχναριού
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένου με
μήτρα. Στο μέταλλο απεικονίζεται ανάγλυφο
πιπνόν (περιστέρι;) με φτέρωμα που αποδίδεται
με ανάγλυφες γραμμές. Πίσω από την ράχη του
προβάλλει κλαδί με φύλλα. Άνω και κάτω οι δύο
οπές πλήρωσης. Κάτω από το ράμφος
ανάγλυφος ρόδακας με στιγμή στο κέντρο. Σε
επαφή με την ουρά ανάγλυφος κύκλος που
περικλείει ισοσκελή σταυρό από μικρές
παράλληλες ανάγλυφες γραμμές και τέσσερα
ανάγλυφα κομβία μεταξύ των σκελών του. Στο
πλαίσιο εναλλάσσονται διπλά τρίγωνα,
ομόκεντροι κυκλίσκοι με βάθυνση ή έξεργο
κομβίο και στιγμές που σχηματίζουν σταυρό.
Δεν σώζεται ο μισός μυκτήρας και μικρό τμήμα
της συμπαγούς ραμφόσημης λαβής. Στην
επιφάνειά του είναι εμφανή ίχνη τζημάτων.

Παράλληλα: Άργος (Bovon 1966,90, πίν. 16, αρ.
625. Οικονομού 1988,492, αρ. 85, εικ. 5).

Ακριβή όμοια: Κόρινθος (Broneer 1930,288, πίν.
22, αρ. 1483). Αθήνα (ΑΔ 19 (1964), Β'1-Χρονικά,
πίν.45α).

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2,
τύπος 54.

Δημοσίευση: ΑΔ 43 (1988), Β'1-Χρονικά,292.

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2618
Προέλευση: Οικ. Κάρλου, οδ. Ελ. Αεροπορίας,
Τ10 -Τ11, στρ. 2^ο, βάθ. 1,50 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 11-8-1986

Διαστ.: Μ. 12,1 εκ., Π. 6,9 εκ., Υ. 3,5-5,8 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,3 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,8 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Η λαβή έχει αποκρουστεί. Εντός του
μεταλλίου πτηνό (περιστέρι) προς αριστερά, με
ανάγλυφες γραμμές και κουκκίδες να δηλώνουν
το πτέρωμά του. Πάνω και πίσω του μικρός
κύκλος προς τα δεξιά. Άνω και κάτω οπές
πλήρωσης. Η οπή εξαέρωσης που δεν έχει
διανοιχθεί βρίσκεται στα δεξιά της ουράς του
πτηνού. Στο επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται
φοινικές και πτηνά. Διακρίνονται ίχνη
επιχρίσματος στην επιφάνειά του. Η χαμηλή
δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με
την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219,
εικ. Λ 40). Άργος (Βονοφ 1966,89, πίν. 16, αρ.
612. Οικονομου 1988,491, αρ.69, εικ. 4).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (Σωτηρίου
1929,103, εικ.139). Κόρινθος (Broneer 1930,285,
αρ. 1454, πίν.22). Μουσείο Επιδαύρου (ΑΔ 62
[2007], Β'1-Χρονικά,273, εικ.3β). Β. Αφρική
(Ennabli 1976,143, πίν. 34, αρ. 643).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante* X. Bonifay 2004, ομάδα
C3, τύπος55.

Αδημοσίευτο

25

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2621
Προέλευση: Οικ. Γαρυφαλογιάννη, οδ. 30^{ης}
Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου
Ημερομηνία εύρεσης: 23-7-1984

Διαστ.: Μ.10,6 εκ., Π. 6,1 εκ., Υ. 2,8 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: Ανοικτός γκριζος, 7,5YR 7/1 (light gray)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: μέτρια
Ανοικτό καστανό επίχρυσμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 7,5YR 6/4 (light brown)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Εντός του
ρηγματωμένου μεταλλίου, δύο οπές πλήρωσης
εκατέρωθεν πτηνού (περιστέρι;) προς τα
αριστερά που κρατεί κλαδάκι στο ράμφος του.
Στο επίπεδο πλαίσιο απεικονίζονται ομόκεντροι
κυκλίσκοι με έξεργο κεντρικό κομβίο. Βάση
δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 131, πίν.
30, αρ. 565).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X.* Bonifay 2004, ομάδα
C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

26

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Προέλευση: Οδ. Ελ. Αεροπορίας, δυτ. του T 55,
βάθ. 2,25-3,12 μ.

Αρ. ευρ.: M 298

Ημερομηνία εύρεσης: 9-9-1981

Διαστ.: Σωζ. Μ.11,5 εκ., Π. 6,3 εκ., Υ. 2,9 εκ.

Διάμ. βάσης: 3 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,66 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,7 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10R 7/4 (pale red)

Σύσταση: μαλακός πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μαλακή

Τα ίχνη ανοικτού καστανού επιχρίσματος, 10R6/8 (light red), διακρίνονται αμυδρά λόγω της κακής κατάστασης διατήρησής του.

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες, αμυγδαλόσχημο λυχναρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται τετράποδο ζώο σε ανάπαυση, ίσως λαγός με μεγάλα αφτιά. Στο πλαίσιο διπλά τρίγωνα που εναλλάσσονται με κισσόφυλλα, σε αντιθετικές κατευθύνσεις, όλα πολύ φθαρμένα. Ο πηλός είναι εύθρυπτος και υπάρχουν ρωγμές στην επιφάνεια του λυχναριού. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη λαβή. Η συμπαγής λαβή είναι σπασμένη στην κορυφή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα. Πιθανόν να προέρχεται από φθαρμένη ή πολυχρησιμοποιημένη μήτρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55,383, εικ. 214, αρ. 10).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C3, τύπος 55.

Δημοσίευση: ΑΔ 36(1981), Β'2-Χρονικά, 267.

27

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2639
Προέλευση: Οικ. Κοκκίνου, οδ. Παπάγου (νυν
Παρασκευοπούλου)
Ημερομηνία εύρεσης: 20-12-1995

Διαστ.: Σωζ. Μ. 5,8 εκ., Σωζ. Π. 3,6 εκ., Σωζ. Υ. 2,6 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10R 7/6 (light red)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές
πινελιές, 10R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Θραύσμα αμυγδαλόσχημου
λυχναριού βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένου με μήτρα. Σώζεται τμήμα του
μεταλλίου και του πλαισίου. Στο μέταλλιο σώζεται
το κεφάλι ζώου (αντιλόπη ή ζαρκάδι), πάνω από
το οποίο προβάλλει κλαδί δέντρου. Στο πλαίσιο
εναλλαγή πεντάφυλλου με τετράφυλλου ρόδακα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

28

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2617
Προέλευση: Οδ. Αγγελίδη, Αγωγός
Ημερομηνία εύρεσης: 20-8-1985

Διαστ.: Σωζ. Μ.8,6 εκ., Π. 5,6 εκ., Υ. 2,3-3,0 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,84 εκ.

Πηλός: ανοικτός καστανός, 2,5R 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μυκτήρα. Στο μέταλλο εικονίζεται άλογο που καλπάζει προς τα δεξιά. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο, ομόκεντροι κύκλοι εναλλάσσονται με ρόμβους. Βάση δακτυλοειδής, που διακρίνεται αχνά, ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον αποκεκρουμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: Λουλουδιές Περίας (Μαρκή καλ. 2010,211, αρ. ΒΚ 4513/130, εικ. 2 ζ).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: ύστερος 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X.* Bonifay 2004 ομάδα C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

29

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 1070
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 6-6-1969

Διαστ.: Σωζ. Μ. 8,4 εκ., Π. 5,1 εκ., Υ. 2,2-4,9 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,8 εκ.
Διάμ. εσωτ. δακτυλίου: 1,3 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,68 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,24 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5R 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/6 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται τετράποδο ζώο προς τα δεξιά (αλεπούς). Άνω και κάτω από το σώμα του ζώου οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο διπλοί ομόκεντροι κύκλοι σε σειρά. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την συμπαγή λαβή, που σχηματίζει ολόγλυφο ισοσκελή σταυρό με ταινιωτά σκέλη που διχαλώνονται στην άκρη. Στο εσωτερικό της βάσης δύο ελαφρώς ανάγλυφοι ομόκεντροι κύκλοι. Ίχνη καύσης στον αποκεκρωμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante*
Χ.

Δημοσίευση: ΠΑΕ 1977,63, πίν. 42β. Έργον 1977,51, εκ. 31. Καθημερινή ζωή 2002,300, αρ.320 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2010,567, εκ. 43.

30	 <p>M 2595</p>	<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: M 2595 Προέλευση: Κατά τις εργασίες αποχωμάτωσης στο λουτρό, νότια του Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου, ανατολικά από το caldarium. Ημερομηνία εύρεσης: 23-9-2009</p> <p>Διαστ.: Σωζ. Μ.8,2 εκ., Π. 4,2 εκ., Πάχ. 0,8 εκ.</p> <p>Πηλός: ανοικτός καστανός, 2,5YR 6/6 (light red) Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επιχρισμα, 2,5YR 6/8 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Θραύσμα από επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται μόνον τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου. Στο μέταλλιο διακρίνεται κλαδί φοίνικα. Στο σωζόμενο τμήμα του πλαισίου εικονίζονται πέντε ομόκεντροι κυκλίσκοι με στιγμή που εξέχει στο κέντρο. Ίχνη καύσης στην οπή του μυκτήρα.</p> <p>Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.559).</p> <p>Ακριβή όμοια: Επανομή (Παζαράς 1998, 252, εικ. 18β).</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes II A. <i>Atlante X</i>.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
----	---	--

31

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 20
Προέλευση: Άγνωστη
Ημερομηνία εύρεσης: -

Διαστ.: Σωζ. Μ.10,02 εκ., Π. 6,1 εκ., Υ.2,9- 4,6 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,5 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,71 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: Σωζ. 1,5 εκ.

Πηλός: ερυθρός, 10 R 5/6 (red)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Φαιοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 10 R 3/4 (dusky red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μυκτήρα. Στο μέταλλιο εικονίζεται φοίνικας με δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του κορμού και κάτω από τα κλαδιά του. Στο επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται μεγάλοι ομόκεντροι κυκλίσκοι με μοτίβο πέντε κυκλίσκων, εκ των οποίων ο κεντρικός κύκλος είναι συμπαγής δίσκος, ενώ οι περιφερειακοί έχουν ανάγλυφη στιγμύ στο κέντρο. Η λαβή είναι κάθετη, ραμφοσχημη και συμπαγής. Ίχνη καύσης στην επιφάνεια, πιθανόν από ανασκαφικό στρώμα πυρκαγιάς. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με τη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1960,66, πίν. 46β. Έργον 1960,66, εικ. 79). Επανομή (Παζαράς 1994,251, εικ.16). Πάτρα (ΑΔ 30 [1975], Β'1-Χρονικά, 100, πίν. 54γ). Ρόδος (Katsioti 2017, 504, αρ. κατ. ΝΑ 11). Σάλων (Bubić 2010, 293, πίν. 13, αρ.114. Vučić 2009, 66, αρ.63). Β. Αφρική (Ennabli 1976,164, πίν.41, αρ. 771. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54,377, εικ.211, αρ. 52).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

M 1118

M 1118

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 1118
Προέλευση: Ανασκαφή του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος»(Χώρος Ζ)
Ημερομηνία εύρεσης: 7-1-1961

Διαστ.: Μ. 10,5 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 3,1-5,6 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,0 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,69 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: καστανορόδινος, 5YR 7/6 (reddish brown)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επιχρίσμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/8 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται φοίνικας με δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του κορμού και κάτω από τα κλαδιά του. Στο επίπεδο πλαίσιο από έξι ομόκεντροι κυκλίσκοι σε κάθε πλευρά. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη αποκεκρουμένη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: Επανομή (Παζαράς 1994, 251, εικ.16). Πάρνηθα (ΑΕ 1918, 16, εικ.9, αρ.4). Πάτρα(ΑΔ 29 [1973-1974], Β'2-Χρονικά, 358, πίν. 220γ). Κροατία (Vučić 2009, 64, αρ.58). Β. Αφρική(Ennabli 1976, 164, πίν.41, αρ. 771. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54, 377, εικ.211, αρ.52).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Δημοσίευση: ΠΑΕ 1960, 66, πίν. 46β. *Έργον* 1960, 66, εικ. 79.

33

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2608
Προέλευση: Αστικό κτίσμα, βόρ. του Τ 19
Ημερομηνία εύρεσης: 1-12-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 9,35 εκ., Π. 5,8 εκ., Υ. 2,5-4,6 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,2 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,6 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 8/4 (pink)
Σύσταση: πηλός με εγκλεισμάτα
Υφή: σκληρή
Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, ελλειπές στο μυκτήρα και τον πυθμένα, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται φοινίκας με δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του κορμού και κάτω από τα κλαδιά του. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται μικροί κύκλοι σε σειρά και ομόκεντροι κυκλίσκοι με βάθυνση ή έξεργο κομβίο. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραφόσχημη συμπαγή λαβή. Έντονα ίχνη καύσης στο σωζόμενο τμήμα του μυκτήρα.

Παράλληλα: Επανομή (Παζαράς 1994, 251, εικ. 16). Πάτρα (ΑΔ 29 [1973-1974], Β' 2-Χρονικά, 358, πίν. 220γ). Πάρνηθα (ΑΕ 1918, 16, εικ. 9, αρ. 4). Κροατία (Νυζιέ 2009, 64, αρ. 58). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 164, πίν. 41, αρ. 771. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54, 377, εικ. 211, αρ. 52).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδμοσίευτο

34

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2647
Προέλευση: Βασιλική Μαρτυρίου, ΤΜ-Β, στρ. 1^ο,
βάθ. 0,00-0,60 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 8-9-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,2 εκ., Π. 5,4 εκ., Ύ. 2,6-5,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,6 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,8 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ανοικτό ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους
με πλατιές πινελιές, 2,5R 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, ελλίπες στον μυκτήρα και τον πυθμένα, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται φοίνικας με δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του κορμού και κάτω από τα κλαδιά του. Στη βάση του κορμού κυκλικό αποτύπωμα πιθανόν για την οπή εξαέρωσης. Στο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι εναλλάσσονται με κυκλικούς που τριγυρίζουν έξεργο κομβίο. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση που διακρίνεται αχνά ενώνεται με νεύρωση με την ψηλή και επικλινή ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο σωζόμενο τμήμα του μυκτήρα και στη βάση του.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1960,66, πίν. 46β. Έργον 1960,66, εικ. 79). Επανομή (Παζαράς 1994,251, εικ.16). Πάτρα (ΑΔ 30 [1975], Β'1-Χρονικά,100, πίν. 54γ). Ρόδος (Katsioti 2017,504, αρ. κατ. ΝΑ 11). Σάλων (Bubić 2010,293, πίν. 13, αρ.114). Β. Αφρική (Ennabli 1976,164, πίν. 41, αρ. 77. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54,377, εικ. 211, αρ.52).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante* X. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

35

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2625

Προέλευση: Οικ. Δημ. Τοκαλή, οδ. Ελ.
Αεροπορίας

Ημερομηνία εύρεσης: 6-4-1988

Διαστ.: Μ.9,4 εκ., Π. 5,4 εκ., Υ. 2,4-3,4 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,08 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,4 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,2 εκ.

Πηλός: ανοικτός ροδοκάστανος, 2,5YR8/2
(pinkish white)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
απεικονίζεται αμπελόφυλλο από το οποίο
διακρίνονται μόνον οι νευρώσεις. Μεταξύ τους,
οι δύο οπές πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο,
τετράγωνα με παράλληλες γραμμές στο
εσωτερικό τους και ομφαλωτοί ρόδακες. Βάση
επίπεδη δακτυλοειδής ενώνεται με νευρώση με
την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 168, πίν.
43, αρ. 797-798. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος
54, 380, εκ. 211, αρ. 54).

Ακριβή όμοια:

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes II B. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2,
τύπος 54.

Αδημοσίευτο

36

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2615
Προέλευση: Οδ. 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου,
τομή Β, βάθ. 2,58 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 26-9-1983

Διαστ.: Μ. 9,5 εκ., Π.5,7 εκ., Υ. 2,2-2,8 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,8 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,6 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: Ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται μικρό τμήμα του μεταλλίου. Στο μέταλλιο εικονίζεται σχηματοποιημένο αμπελόφυλλο. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο εκατέρωθεν της κεντρικής νεύρωσης μικρά σφηνοειδή στοιχεία σε σειρά κατευθυνόμενα προς το μυκτήρα και συνεχόμενες στιγμές προς την άκρη. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 168, πιν. 43, αρ. 798).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Δημοσίευση: ΑΔ 38(1983), Β'1-Χρονικά, 223, πιν.93β.

M 633

M 633

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 633

Προέλευση: Παραδόθηκε από το μαθητή του Δημοτικού Σχολείου Νέας Αγχιάλου Σωτήριο Στυλ. Κόκκινο στις 8-11-1965. Βρέθηκε στις επιχωματώσεις του γηπέδου της Νέας Αγχιάλου, οι οποίες προέρχονταν από τις εκσκαφές του Οινοποιείου πλησίον του αρχαιολογικού χώρου των βασιλικών Α και Β.

Διαστ.: Μ. 11,7 εκ., Π. 6,5 εκ., Υ. 3-4,5 εκ.

Διάμ. βάσης: 2,83 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,47 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,37 εκ.

Πηλός: καστανός-πορτοκαλής, 5YR 7/4 (pink)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα της λαβής. Στο μέταλλιο γύρω από την οπή πλήρωσης εικονίζεται εξάφυλλος ρόδακας με ομόκεντρους κύκλους μεταξύ των πετάλων του. Μεταξύ του ρόδακα και της οπής καύσης κλαδί φοίνικα. Πλαίσιο διακοσμημένο με αντιθετικά διαγραμμισμένα τρίγωνα. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 234, πιν. 66, αρ. 1215).

Ακριβή όμοια: -

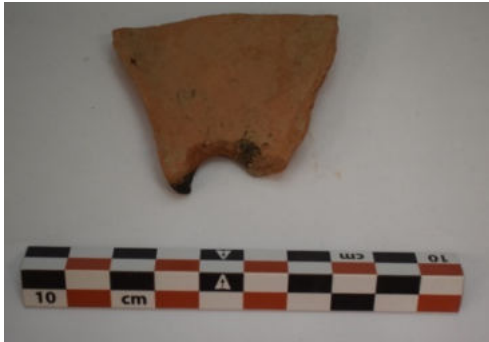
Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα D2, τύπος 65.

Δημοσίευση: ΠΑΕ 1965, 22, πιν. 22β.

38

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2624
Προέλευση: Λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», ΤΑ-87,
στρ. 2^ο
Ημερομηνία εύρεσης: 1-9-1987

Διαστ.: Σωζ. Μ. 4,2 εκ., Π. 5,4 εκ., Σωζ. Υ. 0,7 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 8/3 (pink)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές
πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Σώζεται μόνο τμήμα των πλαισίων και του
αύλακα. Στην αρχή του αύλακα κλαδί φοίνικα. Το
πλαίσιο διακοσμείται με αντιθετικά
διαγραμμισμένα τρίγωνα. Ίχνη καύσης.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 234, πιν. 66,
αρ. 1215).

Ακριβή όμοια:

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^ο αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα D2,
τύπος 65.

Αδημοσίευτο

Β.4. Λυχνάρια με γεωμετρικό διάκοσμο στο μέταλλο

<p>39</p>		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2648 Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Μ, Δα Ημερομηνία εύρεσης: 2-8-1982</p> <p>Διαστ.: Μ.9,3 εκ., Π. 5,2 εκ., Υ. 1,8-3,1 εκ. Διάμ. βάσης: 3,1 εκ. Διάμ. οπής πλήρ.: 0,6 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.</p> <p>Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown) Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα Υφή: σκληρή Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR6/6 (light red)</p> <p>Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται τετράγωνο εγγεγραμμένο σε ρόμβο – και τα δύο με διπλό περίγραμμα από ανάγλυφες γραμμές και ανάμεσά τους συνεχόμενες στιγμές. Στο πλαίσιο τριπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο στο κέντρο. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα. Φθαρμένη μήτρα.</p> <p>Παράλληλα: Κροατία (Vučić 2009, 71, αρ. 75. Bubić 2012, 153, πίν. 7, αρ.63). Β. Αφρική (Ennabli 1976, 230, πίν. 63, αρ. 1189. Herrmann, Van den Hoek 2003, 97, αρ. 111. Bonifay 2004, ομάδα C4, τύπος 56, 384, εικ. 215, αρ. 22).</p> <p>Ακριβή όμοια: -</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. <i>Atlante X</i>. Bonifay 2004, ομάδα C4, τύπος 56.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
-----------	--	---

40

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2620

Προέλευση: Οικ. Γαρυφαλογιάννη, οδ. 30^{ης}
Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου

Ημερομηνία εύρεσης: 20-7-1984

Διαστ.: Μ.8,84 εκ., Π. 6,8 εκ., Υ. 2,5 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,7 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,6 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: πορτοκαλέρυθρος, 2,5YR 6/8 (light red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 10R 5/8 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του δοχείου και η
λαβή. Στο μέταλλο ρόμβος με διπλό
περίγραμμα και συνεχόμενες στιγμές ανάμεσά
τους, καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή
πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο κλαδιά φοίνικα.
Βάση δακτυλοειδής. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 (2006), Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger
1981, τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α2. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

41

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2649
Προέλευση: Οικ. Κοκκίνου, οδ. Παπάγου (νυν
Παρασκευοπούλου)
Ημερομηνία εύρεσης: 20-12-1995

Διαστ.: Σωζ. Μ. 7,9 εκ., Σωζ. Π. 6,4 εκ., Υ. 2,3 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 8/3 (pink)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και
μεγάλο τμήμα του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα
του μεταλλίου άτεχνα σχεδιασμένος ρόμβος από
συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων
γραμμών. Στο κέντρο η αρχή της οπής πλήρωσης.
Στο πλαίσιο κλαδιά φοίνικα. Η σωζόμενη χαμηλή
δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981,
τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. Π.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

42

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2601
 Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, τομή Γ, βάθ. 2,45 μ.
 Ημερομηνία εύρεσης: 13-11-2003

Διαστ.: Σωζ. Μ. 5,1 εκ., Π. 6,5 εκ., Υ. 2,3 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και τμήμα του δοχείου. Στο μέταλλιο θα υπήρχε ρόμβος από συνεχόμενες στιγμές εντός διπλής γραμμής. Στο πλαίσιο κλαδί φοίνικα. Βάση ελλιπής δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972,41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929,104, εικ. 140β. ΑΔ 61 [2006], Β'1-Χρονικά,645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. Π.559). Αθήνα (Robinson 1959, πίν.46, αρ. Μ 380). Β. Αφρική (Peacock 1990,81, εικ. 14s και 78, εικ. 12r).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Bronceer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001-2004), Β'2-Χρονικά,634-635. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά,645, εικ. 8.

43

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2650
Προέλευση: Οδ. Ελ. Αεροπορίας, δυτ. του Τ55, βάθ.
2,25-3,12 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 9-9-1981

Διαστ.: Σωζ. Μ. 8,2 εκ., Π. 6,0 εκ., Σωζ. Υ. 2,5 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,65 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 10R 8/4 (pink)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ροδοκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές
πινελιές, 7,5R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές τμήμα του δίσκου και της
λαβής αμυγδαλόσχημου λυχναριού
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένου με
μήτρα. Στο μέταλλο άτεχνα αποδοσμένοι ρόμβος
από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ δύο ανάγλυφων
γραμμών, μια γωνία του οποίου καταλήγει στο
μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο
εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης συνεχόμενες
στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και μικρές λοξές
παράλληλες γραμμές, προς την άκρη.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981,
τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΙΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

M 2592

M 2592

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου

Αρ. ευρ.: M 2592

Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδών 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, τομή Γ, βάθ. 1,68 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 3-10-2003

Διαστ.: Μ. 10,6 εκ., Π. 6,1 εκ., Υ. 2,4 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,10 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: καστανός, 7YR 7/4 (pink)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Καστανό σκούρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ρόμβος, άτεχνα σχεδιασμένος, με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών, καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Το πλαίσιο διακοσμείται με κλαδί φοίνικα. Βάση δακτυλοειδής που διακρίνεται αγνά και ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.559). Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8ε).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα (Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. M 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001 -2004), Β'2-Χρονικά, 634-635. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8.

M 2583

M 2583

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2583
Προέλευση: Οικ. Μπολιού, συμβολή των οδ.
Σταυριδίδη και Εμμανουηλίδη, τομέας Β, εξωτ. του
τάφου 4
Ημερομηνία εύρεσης: 29-10-2002

Διαστ.: Σωζ. Μ.10,9 εκ., Π. 6,3 εκ., Υ. 2,4 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,64 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: πορτοκαλέρυθρος, 5YR 7/4 (pink)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ελλυπές τμήμα του δίσκου
αμυγδαλόσχημου λυχναριού βορειοαφρικανικού
τύπου, κατασκευασμένου με μήτρα. Στο μέταλλο
διπλός ρόμβος με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ δύο
ανάγλυφων γραμμών, καταλήγει στο μυκτήρα.
Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο
εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης συνεχόμενες
στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και μικρές λοξές
παράλληλες γραμμές, προς την άκρη.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ.
I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β. ΑΔ 61 [2006],
Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. M 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί και συγκολληθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001-2004), Β'2-Χρονικά,
635.

M 2584

M 2584

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2584
Προέλευση: Θέση Αλωνάκι (Νέα Αγχιάλος), οικ.
Αγγελούση, βάθ. 0,23 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 14-10-2005

Διαστ.: Μ.10,5 εκ., Π. 6,4 εκ., Υ. 2,2 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,4 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,65 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: πορτοκαλέρυθρος, 5YR 7/4 (pink)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Ροδαλό επίχρυσμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 10R 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ρόμβος
από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ δύο ανάγλυφων
γραμμών καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή
πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο εκατέρωθεν
κεντρικής νεύρωσης, στιγμές σε σειρά προς το
κέντρο και λοξές μικρές παράλληλες γραμμές
προς τα έξω. Βάση δακτυλοειδής, που διακρίνεται
αχνά, ενώνεται με νεύρωση με την ραμφοσχημη
συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1990,148,
πίν.100α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I,89,
τόμ. II, πίν. VI, αρ. Π.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972,41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929,104, εικ. 140β.ΑΔ 61 [2006],
Β'1-Χρονικά,645, εικ. 8ε). Αθήνα (Robinson
1959,119, πίν. 46, αρ. M 380).

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI.Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 60 (2005), Β'1-Χρονικά,530.

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2600
Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδ. 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, τομή Γ, βάθος 2,25 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 13-11-2003

Διαστ.: Σώζ. Μ.10,6 εκ., Π. 6,1 εκ., Υ. 2,4 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,10 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 5R 7/4 (pink)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: μέτρια
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται ο δίσκος του. Στο μετάλλιο ρόμβος, άτεχνα αποδοσμένος, με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ δύο ανάγλυφων γραμμών, καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και μικρές λοξές παράλληλες γραμμές, προς την άκρη. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β. ΑΔ 61 [2006], Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8ε).
Αθήνα (Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001-2004), Β'2-Χρονικά, 634-635. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8.

M 2593

M 2593

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου

Αρ. ευρ.: M 2593

Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδ.30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου, τομή Γ, ανατολικά του T1, βάθ. 2,05 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 6-11-2003

Διαστ.: Μ.10,2 εκ., Π. 5,6 εκ., Υ. 2,1 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,77 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,54 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Ερυθροκάστανο επιχρίσμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μετάλλιο ρόμβος με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ δύο ανάγλυφων γραμμών καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο ανάγλυφες στιγμές, εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης. Η δακτυλοειδής βάση που διακρίνεται αμυδρά ενώνεται με νεύρωση με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1990,148, πίν.100α. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά,645, εκ. 8ε).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972,41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929,104, εκ. 140β). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ.Π.559).Αθήνα (Robinson 1959,119, πίν.46, αρ. M 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59(2001-2004), Β'2-Χρονικά,634-635. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά,645, εκ. 8.

49

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M2627
Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Ν,
από περισυλλογή
Ημερομηνία εύρεσης: Μάρτιος 2001

Διαστ.: Μ. 9,4 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 1,9-3,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,6 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR6/8 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ρόμβος,
άτεχνα σχεδιασμένος, με συνεχόμενες στιγμές
μεταξύ δύο ανάγλυφων γραμμών, μια γωνία του
οποίου καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή
πλήρωσης. Στο πλαίσιο, εκατέρωθεν της κεντρικής
νεύρωσης, διακεκομμένη γραμμή προς το κέντρο
και συνεχόμενες στιγμές σε σειρά, προς την άκρη.
Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με
την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχίαλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981,
τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. Π.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχίαλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

50

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2633

Προέλευση: Οικ. Αναστασόπουλου, οδ.

Ευλογημένου, τομή Α, βάθ. 1,30 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 20-10-2008

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,06 εκ., Π. 5,4 εκ., Υ. 2,6-3,3 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,0 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,68 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 6/6 (light red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα, 2,5YR 5/8 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μυκτήρα. Στο μέταλλο άτεχνα σχεδιασμένος ρόμβος με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ των δύο ανάγλυφων γραμμών του περιγράμματος καταλήγει στον μυκτήρα. Στις εσωτερικές του γωνίες ένστιγμοι κύκλοι. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο εκατέρωθεν της κεντρικής νεύρωσης μικρές συνεχόμενες γραμμές που μοιάζουν σφηνοειδείς, κατευθυνόμενες προς τον μυκτήρα και στιγμές σε σειρά, προς την άκρη. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Φθαρμένη ή πολυχρησιμοποιημένη μήτρα. Ίχνη καύσης στην επιφάνειά του.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα (Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΙΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

51

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2651
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 29-6-1979

Διαστ.: Μ.9,7 εκ., Π.5,8 εκ., Υ. 2,1-3,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 5YR 7/4 (pink)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 10R 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
ρόμβος, άτεχνα σχεδιασμένος, με συνεχόμενες
στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών, μια γωνία
του οποίου καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο
οπή πλήρωσης. Στο πλαίσιο, εκατέρωθεν της
κεντρικής νεύρωσης διακεκομμένη γραμμή προς
το κέντρο και συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς
την άκρη. Βάση δακτυλοειδής που διακρίνεται
αχνά ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη
ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο
μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger
1981, τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

52

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2652
Προέλευση: Λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», ΤΑ/87,
στρ. 2^ο
Ημερομηνία εύρεσης: 1-9-1987

Διαστ.: Σωζ. Μ. 6,9 εκ., Π. 5,1 εκ., Υ. 0,6 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,68 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλειπές τμήμα δίσκου
αμυγδαλόσχημου λυχναριού βορειοαφρικανικού
τύπου, κατασκευασμένου με μήτρα. Στο μέταλλο
άτεχνα σχεδιασμένος ρόμβος από συνεχόμενες
στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών καταλήγει
στον μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο
πλαίσιο εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης
συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και
μικρές λοξές παράλληλες γραμμές, προς την
άκρη.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981,
τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τόπος): Bronner 1930, τόπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

53

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2653
Προέλευση: Βασιλική Μαρτυρίου, ΤΜ-Β, στρ. 2^ο,
βάθ. 0,70-1,00 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 20-9-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 7,8 εκ., Π. 5,4 εκ., Σωζ. Υ. 0,7 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,67 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του δίσκου. Στο μέταλλο άτεχνα σχεδιασμένος ρόμβος από συνεχόμενες στιγμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών, του οποίου μία γωνία καταλήγει στον αύλακα του μυκτήρα. Στο κέντρο οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο εκατέρωθεν κεντρικής νεύρωσης συνεχόμενες στιγμές σε σειρά προς το κέντρο και μικρές λοξές παράλληλες γραμμές, προς την άκρη. Η συμπαγή και ραμφόσχημη λαβή έκκεντρα τοποθετημένη. Ίχνη καύσης στον αύλακα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. Ι, 89, τόμ. ΙΙ, πίν. VI, αρ. ΙΙ.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν. 20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα (Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΙΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

54

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2603
Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-
Βδ, στρ. 1^ο, βάθ. 0,00-0,50 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 7-6-1978

Διαστ.: Μ. 9,6 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 2,1-3,5 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: καστανός-πορτοκαλής, 2,5YR 5/6 (red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Στο μέταλλο ρόμβος, άτεχνα
σχεδιασμένος, με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ
ανάγλυφων γραμμών, μια γωνία του οποίου
καταλήγει στο μυκτήρα. Στο κέντρο οπή
πλήρωσης. Στο πλαίσιο εκατέρωθεν της
κεντρικής νεύρωσης μικρές λοξές παράλληλες
γραμμές, προς το κέντρο, και συνεχόμενες
στιγμές σε σειρά, προς την άκρη. Βάση
δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΑΔ 61 [2006], Β'1-
Χρονικά, 645, εικ. 8ε). Δημητριάδα (Eiwanger
1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.559).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1972, 41, πίν.
20α. Σωτηρίου 1929, 104, εικ. 140β). Αθήνα
(Robinson 1959, 119, πίν. 46, αρ. Μ 380).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Β.5. Λυχνάρια με σταυρούς στο μέταλλο

55		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2629 Προέλευση: Λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα», Τ15 ανατ., βάθ. 1,18 μ. Ημερομηνία εύρεσης: 15-3-2004</p> <p>Διαστ.: Μ.12,7 εκ., Π. 7,5 εκ., Υ. 3,1-6,1 εκ. Διάμ. οπής πλήρ.: 1,1 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.</p> <p>Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 8/2 (pinkish white) Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/8 (red)</p> <p>Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο λατινικός σταυρός με πεπλατυσμένα άκρα κεραιών, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με φυλλοφόρους βλαστούς. Στο κέντρο του σταυρού διευρυμένη οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο διπλοί ομόκεντροι κύκλοι που περικλείουν σταυρό εναλλάσσονται με ρόδακες από μηνοειδή ανάγλυφα στοιχεία που περιβάλλουν κεντρικό κομβίο. Βάση δακτυλοειδής, που διακρίνεται αγνά, ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον αποκεκρωμένο μυχτήριο.</p> <p>Παράλληλα: Ακριβή όμοια:</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes II A. <i>Atlante X</i>.</p> <p>Αδημοσίευτο</p>
----	--	--

56

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2605
 Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-
 Βδ, στρ. 4^ο, βάθ. 1,05-1,20 μ.
 Ημερομηνία εύρεσης: 22-8-1978

Διαστ.: Μ.9,6 εκ., Π. 5,5 εκ., Υ. 2,1-3,2 εκ.
 Διάμ. βάσης: 3,2 εκ.
 Διάμ. οπής πλήρ.: 0,7 εκ.
 Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: ωχρός καστανός, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους, 2,5YR 5/8 (red)

Περιγραφή: Ακέρατο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο ανάγλυφος λατινικός σταυρός, του οποίου τα σκέλη διακοσμούνται με μαργαριτάρια στη σειρά. Στη διασταύρωση των κεραιών του σταυρού ανοίγεται οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο κλαδιά φοίνικα. Βάση επίπεδη δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Έντονα ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή 1998, 21, αρ. 1, εκ. 1-2).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004 ομάδα C3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

57

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 918
Προέλευση: Οδ. Χρ. Ευλογημένου
Ημερομηνία εύρεσης: 11-7-1974

Διαστ.: Μ. 12,7 εκ., Π. 6,5 εκ., Υ. 3-4,5 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,74 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,67 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,59 εκ.

Πηλός: καστανός-πορτοκαλής, 5YR 7/6 (reddish yellow)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/6 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες ακέρατο αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, με κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μετάλλιο ανάγλυφος λατινικός σταυρός, του οποίου τα σκέλη διακοσμούνται με ένστιγμους ομόκεντρους κύκλους. Στα διάχωρα μεταξύ των σκελών εστιγμένοι κυκλίσκοι. Στη διασταύρωση των κεραιών του σταυρού ανοίγεται οπή πλήρωσης. Πλαίσιο επίπεδο με μικρές παράλληλες γραμμές σε σειρά. Η χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο मुκτήρα.

Παράλληλα: Λουλουδιές Περείας (Μαρκή 1998, 21, αρ. 1, εκ. 1-2). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 88, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.544).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

M 2590

M 2590

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2590
Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στο χώρο του αεροδρομίου της Νέας Αγχιάλου, Αποθέτης1.
Ημερομηνία εύρεσης: 13-10-1999

Διαστ.: Σωζ. Μ. 11,1 εκ., Π. 6,6 εκ., Ύ. 3,1 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 7,5YR 7/6 (reddish yellow)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μαλακή

Καστανέρυθρο επίχρσιμα κατά τόπους, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Απουσιάζει τμήμα του μεταλλίου, το ένα πλαίσιο, ο μοχτήρας και το μεγαλύτερο μέρος του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται τρία σκέλη λατινικού σταυρού, που κοσμούνται με κυκλίσκους με στιγμές στο κέντρο. Στα διάχωρα ανάμεσα στις κεραιές ανάγλυφες σταυροφόρες ράβδοι (:). Η οπή πλήρωσης είναι στο κέντρο του σταυρού. Στο σωζόμενο πλαίσιο ομόκεντροι κύκλοι και κυκλίσκοι. Βάση ελλειψής δακτυλοειδής από ελαφρώς έξεργο κύκλο, άτεχνα κατασκευασμένο, η οποία ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. 76, αρ. II.544).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C5, τύπος 69.

Δημοσίευση: ΑΔ 55 [2000], Β'1-Χρονικά, 531.

59

M 2582

M 2582

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2582
Προέλευση: Περισυλλογή από το λιμενίσκο της Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 21-3-1994

Διαστ.: Μ.15,3 εκ., Π.8,7 εκ., Υ. 3,7-6,9 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,8 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.και εξαέρ.: 0,73 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 2,1 εκ.

Πηλός: ωχρός καστανός, 7,5YR 7/6 (reddish yellow)
Σύσταση: ηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 7,5YR 5/6 (strong brown)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο διάλιθος λατινικός σταυρός, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με ομόκεντρους κυκλικούς και έξεργες στιγμές. Στο κέντρο του σταυρού η οπή πλήρωσης. Η οπή εξαέρωσης βρίσκεται στην αρχή του αυλακα του μυκτήρα. Στο πλαίσιο κλαδιά φοίνικα. Βάση δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον αποκεκρουμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν. 40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν. 3α). Αλιβέρι (Ντάφη, Σκαρτσή 2012, 709, εκ. 2β). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. II, πίν. 74, αρ. II.510). Φίλυπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εκ. Λ 33). Δελφοί (Πετρίδης 2013, 77, εκ. 58). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972,245, πίν. 229α. Garnett 1975,199, αρ.30, πίν. 44). Άργος (BCH 80 [1956],200, εκ.17. Οικονομου 1988, 487, αρ. 42, εκ. 3. Koutoussaki 2008,364, πίν. LXII, εκ. 490, αρ. 644.1 και 359, πίν. LXI, εκ. 481, αρ. 633.10). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσούλη 2010,748, εκ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010,259, πίν. 4, αρ.32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995, 123, αρ. L 180, πίν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975, 199, πίν. 44, αρ. 30. Williams 1981, 83, αρ. 435, πίν. 20). Άργος (Bovon 1966,91, πίν.17, αρ.642. Αθανασούλης, Βασιλείου 2016,94, αρ. 97).

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί.
Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C5, τύπος 57.

Αδημοσίευτο

M 1069

M 1069

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 1069
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου. Παράδοση από τον Ν. Ζώτη στις 6-6-1969.

Διαστ.: Σωζ. Μ. 11,6εκ., Π. 7,3 εκ., Υ. 1,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,81 εκ.
Διάμ. οπής εξαέρωσης: 0,86 εκ.

Πηλός: ωχρόσκασιανός, 5YR 6/6 (reddish yellow)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Χρώμα: καστανό
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 5YR 5/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Άνω τμήμα αμυγδαλόσχημου λυχναριού βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένου με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα του μυκτήρα και το δοχείο. Στο μέταλλο λατινικός σταυρός, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με εστιγμένους κυκλίσκους και ανάγλυφες στιγμές. Στα άνω διάχωρα του σταυρού οι δύο οπές πλήρωσης. Στο κέντρο του η οπή εξαερισμού. Το πλαίσιο κοσμείται με κλαδί φοίνικα. Λαβή συμπαγής ραμφόσχημη.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν. 40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν. 3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I,89, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εικ. Λ 33). Θήβα (ΑΔ 3 [1917], 105, εικ. 76, αρ. 5). Αλιβέρι (Ντάφη, Σκαρτσή 2012,709, εικ. 2β). Δελφοί (Pétridis 1995,121, αρ. L 178, σχέδ. 38, πίν. 83). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972,245, πίν. 229α. Garnett 1975,199, πίν. 44, αρ. 30. Williams 1981,83, αρ.435, πίν. 20). Άργος (BCH 80 [1956], 200, εικ.17. Βονοπ 1966, 91, πίν. 17, αρ. 642. Οικονομου 1988,487, αρ. 42, εικ. 3. Koutoussaki 2008,358, αρ. 632.1, πίν. 61, εικ. 480[Θέρμες]. Αθανασούλης, Βασιλείου 2016,94, αρ. 97). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσούλη 2010,748, εικ. 7γ). Β. Αφρική (Ennabli 1976,165, αρ. 778).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,122, αρ. L 180, σχέδ. 38, πίν.84). Χαλκίδα (ΑΔ 28 [1973], Β'1-Χρονικά, 295, πίν. 255δ).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και αργότερα.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. Bonifay 2004, ομάδα C5, τύπος 57.

Αδημοσίευτο

61

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2623
Προέλευση: Οδ. 30^{ης} Ιουλίου (τείχος της πόλης)
Ημερομηνία εύρεσης: 12-5-1986

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,4 εκ., Σωζ. Π. 5,2 εκ., Υ.3,4 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 10R 6/8 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Καστανέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 10 R 5/8 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται το πλαίσιο,
μικρό τμήμα του μεταλλίου και της βάσης. Στο
σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται
τρεις ομόκεντροι κυκλίσκοι που κοσμούν την
οριζόντια κεραία και δύο από την κάθετη
κεραία σταυρού. Στο πλαίσιο κλαδί φοίνικα.
Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση
με τη λαβή. Εντός της βάσης ρόδακας από
κεντρικό κύκλο και ακτίνες που απολήγουν σε
κυκλίσκους με βάθυνση στο κέντρο. Ίχνη καύσης
στο σωζόμενο τμήμα του μκκτήρα.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ.
I, 103, τόμ. II, πίν. VI, αρ. II.510). Φίλιπποι
(Τριβυζαδάκη 2005, 216, εκ. Λ 33). Δελφοί
(Pétridis 1995, 122, αρ. L 180, σχέδ. 38,
πίν. 84). Κόρινθος (Garnett 1975, 199, πίν. 44,
αρ. 30. Williams 1981, 83, αρ. 436, πίν. 20).

Ακριβή όμοια: Άργος (Koutoussaki 2008, 364,
πίν. LXI, εκ. 481, αρ. 633.10 και εκ. 483, αρ.
637.12, εκ. 485-486, αρ. 637.19a και αρ. 637.19b,
359, πίν. LXII, εκ. 490, αρ. 644.1. Αθανασούλης,
Βασιλείου 2016, 76, εκ. 97).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2588

Προέλευση: Παραλιακό μέτωπο, οικ. κληρ.
Ιωάννου, οδ. Μαλτέζου, βόρ. του T12 (βάθος
0,50-0,60 μ.)

Ημερομηνία εύρεσης: 22-08-2006

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,9 εκ., Π. 6,6 εκ., Υ. 2,9 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 6/6 (light red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα
του μεταλλίου και του πλαισίου, ο μυκτήρας και
τμήμα του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του
μεταλλίου διακρίνονται δύο από τις κεραίες
λατινικού σταυρού, τα σκέλη του οποίου
κοσμούνται με τρεις κυκλίσκους στην κορυφή
και έναν κυκλίσκο στο εσωτερικό. Μικρές λοξές
παράλληλες γραμμές συμπληρώνουν το
περίγραμμα του σταυρού. Στο κέντρο του
σταυρού η οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο
κλαδί φοίνικα. Βάση ελλιπής δακτυλιοειδής με
επίθετο δίσκο (:), άτεχνα κατασκευασμένο,
ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη
αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν.
40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν. 3α.
ΑΔ 20(1965), Β'2-Χρονικά, πίν. 393β).

Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I,89, τόμ. II,
πίν. 74, αρ. II.514). Δελφοί (Pétridis 1995,687,
πίν.83, αρ. L 178). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972,245, πίν.
229α. Garnett 1975,199, πίν. 44, αρ. 30). Άργος
(BCH 80 [1956],200, εκ.17).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ61(2006), Β'1-Χρονικά,646-647.

63

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2610
Προέλευση: Αστικό κτίσμα, βόρ. του Τ19
Ημερομηνία εύρεσης: 1-12-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 6,01 εκ., Π. 6,4 εκ., Υ. 3,2 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5 YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επιχρίσμα κατά τόπους και πλατιές πινελιές, 10R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου, η λαβή και τμήμα του δοχείου. Στο μέταλλο θα υπήρχε λατινικός σταυρός. Σώζεται η κάθετη κεραία με κυκλίσκους που κοσμούν το άκρο της. Στο πλαίσιο σχηματισμένο κλαδί φοίνικα. Βάση ελλειψή δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956, 114, πιν. 40β. ΠΑΕ 1960, 66, πιν. 45α. ΠΑΕ 1964, 8, πιν. 3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. II, πιν. 74, αρ. II.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εικ. Λ 33). Αλιβέρι (Ντάφη, Σκαρτοή 2012, 709, εικ. 2β). Δελφοί (Πετρίδης 2013, 77, εικ. 58). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972, 245, πιν. 229α). Άργος (BCH 80 [1956], 200, εικ. 17. Οικονομίου 1988, 487, αρ. 42, εικ. 3. Koutoussaki 2008, 364, πιν. LXII, εικ. 490, αρ. 644.1 και 359, πιν. LXI, εικ. 481, αρ. 633.10). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσούλη 2010, 748, εικ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010, 259, πιν. 4, αρ. 32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995, 123, αρ. L 180, πιν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975, 199, πιν. 44, αρ. 30. Williams 1981, 83, αρ. 435, πιν. 20). Άργος (Bovon 1966, 91, πιν. 17, αρ. 642).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2609
Προέλευση: Αστικό κτίσμα, βόρεια του T19
Ημερομηνία εύρεσης: 1-12-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 6,9 εκ., Π. 6,6 εκ., Υ. 2,6-3,3 εκ.

Πηλός: ωχρός καστανός, 2,5YR 6 (reddish gray)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ωχροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR 5/2 (weak red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του
πλασιού, η λαβή και τμήμα του δοχείου. Στο
μετάλλιο θα υπήρχε λατινικός σταυρός.
Διακρίνονται οι κυκλίσκοι που κοσμούν το άκρο
της κάθετης κεραίας. Στο σωζόμενο πλαίσιο
σχηματοποιημένο κλαδί φοίνικα. Βάση ελλειψή
δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την
ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν.
40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν.
3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. II, πίν. 74,
αρ. II.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εκ.
Λ 33). Δελφοί (Πετρίδης 2013,77, εκ. 58). Αλιβέρι
(Ντάφη, Σκαρτσά 2012,709, εκ. 2β). Κόρινθος
(ΠΑΕ 1972,245, πίν. 229α). Άργος (BCH 80
[1956],200, εκ.17. Οικονομού 1988, 487, αρ. 42,
εκ. 3. Koutoussaki 2008,364, πίν. LXII, εκ. 490,
αρ. 644.1 και 359, πίν. LXI, εκ. 481, αρ.
633.10). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill,
Τσούλη 2010,748, εκ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010,259,
πίν. 4, αρ.32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,123, αρ.
L180, πίν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975,199, πίν. 44,
αρ. 30. Williams 1981,83, αρ. 435, πίν. 20). Άργος
(Bovon 1966,91, πίν. 17, αρ.642).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

65

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2611
Προέλευση: Αστικό κτίσμα, δυτ. του Τ15
Ημερομηνία εύρεσης: 8-12-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 8,5 εκ., Π. 7,4 εκ., Υ. 2,3-3,4 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,5 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και τμήμα του δοχείου. Στο μέταλλιο θα υπήρχε λατινικός σταυρός. Σώζεται η κάθετη κεραία με ομόκεντρους κυκλίσκους που κοσμούν το άκρο της. Στο πλαίσιο σχηματισμένο κλαδί φοίνικα. Βάση ελλειψής δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πιν. 40β. ΠΑΕ 1960,66, πιν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πιν. 3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. ΙΙ, πιν. 74, αρ. ΙΙ.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εικ. Λ 33). Αλιβέρι (Ντάφη, Σκαρτσή 2012,709, εικ. 2β). Δελφοί (Πετρίδης 2013,77, εικ. 58). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972,245, πιν. 229α). Άργος (ΒCH 80 [1956],200, εικ.17. Οικονομού 1988, 487, αρ. 42, εικ. 3. Koutoussaki 2008,364, πιν. LXII, εικ. 490, αρ. 644.1 και 359, πιν. LXI, εικ. 481, αρ. 633.10.). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσούλη 2010,748, εικ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010,259, πιν. 4, αρ.32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,123, αρ. L180, πιν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975,199, πιν. 44, αρ. 30. Williams 1981,83, αρ. 435, πιν. 20). Άργος (Bovon 1966,91, πιν.17, αρ.642).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

66

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2654
 Προέλευση: Οδ. Ελ. Αεροπορίας, δυτ. του Τ55,
 βάθ. 1,60-2,25 μ.
 Ημερομηνία εύρεσης: 8-9-1981

Διαστ.: Σωζ. Μ. 6,6 εκ., Π. 6,0 εκ., Υ. 3,3-3,8 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/6 (light red)
 Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
 Υφή: σκληρή
 Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
 πλατιές πινελιές, 2,5YR 7/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
 λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
 κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται το
 μεγαλύτερο τμήμα του μεταλλίου και του
 πλαισίου, ο μυκτήρας και τμήμα του δοχείου. Στο
 σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται
 κυκλίσκοι με έξεργο κεντρικό κομβίο από το άκρο
 της κάθετης κεραίας λατινικού σταυρού. Στο
 επίπεδο πλαίσιο σχηματισμένο κλαδί φοίνικα.
 Στο δοχείο διακρίνεται η νεύρωση που ενώνει τη
 βάση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν.
 40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν.
 3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. II, πίν. 74,
 αρ. II.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εικ.
 Λ 33). Δελφοί (Πετρίδης 2013,77, εικ. 58). Αλιβέρι
 (Ντάφη, Σκαρτσή 2012,709, εικ. 2β). Κόρινθος
 (ΠΑΕ 1972,245, πίν. 229α). Άργος (BCH 80
 [1956],200, εικ.17. Οικονομίου 1988, 487, αρ. 42,
 εικ. 3. Koutoussaki 2008,364, πίν. LXII, εικ. 490,
 αρ. 644.1 και 359, πίν. LXI, εικ. 481, αρ. 633.10).
 Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσούλη
 2010,748, εικ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010,259, πίν. 4,
 αρ.32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,123, αρ. L
 180, πίν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975,199, πίν. 44,
 αρ. 30. Williams 1981,83, αρ. 435, πίν. 20). Άργος
 (Bovon 1966,91, πίν.17, αρ.642).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
 Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

67

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2612
Προέλευση: Αστικό κτίσμα, νότ. του Τ15
Ημερομηνία εύρεσης: 11-12-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,9 εκ., Π. 7,2 εκ., Υ. 2,8 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πήλος με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ελλiptές επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα, σε κακή κατάσταση διατήρησης. Δεν σώζονται τμήμα του μυκτήρα, της συμπαγούς λαβής και τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται ομόκεντροι κυκλίσκοι που κοσμούν την οριζόντια και την κάθετη κεραία λατινικού σταυρού. Στο επίπεδο πλαίσιο κλαδί φοίνικα. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή. Ίχνη έντονης καθύσης στον αποκεκρουμένο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχίαλος (ΠΑΕ 1956,114, πίν. 40β. ΠΑΕ 1960,66, πίν. 45α. ΠΑΕ 1964,8, πίν. 3α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. II, πίν. 74, αρ. II.510). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 216, εκ. Α 33). Δελφοί (Πετρίδης 2013,77, εκ. 58). Αλιβέρι (Ντάφη, Σκαρτοή 2012,709, εκ. 2β). Κόρινθος (ΠΑΕ 1972,245, πίν. 229α). Άργος (ΒCH 80 [1956],200, εκ.17. Οικονομου 1988, 487, αρ. 42, εκ. 3. Koutoussaki 2008,364, πίν. LXII, εκ. 490, αρ. 644.1 και 359, πίν. LXI, εκ. 481, αρ. 633.10). Σπάρτη (Θέμος, Ζαββού, Pickersgill, Τσουύλη 2010,748, εκ. 7γ). Σάλων (Bubić 2010,259, πίν. 4, αρ.32).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,123, αρ. L 180, πίν. 38). Κόρινθος (Garnett 1975,199, πίν. 44, αρ. 30. Williams 1981,83, αρ.435, πίν. 20). Άργος (Bovon 1966,91, πίν. 17, αρ.642).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί και συγκολληθεί.
Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Bronceer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2616
Προέλευση: Οδ. 30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου,
Τ-Β

Ημερομηνία εύρεσης: 27-9-1983

Διαστ.: Μ.11 εκ., Π. 5,5 εκ., Υ. 2,9-4,9 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,3 εκ.

Διάμ. οπής πλήρ.: 0,8 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: καστανός, 2,5YR 6/6 (light red)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα
του μυκτήρα και του δοχείου. Στο μέταλλο
εικονίζεται ισοσκελής σταυρός τύπου Μάλτας,
τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με δυο
κυκλίσκους στην κορυφή και έναν κυκλίσκο στο
εσωτερικό του. Στο κέντρο του σταυρού η οπή
πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο μικρές λοξές
παράλληλες γραμμές, σαν ημίφυλλα φοινίκια.
Βάση ελλιπής δακτυλιοειδής ενώνεται με
νεύρωση με την ραμφόσχημη αποκεκρομένη
συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: Νεμέα (Miller 1988, 5, πίν. 8, αρ. L
216).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί. και συγκολληθεί

Χρονολόγηση: ύστερος 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΒ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

M 2598

M 2598

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αριθμός ευρήματος: M 2598
Προέλευση: Κατά τις εργασίες αποχωμάτωσης του αγωγού στο λουτρό νότια του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου, δυτικά από το caldarium
Ημερομηνία εύρεσης: 30-9-2009

Διαστ.: Σωζ. Μ. 8,4 εκ., Π. 5,2 εκ., Υ. 2,6 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,67 εκ.
Διάμ. βάσης: 3.2 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 5YR 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Λείπει ο μυκτήρας. Στο μέταλλο ισοσκελής σταυρός τύπου Μάλτας, το καθένα σκέλος του οποίου κοσμείται με τέσσερις ομόκεντρους κυκλίσκους. Στο κέντρο του σταυρού η οπή πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο μικρές παράλληλες γραμμές σε σειρά. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα. Αποκρούσεις στο σώμα και στη βάση.

Παράλληλα: Κόρινθος (Garnett 1975,199, αρ.30, πίν. 44).

Ακριβή όμοια: Νεμέα (Miller 1988,5, πίν. 8, αρ. L 216).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes II B. Atlante X.

Αδημοσίευτο

M 2587

M 2587

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2587

Προέλευση: Οικ. Αναστασόπουλου, οδ.

Ευλογημένου, τομή Α, βάθ. 1,30 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 20-10-2008

Διαστ.: Σωζ. Μ. 10,5 εκ., Π. 8,1 εκ., Υ. 3,4-5,2 εκ.

Διάμ. βάσης (εξωτερικός δακτύλιος): 4,5 εκ.

Διάμ. βάσης (εσωτερικός δακτύλιος): 1,9 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,67 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 6/8 (light red)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 10R 5/6 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου, του μυκτήρα και του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα εικονίζεται ισοσκελής σταυρός με πεπλατυσμένες κεραίες τύπου Μάλτας, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους με έξεργο κομβίο στα άκρα τους. Σώζονται δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν του άνω κάθετου σκέλους. Ίχνη καύσης στο μέταλλο, πιθανόν εξαιτίας της χρήσης του. Στο πλαίσιο τριπλοί ομόκεντροι εστιγμένοι κύκλοι σε σειρά και από τις δύο πλευρές, αλλά στην αριστερή δύο μικρότεροι ένστιγμοι κύκλοι τοποθετούνται στην αρχή και δύο ορθογώνια εκατέρωθεν ρόδακα βρίσκονται στην άκρη, προς τον αύλακα. Βάση δακτυλοειδής, με μικρότερο κύκλο στο κέντρο, ενώνεται με νεύρωση με τη ραμφόσχημη αποκεκρουμένη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I, 89, τόμ. II, πίν. 74, αρ. II.519). Δελφοί (Pétridis 1995, αρ. L147, σχέδ. 32, πίν. 70). Βάθεια Χαλκίδας (Ιωαννιδάκη 1983, 121, εκ. 24).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C5, τύπος 57.

Δημοσίευση: ΑΔ 63(2008), Β'1-Χρονικά, 724.

71

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2630
Προέλευση: Λεγόμενο «Κοσμικό κτίσμα», ΤΜ-Β,
Τ1-Τ2,0,60 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 16-3-2004

Διαστ.: Σωζ. Μ.12,2 εκ., Π. 5,07 εκ., Υ. 2,8 εκ.
Σωζ. διάμ. βάσης: 2,4 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/6 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, του πλαισίου και του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται τρία από τα σκέλη ισοσκελούς σταυρού με πεπλατυσμένα άκρα, τύπου Μάλτας, που κοσμούνται με ομόκεντρους κυκλίσκους που περικλείουν έξεργη στιγμή στο κέντρο και κοσμήματα με ένστιγμους κύκλους. Στην αρχή του αύλακα ανάγλυφος ισοσκελής σταυρός μικρότερων διαστάσεων που κοσμείται με κυκλίσκους και στιγμές στις κεραιές. Στο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι. Βάση δακτυλοειδής. Ίχνη καύσης στο σωζόμενο τμήμα του μυκτήρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Α δημοσίευτο

72

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2637
Προέλευση: Οδ. Χρηστάκη, μεταξύ των οδ. 30^{ης}
Ιουλίου και Πατρ. Βασιλείου, στο εξωτερικό τάφου
Ημερομηνία εύρεσης: 30-08-2019

Διαστ.: Μ. 13,4 εκ., Π. 8,08 εκ., Υ. 3,2-4,9 εκ.
Διάμ. βάσης: 4,02 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5 YR 7/4 (light reddish brown)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5 YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Δεν σώζεται τμήμα του μεταλλίου και της
βάσης. Στο μέταλλο ανάγλυφος ισοσκελής
σταυρός με πεπλατυσμένες κεραιές, τύπου
Μάλτας, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με
ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους με
ανάγλυφα κομβία στο κέντρο. Στη βάση της
κάθετης κεραιάς και μέσα στον αυλάκα
ανάγλυφος τετράφυλλος ρόδακας εντός κύκλου,
στο άνω τμήμα εγκιβωτισμένος σε κάμφο με
ανάγλυφες στιγμές. Το επίπεδο πλαίσιο κοσμείται
με χιαστί γραμμές που σχηματίζουν πλέγμα. Η
χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με
νεύρωση με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1963,51, πίν.
37α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. Ι, 89, τόμ.
ΙΙ, πίν. 74, αρ. Π.517). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη
2005, 217, εκ. Λ 35). Θήβα (ΑΔ 3 [1917], 103, εκ.
74γ). Βάθεια (Ιωαννιδάκη 1983, 121, εκ. 24). Άργος
(Οικονομου 1988, 491, αρ. 71, εκ. 4). Σύμη
Βιάννου (ΠΑΕ 1992, 215, πίν. 91α).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995, 690, πίν. 86,
αρ. L 185).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2,
τύπος 54.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 835
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου
Παράδοση από τον Κ. Τελκή το 1968.

Διαστ.: Σωζ. Μ. 9,1 εκ., Π. 7,5 εκ., Υ. 3-4 εκ.
Διάμ.σωζ.βάσης:4 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,59 εκ.
Διάμ. οπής εξαερισμού: 0,65 εκ.

Πηλός: κιτρινωπός,5YR 6/6 (reddish yellow)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Σκούρο καστανό επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές,5YR 5/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου με συμπαγή ραμφοσχημη λαβή, κατασκευασμένο με μήτρα. Ελλίπες στο μυκτήρα και στη βάση. Στο μέταλλιο ισοσκελής σταυρός τύπου Μάλτας με κεραιές πεπλατυσμένες στα άκρα, κοσμούμενος με πέντε ομόκεντρους εστιγμένους κυκλίσκους. Περιβάλλεται από κύκλο με λεπτές στιγμές σε σειρά εντός διπλής γραμμής. Στα διάχωρα πάνω από την οριζόντια κεραιά του σταυρού οι δύο οπές πλήρωσης. Στον αυλάκα η οπή εξαερισμού. Το επίπεδο πλαίσιο κοσμείται με χιαστί γραμμές που σχηματίζουν πλέγμα.

Παράλληλα: Νέα Αγχίαλος (ΠΑΕ 1963,51, πίν. 37α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I,89, τόμ. II, πίν. 74, αρ. II.517). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 217, εικ. Λ 35). Θήβα (ΑΔ 3 [1917],103, εικ. 74γ).Βάθεια (Ιωαννιδάκη 1983,121, εικ. 24). Άργος (Οικονομου 1988,491, αρ. 71, εικ. 4). Σύμη Βιάννου (ΠΑΕ 1992,215, πίν.91α).

Ακριβή όμοια: Δελφοί (Pétridis 1995,690, πίν.86, αρ. L 185).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

M 275

M 275

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 275
Προέλευση: Κατά τις εργασίες εκβάθυνσης του
λιμενίσκου της Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 28-6-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ.12,4 εκ., Π. 7,5 εκ., Υ. 3,2 εκ.
Διάμ. βάσης: 4,4 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,84 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,6 εκ.

Πηλός: κιτρινωπός, 10 YR 6/4 (reddish yellowish brown)

Σύσταση: πηλός καθαρός

Υφή: σκληρή

Καστανό επίχρυσμα κατά τόπους με πλατιές
πνευλιές, 7,5 YR 6/6 (reddish yellow)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Η λαβή έχει αποκρουστεί. Στο μέταλλο
ισοσκελής σταυρός με πεπλατυσμένες κεραιές
τύπου Μάλτας, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται
με ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους και
κουκκίδες. Στο κέντρο του σταυρού οπή
πλήρωσης εν μέρει σπασμένη ή διευρυμένη.
Γύρω από το περίγραμμα του σταυρού λοξές
μικρές παράλληλες γραμμές. Στον αύλακα διπλό
τρίγωνο με μικρούς κύκλους εκατέρωθεν. Στο
επίπεδο πλαίσιο εκατέρωθεν κεντρικής
νεύρωσης μικρές παράλληλες γραμμές προς το
κέντρο και μικροί κύκλοι σε σειρά με έξεργο
κεντρικό κομβίο, προς την άκρη. Η χαμηλή
δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με νεύρωση με
την λαβή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Bonifay 2004, ομάδα C4,
τύπος 56,385, εικ.22)

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C4,
τύπος 56.

Αδημοσίευτο

75

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2638
Προέλευση: Οδ. 30^{ης} Ιουλίου, μεταξύ των οδ.
Διαμαντοπούλου και Ελ. Αεροπορίας, τείχος της
πόλης, βάθ.1,70 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 29-01-2020

Διαστ.: Μ. 13,2 εκ., Π. 8,4 εκ., Υ. 2,4-5,9 εκ.
Διάμ. βάσης: 4,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,57-0,63 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,75 εκ.

Πηλός: ωχροκάστανος, 2,5YR 8/1 (white)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ωχροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και πλατιές
πινελιές, 2,5YR 5/1 (reddish gray)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο ακέρατο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
ανάγλυφος λατινικός σταυρός, του οποίου τα
σκέλη κοσμούνται με παράλληλες και κάθετες
γραμμές. Στην κορυφή των κεραιών
τοποθετούνται ανάγλυφες στιγμές. Εκατέρωθεν
του κάτω σκέλους οι δύο οπές πλήρωσης, ενώ στη
βάση της κάθετης κεραιάς η οπή εξαέρωσης. Στο
πλαίσιο σχηματισμένα κλαδιά φοίνικα. Η
χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση ενώνεται με
νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes II A. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

76

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2655
Προέλευση: Οδ. Αγγελίδη, Αγωγός
Ημερομηνία εύρεσης: 19-8-1996

Διαστ.: Σωζ. Μ. 5,3 εκ., Π. 5,4 εκ., Υ. 0,14 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5 YR 6/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
πλατιές πινελιές, 2,5 YR 5/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, η λαβή και μικρό τμήμα του δοχείου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου εικονίζεται το άνω κάθετο σκέλος ισοσκελούς σταυρού με πεπλατυσμένες κεραίες, με διάκοσμο από ανάγλυφες λοξές παράλληλες γραμμές. Στο επίπεδο πλαίσιο ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο στο κέντρο. Η λαβή είναι συμπαγής, κάθετη και ραμφόσχημη.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2597
Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδ.30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου
Ημερομηνία εύρεσης: 2006

Διαστ.: Σωζ. Μ.6,1 εκ., Π. 5,9 εκ., Υ. 0,2 εκ.

Πηλός: καστανός,2,5YR 5/3 (reddish brown)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Καστανό επίχρισμα,2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται μόνο τμήμα του μεταλλίου, των πλαισίων και του αύλακα. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου διακρίνονται δύο από τις κεραιές (μία ακέραιη και μία ελλιπής) ισοσκελούς σταυρού τύπου Μάλτας, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με ανάγλυφους κυκλίσκους και κουκκίδες. Ο σταυρός περικλείεται από διπλό κύκλο με συνεχόμενες ανάγλυφες στιγμές. Στο κέντρο του σταυρού η οπή πλήρωσης. Στην αρχή του αύλακος ανάγλυφος ισοσκελής σταυρός που διακοσμείται με κυκλίσκους και στιγμές στις κεραιές. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται ομφαλωτοί ρόδακες και τρίγωνα με στιγμές.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1963,51, πίν. 37α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. I,89, τόμ. II, πίν. 74, αρ. II.517). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 218, εκ. .Λ 39). Βάθεια (Ιωαννιδάκη 1983,121, εκ. 25). Δελφοί (Pétridis 1995,674, αρ. L 147, σχέδ.32, πίν.70.Pétridis 2007, 52, εκ. 7). Σύμη Βιάννου (ΠΑΕ 1992,215, πίν. 91α).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59(2001 -2004), Β'2-Χρονικά,634-635. ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά,645, εκ. 8.

78

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2634
 Προέλευση: Οικ. Αναστασόπουλου, οδ.
 Ευλογημένου, τομή Α.
 Ημερομηνία εύρεσης: 20-10-2008

Διαστ.: Σωζ. Μ. 8,5 εκ., Π. 5,0 εκ., Υ. 0,10 εκ.
 Διάμ. οπής πλήρ.: 0,71 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 6/6 (light red)
 Σύσταση: πηλός καθαρός
 Υφή: σκληρή
 Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους και
 πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου εικονίζεται ανάγλυφος ισοσκελής σταυρός με πεπλατυσμένες κεραίες, που ορίζονται από διπλό περίγραμμα με σειρά στιγμών. Τα σκέλη του σταυρού κοσμούνται με ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους με έξεργο κεντρικό κομβίο. Σώζεται η μια από τις δύο οπές πλήρωσης δίπλα στο άνω κάθετο σκέλος. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κεντρικό κομβίο και μοτίβο από συμπαγές κομβίο που περιβάλλεται από τέσσερις ένστιγμους κύκλους και δύο έξεργα κομβία. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: -
 Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
 Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αριθμός ευρήματος: M 2596
Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στη συμβολή των οδ.30^{ης} Ιουλίου και Αγ. Γεωργίου. Από περισυλλογή.
Ημερομηνία εύρεσης: 28-11-2007

Διαστ.: Σώζ. Μ.7,00 εκ., Π. 6,8 εκ., Υ. 1,2 εκ., Υ. λαβής 3,4 εκ.

Πηλός: πορτοκαλέρυθρος,2,5ΥR6/8 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές,10R 6/6 (light red)

Περιγραφή: Θραύσμα από επίμηκες αμυγδαλόσημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα από το πάνω μέρος του λυχναριού με τη ραμφόσημη και συμπαγή λαβή. Στο μετάλλιο εικονίζονται δύο σκέλη ανάγλυφου λατινικού σταυρού. Στην κορυφή των κεραιών τρεις ομόκεντροι κυκλίσκοι με στιγμή στο κέντρο. Η κάθετη κεραία κοσμεείται με κυκλίσκο που περιβάλλεται από στιγμές. Στο πλαίσιο κυκλίσκοι με κεντρικό έξεργο κομβίο σε δύο σειρές και σειρά στιγμών ανάμεσά τους.

Παράλληλα: Κόρινθος (Williams 1981,84, αρ.449, πίν. 20).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C5.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001 -2004), Β'2-Χρονικά,634-635.ΑΔ 61 (2006), Β'1-Χρονικά,645, εικ. 8.

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2656
Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-
Ξ, τομή Ξ/Α, στρ. 3^ο, βάθ. 0,00-1,50 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 1-10-1982

Διαστ.: Σωζ. Μ.8,9 εκ., Π. 6,3 εκ., Υ. 3,2 εκ.
Διάμ. σωζ. βάσης: 4,3 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,6 εκ.

Πηλός: ανοικτός καστανός, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα, 2,5YR 5/8 (red)

Περιγραφή: Θραύσμα από επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, του πλαισίου και του δοχείου, ενώ λείπουν η λαβή και ο μυκτήρας. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου σταυρός με πεπλατυσμένα άκρα, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους με ανάγλυφο κέντρο και μικρότερους ένστιγμους κύκλους, μονούς ή διπλούς, ανάμεσά τους. Στην αρχή του αύλακος διακρίνεται τμήμα ανάγλυφου ισοσκελούς σταυρού που κοσμείται με κυκλίσκους και στιγμές στις κεραίες. Στο πλαίσιο ρόδακας-άνθος με μικρό κύκλο που περιβάλλεται από έξι κυκλίσκους. Βάση κυκλική κοίλη. Ίχνη καύσης στη σωζόμενη αρχή του μυκτήρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

81

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2641
Προέλευση: Λουτρό νότια του Ι.Ν. Αγίου
Γεωργίου, δυτ. του caldarium
Ημερομηνία εύρεσης: 4-9-2009

Διαστ.: Σωζ. Μ.10,1 εκ., Π. 4,9 εκ., Υ. 3,1 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,6 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: μέτρια
Ερυθροκάστανο επίχρισμα, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Θραύσμα από επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται τμήμα του μεταλλίου, του πλαισίου και του δοχείου, ενώ λείπουν η λαβή και ο μυκτήρας. Στο σωζόμενο τμήμα του μεταλλίου σταυρός τύπου Μάλτας με πεπλατυσμένα άκρα, που φέρει τόσο στις κεραίες όσο και στο κάμπο ανάμεσα στα σκέλη του ανάγλυφους ομόκεντρους κυκλίσκους με κεντρικό κομβίο και μικρότερους ένστιγμους κύκλους, μονούς ή διπλούς σε ομάδες. Στην αρχή του αύλακος διακρίνεται τμήμα ανάγλυφου ισοσκελούς σταυρού που κοσμείται με κυκλίσκους και στιγμές στις κεραίες. Στο πλαίσιο παράλληλες γραμμές. Ίχνη καύσης στη σωζόμενη αρχή του μυκτήρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

<p>82</p>		<p>Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου Αρ. ευρ.: Μ 2528 Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου, κατά τις εργασίες διαμόρφωσης Ημερομηνία εύρεσης: 10-7-1979</p> <p>Διαστ.: Μ. 12,5 εκ., Π. 7,5 εκ., Υ.3-5,5 εκ. Διάμ. βάσης: 4,3 εκ. Διάμ. οπών πλήρ.: 0,66 εκ. Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.</p> <p>Πηλός: καστανός, 7,5YR 5/3 (brown) Σύσταση: πηλός καθαρός Υφή: σκληρή Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/4 (reddish brown)</p> <p>Περιγραφή: Ακέραιο επιμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται ανάγλυφο Χριστόγραμμα πάνω σε κουκουνάρα ή τσαμπί σταφύλι. Εκτερώθεν οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο τρεις σειρές κυκλικών με στιγμές στο κέντρο. Ίχνη καύσης στο μκκτήρα. Βάση δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Στο εσωτερικό της ένας έγγλυφος κύκλος.</p> <p>Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1973,62, πίν. 24γ. ΑΔ 55 (2000), Β'1-Χρονικά,371, πίν.37α). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ. Ι,89, τόμ. ΙΙ, πίν. 77, αρ. ΙΙ.550). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219, εκ. Λ 41). Αργος (Οικονομου 1988,492, αρ.82, εκ. 5). Σάμος (Ρουλου-Ραπαδimitriou 1986,608, αρ. 53, εκ. 51). Β. Αφρική (Ennabli 1976,184, πίν. 50, αρ. 905).</p> <p>Ακριβή όμοια: Θάσος (Abadie-Reynal, Sodini 1992, αρ. L70, pl. XIIg)</p> <p>Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.</p> <p>Χρονολόγηση: αρχές 6^{ου} αι.</p> <p>Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. <i>Atlante X</i>. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.</p> <p>Δημοσίευση: Ντίνα 1979,236, εκ.88β. <i>Καθημερινή ζωή</i> 2002,301, αρ.323 (Α. Ντίνα). Ντίνα 2006,74, εκ.25. Ντίνα 2010,567, εκ. 41.</p>
-----------	--	--

83

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2604
Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Βδ,
στρ. 3^ο
Ημερομηνία εύρεσης: 21-8-1978

Διαστ.: Μ.12,03 εκ., Π. 6,5 εκ., Υ.3,2-5,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,5 εκ.
Διάμ. οπής εξαέρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: καστανορόδινος, 2,5YR 5/6 (red)
Σύσταση: ηλός καθαρός
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR5/8 (red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται ανάγλυφο Χριστογράμμα, από διπλό πλαίσιο που περικλείει εσωτερικά συνεχόμενες στιγμές. Στη βάση του κουκουναρά ή τσαμπί σταφύλι που διακρίνεται αμυδρά εξαιτίας της διάτρησης της οπής εξαερισμού. Εκατέρωθεν του Χριστογράμματος οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο τρεις σειρές κυκλικών με στιγμές στο κέντρο. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Τυχή καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1973,62, πίν. 24γ. ΑΔ 34 [1979], Β'1-Χρονικά,236, πίν.88β.ΑΔ 55 [2000], Β'1-Χρονικά,371, πίν.37α. Καθημερινή ζωή 2002,300, αρ.323 [Α. Ντίνα]). Δημητριάδα (Eiwanger 1981, τόμ.Ι,89, τόμ. ΙΙ, πίν. 77, αρ. ΙΙ.550). Φίλιπποι (Τριβυζαδάκη 2005, 219, εικ. Λ 41). Κόρινθος (Σκαρμούτσου 2010,720, αρ. 17, σχέδ. 18, εικ. 9α, 10α). Αργος (Οικονομου 1988,492, αρ.82, εικ. 5). Β. Αφρική (Ennabli 1976,184, πίν. L, αρ. 905).

Ακριβή όμοια: Θάσος (Abadie-Reynal, Sodini 1992, αρ. L70, πίν. XII g).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^ο αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. Atlante X. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2548
Προέλευση: από το λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα»,
τομή 87-Τ, ΒΑ γωνία, βάθ. 1,00 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 7-12-1987

Διαστ.: Μ. 11,2 εκ., Π. 6,2 εκ., Υ.2,9-4,5 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,3 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,8 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
εικονίζεται ανάγλυφο Χριστόγραμμα από διπλό
πλαίσιο, που περικλείει συνεχόμενες στιγμές.
Εκατέρωθεν οι δύο οπές πλήρωσης. Στο επίπεδο
πλαίσιο κύκλοι που περιέχουν σταυρό με
τέσσερις κυκλίσκους στα διάχωρα των κεραίων
του. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση
με τη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Στο κέντρο
της βάσης δύο ελαφρώς ανάγλυφοι κύκλοι. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή
1998, 24, αρ. 2, εκ. 7-8).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante* X. Bonifay 2004, τύπος C3,
τύπος 55.

Δημοσίευση: Λαζαρίδης 1987α, 116, πίν. 88α.

85

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2632
Προέλευση: Οικ. Αναστασόπουλου, οδ.
Ευλογημένου, τομή Α
Ημερομηνία εύρεσης: 22-10-2008

Διαστ.: Μ.8,9 εκ., Π. 5,4 εκ., Υ. 2,3 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπής πλήρ.: 0,56 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/6 (light red)
Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Δεν σώζεται η λαβή. Στο μέταλλιο
εικονίζεται ανάγλυφο Χριστόγραμμα με σκέλη
που κοσμοούνται με συνεχόμενες στιγμές μεταξύ
ανάγλυφων γραμμών. Ανάμεσα στα σκέλη των
γραμμάτων οι δύο οπές πλήρωσης. Στο επίπεδο
πλαίσιο μικρές παράλληλες γραμμές με
κυκλίσκους προς τα έξω. Βάση δακτυλιοειδής
ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη
ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Έντονα ίχνη
καύσης στο μυστήρα και το πλαίσιο.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. - 7ος αι. (;)

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, τύπος C5,
τύπος 69.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2599

Τόπος εύρεσης: Κατά τις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης του λεγόμενου «κοσμικού κτίσματος»

Ημερομηνία εύρεσης: 24-5-2007

Διαστ.: Σωζ. Μ.8,4 εκ., Π. 5,2 εκ., Υ. 2,6 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,79 εκ.

Πηλός: καστανός, 5YR 6/6 (reddish yellow)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Άνω τμήμα αμυγδαλόσχημου λυχναριού βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένου με μήτρα. Δεν σώζεται ο μυκτήρας και το δοχείο. Στο μέταλλο εικονίζεται ανάγλυφο Χριστόγραμμα πάνω από κάρναρο με περιγράμματα που σχηματίζονται από μικρές παράλληλες γραμμές μεταξύ ανάγλυφων γραμμών. Κλαδιά με φύλλα εκατέρωθεν της βάσης του σταυρού μοιάζουν να προβάλλουν από το χείλος του αγγείου. Ένστιγμοι κυκλίσκοι γεμίζουν το χώρο στον πυθμένα και στη βάση του κάρναρου, καθώς κι εκατέρωθεν του. Από τη μια και την άλλη πλευρά του μονογράμματος οι δύο οπές πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο και ρόδακες από μνηοειδή ανάγλυφα στοιχεία που περιβάλλουν κεντρικό κομβίο. Λαβή συμπαγής ραμφόσχημη.

Παράλληλα: Νέα Αγχιάλος (ΠΑΕ 1987,117, πίν. 88α). Κόρινθος (Broneer 1930, 286, αρ. 1465, πίν.21). Άργος (Οικονομίου 1988,489, αρ. 59, εικ. 3. Koutoussaki 2008,373, αρ.666.6a και 666.6b, πίν. LXV, εικ. 511-512 [Θέρμες]. Βονοφ 1966,90, πίν.16, αρ.630).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: μέσα 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδαC3, τύπος 55.

Αδημοσίευτο

87

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2658
 Προέλευση: Βασιλική Γ Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-
 Ξ, τομή Ξ/Δ, στρ. 5^ο, βάθ. 0,00-1,77 μ.
 Ημερομηνία εύρεσης: 10-8-1982

Διαστ.: Σωζ. Μ.10,9 εκ., Π. 7,6 εκ., Υ. 3,3-5,3 εκ.
 Διάμ. βάσης: 4,2 εκ. (εσωτ. δακτύλιος 1,0 εκ.)
 Διάμ. οπής πλήρ.: 0,66 εκ.

Πηλός: ρόδινος κιτρινωπός, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με πήλα. Δεν σώζεται τμήμα του μυκτήρα. Στο μέταλλο εικονίζεται μονογραμμιατικός σταυρός, τα σκέλη του οποίου κοσμούνται με σειρά μαργαριταριών μεταξύ ανάγλυφων γραμμών. Στα διάχωρα πάνω από την οριζόντια κεραία του σταυρού οι δύο οπές πλήρωσης. Στα κάτω διάχωρα ομόκεντροι κυκλίσκοι με έξεργο κεντρικό κομβίο. Στο επίπεδο πλαίσιο τετραπλοί ομόκεντροι κύκλοι με έξεργο κομβίο εναλλάσσονται με τετράφυλλους ρόδακες. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Στο κέντρο της βάσης ανάγλυφος κύκλος. Η συμπαγής λαβή είναι σπασμένη στην κορυφή. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 200, πιν. LIV, αρ. 1004).

Ακριβή όμοια: -

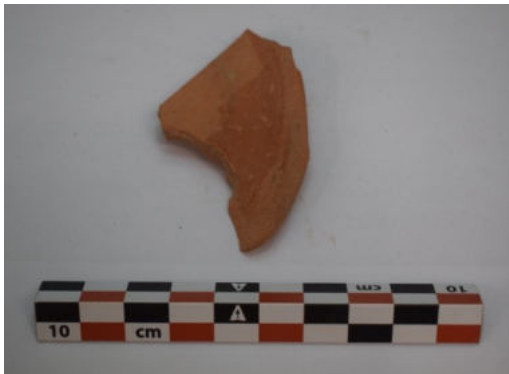
Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^ο αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes II B. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54.

Αδημοσίευτο

88

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2606
Προέλευση: Βασιλική Μαρτυρίου, ΤΜ-Η, ανατ.
του Τ38, στρ. 1^ο, βάθ. 0,00-0,60 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 31-8-1979

Διαστ.: Σωζ. Μ. 5,6 εκ., Π. 3,5 εκ., Υ. 0,07 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/6 (light red)
Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Θραύσμα από επίμηκες
αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού
τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζεται μόνον
τμήμα του μεταλλίου και του πλαισίου. Στο
μετάλλιο διακρίνεται σκέλος λατινικού σταυρού,
που κοσμεύεται με παράλληλες γραμμές μεταξύ
ανάγλυφων γραμμών. Στο πλαίσιο ομόκεντροι
κυκλίσκοι με έξεργο κεντρικό κομβίο σε σειρά.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes Π Α. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

M 21

M 21

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 21
Προέλευση: Άγνωστη

Διαστ.: Σωζ. Μ.9,6 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 2,7-4,2 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,4 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,54 εκ.
Διάμ. οπής εξαέρωσης: 0,65 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: σωζ, 1,1 εκ.

Πηλός: ανοιχτόςκαστανός,5YR 7/8 (reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Ερυθροκαστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές,2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα του μυκτήρα και τμήμα της συμπαγούς ραμφόσχημης λαβής. Στο μετάλλιο εικονίζεται μονογραμματικός σταυρός από σειρά μαργαριταριών μεταξύ ανάγλυφων γραμμών. Οι δύο οπές πλήρωσης εκατέρωθεν της κάθετης κεραίας. Πάνω από το άνω αριστερό σκέλος του σταυρού υπάρχει πτηνό (περιστέρι;) προς τα δεξιά. Στη βάση του σταυρού η οπή εξαερισμού. Στο πλαίσιο ομόκεντροι κύκλοι εναλλάσσονται με μοτίβο τεσσάρων κυκλικών γύρω από έξεργο κομβίο στο κέντρο. Βάση επίπεδη δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Φθαρμένη μήτρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976,199, πιν. LIII, αρ. 992 και 201, LIV, αρ. 1006)

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: έχει συντηρηθεί, αλλά υπάρχουν εμφανή ίχνη ιζημάτων κατά τόπους.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΒ. *Atlante X*. Bonifay 2004, τύπος C5, τύπος 57.

Αδημοσίευτο

90

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2658
Προέλευση: Βασιλική Γ, Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Κ,
τομή Κ/Δ
Ημερομηνία εύρεσης: 15-6-1982

Διαστ.: Σωζ. Μ.7,2 εκ., Π. 5,5 εκ., Υ. 2,3 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,62 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές
πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Άνω τμήμα αμυγδαλόσχημου
λυχνariού βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα
του μυκτήρα και το μεγαλύτερο τμήμα του δοχείου.
Λαβή συμπαγής ραμφόσχημη. Στο μέταλλο
μονογραμματικός λατινικός σταυρός, τα σκέλη του
οποίου κοσμούνται με κυκλίσκους σε σειρά. Η
καμπύλη του Ρο εκφύεται ως ανάγλυφη γραμμή
από την κορυφή του σταυρού. Στο άνω δεξιά και το
κάτω αριστερό διάχωρο του σταυρού οι δύο οπές
πλήρωσης. Στο επίπεδο πλαίσιο σχηματισμένα
κλαδιά φοίνικα.

Παράλληλα: Λουλουδιές Πιερίας (Μαρκή 1998, 21,
αρ.1, εικ.1-2).

Ακριβή όμοια:-

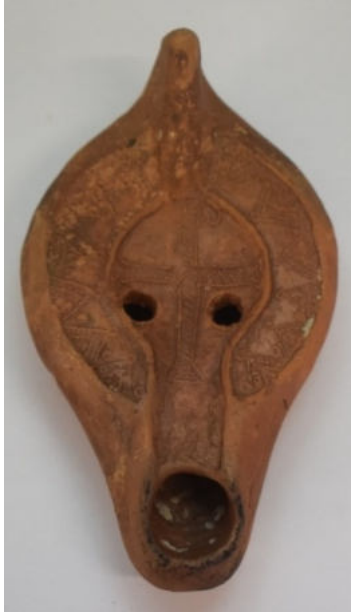
Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι. και εξής.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, τύπος C5, τύπος
69.

Αδημοσίευτο

91

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 2602
 Προέλευση: Βασιλική Γ, Αρχιερέως Πέτρου, ΤΜ-Ν, στρ. 2^ο, βάθ. 0,60-1,00 μ.
 Ημερομηνία εύρεσης: 3-6-1978

Διαστ.: Μ.10,7 εκ., Π. 6,1 εκ., Υ. 2,5-3,8 εκ.
 Διάμ. βάσης: 3,4 εκ.
 Διάμ. οπών πλήρ.: 0,6 εκ.
 Διάμ. οπής καύσης: 1,5 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)
 Σύσταση: πηλός σκληρός με εγκλεισμάτα
 Υφή: σκληρή
 Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/6 (red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μετάλλιο ανάγλυφος μονογραμματικός λατινικός σταυρός, του οποίου οι κεραιές διακοσμούνται με λοξές παράλληλες γραμμές. Εκατέρωθεν του κάτω σκέλους οι δύο οπές πλήρωσης. Το επίπεδο πλαίσιο κοσμεύεται με στικτά εναλλάγηλα τρίγωνα με την κορυφή προς το κέντρο και με κυκλίσκους στην κορυφή και ανάμεσά τους. Βάση δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 201, πιν. L, αρ. 905).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: ύστερος 6^{ος} αι. - 7ος αι. (;)

Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante* X. Bonifay 2004, τύπος C5, τύπος 69.

Αδημοσίευτο

92

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2640
Προέλευση: Βασιλική Β επισκόπου Ελπιδίου
(δυτ.), Τ13, βάθ. 1,36 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 18-3-2004

Διαστ.: Μ. 11,8 εκ., Π. 7,1 εκ., Υ. 2,4-3,3 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,8 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,6 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/4 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/4 (reddish brown)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται ανάγλυφος μονογραμματικός σταυρός με πεπλατυσμένα άκρα μεταξύ των δύο οπών πλήρωσης. Τόσο τα σκέλη του σταυρού όσο και η καμπύλη του γράμματος ρο κοσμούνται με ανάγλυφα μοτίβα που μιμούνται διάλιθο διάκοσμο. Στο κάτω σκέλος του σταυρού εικονίζεται μικρός ανάγλυφος σταυρός τύπου Μάλτας πάνω από άμπελο. Στο επίπεδο πλαίσιο στικτά λάμδα σε σειρά. Βάση δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Υπολείμματα επίχρισματος στην επιφάνεια και ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Β. Αφρική (Ennabli 1976, 193, πίν. 52, αρ. 958. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54, 381, εκ. 213, αρ. 75. Bussière, Lindros Wohl 2017, 357, εκ. 496).

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: 6ος αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C2, τύπος 54).

Αδημοσίευτο

M 2589

M 2589

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: M 2589
 Προέλευση: Παραλιακό μέτωπο Νέας Αγχιάλου,
 οικ. Μπίνα, οδ. Μαλτέζου, περισυλλογή από τις
 επιχωματώσεις
 Ημερομηνία εύρεσης: 21-07-2009

Διαστ.: Μ.10,9 εκ., Π. 6,9 εκ., Υ. 2,5 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,8 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: ρόδινος, 5YR 7/4 (pink)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: μέτρια

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
 πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
 λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
 κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο
 εικονίζεται μονογραμμικός λατινικός σταυρός
 με διπλό ανάγλυφο περιγράμμα. Στη συμβολή
 των κεραιών ανάγλυφος κύκλος με διακάριο στο
 κέντρο. Στα διάχωρα πάνω από την οριζόντια
 κεραιά εκφύονται δίφυλλα, ενώ εκατέρωθεν του
 κάτω σκέλους οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο
 εναλλάσσονται τριπλοί ομόκεντροι κύκλοι με
 διπλούς ρόμβους με στιγμές, ενώ κισσόφυλλα
 καταλαμβάνουν τις άκρες προς τον αύλακα.
 Απουσιάζει μικρό τμήμα της λαβής. Βάση
 δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη
 ραμφόσχημη συμπαγή λαβή.

Παράλληλα: Κόρινθος (Σκαρμούτσου 2010, 719,
 αρ. 13, σχέδ. 14, εκ. 7γ, 8γ). Β. Αφρική (Bonifay
 ομάδα C5, τύπος 69, 412, εκ. 230, αρ. 3).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος, βασιλική Γ,
 Αρχιερέως Πέτρου (ΠΑΕ 1990, 148, πίν. 100α).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
 Hayes ΠΒ. *Atlante X*. Bonifay ομάδα C5, τύπος 69.

Δημοσίευση: ΑΔ 60(2005), Β'1-Χρονικά, 527-528.
 ΑΔ61(2006), Β'1-Χρονικά, 646-647.

94

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2659
Προέλευση: Λιμενίσκος Νέας Αγχιάλου
Ημερομηνία εύρεσης: 30-6-1979

Διαστ.: Μ. 9,02 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 2,8-3,4 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,3 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πήλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/2 (weak red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο μέταλλο εικονίζεται μονογραμμικός σταυρός με ανάγλυφο περίγραμμα. Από την κορυφή του εκφύεται η καμπύλη του γράμματος ρο, ενώ στη συμβολή των κεραιών ανάγλυφος κύκλος. Στα διάχωρα πάνω από την οριζόντια κεραία κισσόφυλλα και εκατέρωθεν του κάτω σκέλους οι δύο οπές πλήρωσης. Στο πλαίσιο εναλλάσσονται τριπλοί ομόκεντροι κύκλοι με ρόμβους από διπλό περίγραμμα που περικλείει στιγμές σε σειρά, ενώ κισσόφυλλα καταλαμβάνουν τις άκρες προς τον μυκτήρα. Βάση δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την κάθετη ραμφοσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: Κόρινθος (Σκαρμούτσου 2010, 719, αρ. 13, σχέδ. 14, εκ. 7γ, 8γ).

Ακριβή όμοια: Νέα Αγχιάλος, βασιλική Γ, Αρχιερέως Πέτρου (ΠΑΕ 1990, 148, πίν. 100α).

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI. Hayes ΠΒ. *Atlante X*. Bonifay 2004, ομάδα C5, τύπος 69.

Αδημοσίευτο

95

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2628
Προέλευση: Ανασκαφική έρευνα στην οδό 30^{ης}
Ιουλίου (μεταξύ Ελ. Αεροπορίας και Αγ.
Γεωργίου), τομή Γ, βάθ. 2,20 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 10-10-2003

Διαστ.: Μ. 9,1 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 2,4-3,4 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,2 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,2 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 6/4 (light
reddish brown)
Σύσταση: πήλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/6 (light red)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες
αμυγδαλόσχημο λυχνάρι βορειοαφρικανικού
τύπου, κατασκευασμένο με μήτρα. Στο
μετάλλιο εικονίζεται μονογραμματικός
λατινικός σταυρός με ανάγλυφο περίγραμμα.
Στο άνω δεξιά και στο κάτω αριστερά διάχωρο
του σταυρού οι δύο οπές πλήρωσης. Στο
επίπεδο πλαίσιο εναλλάσσονται ελικωτά
φύλλα με σπείρες και κισσόφυλλα. Βάση
δακτυλοειδής ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Εντός της
ανάγλυφης βάσης κύκλος και δύο γραμμές που
σηματίζουν το γράμμα λάμδα. Μικρή οπή
στο κάτω μέρος του δοχείου. Ίχνη καύσης στο
μυκτήρα.

Παράλληλα: Κόρινθος (Σκαρμούτσου
2010, 719, αρ. 13, σχέδ. 14, εικ. 7γ, 8γ).

Ακριβή όμοια:

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΒ. *Atlante* X. Bonifay 2004, ομάδα
C5, τύπος 69.

Αδημοσίευτο

Γ. Λυχνάρια αδιάγνωστα

96

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2626
Προέλευση: Οικ. Τοκαλή, οδ. Ελ. Αεροπορίας,
βάθ. 1,20-1,35 μ.
Ημερομηνία εύρεσης: 6-4-1988

Διαστ.: Μ.10,4 εκ., Π. 5,7 εκ., Υ. 2,4-3,1 εκ.
Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.
Διάμ. οπών πλήρ.: 0,5 εκ.
Διάμ. οπής καύσης: 1,4 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 4/1 (dark reddish gray)

Περιγραφή: Ακέραιο επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Έχει απολεπιστεί
τμήμα του μεταλλίου και καθιστά αδύνατη την
αναγνώριση της παράστασης που το κοσμούσε.
Διακρίνονται ωστόσο οι δύο οπές πλήρωσης. Στο
επίπεδο πλαίσιο λόγω της φθοράς δεν είναι
δυνατό να αναγνωριστούν τα μοτίβα. Βάση
δακτυλοειδής που διακρίνεται αγνά ενώνεται
με νεύρωση με την κάθετη ραμφόσχημη
συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: Μ 2636

Προέλευση: Οδ. Ελ. Αεροπορίας(μεταξύ 30^{ης}
Ιουλίου και Αγγελίδη), βάθ. 1,00 μ.

Ημερομηνία εύρεσης: 24-3-2009

Διαστ.: Μ. 9,3 εκ., Π. 5,9 εκ., Υ. 2,5 εκ.

Διάμ. βάσης: 3,1 εκ.

Διάμ. οπών πλήρ.: 0,7 εκ.

Διάμ. οπής καύσης: 1,1 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 2,5YR 7/3 (light reddish brown)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 5/3 (reddish brown)

Περιγραφή: Επίμηκες αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
μήτρα. Δεν σώζονται τμήμα της άνω επιφάνειας
και η λαβή. Έχει απολεπιστεί τμήμα του
μεταλλίου και καθιστά αδύνατη την
αναγνώριση της παράστασης που το κοσμούσε.
Διακρίνονται ωστόσο οι δύο οπές πλήρωσης. Στο
επίπεδο πλαίσιο λόγω της φθοράς δεν είναι
δυνατό να αναγνωριστούν τα μοτίβα. Βάση
δακτυλοειδής που ενώνεται με νεύρωση με την
κάθετη ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα.

Παράλληλα:

Ακριβή όμοια:

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος
XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Α δημοσίευτο

M 2586

M 2586

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
Αρ. ευρ.: M 2586
Προέλευση: Παραλιακό μέτωπο Νέας Αγχιάλου,
οικ. Τσάμη, οδ. Μαλτέζου, T17
Ημερομηνία εύρεσης: 13-7-2007

Διαστ.: Σώζ. Μ.11,2 εκ., Π. 6,7 εκ., Υ. 2,7 εκ.
Διάμ. βάσης: 3,5 εκ.

Πηλός: καστανέρυθρος, 2,5YR 6/6 (light red)
Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα
Υφή: σκληρή
Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
πλατιές πινελιές, 2,5YR 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές επίμηκες αμυγδαλόσχημο
λυχνάρι βορειοαφρικανικού τύπου,
κατασκευασμένο με μήτρα. Έχει απολεπιστεί
τμήμα του μεταλλίου και καθιστά αδύνατη την
αναγνώριση της παράστασης που το κοσμούσε.
Διακρίνονται ωστόσο οι δύο οπές πλήρωσης. Δεν
σώζεται ο αύλακας του μυκτήρα. Στο πλαίσιο
εναλλάσσονται εναλλάγηλα τρίγωνα και
ομόκεντροι κύκλοι με στιγμή στο κέντρο. Ίχνη
καύσης στο μυκτήρα. Βάση ελλιπής
δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την
ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Προέρχεται από
φθαρμένη μήτρα.

Παράλληλα: -
Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Πραγματοποιήθηκε συντήρηση και
συγκόλληση θραυσμάτων. Απουσιάζουν
τμήματα του μεταλλίου και της βάσης.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

Βιβλιογραφία(τύπος): Broneer 1930, τύπος XXXI.
Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Δημοσίευση: ΑΔ 56-59 (2001-2004), Β'2-
Χρονικά, 638-639. ΑΔ 61(2006), Β'1-*Χρονικά*, 643-
634.

99

Θέση: Αρχαιολογικός χώρος Νέας Αγχιάλου
 Αρ. ευρ.: Μ 213
 Προέλευση: από το λεγόμενο «κοσμικό κτίσμα»,
 ΤΑ/87, στρ. 2^ο
 Ημερομηνία εύρεσης: 9-9-1987

Διαστ.: Σώζ. Μ. 10,09 εκ., Π. 4,3 εκ., Υ. 2,4-3,2 εκ.
 Διάμ. βάσης: 2,9 εκ.

Πηλός: ροδοκάστανος, 10 R 8/4 (pink)

Σύσταση: πηλός με εγκλείσματα

Υφή: σκληρή

Ερυθροκάστανο επίχρισμα κατά τόπους με
 πλατιές πινελιές, 10 R 6/8 (light red)

Περιγραφή: Ελλιπές αμυγδαλόσχημο λυχνάρι
 βορειοαφρικανικού τύπου, κατασκευασμένο με
 μήτρα. Σώζεται το πλαίσιο, η λαβή και τμήμα
 του δοχείου. Στο πλαίσιο εκατέρωθεν της
 κεντρικής νεύρωσης μικρές λοξές παράλληλες
 γραμμές προς το κέντρο και συνεχόμενες στιγμές
 σε σειρά προς την άκρη. Βάση ελλειψής
 δακτυλιοειδής ενώνεται με νεύρωση με την
 ραμφόσχημη συμπαγή λαβή. Ίχνη καύσης στο
 मुक्तήρα.

Παράλληλα: -

Ακριβή όμοια: -

Συντήρηση: Έχει συντηρηθεί.

Χρονολόγηση: β' μισό 6^{ου} αι.

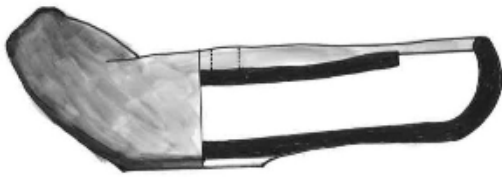
Βιβλιογραφία (τύπος): Broneer 1930, τύπος
 XXXI. Hayes ΠΑ. *Atlante X*.

Αδημοσίευτο

Παράρτημα 2°:

Σχέδια

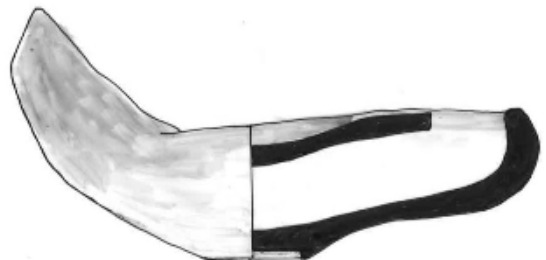
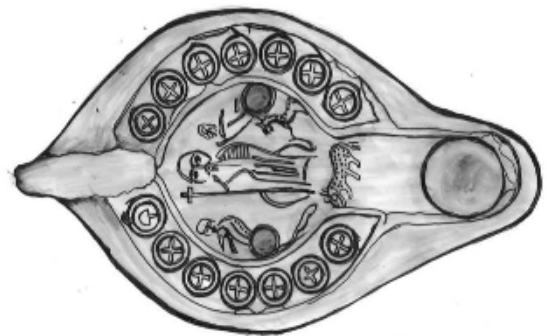
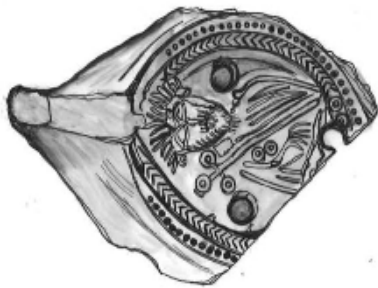
M. 2581

M. 1202

0 5 εκ.

0 5 εκ.

Σχέδια 1-2

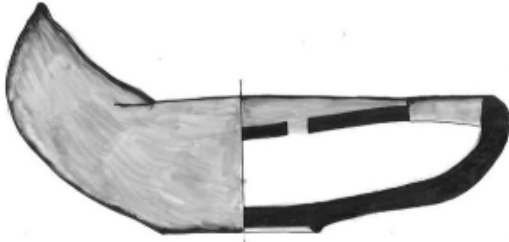
M. 274

M. 1197

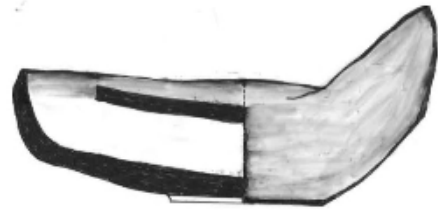
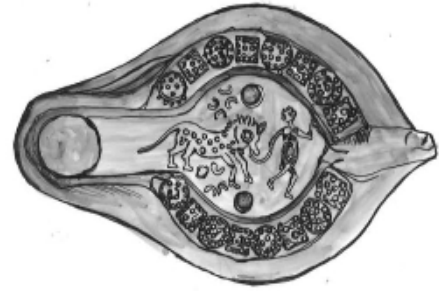
0 5 εκ.

0 5 εκ.

Σχέδια 3-4

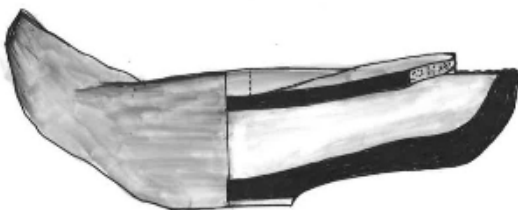
M. 2538

M. 2529

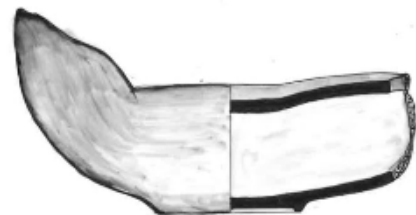
Σχέδια 5-6

M. 1244

Σχέδια 7-8

M. 2591

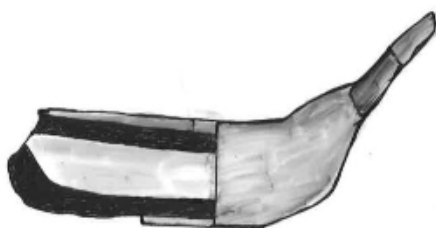
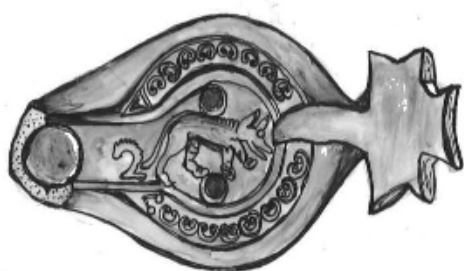

M. 871

M. 479

Σχέδια 9-10

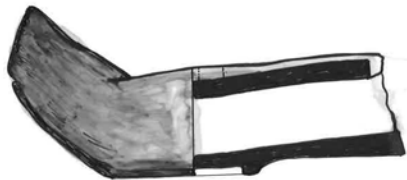

Σχέδια 11-12

M. 1070

M. 2595

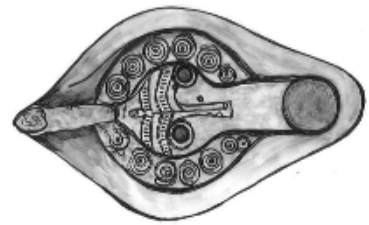

Σχέδια 13-14

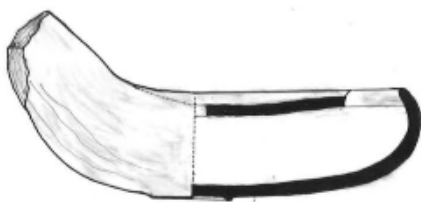
M. 20

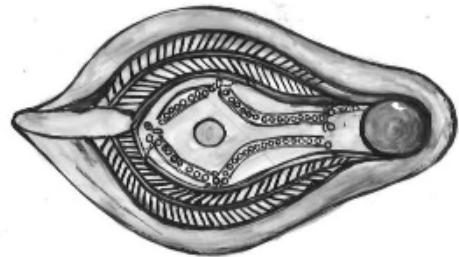
Σχεδίαση: Παρδάλη Γεωργία

M. 1118

M. 633

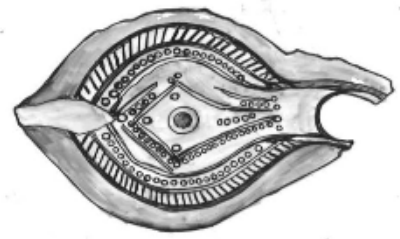
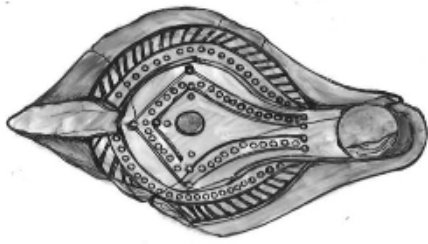

M. 2592

Σχέδια 15-16

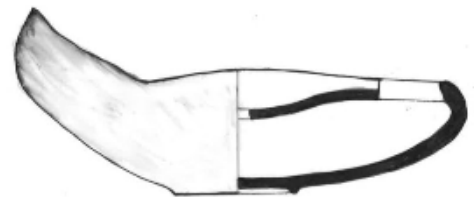
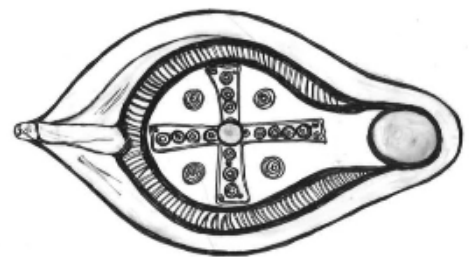
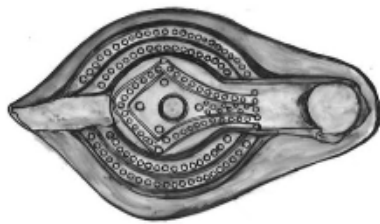
M. 2582

M. 2600

0 5 εκ.

0 5 εκ.

Σχέδια 17-18

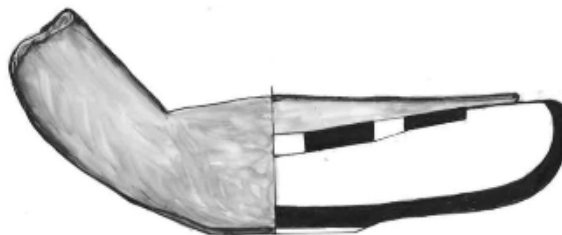
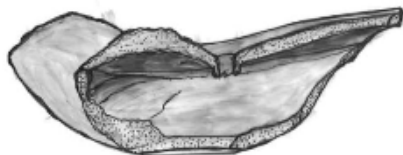
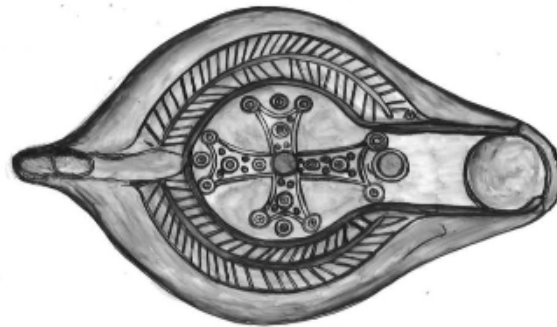
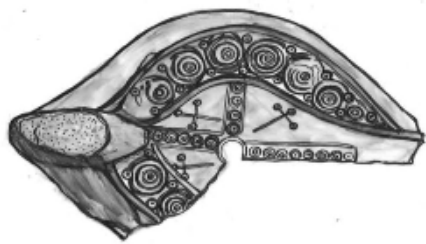
M. 2593

M. 918

0 5 εκ.

0 5 εκ.

Σχέδια 19-20

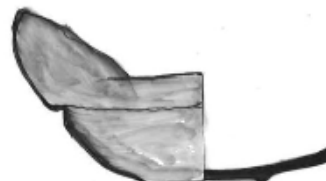
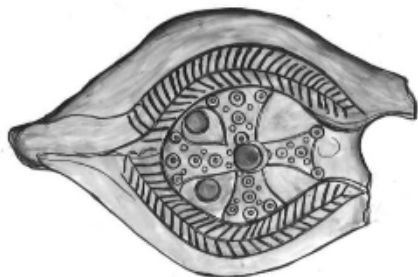
M. 2590

M. 2582

Σχέδια 21-22

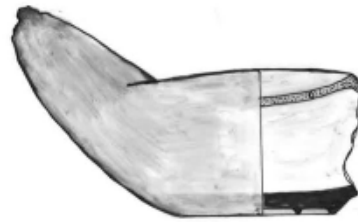
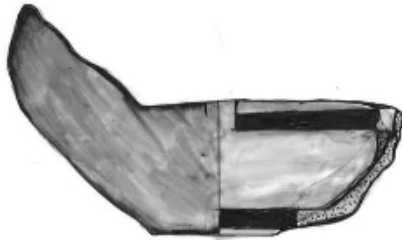
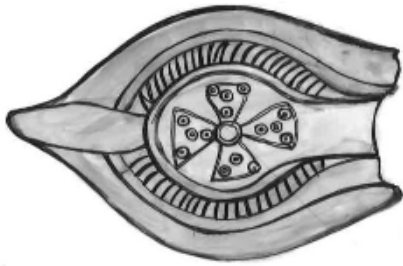
M. 1069

M. 2588

Σχέδια 23-24

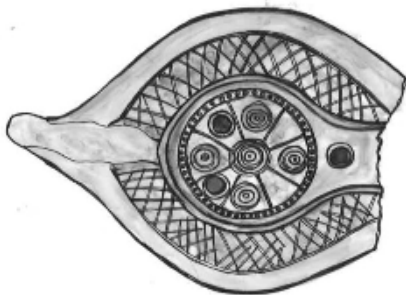

Σχέδια 25-26

M. 2598

M 2587

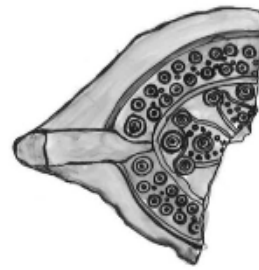
Σχέδια 27-28

M. 835

M. 275

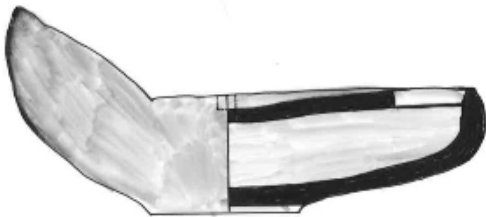
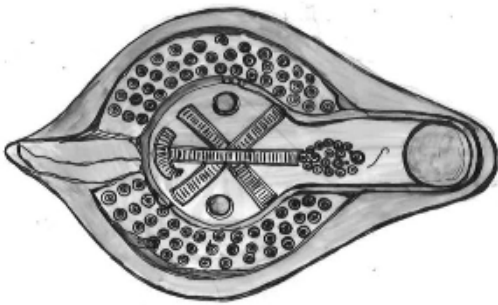
M. 2597

M. 2596

Σχέδια 29-30

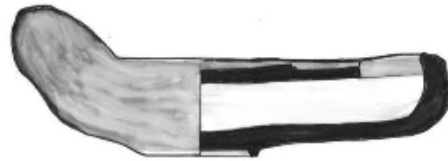
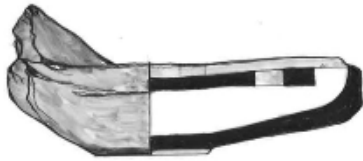
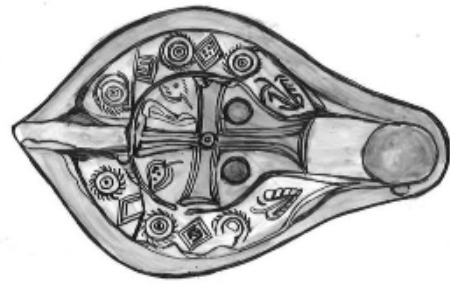
M. 252B

M. 2599

Σχέδια 31-32

Σχέδια 33-34

M. 21

M. 2589

Παράρτημα 3^ο

Χαρίκλεια Τόπα

Αποτελέσματα ανάλυσης σύστασης πηλού λοχναριών από τις Φθιώτιδες Θήβες

Στο πλαίσιο της έρευνας για την σύσταση του πηλού από τα λυχνάρια της μελέτης απευθυνθήκαμε στο Εργαστήριο Συντήρησης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας και την Προϊσταμένη του Τμήματος Συντήρησης κ. Αναστασία Ντίνα, καθώς και στην συντηρήτρια κ. Χαρά Τόπα για να εξεταστούν δεκαπέντε (15) λυχνάρια του καταλόγου. Συγκεκριμένα, εξετάστηκαν τα βορειοαφρικανικά λυχνάρια με αρ. **8** (M 1202)(εικ. 1), αρ. **9**(M 2635) (εικ. 2) και τα βορειοαφρικανικού τύπου λυχνάρια με αρ. **12** (M 274) (εικ. 3), αρ.**14** (M 2631)(εικ. 4), αρ. **15** (M 2644) (εικ. 5), αρ. **27** (M 2639) (εικ. 6), αρ. **30** (M 2595) (εικ. 7),αρ. **38** (M 2624) (εικ. 8),αρ. **41** (M 2649) (εικ. 9),αρ. **42** (M 2601) (εικ. 10), αρ. **43** (M 2650)(εικ. 11),αρ. **45** (M 2583)(εικ. 12), αρ. **53** (M 2653)(εικ. 13), αρ. **58** (M 2590)(εικ. 14), αρ.**61** (M 2623) (εικ. 15). Η κ. Τόπα συγκεκριμένα αναφέρει:

«Για τον προσδιορισμό της σύστασης του πηλού χρησιμοποιήθηκε η μη καταστροφική μέθοδος της Φθορισμετρίας Ακτίνων Χ (XRF). Τα αποτελέσματά τους ήταν ενδεικτικά, αφού θα ήταν ασφαλέστερο να χρησιμοποιηθεί συμπληρωματικά και κάποια μέθοδος ποσοτικής ανάλυσης των συστατικών τους ταυτόχρονα με την ποιοτική ανάλυση με τις ακτίνες Χ (XRF).

Κατά τη σύγκριση των πηλών των προαναφερόμενων λυχναριών το νικέλιο (Ni) και το χρώμιο (Cr) είναι τα στοιχεία που δείχνουν γεωχημική συσχέτιση. Το θείο(S) είναι το τρίτο στοιχείο που θα έπρεπε να είναι κοινό.Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και αν δύο πηλοί που εξετάζονται έχουν κοινά στοιχεία, οι διαφορετικές ποσοτικές συγκεντρώσεις των στοιχείων αυτών μπορεί να δηλώνουν διαφορετική προέλευση. Για να έχουμε βεβαιωμένα αποτελέσματα θα πρέπει τα τρία στοιχεία να διαφοροποιούνται με συστηματικό τρόπο.

*Αναλυτικά, η εξέταση έδειξε ότι νικέλιο (Ni) δεν βρέθηκε στη σύσταση κανενός λυχναριού. Το στοιχείο του χρωμίου (Cr) βρέθηκε σε όλους τους πηλούς εκτός από τα βορειοαφρικανικό λυχνάρι αρ. **8** (M 1202) και το βορειοαφρικανικού τύπου αρ. **38** (M 2624). Πιθανόν τα δύο λυχνάρια αυτά να προέρχονται από διαφορετικά εργαστήρια από τα υπόλοιπα που εξετάστηκαν. Επιπλέον, το στοιχείο θείο(S) δεν βρίσκεται σε τέσσερα λυχνάρια, τα με αρ. **30** (M 2595), αρ. **38** (M 2624), αρ. **42** (M 2601) και με αρ. **58** (M 2590). Από την εξέταση που πραγματοποιήθηκε αποδεικνύεται ότι το αποσπασματικό σωζόμενο λυχνάρι με αρ. **38** (M 2624) διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα ως προς το χρώμιο (Cr) αλλά και με την ύπαρξη του θείου (S). Είναι πολύ πιθανόν το λυχνάρι να προέρχεται από διαφορετικό εργαστήριο και να είναι κατασκευασμένο από διαφορετικό πηλό σε σχέση με τα υπόλοιπα. Για τα υπόλοιπα τέσσερα (4) λυχνάρια με αρ. **8** (M 1202), αρ. **58** (M 2590),αρ. **30** (M 2595) και αρ. **42** (M 2601) στα οποία βρέθηκαν κάποιες διαφοροποιήσεις στη σύσταση, πιθανόν να προέρχονται από διαφορετικά εργαστήρια, αλλά για να επιβεβαιωθεί είναι απαραίτητο να ακολουθήσουν συμπληρωματικές ποσοτικές αναλύσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι κάποια από τα εξεταζόμενα λυχνάρια έχουν «στερεωθεί» κατά τη αρχική τους συντήρηση. Στη περίπτωση αυτή επειδή το XRF έχει τη δυνατότητα να εξετάζει την επιφάνεια του αντικειμένου σε ελάχιστο βάθος σίγουρα τα αποτελέσματα θα είναι παραπλανητικά, αφού το στερεωτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε πιθανόν παρεμβαίνει στα τελικά αποτελέσματα. Εξετάζοντας τα λυχνάρια με το μικροσκόπιο ορισμένα από τα δείγματα φαίνεται ότι είναι στερεωμένα, ενώ σε κάποια άλλα αυτό δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο. Για να έχουμε σίγουρα αποτελέσματα τα λυχνάρια θα έπρεπε να καθαριστούν από πιθανά στερεωτικά και να επανεξεταστούν, μια διαδικασία ιδιαίτερα χρονοβόρα.*

Συμπερασματικά, από τα λυχνάρια που εξετάστηκαν μόνο το λυχνάρι με αρ. 38 (M 2624) διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα και είναι πιθανόν να προέρχεται από άλλο εργαστήριο. Από τα δείγματα που εξετάστηκαν υποδεικνύεται ότι μόνο οι εκτενείς αναλύσεις του πηλού θα έδιναν λύση στο πρόβλημα της προέλευσης των λυχναριών των Φθιωτίδων Θηβών.»

Εικ. 1: Λυχνάρι αρ. 8 (M 1202)

Εικ. 2: Λυχνάρι αρ. 9 (M 2635)

Εικ. 3: Λυχνάρι αρ. 12 (M 274)

Εικ. 4: Λυχνάρι αρ. 14 (M 2631)

Εικ. 5: Λυχνάρι αρ. 15 (M 2644)

Εικ. 6: Λυχνάρι αρ. 27 (M 2639)

Εικ. 7: Λυχνάρι αρ. 30 (M 2595)

Εικ. 8: Λυχνάρι αρ. 38 (M 2624)

Εικ. 9: Λυχνάρι αρ. 41 (M 2649)

Εικ. 10: Λυχνάρι αρ. 42 (M 2601)

Εικ. 11: Λυχνάρι αρ. 43 (M 2650)

Εικ. 12: Λυχνάρι αρ. 45 (M 2583)

Εικ. 13: Λυχνάρι αρ. 53 (M 2653)

Εικ. 14: Λυχνάρι αρ. 58 (M 2590)

Εικ. 15: Λυχνάρι αρ. 61 (M 2623)

Παράρτημα 4^ο

Βιβλιογραφία

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Περιοδικά

ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΘΣΕ	Αρχαιολογικό Έργο στη Θεσσαλία και Στερεά Ελλάδα
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
ΔΧΑΕ	Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
Έργον	Το Έργον της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΘεσσΗμ	Θεσσαλικό Ημερολόγιο
ΛακΣπουδ	Λακωνικά Σπουδαί
ΠΑΕ	Πρακτικά της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
AJA	American Journal of Archaeology
AnTard	Antiquité Tardive
ARep	Archaeological Reports
BullÉpigr	Bulletin épigraphique de la REG
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
BSA	Annual of the British School at Athens
ÉtPélop	Études péloponnésienes
ÉtThas	Études thasiennes
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	Journal of Roman Studies
REG	Revue des études grecques

Β. Βοηθήματα

B1. Ελληνικά

Αβραμέα 1974

Αβραμέα Α., *Η βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την ιστορικήν γεωγραφίαν*, Εν Αθήναις 1974

Αγίου Δημητρίου θαύματα 1997

Μπακιριτζής Χ., επιμ., *Αγίου Δημητρίου θαύματα, Οι συλλογές αρχιεπισκόπου Ιωάννου και ανωνύμου. Ο βίος τα θαύματα και η Θεσσαλονίκη του Αγίου Δημητρίου*, Αθήνα 1997

Αθανασούλης, Βασιλείου 2016

Αθανασούλης Δ., Βασιλείου Α., επιμ. *Βυζαντινό Μουσείο Αργολίδας, Κατάλογος μόνιμης έκθεσης*, Αθήνα 2016

Αρβανιτόπουλος 1907

Αρβανιτόπουλος Α., «Ανασκαφαί εν Θεσσαλία», ΠΑΕ 1907, 147-182

Αρβανιτόπουλος 1908

Αρβανιτόπουλος Α., «Ανασκαφαί και έρευναι εν Σικυώνι και Θεσσαλία», ΠΑΕ 1908, 145-223

Αγγέλκου, Χειμωνοπούλου 2011

Αγγέλκου Ε., Χειμωνοπούλου Μ., «Αντικείμενα φωτισμού από το επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές Περίας», στο: Μότσιανος, Μπίντση 2011, 237-253

Αναγνωστάκης, Πούλου-Παπαδημητρίου 1997

Αναγνωστάκης Η., Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., «Η πρωτοβυζαντινή Μεσσηνή και τα προβλήματα χειροποίητης κεραμικής στην Πελοπόννησο», *Σύμμεικτα* 11, 229- 319

- Αρχοντόπουλος, Κατσιώτη 2010-2011
 Αρχοντόπουλος Θ., Κατσιώτη Α., «Λυχνάρια της Ύστερης Αρχαιότητας από τη Ρόδο», *ΑΔ* 65-66 (2010-2011), *Α΄-Μελέτες*, 305-418
- Ασημακοπούλου-Ατζακά 1982
 Ασημακοπούλου-Ατζακά Π., «Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή Μαγνησία», στο:
 Χουρμουζιάδης Γ., Ασημακοπούλου-Ατζακά Π., Μακρής Κ., *Μαγνησία. Το χρονικό ενός πολιτισμού*, Αθήνα 1982, 105-175
- Αδάμ-Βελένη 2010
 Αδάμ-Βελένη Π., «Λύχνοι του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. από την Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης», στο:
 Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α΄, 185-207
- Αδάμ-Βελένη κάλ. 1996
 Αδάμ-Βελένη Π., Γεωργάκη Π., Ζωγράφου Η., Καλαβρία Β., Μπόλη Κ., Σκιαδαρέσης Γ.,
 «Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης: Η στρωματογραφία και τα κινητά ευρήματα», *ΑΕΜΘ*
 10Β (1996), 501-523
- Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας* 2012
 Νικολάου Ε., Κραβαρίτου Σ., επιμ., *Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας και περίοικων περιοχών*, Λάρισα 2012
- Βαραλής 2001
 Βαραλής Ι.Δ., «*Η επίδραση της θείας λειτουργίας και των ιερών ακολουθιών στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική του ανατολικού Ιλλυρικού (395-753)*», τεύχ. Α-Β, Διδ. διατριβή (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001)
- Βασιλάκης, Θεοδωροπούλου 2017
 Βασιλάκης Ν., Θεοδωροπούλου Μ., «Λύχνοι πρωτοβυζαντινής περιόδου από την Πάτρα. Εισαγωγές και στοιχεία τοπικής παραγωγής», *ΔΧΑΕ* 38 (2017), 311-332
- Βελένης, Ζαχαριάδης 2011
 Βελένης Γ., Ζαχαριάδης Στ., «Λυχνάρια από την Αγορά Θεσσαλονίκης», στο: Μότσιανος, Μπίντοη 2011, 183-210
- Βελένης κάλ. 2013
 Βελένης Γ., Πούλου-Παπαδημητρίου Ν., Ζαχαριάδης Στ., «Λύχνοι της Ύστερης Αρχαιότητας και των πρώιμων βυζαντινών χρόνων από την Αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 23(2013), 273-283
- Γερολυμάτου 2001
 Γερολυμάτου Μ., «Εμπορική δραστηριότητα κατά τους σκοτεινούς αιώνες», στο: Κούντουρα-Γαλάκη Ε., επιμ., *Οι σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου, (7^{ος} -9^{ος} αι.), Διεθνή Συμπόσια 9*, Αθήνα 2001, 347-364
- Γερούση 1992-1993
 Γερούση Ε., «Κεραμικά παλαιοχριστιανικών χρόνων από την περιοχή του «Επισκοπείου» της Σάμου», *ΑΔ* 47-48 (1992-1993), *Α΄-Μελέτες*, 251-268
- Γερούση 2003
 Γερούση Ε., «*Αιγαιακό εργαστήριο παραγωγής λυχναρίων του 6^{ου} αι. μ.Χ.*», στο: Μπακιρτζής Χ., επιμ., *Πρακτικά του 7^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μεσαιωνικής Κεραμικής της Μεσογείου, Θεσσαλονίκη, 11-16 Οκτωβρίου 1999*, Αθήνα 2003, 513-516

Γερούση 2010

Γερούση Ε., «Λυχνάρια από το νεκροταφείο της Ύστερης Αρχαιότητας και των πρωτοβυζαντινών χρόνων στην Περίσσα της Θήρας», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 217-231

Γιαγκάκη 2018

Γιαγκάκη Γ.Α., «Τὰ δὲ σκευὴ πάντα μὴ ομοειδῶς ἀλλήλοις διεσχηματίσθω...:κεραμικά και οι χρήσεις τους», στο: Γιαγκάκη Γ.Α., Πανοπούλου Α., επιμ., *Το Βυζάντιο χωρίς λάμψη. Τα ταπεινά αντικείμενα και η χρήση τους στον καθημερινό βίο των Βυζαντινών*, Αθήνα 2018, 111-171

Γκιολές 1998

Γκιολές Ν., *Παλαιοχριστιανική τέχνη: Ναοδομία (π. 200-600)*, Αθήνα 1998

Γκιολές 2007

Γκιολές Ν., *Παλαιοχριστιανική μνημειακή ζωγραφική (π. 300-726)*, Αθήνα 2007

Δεκουλάκου 1975

Δεκουλάκου Ι., «Ανασκαφικές εργασίες στην Πάτρα (Οδός Βύρωνος 1 και Χείλωνος Πατρέως)», *ΑΔ 30(1975), Β'1- Χρονικά*, 99-100

Δεληγιαννάκης 2013

Δεληγιαννάκης Γ., «Αδημοσίευτη χάλκινη κεφαλή αυτοκράτορα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και το τέλος της αρχαιότητας», *ΔΧΑΕ 34 (2013)*, 385-394

Δεμέστιχα 2010

Δεμέστιχα Σ., «Το φορτίο του ναυαγίου 7 στον Παγασητικό κόλπο. Πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 131-142

Δρακούλης 2006

Δρακούλης Δ., «Το δίκτυο οικισμών της Επαρχίας Θεσσαλίας στην Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο», στο: Γκλεγκλέ Α. επιμ., *Πρακτικά του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα, 9-11 Νοεμβρίου 2006*, Αθήνα 2008, τόμ. ΙΙ, 385-397

Δρούγου 1992

Δρούγου Σ., *Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι*, Αθήνα 1992

Ελευθεράτου 2006

Ελευθεράτου Σ., επιμ., *Το Μουσείο και η ανασκαφή. Ευρήματα από τον χώρο ανέγερσης του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2006

Θεσσαλική κεραμική 2006

Θεσσαλική κεραμική. Χώμα και νερό από την προϊστορία στην τρίτη χιλιετία, Μνήμη Γεωργίου Γουργιώτη, *Πρακτικά Συνεδρίου, Λάρισα, 16-17 Σεπτεμβρίου 2000*, Αθήνα 2006

Ιωαννιδάκη-Ντόστογλου 1983

Ιωαννιδάκη-Ντόστογλου Ε., «Παλαιοχριστιανικά λυχνάρια στο Βυζαντινό Μουσείο», *ΔΧΑΕ 11 (1983)*, 109-125

Κάστρο Βελίκας 2019

Βαραλής Ι.Δ., Σδρόλια Σ., επιμ., *Κάστρο Βελίκας. Ένας οχυρωμένος οικισμός της εποχής του Ιουστινιανού*, κατάλογος έκθεσης, Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας, 4 Φεβρουαρίου - 10 Μαΐου 2017, Βόλος 2019

Καθημερινή ζωή 2002

Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ., επιμ., *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001 - Ιανουάριος 2002, Αθήνα 2002

- Κατσιώτη 2010
Κατσιώτη Α., «Ομάδα λυχναριών της Ύστερης Αρχαιότητας από την Ρόδο», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 232-248
- Κεραμόπουλλος 1926
Κεραμόπουλλος Δ.Α., «Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά ταφά εν Θήβαις», *ΑΔ* 10 (1926), 124-136
- Κουλάκου 2003
Κουλάκου Χ., «Η Βοιωτία κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο (4ος -7ος αι.). Μια πρώτη προσέγγιση», στο: Μαζαράκης-Αινιάν Α., επιμ., *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδος 1, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, II. Στερεά Ελλάδα*, Βόλος 2006, 1105-1118
- Κορμαζοπούλου, Χατζηλαζάρου 2010
Κορμαζοπούλου Α., Χατζηλαζάρου Δ., «Τα αγγεία του σπηλαιοβάραθρου Ανδρίτσας Αργολίδας. Προκαταρκτική παρουσίαση ενός κλειστού συνόλου της Ύστερης Αρχαιότητας και κάποιες απόπειρες ερμηνείας», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 169-184
- Κουγιουμτζόγλου 2010
Κουγιουμτζόγλου Σ., «Παλαιοχριστιανική κεραμική από τους αρχαιολογικούς χώρους της Αζώρου και της Μηλέας της επαρχίας Ελασσόνας του Νομού Λαρίσης», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Β', 548-562
- Κουρκουτίδου 1967
Κουρκουτίδου Ε., «Τάφοι εις Νέαν Αγχιάλον», *ΑΔ* 22 (1967), Β'2-Χρονικά, 317
- Κριτζάς 1972
Κριτζάς Χ., *ΑΔ* 27(1972), Β1'-Χρονικά, 192-219
- Λαζαρίδης 1959
Λαζαρίδης Π., «Εργασίαι εις τον αρχαιολογικόν χώρον Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1959, 37
- Λαζαρίδης 1960
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1960, 60-66
- Λαζαρίδης 1961
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1961, 55-62
- Λαζαρίδης 1962
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1962, 36-41
- Λαζαρίδης 1963
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1963, 45-54
- Λαζαρίδης 1963α
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών (Νέας Αγχιάλου) », *ΑΔ* 18 (1963), Β'1-Χρονικά, 145-147
- Λαζαρίδης 1964
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1964, 5-23
- Λαζαρίδης 1964α
Λαζαρίδης Π., «Φθιώτιδες Θήβαι (Νέα Αγχιάλος)», *ΑΔ* 19 (1964), Β'2-Χρονικά, 268-273

- Λαζαριδης 1965
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1965, 10-23
- Λαζαριδης 1965α
Λαζαριδης Π., «Νέα Αγχιάλος», ΑΔ 20 (1965), Β'2-Χρονικά, 326-335
- Λαζαριδης 1965β
Λαζαριδης Π., « Φθιώτιδες Θήβαι (Νέα Αγχιάλος)», Έργον 1965, 9-17
- Λαζαριδης 1966
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1966, 8-23
- Λαζαριδης 1966α
Λαζαριδης Π., «Νέα Αγχιάλος», ΑΔ 21 (1966), Β'2-Χρονικά, 326-335
- Λαζαριδης 1966β
Λαζαριδης Π., « Φθιώτιδες Θήβαι. Νέα Αγχιάλος», Έργον 1966, 5-12
- Λαζαριδης 1968
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1968, 31-41
- Λαζαριδης 1969
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1969, 16-25
- Λαζαριδης 1970
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1970, 37-49
- Λαζαριδης 1971
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφαι Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1971, 20-42
- Λαζαριδης 1972
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1972, 12-48
- Λαζαριδης 1973
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1973, 26-33
- Λαζαριδης 1974
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1974, 47-57
- Λαζαριδης 1975
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1975, τόμ. Α', 49-60
- Λαζαριδης 1976
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1976, τόμ. Β', 551-555
- Λαζαριδης 1977
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1977, τόμ. Α', 54-64
- Λαζαριδης 1978
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1978, 34-49
- Λαζαριδης 1979
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1979, 56-70
- Λαζαριδης 1980
Λαζαριδης Π., «Ανασκαφη Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1980, 37-49

- Λαζαρίδης 1981
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1981, τόμ. Α', 82-91
- Λαζαρίδης 1982
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1982, 95-104
- Λαζαρίδης 1983
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1983, τόμ. Α', 87-98
- Λαζαρίδης 1984
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1984, τόμ. Α', 131-141
- Λαζαρίδης 1985
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Νέας Αγχιάλου», *ΠΑΕ* 1985, 46-54
- Λαζαρίδης 1986
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών», *ΠΑΕ* 1986, 88-99
- Λαζαρίδης 1987
Λαζαρίδης Π., «Φθιώτιδες Θήβαι. Ιστορία, ανασκαφές, μνημεία», *ΑΕ* 1987, 311-335
- Λαζαρίδης 1987α
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών», *ΠΑΕ* 1987, 108-117
- Λαζαρίδης 1988
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών», *ΠΑΕ* 1988, 81-93
- Λαζαρίδης 1989
Λαζαρίδης Π., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών», *ΠΑΕ* 1989, 159-168
- Λαΐου, Morrisson 2011
Λαΐου Α., Morrisson C., *Η βυζαντινή οικονομία*, Αθήνα 2011
- Λεμπέση 1992
Λεμπέση Α., «Το ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης στη Σύμη Βιάννου», *ΠΑΕ* 1992, 211-230
- Μαρκή 1998
Μαρκή Ε., «Λύχνοι από το επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές», *Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού* 5 (1998), 20-35
- Μαρκή κάλ. 2010
Μαρκή Ε., Αγγέλκου Ε., Χειμωνοπούλου Μ., «Τα λυχνάρια του επισκοπικού συγκροτήματος των Λουλουδιών», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 208-216
- Μέντζος 1996
Μέντζος Α., «Λίθινη σφραγίδα ευλογίας», *Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού* 3 (1996), 17-27
- Μέντζος, Κρικελίκος 2009
Μέντζος Α., Κρικελίκος Δ., «Οικία της όψιμης αρχαιότητας του Δίου», *ΑΕΜΘ* 23 (2009), 149-162
- Μέντζου-Μειμάρη 1982
Μέντζου-Μειμάρη Κ., «Επαρχιακά ευαγή ιδρύματα μέχρι του τέλους της Εικονομαχίας», *Βυζαντινά* 11 (1982), 245-308

Μινουά 2007

Μινουά Ζ., *Η ιστορία της αθείας*, Αθήνα 2007

Μότσιανος 2010

Μότσιανος Ι.Κ., «Υστερη Αρχαιότητα: Το λυκόφως των κατασκευασμένων με μήτρα λυχναρίων», στο: Παπανικόλα-Μπακιριτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 270-281

Μότσιανος, Μπίντση 2011

Μότσιανος Ι.Κ., Μπίντση Ε., επιμ., *Μία ιστορία από φως στο φως*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας - Θράκης, 31/10/2011-11/6/2012, Θεσσαλονίκη 2011

Μότσιανος 2011α

Μότσιανος Ι.Κ., «*Φῶς ἰλαρόν. Ο τεχνητός φωτισμός στο Βυζάντιο*», Διδ. διατριβή (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2011)

Μότσιανος 2011β

Μότσιανος Ι.Κ., «Ο τεχνητός φωτισμός κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο», στο: Μότσιανος, Μπίντση 2011, 90-125

Μπαϊράμη 2010

Μπαϊράμη Κ., «Ταφικό σύνολο παλαιοχριστιανικών λυχναρίων από τη ροδιακή νεκρόπολη», στο: Παπανικόλα-Μπακιριτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 249-269

Ντάφη, Σκαρτοή 2012

Ντάφη Χ. Ευαγγελία, Σκαρτοή Σ.Σ., «Βυζαντινή κεραμική από τις ανασκαφές στις εγκαταστάσεις του ατμοηλεκτρικού σταθμού (ΑΗΣ) της ΔΕΗ Αλιβερίου στην Εύβοια (4ος -18ος αι.)», στο: Μαζαράκης-Αινιάν Α., επιμ., *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδος 4, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, ΙΙ. Στερεά Ελλάδα*, Βόλος 2012, 709-718

Ντιντιούμη 2010

Ντιντιούμη Σ., «Κεραμική παλαιοχριστιανικών χρόνων από την Κω: στρώμα καταστροφής σε οικόπεδο της πόλης της Κω», στο: Παπανικόλα-Μπακιριτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Β', 795-828

Ντίνα 1979

Ντίνα Α., *ΑΔ 34(1979), Β'1-Χρονικά*, 231-238

Ντίνα 1981

Ντίνα Α., *ΑΔ 36(1981), Β'2-Χρονικά*, 262-270

Ντίνα 1982

Ντίνα Α., *ΑΔ 37(1982), Β'2-Χρονικά*, 246-255

Ντίνα 1983

Ντίνα Α., *ΑΔ 38(1983), Β'1-Χρονικά*, 218-227

Ντίνα 1984

Ντίνα Α., *ΑΔ 39(1984), Β'-Χρονικά*, 169-176

Ντίνα 1985

Ντίνα Α., *ΑΔ 40(1985), Β'-Χρονικά*, 218-223

Ντίνα 1986

Ντίνα Α., *ΑΔ 41(1985), Β'-Χρονικά*, 85-89

Ντίνα 1987

Ντίνα Α., *ΑΔ 42(1987), Β'1 -Χρονικά*, 300-304

Ντίνα 1988

Ντίνα Α., *ΑΔ 43(1988), Β'1-Χρονικά*, 288-292

Ντίνα 1990α

Ντίνα Α., *ΑΔ 45(1990), Β'1-Χρονικά*, 230-231

Ντίνα 1990

Ντίνα Α., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών », *ΠΑΕ 1990*, 142-159

Ντίνα 1991

Ντίνα Α., «Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών», *ΠΑΕ 1991*, 146-168

Ντίνα 1991α

Ντίνα Α., *ΑΔ 46(1991), Β'1-Χρονικά*, 234-237

Ντίνα 1994

Ντίνα Α., «Νεότερες έρευνες στην παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών», στο:
Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, Αθήνα 1994, 357-370

Ντίνα 1994α

Ντίνα Α., *ΑΔ 49(1994), Β'1-Χρονικά*, 356-359

Ντίνα 1995

Ντίνα Α., *ΑΔ 50(1995), Β'1-Χρονικά*, 401-402

Ντίνα 1997

Ντίνα Α., *ΑΔ 52(1997), Β'2-Χρονικά*, 546-547

Ντίνα 1998

Ντίνα Α., *ΑΔ 53(1998), Β'2-Χρονικά*, 477

Ντίνα 1999

Ντίνα Α., *ΑΔ 54(1999), Β'-Χρονικά*, 441

Ντίνα 2000

Ντίνα Α., *ΑΔ 55(2000), Β'1-Χρονικά*, 528-531

Ντίνα 2001-2004

Ντίνα Α., *ΑΔ 56-59(2001-2004), Β'2-Χρονικά*, 630-639

Ντίνα 2002

Ντίνα Α., «Τα μνημεία των Φθιωτίδων Θηβών - Ν. Αγχιάλου και η ανάδειξή τους», στο:
Μνημεία της Μαγνησίας, Πρακτικά Συνεδρίου «Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής», Βόλος, 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος 2002, 154-161

Ντίνα 2005

Ντίνα Α., *ΑΔ 60(2005), Β'1-Χρονικά*, 525-530

Ντίνα 2006

Ντίνα Α., «Κεραμική από την παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών», στο: *Θεσσαλική κεραμική 2006*, 66-77

- Ντίνα 2006α
Ντίνα Α., *ΑΔ 61(2006), Β'1-Χρονικά, 643-647*
- Ντίνα 2007
Ντίνα Α., *ΑΔ 62(2007), Β'1-Χρονικά, 735-738*
- Ντίνα 2008
Ντίνα Α., *ΑΔ 63(2008), Β'1-Χρονικά, 719-725*
- Ντίνα 2009
Ντίνα Α., «Παλαιοχριστιανικές αρχαιότητες στην παραλία των Φθιωτίδων Θηβών – Νέας Αγχιάλου» στο: Μαζαράκης-Αινιάν Α., επιμ., *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας – Στερεάς Ελλάδος 2, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Ι. Θεσσαλία, Βόλος 2009, 423-439*
- Ντίνα 2010
Ντίνα Α., «Κεραμική από την παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών», στο : Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Β', 563-579
- Ντίνα 2012
Ντίνα Α., «Νεότερες έρευνες στα Παλαιά Βόλου και στην παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών», στο: Μαζαράκης-Αινιάν Α., επιμ., *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας – Στερεάς Ελλάδος 3, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Ι. Θεσσαλία, Βόλος 2012, 573-584*
- Οικονόμου 1988
Οικονόμου Α., «Παλαιοχριστιανικά λυχνάρια από τη Σπάρτη», *ΛακΣπουδ 9 (1988), 286-300*
- Πάλλας 1956
Πάλλας Δ., «Ανασκαφή βασιλικής εν Λεχαιώ», *ΠΑΕ 1956, 164-178*
- Παζαράς 1994
Παζαράς Ν. Θ., «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση 'Λιμόρι' Επανομής», *ΑΕΜΘ 8(1994), 241-252*
- Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2010
Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ., «Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας (3^{ος} -7^{ος} αι. μ.Χ). Σκέψεις για την ονοματολογία και ορολογία της στα ελληνικά», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Β', 829-831
- Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010
Παπανικόλα-Μπακιρτζή Δ., Κουσουλάκου Ν., επιμ., *Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον ελλαδικό χώρο (3^{ος} -7^{ος} αι. μ.Χ.), Θεσσαλονίκη, 12-16 Νοεμβρίου 2006, τόμ. Α'-Β', Θεσσαλονίκη 2010*
- Παρλαμά, Σταμπολίδης 2003
Παρλαμά Λ., Σταμπολίδης Ν.Χ., *Η πόλη κάτω από την πόλη. Ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Φεβρουάριος 2000 – Δεκέμβριος 2001, Αθήνα 2003*
- Πέννα 2002
Πέννα Β., *Το βυζαντινό νόμισμα. Μέσο συναλλαγής και έκφραση αυτοκρατορικής προπαγάνδας, Λευκωσία 2002*
- Πέννα 2006
Πέννα Β., *Χαλκοῦς, ἔνεκα ἀλλαγῆς. Ο ἄγνωστος κόσμος των χάλκινων νομισμάτων, Αθήνα 2006*

Πετρίδης 2010

Πετρίδης Π., «Ρωμαϊκά και πρωτοβυζαντινά εργαστήρια κεραμικής στον ελλαδικό χώρο», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α', 81-96

Πετρίδης 2013

Πετρίδης Π., *Πρωτοβυζαντινή κεραμική του ελλαδικού χώρου*, Αθήνα 2013

Πετρίδης 2015

Πετρίδης Π., «Πρόσκληση σε γεύμα στη πρωτοβυζαντινή Θάσο», στο: Πετρίδης Π., Φωσκόλου Β., επιμ., ΔΑΣΚΑΛΑ. *Απόδοση τιμής στην καθηγήτρια Μαίρη Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου*, Αθήνα 2015, 437-453

Πετρόπουλος 1999

Πετρόπουλος Μ., *Τα εργαστήρια των ρωμαϊκών λυχνariών της Πάτρας και το λυχνομαντείο*, Αθήνα 1999

Πινγκιάτογλου 2000

Πινγκιάτογλου Σ., *Δίον. Το Ιερό της Δήμητρος. Οι λύχνοι*, Θεσσαλονίκη 2000

Πούλου-Παπαδητρίου 2000

Πούλου-Παπαδητρίου Ν., «Οι λύχνοι», στο: Betancourt.P., Μαρινάτου Ν., κά., «Το σπήλαιο της Αμνισού: η έρευνα του 1992», ΑΕ 2000, 179-236

Ρουμελιώτης 2001

Ρουμελιώτης Ν., «Παλαιοχριστιανικά λυχνάρια από την Αλάσαρνα (σημ. Καρδάμανα) της Κω», στο: *Ιστορία- Τέχνη- Αρχαιολογία της Κω, Α' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Κως, 2-4 Μαΐου 1997*, Αθήνα 2001, 255- 276

Ρωμιοπούλου 1997

Ρωμιοπούλου Κ., *Ελληνορωμαϊκά γλυπτά του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου*, Αθήνα 1997

Σαράντη 2015

Σαράντη Γ. Ελ., « Η οικονομία (4^{ος} -15^{ος} αι.)», στο :Λουγγής Τ., Kirsinger E., επιμ., *Βυζάντιο: Ιστορία και Πολιτισμός. Ερευνητικά πορίσματα*, Αθήνα 2015, 1-28

Schauer 1991

Schauer Ch., «Μήτρες λύχων παλαιοχριστιανικής εποχής από την Ολυμπία», στο: *Αρχαία Αχαΐα και Ηλεία, Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο, Αθήνα, 19-21 Μαΐου 1989, Μελετήματα 13*, Αθήνα 1991, 373-378

Σκαρμούτσου 2010

Σκαρμούτσου Κ. «Κεραμική από παλαιοχριστιανικό νεκροταφείο περιοχής Κρανείου - Αρχαίας Κορίνθου», στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Κουσουλάκου 2010, τόμ. Β', 712-742

Σταϊνχάουερ 1973-1974

Σταϊνχάουερ Γ., «Αρχαιότητες και μνημεία Λακωνίας - Αρκαδίας», ΑΔ 29 (1973-1974), Β'2-Χρονικά, 283-301

Stählin 2002

Stählin F., *Η αρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της Θεσσαλίας κατά τους αρχαίους ελληνικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*, ελλ. μετάφρ., Θεσσαλονίκη 2002 (ανατύπωση)

Σωτηρίου 1924

Σωτηρίου Γ.Α., «Εκθεσις περί των εν Αγχιάλω ανασκαφών», ΠΑΕ 1922-1924, 102-107

- Σωτηρίου 1925
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1925-1926,35-37
- Σωτηρίου 1927
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1927,44-50
- Σωτηρίου 1928
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1928,52-58
- Σωτηρίου 1929
Σωτηρίου Γ.Α., «Αι χριστιανικαί Θήβαι της Θεσσαλίας», ΑΕ 1929, 1-158 (ανατ. Αθήνα 1993)
- Σωτηρίου 1929α
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1929,63-68
- Σωτηρίου 1930
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1930,30-35
- Σωτηρίου 1931
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1931,37-43
- Σωτηρίου 1933
Σωτηρίου Γ.Α., «Περί των εν Ν. Αγχιάλω ανασκαφών», ΠΑΕ 1933,46-57
- Σωτηρίου 1934
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1934,58-66
- Σωτηρίου 1935
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1935,52-69
- Σωτηρίου 1936
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1936,57-67
- Σωτηρίου 1937
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί Νέας Αγχιάλου», ΠΑΕ 1937,53-58
- Σωτηρίου 1938
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1938,49-52
- Σωτηρίου 1939
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1939,53-72
- Σωτηρίου 1940
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1940,18-22
- Σωτηρίου 1954
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1954,143-152
- Σωτηρίου 1955
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1955,132-139
- Σωτηρίου 1956
Σωτηρίου Γ.Α., «Ανασκαφαί εν Νέα Αγχιάλω», ΠΑΕ 1956,110-118

- Τριβυζαδάκη 2005
 Τριβυζαδάκη Α.Α., «Η κεραμική της οικοδομικής νησίδας 4 της παλαιοχριστιανικής πόλης των Φιλίππων», Διδ. διατριβή (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005)
- Τσιγαρίδας 1998
 Τσιγαρίδας Ν.Ε., *Μονή Λατόμου (Όσιος Δαβίδ)*, Θεσσαλονίκη 1998
- Χαλκιά Ε. 1999
 Χαλκιά Ε. «Ο Χριστός «επί βασιλίσκον » σε ενσφράγιστο πήλινο πινάκιο, ΔΧΑΕ 20 (1999), 253-258
- Χειμωνοπούλου, Αγγέλκου 2000
 Χειμωνοπούλου Μ., Αγγέλκου Ε., «Λυχνάρια με παραστάσεις από το επισκοπικό συγκρότημα στις Λουλουδιές Πιερίας», *Θεσσαλονικέων πόλις 2* (2000), 127-134
- B2. Ξενόγλωσσα
- Abadie, Sodini 1992
 Abadie-Reynal C., Sodini J.-P., *La céramique paléochrétienne de Thasos (Alikí, Delkos, fouilles anciennes)*, *ÉtThas XIII*, Paris 1992
- Age of Spirituality 1979
 Weitzmann K., επιμ., *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century*, κατάλογος έκθεσης, New York, The Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977 - February 12, 1978, New York 1979
- Atripp 2015
 Altripp M., «Die Bindung des Isaak in der frühchristlichen, jüdischen und byzantinischen Ikonographie: Neue Beobachtungen», ΔΧΑΕ 36 (2015), 35-48
- Angelkou, Cheimonopoulou 2019
 Angelkou Ev., Cheimonopoulou M., «Lighting Artifacts from the Episcopal Complex at Louloudies Pierias», στο: Moutsianos I., Garnett K.S., επιμ., *Glass, Wax and Metal. Lighting Technologies in Late Antique, Byzantine and Medieval Times*, Oxford 2019, 75-80
- Aupert 1980a
 Aupert P., «Céramique slave à Argos (585 ap. J.-C.)», στο: *Études Argiennes, BCH Suppl. VI*, Paris, Athènes 1980, 373-394
- Aupert 1980b
 Aupert P., «Objets de la vie quotidienne à Argos en 585 ap. J.-C.», στο: *Études Argiennes, BCH Suppl. VI*, Paris, Athènes 1980, 395-457
- Bailey 1962
 Bailey D.M., «Lamps from Tharros in the British Museum», *BSA* 57(1962), 35-45
- Bailey 1985
 Bailey D.M., *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice), Vol. III, Part 2: The Lamps, Supplements to Lybia Antiqua V*, Tripoli 1985
- Bailey 1988
 Bailey D.M., *A Catalogue of Lamps in the British Museum, I: Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, London 1988

- Bass, Van Doorninck 1971
 Bass G.F., Van Doorninck F.H., «A Fourth- Century Shipwreck at Yassi Ada», *AJA* 75/1 (1971), 27-37
- Bass, Van Doorninck 1982
 Bass G.F., Van Doorninck F.H., Jr, *Yassi Ada. A Seventh-Century Byzantine Shipwreck*, College Station, Texas 1982
- Bonifay 2004
 Bonifay M., *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, Oxford 2004
- Bonifay 2005
 Bonifay M., «Observations sur la diffusion des lampes africaines (IIe – VIIe s.) »,στο: Chrzanovski 2005, 31-38
- Bonifay 2010
 Bonifay M., «Avancées dans l'étude des céramiques africaines de l'Antiquité tardive (IIIe –VIIe s.)»,στο: Παπανικόλα-Μπακιρτζή,Κουσουλάκου 2010, τόμ. Α, 37-64
- Bovon 1966
 Bovon A., *Lampes d' Argos, ÉtPélop V*, Paris 1966
- Bouras, Parani 2009
 Bouras L., Parani M., *Lighting in Early Byzantium, Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications*11, Washington D.C. 2009
- Broneer1930
 Broneer O., *Terracotta Lamps, Corinth IV, Part ii*, Cambridge, Massachusetts1930
- Broneer1959
 Broneer O., «Excavations at Isthmia», *Hesperia* 28(1959), 298-343
- Broneer1977
 BroneerO., *Terracotta Lamps, Isthmia III*, Princeton, New Jersey, 1977
- Bruneau 1980
 Bruneau Ph., «Les lampes et l'histoire économique et sociale de la Grèce», στο:Lévêque P., Morel J.-P., *Céramiques hellénistiques et romaines*1, Besançon1980, 19-54
- Bubić 2012
 Bubić V., «Late Antique Oil-Lamps from the Archeological Museum in Split», *Vjesnik za arheologiju i historiju* 105(2012), 117-178
- Bussière, Rivel 2015
 Bussière J., Rivel J.-Cl., *Répertoire de fleurons sur bandeaux de lampes Africaines type Hayes II*, Oxford 2015
- Bussière, Lindros Wohl 2017
 Bussière J., Lindros Wohl B., επιμ., *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Los Angeles, California, 2017
- Chrzanovski 2005
 Chrzanovski L., επιμ., *Lychnological Acts 1, Acts of the 1st International Congress on Ancient Lighting Devices*(Nyön - Geneva, 29.IX – 4.X.2003), *Monographies Instrumentum* 31, Montagnac 2005

Curta 2001

Curta F., «Peasants as 'Makeshift Soldiers for the Occasion': Sixth-Century Patterns in the Balkans», στο: Burns T.S., Eadie J.W., επιμ., *Urban Centers and Rural Contexts in Late Antiquity*, East Lansing, Michigan 2001, 199-217

Curta 2016

Curta F., «Shedding Light on a Murky Matter: Remarks on 6th to Early 7th Century Clay Lamps in the Balkans», *Archaeologia Bulgarica* 30/3 (2016), 51-116

Davis 2001

Davis S.J., *The Cult of Saint Thecla: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, London, New York 2001

Delattre 1880

Delattre R.P., *Lampes chrétiennes de Carthage*, Lyon 1880

Deneauve 1969

Deneauve J., *Lampes des Carthage*, Paris 1969

Ebanistak.άλ. 2015

Ebanista C., Giordano Cl., Gaudio Del A., «Le lucerne di età tardoantica e altomedievale dalla catacomba di S. Gennaro a Napoli, in Isole e terraferma nel primo cristianesimo. Identità locale ed interscambi culturali, religiosi e produttivi», στο : *Atti dell' XI Congresso Nazionale di Archeologia Cristiana*, Cagliari 2015, 727-742

Eiwanger 1981

Eiwanger J., *Keramik und Kleifunde aus der Damokratia-Basilica im Demetrias, Demetrias IV*, τ. I-II, Bonn 1981

Ennabli 1976

Ennabli A., *Lampes chrétiennes de Tunisie*, Paris 1976

Fabbri 2005

Fabbri V., «Lucerne da Classe: i rinvenimenti della fornace. I motivi decorati dei dischi nelle lucerne *Atlante I forma X*», στο: Chrzanovski L., επιμ., *Lychnological Acts 1. Acts of the 1st International Congress on Ancient Lighting Devices (Nyon - Geneva, 29.IX - 4.X.2003)*, *Monographies Instrumentum* 31, Montagnac 2005, 89-96

Garnett 1975

Garnett K.S., «Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps», *Hesperia* 44(1975), 173-206

Garnett 2012

Garnett K.S., «Select Lamps from the Late Roman Fountain of the Lamps in Ancient Corinth», στο: Chrzanovski L., επιμ., *Le luminaire antique, Lychnological Acts 3, Actes du 3e Congrès International d' études de l'ILA, Université d'Heidelberg*, 21-26.IX.2009, *Monographies Instrumentum* 44, Montagnac 2012, 115-122

Garnett 2015

Garnett K.S., «Variety as Roman Lamp Forms Follow Function», στο: *Proceedings of the Balkan Light 2015, 16-19 September 2015, Athens 2015* (ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/39966245/Variety_as_Roman_Lamp_Forms_Follow_Function_03-05-2019)

Gerousi 2013

Gerousi-Bendermacher E., *Sepulkral kultur auf das Insel Thera (Santorini). Der spätantike Friedhof in Perissa und seine Ausgrabungsfunde unter besonderer Berücksichtigung der Tonlampen*, Marburg 2013

Gilli 2002

Gilli M., *Le ampolle di San Mena. Religiosità, cultura materiale e sistema produttivo*, Roma 2002

Grabar 1936

Grabar A., *L'empereur dans l'art byzantin*, Paris 1936

Grabar 1958

Grabar A., *Ampoules de Terre Sainte (Monza – Bobbio)*, Paris 1958

Hayes 1972

Hayes J.W., *Late Roman Pottery. A Catalogue of Roman Fine Wares*, London 1972

Herrmann, Van den Hoek 2003

Herrmann J.J.Jr, Van den Hoek A., επιμ., *Light from the Age of Augustine. Late Antique Ceramics From North Africa (Tunisia)*, κατάλογος έκθεσης, Lyndon Baines Johnson Presidential Library and Museum, April 1 - December 31, 2003, Austin, Texas, 2003

Honigmann 1953

Honigmann E., *Patristic Studies, Studi e Testi* 173, Ρώμη 1953

Ihm 1960

Ihm C., *Die Programme der christlichen Apsis malerei vom vierten Jahrhundert bis zur Mitte des achten Jahrhunderts*, Wiesbaden 1960

Ivantchik 2002

Ivantchik A. I., «Un puits d'époque paléochrétienne sur l'agora d'Argos», *BCH* 126 (2002), 331-404

Karagiorgou 2001

Karagiorgou O., «*Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly (3rd -7th century A.D.) The Archeological Evidence*», Διδ. διατριβή (University of Oxford, Trinity College, 2001)

Karagiorgou 2001a

Karagiorgou O., «Demetrias and Thebes: The Fortunes and Misfortunes of Two Thessalian Port Cities», στο: Lavan L., επιμ., *Recent Research in Late Antique Urbanism*, *JRA Suppl.* 42, Portsmouth, Rhode Island, 2001, 182-217

Karagiorgou 2013

Karagiorgou O., «'Christian' or Thessalian Thebes: The Port City of Late Antique Thessaly», στο: Albani J., Chalkia E., επιμ., *Heaven & Earth. Cities and Countryside in Byzantine Greece*, κατάλογος έκθεσης, National Gallery of Art, Washington, October 6, 2013 – August 2, 2014 και J. Paul Getty Museum, Los Angeles, April 9 – August 25, 2014, Athens 2013, 156-166

Karivieri 1996

Karivieri A., *The Athenian Lamp Industry in the Late Antiquity, Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens V*, Helsinki 1996

Karivieri 1998

Karivieri A., «The Athenian Lamp Industry and Lamp Trade from the Fourth to the Sixth Century», στο: Cambi N., Marin E., επιμ., *Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae*, vol. III, Città del Vaticano, Split 1998, 421-428

Katsioti 2017

Katsioti A., *The Lamps of the Late Antiquity from Rhodes, 3rd – 7th centuries AD*, Oxford 2017

Koutoussaki 2008

Koutoussaki L., «*Lampes d'Argos: Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes, Campagnes de fouilles 1972-1991*», Διδ. διατριβή (Université de Fribourg, Suisse, 2008) (ανακτήθηκε από <http://ethesis.unifr.ch/theses/downloads.php?file=KoutoussakiL.pdf> την 03-05-2019)

Lahusen, Formigli 2001

Lahusen G., Formigli E., *Römische Bildnisse aus Bronze, Kunst und Technik*, München 2001

Lazaridou 2011

Lazaridou A., επιμ., *Transition to Christianity. Art of Late Antiquity, 3rd – 7th Century AD*, κατάλογος έκθεσης, New York, Onassis Cultural Center, December 7, 2011 – May 14, 2012, Athens, New York 2011

Lund 2001

Lund J., «Motifs in Context: Christian Lamps», στο: Fleischer J., Lund J., Nielsen M., επιμ., *Late Antiquity. Art in Context, Acta Hyperborea 8*, Copenhagen, 2001, 199-214

Maguire 1987

Maguire H., *Earth and Ocean. The Terrestrial World in Early Byzantine Art*, University Park, London 1987

Maguire 1989

Dauterman-Maguire E., Maguire P.H., Duncan-Flowers M.J., επιμ., *Art and Holy Powers in the Early Christian House*, κατάλογος έκθεσης, Krannert Art Museum, Urbana-Champaign, 25 August – 27 October 1989, Urbana-Champaign, Chicago 1989

Martigny 1865

Martigny Abbé L.M., *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris 1865

Miller 1988

Miller G.S., «Excavations at Nemea, 1984-1986», *Hesperia* 57 (1988), 1-20

Morrisson, Sodini 2002

Morrisson C., Sodini J.-P., «The Sixth-Century Economy» στο: Laiou A.E., επιμ., *The Economic History of Byzantium from the Seventh through the Fifteenth Century*, vol. 1, *Dumbarton Oaks Studies XXXIX*, Washington D.C., 2002, 171-220

Munsell 2017

Munsell Soil Color Charts, Baltimore 2017

Nelson, Collins 2006

Nelson R.S., Collins K.M., επιμ., *Holy Image – Hallowed Ground, Icons from Sinai*, κατάλογος έκθεσης, Los Angeles, The J. Paul Getty Museum, November 14, 2006 – March 4, 2007, Los Angeles, California 2006

Oikonomou 1988

Oikonomou A., «Lampes paléochrétiennes d'Argos», *BCH* 112 (1988), 481-502

- Oikonomou-Laniado 2003
Oikonomou-Laniado A., *Argos paléochrétienne. Contribution à l'étude du Péloponnèse byzantin*, Oxford 2003
- Parani 2019
Parani M., «Lamps», στο: Caraher W.R., Davis T.W., Pettegrew D.K., επιμ., *The Oxford Handbook of Early Christian Archaeology*, Oxford, 2019, 313-336
- Peacock, Béjaoui, Ben Lazreg 1990
Peacock D.P.S., Béjaoui F., Ben Lazreg N., «Roman Pottery Production in Central Tunisia», *JRA3* (1990), 59-84
- Perlzweig 1961
Perlzweig J., *Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ, The Athenian Agora VII*, Princeton, New Jersey, 1961
- Pietra 2013
Pietra G., «Lucerne tardoantiche dal porto di Olbia», *Archeo Arte. Rivista elettronica di Archeologia e Arte* 2(2013)
- Pétridis 1992
Pétridis P., «Les lampes corinthiennes de Kritika », *BCH* 116(1992), 649-671
- Pétridis 1995
Pétridis P., «*La céramique paléochrétienne de Delphes*», Διδ. διατριβή (Université de Paris I-Panthéon-Sorbonne, 1995) (ανακτήθηκε από <file:///C:/Users/Aspire/Desktop/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91/%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%92%CE%95%CE%A3/PERTIDIS.pdf> την 9-3-2020)
- Pétridis 1997
Pétridis P., «*Delphes dans l'Antiquité tardive. Première approche topographique et céramologique* », *BCH* 121(1997), 681-695
- Pétridis 2000
Pétridis P., «Échanges et imitations dans la production des lampes romaines et paléochrétiennes en Grèce centrale», στο: Blondé F., Muller A., επιμ., *L'artisanat en Grèce ancienne, les productions, les diffusions. Actes du colloque de Lyon (10-11 décembre 1998)*, Villeneuve d'Ascq 2000, 241-250
- Pétridis 2003
Pétridis P., «Ateliers de potiers protobyzantins à Delphes», στο: Μπακιρτζής Χ., επιμ., *Πρακτικά του 7ου Διεθνούς Συνεδρίου Μεσαιωνικής Κεραμικής της Μεσογείου, Θεσσαλονίκη, 11-16 Οκτωβρίου 1999*, Αθήνα 2003, 443-446
- Pétridis 2007
Pétridis P., «Relations between Pottery Workshops in the Greek Mainland during the Early Byzantine Period», στο: Böhlendorf-Arslan B., Uysal A.O., Witte-Orr J., επιμ., *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Proceedings of the First International Symposium on Late Antique, Byzantine, Seljuk, and Ottoman Pottery and Tiles in Archaeological Context, Çanakkale, 1-3 June 2005, Byzas* 7(2007), 43-54

Pétridis 2010

Pétridis P., *La céramique protobyzantine de Delphes: une production et son contexte, Fouilles de Delphes V, Monuments figurés 4*, Paris, Athènes 2010

Petridis 2014

Petridis P., «Late Roman/Early Byzantine Archaeology in Greece: A «Gateway» to the Period of Transformations», *Pharos* 20/1 (2014), 269-290

Pétridis 2015

Pétridis P., «Ateliers de potiers à l'aube de l'ère médiévale en Grèce (IVe – VIIe siècles)», στο: Thuillier F., Louis E., επιμ., *Tourner autour du pot... Les ateliers de potiers médiévaux du Ve au XIIIe siècle dans l'espace européen. Actes du colloque international de Douai, 5-8 octobre 2010*, Caen 2015, 389-400

Petridis 2019

Petridis P., «The 6th -7th century AD Greek Lamps Phenomenon: An Indication of Regional Identity or a Large-Scale Imitation?», στο: Diamanti Ch., Vassiliou A., επιμ., *Εν Σοφία μαθητεύσαντες, Essays in Byzantine Material Culture and Society in Honour of Sophia Kalopissi-Verti*, Oxford 2019, 217-226

Poulou-Papadimitriou 1986

Poulou-Papadimitriou N., «Lampes paléochrétiennes de Samos», *BCH* 110(1986), 583-610

Rizakis, Touratsoglou 2013

Rizakis A.D., Touratsoglou I.P., *Villae Rusticae. Family and Market-oriented Farms in Greece under Roman Rule, Proceedings of an International Congress held at Patrai, 23-24 April 2010*, Athens 2013

Robinson 1959

Robinson S. H., *Pottery of the Roman Period, Chronology, The Athenian Agora V*, Princeton, New Jersey, 1959

Slane 2008

Slane K.W., «The End of the Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth», *Hesperia* 77 (2008), 465-496

Speyart van Woerden 1961

Speyart van Woerden I., «The Iconography of the Sacrifice of Abraham», *Vigiliae Christianae* 15 (1961), 214-255

Spier 2007

Spier J., επιμ., *Picturing the Bible. The Earliest Christian Art*, κατάλογος έκθεσης, Kimbell Art Museum, Fort Worth, November 18, 2007 – March 30, 2008, New Haven, London 2007

Tešić- Radovanović 2018

Tešić- Radovanović D., «Представљање светлости. Символика украса ранохришћанских светиљки са простора централног Балкана (IV-VII век) [Representing Light. Symbolism of Early Christian Lamp Decorations from Central Balkans (4th till 7th Centuries)]», Διδ. διατριβή (University of Belgrade, Belgrade 2018)

Vučić 2009

Vučić J., *Ranokršćanske glinene svjetiljke u Arheološkom muzeju Zadar* [Early Christian Clay Lamps in the Archeological Museum in Zadar], κατάλογος έκθεσης, Zadar, Archeological Museum, Zadar 2009

Williams 1981

Williams H., *Kenchreai, Eastern Port of Corinth, V. The Lamps*, Bloomington 1981

Wiseman 1969

Wiseman J., «Excavations in Corinth: The Gymnasium Area, 1967-1968», *Hesperia* 38(1969), 64-106

Wiseman 1972

Wiseman J., «The Gymnasium Area at Corinth, 1969-1970», *Hesperia* 41(1972), 1-42

Witt 2000

Witt J., *Werke der Alltagskultur, Teil 1: Menasampullen, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Bestandskataloge, Band 2*, Wiesbaden 2000

Παράρτημα 5:

Χάρτης – τοπογραφικό

Χάρτης Π.Ε. Μαγνησίας

Τοπογραφικό Φθιωτίδων Θηβών